GERTRUDE BELL

GEORGINA HOWELL

REGINA DEȘERTULUI

O femeie în Arabia

CORINT ISTORIE

GERTRUDE BELL
Georgina Howell

REGINA DEŞERTULUI

O femeie în Arabia

Traducere din limba engleză de CARMEN ION
Prefaţă de MARIA BERZA

Corint ISTORIE
Editura Corint
Bucureşti, 2016

Coordonatorul colecţiei
ALEXANDRU JIPA-TEODOROS

Ilustraţii copertă: Léon Belly, Pelerini în drum spre Mecca. Imagine din filmul Queen ofthe Desert (2015), în regia lui Werner Herzog.

ISBN 978–606–8723–93–8

———————

Titlul original:

Gertrude Bell
A Woman în Arabia. The Writings of the Queen of the Desert
Edited by Georgina Howell
Introductions and selection by Quilco Limited 2015

———————

Versiune electronică:
[V1.0]

———————

Corectură [V1.0]: iulie 2021

———————

GERTRUDE BELL

Fiică a unor pionieri ai Revoluţiei Industriale, GERTRUDE BELL (1868–1926) a renunţat la privilegiile la care o îndreptăţeau originile sociale pentru a se remarca drept mare iubitoare de călătorii şi alpinism, femeie de stat, lingvistă, pasionată de arheologie, fotografă şi scriitoare. Şi-a început cariera la 20 de ani, când a devenit prima femeie care a absolvit cu notă maximă Facultatea de Istorie Modernă la Universitatea Oxford.

În perioada mandatului britanic în Mesopotamia, a reuşit în misiunea pe care şi-a asumat-o, aceea de a asigura dreptul la autodeterminare al arabilor şi, alături de Winston Churchill şi T.E. Lawrence, l-a aşezat pe regele Faisal pe tronul nou apărutului stat irakian. Influenţa lui Bell s-a manifestat şi în Arabia Saudită, unde sfaturile sale cu privire la ameninţarea reprezentată de Ibn Saud au determinat guvernul britanic să îşi modifice ambiţiile teritoriale, ca şi în Palestina, unde a prezis că formarea unui stat sionist va duce la conflicte nesfârşite. În 1917, a fost numită Comandor al Ordinului Imperiului Britanic pentru serviciile aduse patriei în război.

GEORGINA HOWELL este autoarea apreciatei biografii *Gertrude Bell: Queen of the Desert, Shaper of Nations*.

A scris de asemenea articole pentru publicaţiile *Vanity Fair, Vogue, The Sunday Times, The Observer* şi *Tatler*. Are un fiu şi locuieşte la Londra şi în Bretania împreună cu soţul ei, Christopher Bailey.

—— || ——

Prefaţă

A fost o scriitoare de talent, poetă, traducătoare, lingvistă, călătoare neobosită, exploratoare şi alpinistă experimentată, arheolog, istoric, antropolog, diplomat, a creat o naţiune, a înscăunat un rege, însă ne mai putem gândi şi la alte roluri, profesii, preocupări pe care le-a avut, jucat sau exercitat cu egală strălucire, pricepere, seriozitate şi graţie. La toate acestea, dacă adăugăm căldura şi înţelegerea umană, devotamentul şi generozitatea, dar şi caracterul independent, ne vom putea apropia de o posibilă schiţă de portret al lui Gertrude Bell (1868–1926), supranumită Regina Deşertului.

La aproape un veac de la dispariţia ei, este greu de găsit un personaj capabil să adune laolaltă toate aceste însuşiri, cu atât mai puţin o femeie din acele timpuri, arareori lăsată să joace un rol în marile decizii politice.

Înzestrată cu o inteligenţă ieşită din comun, impetuoasă şi neobosită, Gertrude Bell s-a născut într-o familie foarte bogată din Durham, cu convingeri liberale şi legături în mediile politice, intelectuale şi diplomatice. Bunicul ei, Sir Isaac Lowthian Bell, care a întemeiat şi a dezvoltat industria cărbunelui în acea parte a Angliei, dând de lucru, se spune, la 40.000 de locuitori ai ţinuturilor învecinate, a fost o personalitate impunătoare, cu o energie şi o forţă deosebite. Mai târziu a devenit membru al Parlamentului şi a fost înnobilat de Regină, primind titlul de baronet. Se pare că de la bunicul Lowthian a moştenit Gertrude, pe lângă o avere considerabilă, vitalitatea şi voinţa neînduplecată. Tatăl, Hugh Bell, era un bărbat fermecător, cultivat şi afectuos, deşi susţinea reguli de educaţie foarte stricte, după modelul epocii.

Se poate crede că Gertrude îşi datorează măcar în parte evoluţia neobişnuită, în perfect acord cu calităţile ei native, faptului că este marcată încă din fragedă copilărie de o sfâşietoare tragedie: mama ei, Mary Shield, se stinge curând după naşterea celui de al doilea copil, Maurice, când Gertrude are doar trei ani. Această tragedie clădeşte între tată şi fiică o legătură statornică de devotament şi de iubire, care

îi modelează fiicei personalitatea.

Spre deosebire de bătrânul Lowthian, Hugh Bell adora călătoriile, pasiune pe care avea să o împărtăşească mai târziu cu fiica sa. Deocamdată Gertrude locuieşte cu bunicii sau mătuşile ei, iar Hugh se recăsătoreşte după câţiva ani cu Florence Olliffe, care devine îndată o a doua mamă tandră şi devotată; cu anii, familia lor se măreşte cu încă trei copii. Aceşti ani, întretăiaţi de despărţiri, nu ştirbesc cu nimic afecţiunea ce îi leagă pe Gertrude şi pe tatăl ei, ci constituie începutul unei corespondenţe neîntrerupte. Despărţirea de familie o va face să umple golul cu scrisori ce vor conţine detalii tot mai exacte şi consideraţii tot mai interesante. Ele dovedesc sete de aventură, o cunoaştere crescândă şi bucuria de a le împărtăşi cu cei apropiaţi.

Îşi continuă studiile, mai întâi istorie şi limba engleză, la Queen's College, Londra, pe care le încheie cu calificative maxime şi unde începe să-şi exerseze abilitatea formulării şi nuanţării limbajului diplomatic, fără a renunţa la soliditatea argumentaţiei. Iată, de pildă, cum comentează un mod de exprimare dintr-o lucrare timpurie: „Greşeala din eseul meu a fost că am încercat să dovedesc că Cromwell avea dreptate, când nu era nevoie decât să afirm că nu greşea, ceea ce este foarte diferit." (Citat din H.V.F. Winstone, *Gertrude Bell*, Londra, Melbourne, New York, 1980, p. 15). Într-adevăr!

În pofida tradiţiilor încă solide referitoare la educaţia tinerelor fete din societatea britanică, Gertrude reuşeşte să-şi continue studiile la Lady Margaret Hall, Oxford, universitate unde numai două colegii puteau să-şi deschidă porţile studentelor. În cea dintâi vacanţă de studentă, petrece câteva săptămâni în Germania, pe valea Rinului, împreună cu o familie cunoscută.

Este interesant de ştiut pentru noi, cititorii români, că seria marilor călătorii în străinătate, inaugurată de Gertrude Bell după terminarea studiilor la Oxford, în 1888, a început cu România, în timpul sărbătorilor de Crăciun ale aceluiaşi an, după o scurtă şedere la Paris, unde s-a întâlnit cu tatăl ei. Destinul ei a vrut ca la Bucureşti şi în alte capitale sau oraşe importante din Europa sau din Orient, care au constituit apoi jaloane ale procesului profund de iniţiere şi cunoaştere ce i-a caracterizat existenţa, să se afle, de obicei în posturi diplomatice importante, membri apropiaţi ai familiei sau vechi cunoscuţi. A

petrecut în România patru luni, fiind încântată de la bun început de marea asemănare dintre limbile română şi franceză, ceea ce îi îngăduia să se descurce pretutindeni fără dificultăţi. A cunoscut-o pe Regina Elisabeta, Carmen Sylva, care a impresionat-o, a cunoscut de asemenea mai multe familii din aristocraţia românească, în vârtejul balurilor, reuniunilor mondene şi spectacolelor la care a participat, dar toate aceste evenimente nu au împiedicat-o să studieze arhitectura clădirilor notabile din Bucureşti, să călătorească prin ţară şi să observe oamenii şi obiceiurile locale. În România a întâlnit câteva personalităţi ce aveau să deţină un rol important în viaţa ei pe viitor, ca, de pildă, Ignatius Valentine Chirol (căruia i se va adresa cu „Dragă Domnul"), sau viitorul vicerege al Indiei, Charles Hardinge.

A călătorit în Imperiul Otoman, la Istanbul, a făcut două călătorii în jurul lumii şi expediţii, în decursul mai multor ani, în Alger, Persia, la Baku, Tbilisi, Isfahan, apoi în Palestina, unde a vizitat oraşele Ierusalim şi Betleem şi a fost profund impresionată de Biserica Sfântului Mormânt, precum şi de fervoarea cu care se rugau credincioşii celor trei religii. La Teheran a învăţat persana şi a început să ia lecţii de arabă. În aceşti ani a publicat o splendidă traducere a *Divanului* lui Hafiz, singura lui operă poetică, şi *Safar Nameh: Persian Pictures*, o carte de călătorii. În martie 1900 a pornit în prima expediţie în deşertul sirian. A vizitat Petra şi Palmira, neputându-se hotărî care dintre ele este mai stranie şi spectaculoasă, iar doi ani mai târziu a pornit într-o cuprinzătoare călătorie în India.

Puţin mai târziu, în 1907, întreprinde următoarea expediţie, în Anatolia de data aceasta, unde lucrează împreună cu Sir William Ramsay la Binbirkilise şi Deghile, şi publică împreună rezultatele cercetărilor arheologice în volumul *A Thousand and One Churches*. În 1909 începe cea mai importantă călătorie de explorări în Mesopotamia, pe urmele fortăreţelor şi bazilicilor bizantine de pe cele două maluri ale Eufratului. Vizitează şi siturile antice ale Babilonului şi Sumeriei, apoi călătoreşte de la Tall al-Ahmar la Hit, teritoriu aproape necunoscut europenilor. Face copii şi transcrieri ale inscripţiilor hitite şi ajunge la ţinta aproape mitică a călătoriei ei, grandiosul palat Ukhaidir, unde efectuează măsurători dificile şi amănunţite, şi schiţe. Rezultatele acestor expediţii au fost publicate în

volumele *Amurath to Amurath* şi *The Desert and the Sown*.

Am enumerat aceste călătorii, împreună cu multitudinea şi seriozitatea preocupărilor ştiinţifice, în anii ce au precedat Primul Război Mondial, tocmai pentru a putea evalua pe deplin ce a însemnat atunci acumularea unei experienţe şi a unei cunoaşteri unice, precum şi importanţa pe care a câştigat-o ulterior, în anii conflictului mondial, Gertrude Bell. A devenit curând una dintre cele mai informate femei din toate timpurile şi a jucat un rol hotărâtor în marea politică din Orientul Mijlociu. Călătoriile în Imperiul Otoman, Siria, Persia, Mesopotamia, familiarizarea cu limbile vorbite în Orientul Mijlociu şi cultura întregii regiuni, relatările de călătorie, săpăturile arheologice la care a participat şi studiile publicate în urma acestora, expediţiile în deşert ce au dovedit un curaj excepţional, întâlnirile cu cei mai importanţi şeici, cunoaşterea profundă a mentalităţilor, credinţelor şi obiceiurilor triburilor arabe din Mesopotamia, toate i-au întărit dorinţa de a juca un rol determinant, de făuritor, în acel moment al istoriei. După un număr de şapte expediţii în această zonă cu o întindere enormă, pasiunea îmbogăţirii intelectuale şi-a pierdut din intensitate în faţa oportunităţii unice apărute în plan politic – fondarea naţiunii irakiene.

Pentru a înţelege mai bine miza enormă a acestei răscruci pentru Orientul Mijlociu, să amintim că Imperiul Britanic a atins la începutul secolului XX maximul de expansiune. Totodată, Orientul Mijlociu a devenit foarte atractiv prin descoperirea unor uriaşe zăcăminte de petrol, între 1901 şi 1914, în Iran şi Irak, iar marile puteri, de pildă Marea Britanie şi Germania, s-au grăbit să semneze acorduri privind concesionarea şi exploatarea acestora. Un alt eveniment notabil, cu consecinţele ştiute, a fost primul congres sionist din Elveţia, din 1897.

Mai târziu, în 1916, Marea Britanie, Franţa şi Rusia au încercat să-şi împartă sferele de influenţă în regiune (Acordul Sykes-Picot). Aceste orientări specifice dezvăluie amprenta factorilor de natură istorică, geografică, economică şi psihologică.

Imperiul Otoman era pe cale de a se destrăma, iar Mesopotamia era un amalgam de rase şi triburi, ceea ce însemna un risc major de dezmembrare. Fără girul Occidentului şi sprijinul britanic, Irakul se vedea înconjurat de trei pericole majore: turcii (nemulţumiţi de

împărţirea Imperiului Otoman), Rusia bolşevică şi Arabia Saudită (wahhabită).

Iată că, după o activitate susţinută şi apreciată la Crucea Roşie – şefa biroului de la Boulogne, apoi de la Londra şi Cairo, Gertrude Bell a devenit din 1915 şi domnişoara maior Bell din Serviciile Secrete, rezident-şef la Bagdad şi Basra, apoi secretar oriental al Mesopotamiei şi responsabilă pentru trasarea graniţelor viitorului stat, Irakul. În aceiaşi ani, îl cunoaşte şi colaborează impecabil cu celebrul colonel T.E. Lawrence, Lawrence al Arabiei, amândoi fiind pasionaţi de arheologie şi de Arabia. Lawrence a devenit o legendă vie în Orientul Mijlociu, apoi în toată lumea, mai cu seamă graţie conferinţelor spectaculoase ţinute prin toată lumea de Lowell Thomas. Lawrence a avut la rândul lui contribuţii esenţiale în configurarea hărţii politice a Orientului Mijlociu după încheierea Primului Război Mondial, începând cu Siria şi continuând cu Irakul. Reputaţia lui, mărită prin publicitate, a ajuns să umbrească întrucâtva rolul lui Gertrude Bell, care a fost readus la adevăratele sale dimensiuni abia în ultimele decenii.

La Conferinţa de Pace de la Paris (pe care Lawrence a părăsit-o dezamăgit de nerespectarea anumitor promisiuni), din 1919, apoi la Conferinţa de la Cairo, din 1921, sunt trasate graniţele statului Irak, format din fostele provincii otomane Mosul, Bagdad şi Basra, şi e reglementată dificila frontieră sudică. Un rol hotărâtor îl joacă Gertrude Bell, singura femeie prezentă la masa tratativelor. Mai este înregistrată o mare victorie, care asigură o evoluţie rapidă, deşi vremelnică, a viitoarelor două state: doi prinţi haşemiţi devin regele Irakului (Faisal) şi regele Transiordaniei (Abdullah), viitoarea Iordanie. Aceasta a fost, de fapt, încununarea strădaniilor neobosite, a convingerilor şi a carierei lui Gertrude Bell.

După încheierea acestor mari evenimente, a rămas la Bagdad, dar a călătorit de mai multe ori acasă, în Anglia. A fondat la Bagdad Muzeul Naţional de Antichităţi, pe care l-a înzestrat tot ea în mare măsură (şi care a fost prădat în timpul războiului început în 2003), şi Biblioteca Publică a oraşului.

Sănătatea ei tot mai precară şi durerea nestinsă după pierderea marii ei iubiri (colonelul Doughty-Wylie, eroul de la Gallipoli) au

făcut-o să ducă treptat o viaţă tot mai izolată, până în anul 1926, când s-a stins în urma unei supradoze de somnifere.

Până în zilele noastre, amintirea ei este preţuită, iar numele îi este pomenit cu respect şi căldură în Irak.

MARIA BERZA

—— || ——

Dedic această carte fiului meu,
Dr. Thomas Buhler, şi lui Charlotte Stafford,
care au rezolvat multe din dilemele mele
prin cunoştinţele lor literare şi editoriale.

Introducere

Fenomenala Gertrude Lowthian Bell provenea dintr-o familie de industriaşi britanici din nordul Angliei care s-au îmbogăţit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Din crescători de oi şi fierari, ajunseseră a şasea cea mai avută familie din Marea Britanie. La apogeul său, familia Bell avea angajaţi nu mai puţin de 45.000 de muncitori în uzinele lor metalurgice şi chimice, ca şi în mine. În fabricile pe care le deţineau au fost realizate componentele din oţel, cântărind 50.000 de tone, pentru Harbour Bridge din Sydney, ca şi sute de mii de mile de şine de cale ferată care au împânzit lumea. Erau intelectuali, votanţi de orientare liberală şi antiaristocratică, deşi începuseră să-şi caute perechea în rândurile nobilimii. În copilărie, Gertrude a avut ocazia să-i cunoască pe marii cărturari, scriitori şi oameni de stat ai vremii, precum Charles Dickens, Charles Darwin, Robert Louis Stevenson şi William Morris, care veneau în vizită la bunicul şi tatăl său în Yorkshire. Încă de atunci nu se temea de nimeni şi i-a declarat unui profesor de religie că „nu crede o vorbă" din toată povestea cu divinitatea. În 1888, la vârsta de 20 de ani, şi-a început viaţa de adult devenind prima femeie care a absolvit cu notă maximă Facultatea de Istorie Modernă la Universitatea Oxford. După o viaţă aventuroasă, plină de încălcări ale regulilor şi de explorări, a reuşit un lucru de importanţă covârşitoare: să fondeze o naţiune, cea irakiană.

Tatăl lui Gertrude, Hugh Bell, s-a căsătorit la 23 de ani cu Mary Shield, o localnică frumoasă, fiica unui negustor din Newcastle. Gertrude, născută în 1868, a fost primul lor copil. Din nefericire, Mary Bell nu a supravieţuit decât trei săptămâni naşterii celui de-al doilea copil, Maurice, fratele lui Gertrude.

Un timp, Hugh a fost extrem de afectat de moartea soţiei şi s-a dedicat muncii, lucrând şase zile pe săptămână la uzinele metalurgice Clarence din Middlesbrough. Sora lui, Ada, s-a mutat cu el pentru a se ocupa de casă şi de copii. Hugh îşi petrecea duminicile cu sora lui, o doică şi jumătate de duzină de servitori. Prin aranjamentele făcute de cele două surori ale sale, a cunoscut-o şi mai apoi s-a căsătorit cu

Florence Eveleen Eleanore Olliffe. Florence se născuse şi crescuse la Paris, unde tatăl ei lucra ca medic la ambasada britanică. Blândă din fire, noua „mamă” a lui Gertrude adora copiii şi viaţa casnică. Scria piese de teatru şi romane şi se implica puternic în munca socială, încercând să o coopteze şi pe Gertrude atunci când fiica sa vitregă stătea suficient de mult pe acasă. A fost deschizătoare de drumuri, publicând o carte de nonficţiune, *At the Works*, rezultat al interviurilor luate timp de 30 de ani familiilor de muncitori metalurgi, în care a descris suferinţele îndurate de acestea.

Legătura dintre Hugh şi fiica sa în vârstă de opt ani era extraordinară. Fiecare însemna totul pentru celălalt şi lucrurile aşa aveau să rămână chiar şi atunci când au trăit în colţuri diferite de lume. Florence avea să scrie un roman despre a doua soţie a unui bărbat atât de ataşat de fiica sa, încât relaţia cu soţia era aproape exclusă. Ataşamentul lor reciproc a constituit „pentru amândoi fundamentul existenţei până în ziua morţii ei”. Florence nu a încercat niciodată să-i despartă, însă avea dificultăţi cu Gertrude, care îşi lua aere de stăpână a casei şi le făcea pe nefericitele guvernante să alerge în cerc după ea. Era o fiinţă dominatoare, care încerca mereu să-şi impună voinţa. Se căţăra pe acoperişul serei, a vârât furtunul de grădină pe coş, inundând şemineul, şi galopa prin împrejurimi până la plajă pe ponei, cu fratele mai mic încercând să se ţină după ea şi întorcându-se acasă plin de tăieturi şi vânătăi.

Nu peste mult timp Florence a născut, unul după altul, trei copii: Hugo, Elsa şi Molly. Oricât de blândă şi îngăduitoare ar fi fost din fire, nu reuşea s-o ţină în frâu pe Gertrude, cu felul ei de-a fi arogant, zgomotos, certăreţ, încăpăţânat, plin de energie şi avid de cunoaştere. Aşa încât, în mod cu totul neobişnuit pentru o fată din clasa ei socială avută, Gertrude a fost trimisă să studieze la şcoli londoneze: la Queen’s College în Harley Street, iar ulterior la Lady Margaret Hall în Oxford. După ce le-a absolvit în mod strălucit, Gertrude a revenit acasă şi a dat de o Florence hotărâtă să o scape de „manierele de Oxford” şi să o transforme într-un proiect marital. Pentru o vreme, înainte de a fi prezentată ca debutantă la Curtea reginei, lui Gertrude i-au fost încredinţate sarcini menajere, de îngrijire a fraţilor şi surorilor mai mici şi de ţinere a evidenţei cheltuielilor. Drept mulţumire, i s-a făcut o garderobă cu haine minunate şi a fost trimisă

în vacanţă la ambasadele din Bucureşti, Teheran şi Berlin, unde unchiul ei servea drept ambasador al regatului. A făcut înconjurul Pământului de două ori, prima dată însoţită de fratele ei Maurice şi a doua oară împreună cu fratele vitreg Hugo.

A fost probabil una dintre cele mai informate femei din toate timpurile. Rafturile care adăpostesc arhiva familiei Bell se întind pe nu mai puţin de 23 de metri şi cuprind 16.000 de scrisori, 16 jurnale, şapte cărţi de arheologie în situri, mai multe zeci de agende cu notiţe şi 3.000 de obiecte adunate sub denumirea de „Diverse”. Li se adaugă cele opt cărţi publicate de Gertrude, ca şi sute de articole cu caracter politic. Mai sunt şi 7.000 de plăci fotografice cu imagini pe care Gertrude le-a luat în situri arheologice acum devastate sau lăsate în paragină sau prezentând viaţa în Orientul Mijlociu aşa cum a fost ea trăită de mii de ani. Iar documentele şi fotografiile enumerate mai sus sunt numai cele aflate în custodia Newcastle University.

Ca fotografă de înaltă clasă şi membră a Royal Photographic Society, Gertrude a cărat după ea în deşert două aparate de fotografiat: unul cu plăci de 16,51 cm înălţime pe 10,795 cm lăţime, iar celălalt proiectat pentru imagini panoramice. Pentru a ilustra un întreg sit arheologic, ea combina cadre luate din unghiuri alese cu mare grijă pentru a oferi imagini de ansamblu cât mai exacte, care au fost apreciate la School of Historical Studies din Newcastle, înainte de a se eroda şi strica, pentru acurateţea reprezentării monumentelor şi bisericilor.

Prima carte apărută sub semnătura lui Gertrude Bell a fost *Persian Pictures*, o colecţie de eseuri despre şederea ei la Teheran şi modul în care a descoperit pentru întâia oară deşertul. Deşi volumul i s-a părut prea puţin elaborat, a fost până la urmă convinsă să îl publice. În *Poems from the Divan of Hafiz* a adunat mai multe lucrări ale maestrului sufit din secolul al XIV-lea considerat cel mai de seamă poet persan. La acea vreme îşi însuşise deja limba farsi şi devenise suficient de fluentă pentru a putea traduce versuri şi a le reda într-o engleză lirică. În *The Desert and the Sown* a relatat călătoria întreprinsă în 1905 în Deşertul Sirian de la Ierihon până la Antiohia. *The Thousand and One Churches*, volum elaborat împreună cu savantul Sir

William Mitchell Ramsay[1], a fost rezultatul explorării, în 1907, a sitului hitit şi bizantin de la Binbirkilise din Turcia şi i-a adus titlul de membru al Royal Geographical Society. Jurnalele private scrise pentru iubitul ei Dick Doughty-Wylie[2], cuprinzând povestea încarcerării sale la Hayyir[3], au fost editate de Rosemary O'Brien şi publicate în anul 2000 sub titlul *The Arabian Diaries 1913–1914*. Pentru *Amurath to Amurath* s-a inspirat din călătoria de şase luni făcută în 1909 în Siria de-a lungul malurilor până atunci mai puţin cercetate ale Eufratului. *The Palace and Mosque at Ukhaidir* şi *The Vaulting System at Ukhaidir* conţin desenele şi măsurătorile ei meticuloase ale enormului palat în ruine pe care l-a descoperit în deşert în apropiere de Karbala. În 1911 a revenit la Ukhaidir şi a călătorit mai departe în nord către Turcia, după care a publicat *The Churches and Monasteries of the Tur Abdin*. Manualul *The Arab of Mesopotamia*, scris la cerere pentru a-i iniţia în specificul zonei pe ofiţerii şi funcţionarii civili staţionaţi în Orientul Mijlociu după Primul Război Mondial, este o colecţie de eseuri, unele riguros informative, altele originale şi amuzante. În *Review of the Civil Administraion of Mesopotamia*, un raport pentru guvern de dimensiunile unei cărţi, Gertrude Bell a explicat posibilele soluţii la problemele cu care avea să se confrunte înaltul Comisariat la sosirea în Basra, şi mai apoi, după retragerea turcilor, la Bagdad.

În 1915, când a preluat postul de „domnişoara maior Bell" la Biroul Serviciilor Secrete din Cairo şi nu a mai avut timp să ţină un jurnal, şi-a prevenit tatăl că scrisorile pe care urma să le trimită familiei pe viitor aveau să devină jurnalul ei şi l-a rugat să le păstreze. Munca pe care o desfăşura la birou era de natură secretă şi multe lucruri a omis să le menţioneze, însă a continuat să expedieze acasă câte două sau trei scrisori pe săptămână. Scrisorile au sosit atât de regulat timp de atâţia ani, încât rarele întreruperi pot fi considerate drept intervale de câteva zile în care era ocupată cu misiuni secrete. Trei zile şi trei nopţi sunt lipsă în noiembrie 1915, fiind cheia unui mister care îi nedumereşte pe istorici de o sută de ani (vezi capitolul „Femeia

[1] Reputat arheolog scoţian, specialist în Noul Testament. (n. coord).

[2] Charles Doughty-Wylie (1868–1915). Militar, arheolog şi diplomat britanic. A fost ucis în contextul debarcării trupelor britanice la Gallipoli. (n. coord)

[3] Actualul oraş Ha'il din nord-vestul Arabiei Saudite. (n. tr.).

îndrăgostită”). O a doua pauză s-a înregistrat între 16–27 aprilie 1916, pe vremea când Gertrude servea ca ofiţer de informaţii la Basra. Au fost exact zilele în care prietenilor ei T.E. Lawrence şi Audrey Herbert – cu care discutase în săptămânile anterioare „planuri ample de guvernare a universului” – li s-a încredinţat spargerea blocadei turceşti de la Kut, unde soldaţii britanici şi populaţia oraşului mureau de foame şi ajunseseră să se hrănească doar cu şobolani şi câini. Dacă e să dăm crezare scrisorilor lui Gertrude, în acest răstimp ea se aflase la „Shatt al’ Arab pentru a verifica pe teren acurateţea hărţilor”. După moartea ei, regele Faisal, referindu-se la alte aventuri nemenţionate de Gertrude, a declarat: „Era capabilă să acţioneze ca un bărbat… S-a aventurat singură şi deghizată în cele mai îndepărtate regiuni. Moartea nu o speria. Siguranţa personală era ultimul lucru la care se gândea.” În acelaşi interviu, regele a adăugat câteva informaţii extraordinare, şi anume că Gertrude condusese la un moment dat nişte triburi într-un atac împotriva turcilor şi că într-o altă împrejurare fusese luată prizonieră de turci, dar izbutise să evadeze. Chiar şi la 55 de ani, atunci când, împreună cu Haji Naji, grădinarul şi prietenul ei apropiat, fusese atacată cu un drug de fier de un derviş nebun, Gertrude a reuşit să i-l smulgă din mâini şi să-l lovească. Iar individul a fugit.

În timpul vieţii, Gertrude Bell a întreprins şapte expediţii în vastele regiuni din Orientul Mijlociu şi Turcia, mai întâi ca turistă înstărită, dar foarte curând în calitate de arheolog, explorator şi spion însărcinat de guvernul britanic cu strângerea de informaţii. Au fost probabil cele mai fericite clipe din viaţa ei. Atunci când făcea muncă de birou, fie în vremuri de război, fie având însărcinări administrative, lucra mai temeinic şi mai mult decât oricine, fapt care nu o împiedica să tânjească din când în când după câte o aventură. „E uneori exasperant să stau la birou când îmi doresc aşa de mult să fiu în deşert, să verific la faţa locului planurile discutate… dar o persoană de sexul meu nu prea poate face altceva decât să stea şi să înregistreze date, naiba s-o ia de soartă”, mărturisea ea într-o scrisoare expediată din Basra. Iar în 1924, la vârsta de 56 de ani, scria: „Intenţionez să fac de una singură o escapadă de două zile în deşert. Vreau să mă simt din nou sălbatică şi independentă, şi nu secretar [pe problemele Orientului] la Înaltul Comisariat. Adevărul e că mă întreb cum de

suport să mă comport atât de civilizat şi respectabil după viaţa pe care am dus-o.”

Oportunitatea fondării unei naţiuni atât de controversate precum cea irakiană a fost deseori pusă sub semnul întrebării. Ani în şir, mai întâi ca ofiţer politic şi mai apoi ca secretar pe problemele Orientului, Gertrude a militat pentru misiunea autoasumată de a garanta arabilor pe care îi îndrăgea atâta autonomie cât permitea pe moment politica de consiliere şi sprijin promovată de britanici. Visa ca într-un final Irakul să-şi câştige independenţa. Şi-a dedicat timpul petrecut la Bagdad susţinerii cauzei arabe, împingând până la limită mandatul pe care îl avea în calitate de administrator loial plătit de britanici. Avea prea puţină încredere în politicieni, în britanicii care îşi încălcaseră promisiunea de a asigura autodeterminarea arabă, în francezii dispuşi să obţină prin bombardamente controlul asupra Siriei, şi în americani, care propuseseră cu mărinimie o nouă ordine mondială şi o Ligă a Naţiunilor pe care uitaseră apoi să o susţină.

A fost nevoită să-şi apere în permanenţă cauza şi să pledeze deseori în propria favoare. Obiecţii s-au ridicat împotriva ei ca femeie angajată în rândurile armatei, împotriva gradului militar pe care îl avea, ca şi împotriva faptului că lupta pe linia frontului. A trebuit să riposteze atunci când un şef interimar a vrut să o concedieze, atunci când Winston Churchill plănuia retragerea totală a britanicilor din Irak şi atunci când maşinaţiunile politice au adus realizările ei pe marginea prăpastiei. Crezul său de o viaţă a fost acela de a asculta şi opoziţia, pentru a-i înţelege punctele de vedere. Faptul acesta a fost privit cu mare suspiciune de către unii dintre colegii săi colonialişti, care ştiau că la Bagdad casa ei era frecventată de naţionalişti periculoşi, inamici ai administraţiei britanice.

În calitatea sa de consilier al administraţiei britanice în Irak, Gertrude Bell s-a înhămat la cea mai importantă muncă pe care o făcuse vreodată. Pentru oamenii care stăteau la coadă în faţa secretariatului din Bagdad ea era mai mult decât o funcţionară; era un om cu care puteau discuta. Le vorbea limba şi nu i-a minţit niciodată. Îi respecta şi le respecta felul de a trăi în asemenea măsură, încât le încredinţase însăşi viaţa ei atunci când călătorea singură prin deşert. Înţelegea regulile de comportament ale beduinilor şi cunoştea arborii genealogici ai familiilor arabe. Înţelegea priorităţile nomazilor

beduini, dar şi pe cele ale noilor fermieri, negustori şi proprietari de pământ, ale profesioniştilor creştini, ale funcţionarilor şi prelaţilor, şi ale fiecăruia dintre amestecurile explozive de rase şi religii de pe teritoriile necartografiate pe care arabii le împărţeau cu armenii, asirienii, turcii, perşii şi kurzii.

În primăvara lui 1917, într-o întrevedere cu Gertrude, secretar pe problemele Orientului, şi cu Sir Percy Cox, Înaltul Comisar, şeicii şi notabilităţile mesopotamiene şi-au expus opiniile în faţa proaspăt înfiinţatei administraţii britanice. Au fost bine primiţi, ascultaţi, iar situaţia le-a fost înţeleasă. Au fost asiguraţi de bunăvoinţa administraţiei britanice şi de disponibilitatea sa de a cheltui efort şi sume uriaşe pentru garantarea păstrării stilului lor de viaţă. Fiecare reprezentant a fost întâmpinat cu politeţea tradiţională cuvenită, constând inclusiv din oferirea de mici cadouri, şi i-a fost rezervat timp îndelungat pentru discuţii. Pentru a pune de acord cele două agende, cea a administraţiei şi cea a populaţiei, Gertrude şi-a petrecut o mare parte din zile negociind favoruri guvernamentale în schimbul cooperării locale.

Dacă invadatorii americani şi britanici din 2003 şi-ar fi propus ca după alungarea de la putere a lui Saddam Hussein să citească şi să ia în serios sfaturile lui Gertrude Bell referitoare la stabilirea păcii în Irak, probabil că numărul bombardamentelor şi incendierilor, care continuă şi azi, s-ar fi diminuat considerabil. În legătură cu importanţa rolului jucat de administraţie, ea sublinia necesitatea „unei înţelegeri corecte a punctelor de vedere divergente ale diverselor clase ale populaţiei” şi punea accent pe abilitatea de a „atrage încrederea oamenilor, aşa încât să garanteze cooperarea opiniei publice”.

Una din cheile obţinerii stabilităţii în Irak o regăsim într-o declaraţie energică făcută de Gertrude Bell în 1918: „E uşor să stăpâneşti triburile atâta timp cât profitând de organizarea tribală şi făcând din ea baza pentru organizarea administrativă… stabileşti relaţii amicale cu şeicii şi şefii de trib şi le atribui partea cuvenită din muncă şi responsabilitate.”

Încă de la începuturile civilizaţiei, Mesopotamia a fost un amalgam de rase, cu toate conflictele inevitabile şi frecvente care decurg din asta. Desigur, Gertrude era conştientă că Irakul risca permanent

dezmembrarea. În timp ce îşi îndeplinea promisiunea de a asigura autodeterminarea nou înfiinţatului stat, ea mai avea alte motive presante de a-şi dori acest lucru. Dacă britanicii se retrăgeau din Irak după Primul Război Mondial, aşa cum voia Winston Churchill, turcii ar fi năvălit din nord în căutarea răzbunării şi pentru a reinstaura corupţia generalizată şi birurile, aşa cum se întâmplase pe vremea vechiului Imperiu Otoman. O ameninţare cât se poate de reală era reprezentată de armata rusă bolşevică, ce plănuia extinderea revoluţiei comuniste către sud, în Orientul Mijlociu. La sud de Irak, Ibn Saud[4] şi fioroşii săi wahhabiţi[5] atacau deja graniţele. Fără girul occidental şi sprijinul britanic, Irakul ar fi fost nevoit să se confrunte simultan cu trei duşmani puternici fără a dispune de o armată care să îl apere. Popoarele din Orientul Mijlociu care nu reuşiseră să pledeze cu succes pentru cauza lor naţională ori identitatea politică la Conferinţa de Pace de la Paris – ca de pildă kurzii – rămăseseră pradă masacrelor şi incursiunilor vecinilor. Irakul trebuia să devină o ţară suficient de mare şi cuprinzătoare pentru a putea ridica o armată capabilă să îi respingă pe duşmani.

Influenţa exercitată de Gertrude Bell nu s-a mărginit la Irak, ci s-a extins şi asupra Palestinei şi sudului Peninsulei Arabe. Evreii întemeiaseră aşezări în Palestina încă înainte de izbucnirea Primului Război Mondial şi o parte dintre acestea fuseseră atacate de arabi. În noiembrie 1917, apaticul Lord Arthur James Balfour, secretarul pentru afaceri externe al prim-ministrului Lloyd George, a emis o declaraţie de simpatie cu aspiraţiile evreilor sionişti în care afirma că guvernul britanic „priveşte cu favoare stabilirea în Palestina a Căminului naţional pentru poporul evreu”. Când prima schiţă a Declaraţiei Balfour a fost înaintată cabinetului, secretarul de stat pentru India, Sir Kdwin Montagu, s-a opus vehement, cu toate că era el însuşi evreu. În sprijinul punctului său de vedere, el a citit în cabinet o scrisoare bine argumentată împotriva acestei idei în care

[4] Abd al-Aziz Ibn Saud (1876–1953), primul rege al Arabiei Saudite. (n. red.).

[5] Adepţi ai unei secte islamice care are la bază preceptele învăţatului şi reformatorului Muhammad ibn al-Wahhab (1703–1791). Aceştia propovăduiesc un monoteism rigid, se manifestă cu violenţă şi se consideră practicanţii adevăratului Islam (n. red.).

Gertrude Bell prezicea conflicte interminabile.

Prezentul Document este Proprietatea
Guvernului Majestăţii Sale Britanice

Pus în circulaţie de către secretarul de stat pentru India
SECRET

Sionismul

1. Îmi pare rău că deranjez cabinetul cu un alt document pe această temă, însă am obţinut informaţii noi pe care doresc să le supun atenţiei membrilor guvernului.

2. La biroul din India am primit o serie de documente valoroase despre Turcia şi Asia ieşite din pana domnişoarei Gertrude Lowthian Bell, o femeie remarcabilă care, după ce a acumulat cunoştinţe vaste prin călătorii făcute în aceste regiuni, lucrează în prezent în calitate de adjunct al ofiţerului nostru politic la Bagdad. Iată ce ne-a scris Domnia Sa:

„Printre elementele de deznaţionalizare se numără şi faptul deloc de neglijat că o parte din Siria, deşi, la fel ca restul ţării, este locuită în principal de arabi, este privită de o populaţie non-arabă ca fiind moştenirea sa bazată pe cutumă.”

La o estimare generală, evreii din Palestina formează probabil un sfert din populaţie, creştinii o cincime, iar restul sunt arabi mahomedani. Imigraţia evreiască a fost încurajată artificial prin donaţii şi subvenţii oferite de coreligionarii din Europa; noile colonii au prins acum cheag şi se autofinanţează mai mult sau mai puţin. Persistă, fără îndoială, speranţa virtuoasă că un stat evreu independent se va înfiinţa cândva pe teritoriul Palestinei, deşi ne putem întreba în ce măsură evreii înşişi din regiune nutresc dorinţa arzătoare de a vedea acest ideal înfăptuit altfel decât ca o modalitate de a scăpa de sub opresiunea turcă; probabil că dezideratul e mai viu în piepturile celor ce trăiesc departe de dealurile stâncoase ale Palestinei şi n-au nicio intenţie de a-şi schimba domiciliul. Lordul Cromer[6] m-a delectat cu istorisirea unei conversaţii avute pe această temă cu unul dintre cei mai cunoscuţi evrei britanici, care a remarcat următoarele: *„Dacă în Ierusalim s-ar înfiinţa un regat britanic, fiţi sigur că*

[6] Consul general în Egipt în perioada 11 septembrie 1883 – 6 mai 1907. (n. red.).

mi-aş depune imediat candidatura la postul de ambasador la Londra." În afara prevalenţei unor asemenea sentimente, mai există două consideraţii care pledează în favoarea înlăturării din practica politică a conceptului unei Palestine evreieşti independente. Primul dintre ele este acela că provincia, aşa cum se găseşte ea astăzi, nu este evreiască, şi că nici mahomedanii şi nici arabii nu vor accepta autoritatea evreiască; al doilea este faptul că Ierusalimul, capitala provinciei, este la fel de sacru pentru trei credinţe, cea evreiască, creştină şi musulmană, şi că ar trebui cu orice preţ să se evite punerea sa sub controlul exclusiv al vreuneia dintre facţiunile locale, oricât de riguros ar fi apărate drepturile celorlalte două.

Sir Edwin a continuat prin a enumera numele a circa o sută de evrei de vază antisionişti şi a subliniat faptul că legătura care unea Israelul nu era una de ordin politic, ci religios. Documentul redactat de Gertrude a dus la schimbarea unui singur cuvânt în textul Declaraţiei Balfour; guvernul britanic îşi afirma dorinţa ca Palestina să devină nu *Căminul*, ci *un Cămin* pentru evrei. Până şi această modificare minimală a împiedicat probabil măcelărirea evreilor deja rezidenţi în Palestina, ca şi înăbuşirea în faşă a unor revolte arabe. Gertrude susţinea mai departe în scrisoare că „Palestina a însemnat întotdeauna pentru evrei… o soluţie imposibilă. Nu cred că va fi vreodată pusă în aplicare – personal nu îmi doresc acest lucru, şi am repetat-o cu diverse ocazii… pentru a da satisfacţie evreilor ar trebui să se ignore orice consideraţie de ordin politic, inclusiv dorinţele marii majorităţi a populaţiei". Şi drept dovadă, în 1922 arabii au refuzat să accepte Declaraţia Balfour şi au masacrat evreii în aşezările nou înfiinţate.

Gertrude a prevenit guvernul britanic asupra puterii crescânde de care Ibn Saud se bucura chiar de dinainte de război. Pe agenda lui de lucru ar fi figurat cu certitudine o invazie a statelor din Golf cu scopul de a controla fluxul transporturilor de petrol din Golful Persic. Marea Britanie i-a oferit lui Ibn Saud fondurile necesare pentru a-şi ţine în frâu ambiţiile teritoriale. După război, acesta a pornit războiul de cucerire a Meccăi şi Hejazului.

T.E. Lawrence a declarat odată că Gertrude „se născuse dăruită din plin cu har". A insistat în cartea sa asupra multiplelor ei talente şi abilităţi, dar fără a cunoaşte întru totul adevărata anvergură a

acestora. Sir Ignatius Valentine Chirol[7] l-a completat scriind în necrologul lui Gertrude următoarele: „În ciuda acelor calităţi considerate îndeobşte ca masculine, ea a combinat în cel mai înalt grad farmecul rafinamentului feminin cu profunzimile adânci ale unei afecţiuni tandre, uneori pasionale, revelate însă numai unui număr restrâns de oameni, chiar şi dintre apropiaţi.” Gertrude adora hainele, îşi cumpăra multe rochii de la Paris, iar din Irak le ruga tot timpul pe Florence şi pe surorile ei să-i trimită îmbrăcăminte pe care nu şi-o putea achiziţiona singură. În alte agende apar referiri la căutarea hainelor perfecte şi la pasiunea ei pentru flori: s-a arătat încântată de pătura de flori sălbatice descoperită în deşert după ploaie, de un iris, o apariţie rară, ascuns printre ruinele unui templu din Anatolia, sau de un mănunchi de violete sub o stâncă alpină. A trimis acasă din Liban rădăcini de mandragoră şi cedri pentru a fi plantate pe peluzele de la Rounton Grange, splendidul şi imensul cămin proiectat de arhitectul Philip Webb pentru tatăl lui Hugh, Isaac Lowthian Bell, marele fabricant din industria fierului, la momentul când averea familiei atinsese apogeul. Acolo, într-o pădure cu copaci bătrâni şi frumoşi, Gertrude a creat o grădină alpină cu bolovani de munte ce înconjurau un lac şi o reţea de mici izvoare. Grădina, cândva un etalon, acum lăsată în ruină şi cotropită de vegetaţie, produce şi în zilele noastre primăvara unele plante total neobişnuite. În Bagdad, Gertrude a plantat o grădină cu flori de ţară, comandând seminţele în Anglia.

Moştenirea lăsată de ea cuprinde Muzeul Irakian de Antichităţi, din care circa 15.000 de artefacte au fost jefuite înainte şi în timpul invaziei din 2003, fiind recuperate numai jumătate. A adunat obiecte care stăteau mărturie istoriei de 7.000 de ani a Mesopotamiei, inclusiv tăbliţe de lut care atestă inventarea scrierii. Prin poziţia sa de director onorific al Departamentului de antichităţi irakiene, a supravegheat echipele de arheologi străini venite pentru a efectua săpături la remarcabilele situri de la Ur şi Babilon, acesta din urmă ras de buldozere pentru a face loc unei baze militare americane. Cele mai interesante piese le-a păstrat pentru Irak, permiţând muzeelor din

[7] Diplomat, jurnalist, istoric britanic (1852–1929), pe care Gertrude Bell l-a cunoscut în timpul sejurului ei la Bucureşti şi pe care îl numeşte în corespondenţa sa „Domnul” (n. red.).

lume să preia acele artefacte care necesitau reconstituire şi conservare.

În total, a parcurs o distanţă incredibilă de 20.000 de mile prin deşerturi, călărind pe cămile sau cai, cartografiind terenurile, fotografiind situri arheologice şi adunând informaţii pentru guvernul britanic. La finalul ultimei sale expediţii, cea mai lungă şi mai periculoasă dintre toate, s-a întrebat dacă efortul meritase din punct de vedere al aventurii: „Călătoria până la Nejd n-a adus nimic ca avantaje reale, şi nici informaţii suplimentare." N-avea idee că în anii următori această expediţie avea să deschidă drumul spre cea mai incitantă şi totodată rodnică parte a vieţii sale.

Gertrude nu a cunoscut niciodată fericirea de a avea un soţ şi copii, despre care a mărturisit la un moment dat că ar fi preferat-o în schimbul oricărora dintre triumfurile şi realizările ei. Prietena sa cea mai bună, Janet Courtney, a declarat despre ea: „Cred că a fost cea mai remarcabilă persoană din anturajul nostru; cea mai vie, plină de o energie neobosită şi de o vitalitate splendidă, cu o capacitate inepuizabilă de a munci, a face conversaţie, a se juca. A fost întotdeauna un amestec bizar de maturitate şi puerilitate, şi-a dezvoltat de mică opinii ferme despre oameni şi faptele lor, certitudini uneori copilăroase şi alteori emoţionante, precum încrederea în tatăl ei şi în mediul intelectual strălucit în care crescuse."

Opinia ei, atât de personală, de vizionară şi de amuzantă, este ceea ce îşi propune această carte să pună în lumină. Textul a fost împărţit pe capitole menite să sublinieze diversitatea talentelor şi abilităţilor sale şi în alcătuirea lor m-am ghidat după scrierile ei. În cazul unor teme, observaţiile lui Gertrude Bell nu au necesitat decât adăugarea unor scurte note de subsol. În altele, acolo unde istoria sau povestea ei personală s-a dezvoltat ca reacţie la diferite evenimente, am rearanjat scrierile ei într-o naraţiune cu caracter explicativ. Cronologia inserată la începutul volumului oferă reperele în timp care lipsesc din text.

Majoritatea citatelor provin din epistolele trimise iubitului ei tată şi mamei vitrege, cărora le scria aproape zilnic, făcându-şi din asta un fel de datorie sacră. În scrisorile către marele ei prieten şi mentor Sir Valentine Chirol, şi-a expus deseori starea emoţională mai limpede decât faţă de părinţi, pe care a încercat întotdeauna să-i protejeze de îngrijorarea cu privire la situaţia ei. În afară de scrisori, cartea

cuprinde şi fragmente din cărţile, jurnalele, rapoartele oficiale, documentele, recenziile şi buletinele ei informative. Sper că volumul va putea înlocui parţial autobiografia pe care nu a scris-o niciodată.

Redutabilă ca femeie de stat şi conducător, Gertrude Bell a fost totodată un membru devotat al familiei sale, o prietenă plină de afecţiune şi un sprijin de nădejde. Sora ei favorită, Elsa Richmond, a descris-o astfel:

„Veşnic tânără, a trăit din plin fiecare clipă. Anii au trecut, dar inima i-a rămas la fel de caldă. A fost aceeaşi până la sfârşitul vieţii: voluntară, neîngăduitoare, infinit de iubitoare şi debordând de devotament faţă de cei dragi. Iar acum toată strălucirea ei, toată îndărătnicia, simpatia şi afecţiunea ei zac îngropate în cimitirul nisipos din Bagdad, iar amintirea naturii sale pline de vitalitate a rămas în posesia celor care au cunoscut-o şi au apreciat-o.”

GEORGINA HOWELL

—— || ——

Adnotări şi mulţumiri

Cele mai multe din scrisorile, jurnalele şi documentele lui Gertrude sunt reproduse în acest volum cu acordul Bibliotecii Robinson de la University of Newcastle upon Tyne. Anexa scrisă de ea la „Self-Determination in Mesopotamia” şi epistolele adresate lui Valentine Chirol au fost reproduse cu permisiunea Bibliotecii de la Durham University. Majoritatea scrisorilor au fost preluate din *The Letters of Gertrude Bell*, selectate de Lady Bell, DBE[8], publicate pentru întâia oară de Ernest Benn Limited, Londra, în septembrie 1927. Multe scrisori neincluse în colecţia lui Lady Bell au fost preluate după *Gertrude Bell: From her Personal Papers, Volume 1, 1889–1914* şi din *Volume 2, 1914–1926*, editate de Elizabeth Burgoyne. Ambele volume au fost publicate de Ernest Benn Limited, Londra, în 1961. Scrisoarea lui T.E. Lawrence din data de 4 noiembrie 1927 adresată lui Sir Hugh Bell la peste un an de la moartea lui Gertrude a fost reprodusă cu permisiunea lui Seven Pillars of Wisdom Trust.

Alte lucrări de mare importanţă pentru acest volum includ un rezumat al vieţii lui Gertrude compilat de defunctul arhivist al Bibliotecii Robinson, Lesley Gordon, pentru expoziţia având ca temă munca de arheolog a lui Gertrude şi deschisă în 1994 sub titlul „Gertrude Bell 1868–1926”; *Gertrude Bell: The Arabian Diaries, 1913–1914*, editate de Rosemary O’Brien şi publicate de Syracuse University Press în anul 2000; şi *A Prince of Our Disorder: The Life of T.E. Lawrence* de John Mack, volum apărut în 1976 sub egida Harvard University Press.

Dacă nu se specifică altfel, toate scrisorile citate în acest volum au fost adresate de Gertrude tatălui şi mamei vitrege.

Ortografia nu era punctul forte al lui Gertrude, motiv pentru care a manifestat inconsecvenţă în redarea în jurnalele ei din deşert a toponimiilor din zonele necartografiate sau reproduse în chip eronat, precum şi a diverselor nume proprii. În această carte am păstrat

[8] Dame Commander of the Order of the British Empire. (n. tr.).

nemodificate ortografiile ei, fie ele în engleză ori în arabă. În mod similar, uneori Gertrude avea dificultăţi cu datele. După moartea ei, mama vitregă a notat: „Gertrude rareori îşi data scrisorile altfel decât cu ziua din săptămână şi uneori uita şi asta.” Acolo unde am putut, am clarificat acest aspect.

Sumele monetare menţionate de Gertrude sunt redate în lire sterline aşa cum le-a notat ea, urmate între paranteze de o cifră reprezentând valoarea actualizată cu indicele armonizat al preţurilor de consum (IAPC) pe 2014, şi apoi convertite în dolari SUA la valoarea de 1£ = 1,60 $ (www.measuringwealth.com, 2014).

Datorez mulţumiri multor oameni care m-au sprijinit la scrierea acestei cărţi. Am avut norocul ca John Siciliano de la Penguin Random House să includă scrierile lui Gertrude Bell printre lucrările remarcabile din seria Penguin Classics. Doresc să le mulţumesc lui, ca şi lui Emily Hartley pentru entuziasmul, sfaturile şi răbdarea de care au dat dovadă. Meticuloasa muncă de redactare înfăptuită de Nancy Bernhaut a adus un plus de consistenţă cărţii, care adună laolaltă imensa şi variata moştenire lăsată de Gertrude, de la documente politice până la scrisori de familie. Mulţumiri şi artistului Paul X. Johnson pentru imaginea de pe copertă a lui Gertrude Bell, care evocă într-o manieră admirabilă personalitatea ei din tinereţe. Schiţele după hărţile trasate de Gertrude Bell în călătoriile întreprinse în Orientul Mijlociu au fost realizate de Raymond Turvey.

—— || ——

CRONOLOGIE

1807 – Străbunicul lui Gertrude, Thomas Bell, fiu de fierar, fabrică substanţe alcaline printr-un proces chimic inovator în atelierul din Walker, lângă Newcastle upon Tyne.

1809 – Thomas Bell, cu partenerii săi James Losh şi George Wilson, deschide o turnătorie de fier în Walker.

1816 februarie – Pe data de 15 se naşte bunicul (Isaac) Lowthian Bell, fiul lui Thomas şi Katherine (născută Lowthian) şi fratele mai mare al lui John şi Tom.

1832 iunie – Regele William al IV-lea semnează Marele Act de Reformă, prin care se extinde dreptul la vot şi se încearcă stârpirea corupţiei electorale.

1835 – Lowthian lucrează la fabrica tatălui său, unde ulterior va deveni partener.

1837 iunie – Pe data de 10, regina Victoria îi succede la tron lui William al IV-lea.

1842 iulie – Pe data de 20, Lowthian se căsătoreşte cu Margaret Pattinson.

1844 februarie – Pe data de 10, se naşte la Walker tatăl lui Gertrude, (Thomas) Hugh Bell, urmat de fratele şi surorile Charles, Mary (Maisie), Florence, Ada şi Sophie.

Se naşte mama lui Gertrude, Maria (Mary) Shield.

Lowthian înfiinţează o nouă firmă, Bell Brothers, în timp ce fraţii Thomas şi John conduc Wylam Ironworks, Port Clarence, Middlesbrough.

1845 – După moartea tatălui său, Lowthian preia conducerea uzinelor metalurgice Walker.

1850 – Lowthian fondează Washington Chemical Company în parteneriat cu socrul său, chimistul metalurg Hugh Lee Pattinson, membru al Societăţii Regale, şi cu cumnatul său. Firma este prima care produce cabluri din oţel şi cabluri marine, în asociere cu Robert S. Newall (devenită Brunner Mond în 1872).

1851 septembrie – Pe data de 9 se naşte la Paris viitoarea mamă

vitregă a lui Gertrude, Florence, fiica doctorului Sir Joseph şi a lui Lady Olliffe (născută Cubitt).

mai-octombrie – Marea Expoziţie de la Crystal Palace, Londra, e vizitată de 6 milioane de oameni între 1 mai şi 3 octombrie.

1852 – Bell Brothers începe fabricaţia în noua uzină Clarence Ironworks.

1854 – Lowthian este ales lord primar la Newcastle (reales în 1863); începe construcţia noii case a familiei, Washington New Hall, cea veche fiind locul de naştere al lui George Washington.

1858 august – Pe data de 16, se transmite primul mesaj prin cablu peste Atlantic; uzina din Washington a lui Lowthian Bell furnizează jumătate din lungimea cablului transatlantic.

1859 – Lowthian deschide la Washington prima fabrică de aluminiu din Marea Britanie; se plimbă prin Newcastle cu un joben din aluminiu, material mai scump decât aurul.

1865 – Lowthian încorporează firma sa Cleveland Railway în North Eastern Railway Company (devenită ulterior London and North Eastern Railway).

1867 aprilie – Pe data de 23, Hugh Bell se căsătoreşte cu Maria (Mary) Shield.

1868 iulie – Pe data de 14, se naşte în casa bunicului ei, Washington New Hall, Gertrude Margaret Lowthian Bell (GLB).

1869 – Lowthian Bell este cofondator al British Iron and Steel Institute.

1870 – Hugh Bell se mută cu familia în nou construita reşedinţă Red Barns din Redcar, lângă Middlesbrough.

1870 – Războiul franco-prusac; la apropierea prusacilor, familia Olliffe e evacuată de la ambasada britanică din Paris.

1871 martie – Pe data de 29, se naşte fratele lui GLB, Maurice Hugh Lowthian Bell.

aprilie – Pe data de 19, la vârsta de 27 de ani, mama lui GLB moare; Ada, sora lui Hugh, se mută cu familia pentru a avea grijă de casă.

1872 – Lowthian Bell începe construcţia la Rounton Grange pe terenul cumpărat lângă Northallerton.

1874 – Hugh Bell e ales primar la Middlesbrough.

Lowthian Bell devine membru al Royal Society.

februarie-iunie – Lowthian este ales şi parlamentar de North Durham; îşi propune să facă presiuni asupra guvernului pentru a sprijini învăţământul tehnic în Marea Britanie.

1875 – Lowthian câştigă alegerile parţiale şi devine parlamentar de Hartlepool.

1876 – Sir Edward Poynter pictează portretele lui GLB şi Hugh.

Se termină construcţia Rounton Grange.

august – Pe data de 10, Hugh Bell se căsătoreşte cu Florence Eveleen Eleanore Olliffe.

1877 – Lowthian cofondează British Institute for Chemistry (devenit ulterior Royal Institute).

Regina Victoria este înscăunată împărăteasă a Indiei.

1878 – Lowthian Bell este decorat cu Legion d'Honneur.

Se naşte Hugh (Hugo), fratele vitreg al lui GLB.

1879 – Se naşte sora vitreagă a lui GLB, Elsa.

1880 – Lowthian Bell demisionează din Parlament.

1881 – Se naşte sora vitregă a lui GLB, Mary (Molly).

1882 – Se înfiinţează Forth Bridge Railway Company, în scopul construirii şi operării celui mai mare pod din lume; Hugh Bell e numit director.

1884 – Lowthian Bell este numit Înalt Şerif al comitatului Durham; reconstruieşte biserica din East Rounton; apare lucrarea sa de căpătâi, *Principles of the Manufacture of Iron and Steel; With Some Notes on the Economic Conditions of Their Production*.

Hugh este reales primar de Middlesbrough; intră în funcţiune linia de feribot Hugh Bell peste râul Tees.

aprilie – GLB urmează cursurile la Queen's College, Londra şi locuieşte cu bunica vitregă Lady Olliffe pe Sloane Street nr. 95.

1885 – Lowthian Bell acceptă titlul de baronet.

Maurice merge la Eton College, pe care îl absolvă în 1889.

1886 aprilie – GLB urmează cursurile la Lady Margaret Hall, Oxford University.

iulie-august – GLB locuieşte la o familie din Weilheim, Germania.

noiembrie – Pe data de 18, moare bunica lui GLB, Margaret Bell.

1887 – Moare John Bell, fratele şi partenerul de afaceri al bunicului Sir Lowthian.

1888 iunie – GLB absolvă cu notă maximă facultatea la Oxford,
decembrie – Stă la Bucureşti cu Sir Frank şi Mary Lascelles (mătuşă); îi cunoaşte pe Valentine Chirol şi Charles Hardinge; se împrieteneşte cu regina Elisabeta a României (alias Carmen Sylva).

1886 – GLB se întoarce în Anglia cu vărul Billy Lascelles via Constantinopol şi Paris.
GLB se ocupă de reşedinţa Red Barns împreună cu mama vitregă şi de proiecte sociale în Middlesbrough.
GLB îşi face debutul în societate, fiind prezentată la Curtea reginei Victoria.
GLB o ajută pe Florence şi grupul ei la studiile făcute în familiile locale de muncitori; devine trezorierul grupului.
Războiul reizbucneşte în Africa de Sud după ce burii atacă Cape Colony.

1891 – Washington New Hall este donat ca orfelinat sub numele Dame Margarets Hall.

1892 aprilie – GLB călătoreşte în Persia cu verişoara Florence Lascelles şi locuieşte la părinţii acesteia în Teheran: studiază limba farsi; începe să citească poeziile lui Hafiz; are o idilă cu secretarul legaţiei de la Teheran, Henry Cadogan; se fac planuri de logodnă.
iulie – Hugh Bell candidează fără succes la Parlament din partea Partidului Unionist.
decembrie – Părinţii lui GLB refuză să-şi dea acordul pentru căsătoria cu Cadogan; GLB revine la Londra cu vărul Gerald Lascelles.

1893 – Moartea lui Cadogan.
ianuarie – GLB vizitează Elveţia şi nordul Italiei împreună cu Mary Talbot.
aprilie – Călătoreşte la Alger cu tatăl ei pentru a o vizita pe Lizzie, văduva lui John Bell, fratele bunicului.

mai – Revine la Londra cu Mary Talbot, traversând Elveţia şi trecând prin Weimar, unde locuieşte fratele Maurice.
iunie-decembrie – GLB stă în Anglia şi studiază farsi şi latina; începe să studieze limba şi civilizaţia arabă.

1894 – ianuarie-februarie GLB şi Hugh fac turul Italiei.
martie-iulie – GLB în Anglia; apare volumul *Safar Nameh: Persian Pictures*.

1895 – Lui Sir Lowthian i se decernează Medalia Albert de către Royal Society of Arts (denumirea *Royal* va fi adăugată în 1908).
septembrie – GLB lucrează în Anglia la *Poems from the Divan of Hafiz*.

1896 – martie-aprilie GLB vizitează Italia împreună cu Hugh; ia lecţii de italiană.
septembrie – GLB vizitează familia Lascelles (ambasadorul Sir Frank şi Lady Mary) la reşedinţa de la ţară a ambasadei de la Potsdam.
octombrie-decembrie – Revine în Anglia; îşi continuă studiile de farsi şi arabă.

1897 ianuarie-martie – Vizitează împreună cu Florence familia Lascelles la Berlin; ia ceaiul cu împăratul şi împărăteasa Germaniei.
aprilie – Moare lady Mary Lascelles.
iunie – Apare volumul *Poems from the Divan of Hafiz*.
iulie-august – GLB se iniţiază în ascensiuni montane cu prilejul călătoriei cu familia la La Grave, în Franţa.
decembrie – GLB şi Maurice pleacă într-un ocol al lumii şi vizitează Indiile de Vest, Mexic, San Francisco, Honolulu, Japonia, China, Singapore, Hong Kong, Burma; se întorc prin Egipt, Grecia şi Constantinopol.

1898 – Sir Lowthian cumpără moşia Mount Grace Priory şi restaurează conacul.
iunie – GLB şi Maurice se întorc în Anglia.
octombrie – GLB în Anglia; studiază araba cu Sir Denison Ross.

1899 martie – GLB călătoreşte prin Italia şi se întâlneşte cu Hugh la

Atena; studiază Antichitatea greacă şi îl cunoaşte pe arheologul David Hogarth; revine în ţară via Constantinopol, Praga şi Berlin.

august-septembrie – Vizitează Bayreuth în Germania pentru a asista la spectacole de operă şi revine în Alpii Francezi pentru a escalada vârfurile Meije şi Les Écrins.

septembrie-noiembrie – GLB în Anglia.

Bell Brothers devine companie publică, cu 50% din acţiuni deţinute de Dorman Long.

noiembrie – GLB călătoreşte la Ierusalim, unde locuieşte cu familia Rosen la consulatul german; vizitează Damasc, Baalbek şi Beirut, Atena şi Smirna; studiază araba şi ebraica.

1900 ianuarie – Maurice pleacă să lupte în Războiul Bur în calitate de comandant al detaşamentului de voluntari din regimentul Yorkshire.

Moare Ada, sora lui Hugh Bell.

februarie-iunie – GLB începe prima călătorie solo în deşert la Ierusalim, după care vizitează Petra, Damasc, Palmira, Baalbek, Beirut şi revine în ţară străbătând ţărmul Mediteranei.

iunie-iulie – GLB în Anglia.

august-septembrie – în Alpi, escaladează Mont Blanc, Crepon şi Dru.

septembrie-decembrie – GLB în Anglia.

1901 ianuarie-februarie – în Londra, urmăreşte procesiunea funerară a reginei Victoria; Eduard al VII-lea urcă pe tron.

martie-august – GLB la Redcar şi Londra.

Sir Lowthian îşi vinde acţiunile majoritare la companiile Bell şi face fuziunea firmelor sale de oţel cu cele ale lui Dorman Long (în 1902), eliberând lichidităţi substanţiale; Hugh preia directoratul tuturor companiilor Bell.

august – GLB în Berner Oberland, escaladează lanţurile muntoase Schreckhorn şi Engelhörner; munţii Gertrudspitze sunt numiţi în onoarea sa.

septembrie-decembrie – GLB în Anglia; învaţă să developeze fotografii.

1902 ianuarie-mai – Călătoreşte cu tatăl şi Hugo în Malta, apoi în

Sicilia, unde îl are drept ghid pe Winston Churchill; călătoreşte singură prin Grecia, Turcia, Liban şi Palestina. Maurice Bell se întoarce rănit din Africa de Sud.

Ibn Saud învinge dinastia Rashid şi recucereşte Riadul într-un atac nocturn.

mai – Războiul Burilor ia sfârşit.

iulie – GLB în Elveţia; pe un traseu nou, aproape că atinge vârful îngheţat Finsteraarhorn.

septembrie-noiembrie – GLB în Anglia; o angajează pe Marie Delaire ca doamnă de companie.

GLB pleacă în al doilea ocol al lumii cu Hugo.

decembrie – GLB participă la o recepţie oficială (*durbar)* în Delhi ca invitată a viceregelui.

1903 – GLB şi Hugo îşi continuă călătoria prin Afganistan, munţii Himalaya, Burma, Singapore, Hong Kong, China, Coreea, Japonia, Vancouver, Munţii Stâncoşi, Canada, Boston şi Chicago.

iulie – Întoarcerea în Anglia.

1904 ianuarie – Sora vitregă Molly se căsătoreşte cu Charles Trevelyan.

februarie – Sir Lowthian dăruieşte 5.000 £ (752.000 $ actualizaţi cu IAPC) fiecăruia dintre nepoţi.

aprilie – Marea Britanie şi Franţa semnează Entente Cordiale.

august – GLB la Zermatt, escaladează Matterhorn.

septembrie – GLB în Anglia.

noiembrie – Studiază Antichitatea la Paris cu Salomon Reinach.

decembrie – Pe data de 20, Sir Lowthian moare la 88 de ani la reşedinţa sa din cartierul londonez Belgravia; Hugh moşteneşte titlul de baronet şi 750.000 £ (112.816.000 $ actualizaţi cu IAPC).

GLB porneşte într-o expediţie arheologică via Paris, Marsilia, Neapole, Beirut, Haifa şi Ierusalim; traversează deşertul spre munţii Druze, Damasc, Homs, Baalbek, valea Orontes şi Alep; continuă călare spre Antiohia, Osmanyie, Adana, Tarsus şi Karaman, apoi ia trenul în direcţia Konya pentru a explora Binbirkilise.

1905 aprilie – GLB îl angajează pe Fattuh, principalul servitor care o

va însoţi în viitoarele expediţii în deşert.

mai – Stă la Constantinopol, după care revine în Anglia pentru a începe să scrie *The Desert and the Sown*.

Sir Hugh se mută cu familia la Rounton Grange.

octombrie – GLB studiază manuscrise vechi la Paris cu Reinach; scrie un eseu despre geometria structurii cruciforme.

noiembrie-decembrie – începe să amenajeze grădina de la Rounton Grange.

decembrie-februarie (1906) – Călătoreşte în Gibraltar, Tanger, Spania şi Paris împreună cu Sir Hugh.

1906 februarie-decembrie – GLB în Anglia.

Sir Hugh e numit Lord locotenent în North Riding of Yorkshire (mandat pe 25 de ani).

decembrie – GLB – şi Sir Hugh ajung la Cairo; Hugo li se alătură din Australia.

1907 februarie – Revenirea în Anglia cu o întârziere datorată îmbolnăvirii lui Sir Hugh.

martie-iulie – GLB în Turcia, traversează Anatolia călare pentru a vizita situri antice; lucrează cu profesorul Sir William Ramsay la Binbirkilise; îl cunoaşte pe Dick Doughty-Wylie.

iulie – Sora vitregă Elsa se căsătoreşte cu Herbert, viitorul amiral Sir Herbert Richmond.

august – GLB îl internează pe Fattuh într-un spital din Constantinopol; e oaspetele Marelui Vizir.

august-decembrie – GLB în Anglia; apare *The Desert and the Sown*.

octombrie – GLB se iniţiază în prospecţiuni geologice şi cartografiere la Royal Geographical Society.

1908 – Comitetul Unităţii şi Progresului al junilor turci se ridică împotriva sultanului, dar abia după şase ani va ajunge să preia de facto puterea în Imperiul Otoman.

GLB în Anglia tot anul; devine secretar fondator al Ligii Naţionale Antisufragiu a Femeilor; schiţează *The Thousand and One Churches;* petrece vacanţa în nordul Ţării Galilor cu Valentine Chirol şi Frank Balfour.

Doughty-Wylie adună neoficial trupe turceşti pentru a pune capăt masacrării armenilor, e rănit, dar acordă asistenţă unui număr de 22.000 de refugiaţi.

septembrie – Hugo Bell este hirotonisit preot şi devine preot paroh la Guiseley, Leeds.

1909 ianuarie-iulie – GLB călătoreşte călare prin Siria şi Mesopotamia, urmează cursul fluviului Eufrat până la Bagdad, face măsurători la palatul din Ukhaidir, apoi merge pe cursul Tigrului până în Turcia.

iulie – GLB în Anglia; publică *The Thousand and One Churches;* face schiţe cu palatul din Ukhaidir; scrie despre mănăstirile armeneşti pentru Josef Strzygowski; îl cunoaşte pe Sir Percy Cox; face cu el planuri de călătorii în deşert; începe lucrul la *Amurath to Amurath;* continuă să amenajeze grădina de la Rounton, devenită un etalon.

Forence devine prima preşedintă a filialei din North Riding a Crucii Roşii (funcţie deţinută până în 1930).

1910 ianuarie – Hugh Bell candidat parlamentar liberal pentru Londra.

februarie – GLB vizitează situri arheologice în Italia; face o vizită-fulger la München.

mai – George al V-lea îi succede lui Eduard al VII-lea.

1911 ianuarie-mai – GLB călătoreşte via Beirut şi Damasc prin deşert spre Bagdad pentru a verifica măsurătorile la Ukhaidir; călătoreşte în nord pe malul Tigrului; se întâlneşte la Carchemish[9] în Siria cu T.E. Lawrence, care lucra pentru David Hogarth.

iunie – Revine în Anglia; publică *Amurath to Amurath*.

1912 – GLB rămâne tot anul în Anglia; se implică în strângerea de fonduri la nivel global pentru Constantinopol după marele incendiu; creează o nouă grădină cu iaz la Rounton; se întâlneşte cu Doughty-Wylie la Londra.

[9] Sau Karkemiş (azi Jerablus), oraş situat pe malul vestic al Eufratului. (n. red.).

1913 – GLB în Anglia; termină lucrul la *The Palace and Mosque at Ukhaidir*.

Este aleasă membru al Royal Geographical Society (prima femeie astfel recompensată) şi i se oferă ca Premiu Memorial Gill un teodolit în miniatură.

Woodrow Wilson devine al 28-lea preşedinte al Statelor Unite.

noiembrie – GLB călătoreşte la Damasc pentru a organiza expediţia la Hayyil, cu intenţia de a se întâlni cu Ibn Saud la Riad.

decembrie – GLB porneşte cu caravana spre Hayyil.

1914 februarie – GLB ajunge la Hayyil; este consemnată la domiciliu de familia domnitoare Rashid, apoi eliberată.

februarie-mai – Îşi continuă călătoria spre Bagdad; traversează Mesopotamia şi Deşertul Sirian.

Revine în Anglia.

iunie – Churchill convinge Parlamentul britanic să aprobe cumpărarea de către amiralitate a 51% din compania petrolieră anglo-persană pentru a asigura necesarul de combustibil al flotei.

Arhiducele Franz Ferdinand al Austriei este asasinat la Sarajevo pe data de 28.

iulie – Royal Geographical Society o premiază pe GLB cu Medalia de Aur.

august – Izbucneşte Primul Război Mondial; GLB ţine discursuri pentru a-i convinge pe britanici să se înroleze.

Apare volumul *The Palace and Mosque at Ukhaidir*.

Maurice e mobilizat ca locotenent-colonel comandant al batalionului 4 (teritorial), Green Howards.

octombrie – Turcia intră în război de partea Germaniei.

noiembrie – GLB lucrează la spitalul lordului Onslow din Clandon Park, Surrey.

Forţa expediţionară a armatei britanico-indiene ocupă Shatt al Arab şi-şi stabileşte baza la Basra.

GLB preia conducerea biroului din Boulogne pentru răniţi şi dispăruţi al Crucii Roşii.

1915 – aprilie Maurice Bell luptă pe Frontul de Vest şi conduce atacul de la Fortuin.

Lady Florence organizează pentru Crucea Roşie un spital auxiliar pentru convalescenţi la Rounton Village Institute.

Pe data de 25, britanicii declanşează campania de la Gallipoli împotriva turcilor; Dick Doughty-Wylie moare acolo în luptă pe data de 26.

aprilie-noiembrie – GLB deschide un nou birou londonez al Crucii Roşii pentru răniţi şi dispăruţi pe Arlington Street nr. 20.

mai – Prim-ministrul britanic liberal Asquith îi invită pe conservatorii lui Bonar Law să se alăture unui guvern de coaliţie;

Churchill este forţat să demisioneze de la conducerea amiralităţii.

septembrie – Britanicii învinq armata turco-arabă în bătălia decisivă de la Kut şi înaintează spre Ctesiphon, în apropiere de Bagdad.

noiembrie – Pe data de 17, GLB pleacă din Sloane Street, Londra.

Pe 20, se îmbarcă la Marsilia cu destinaţia Egipt.

Pe 26, ia cina la Port Said cu Lawrence şi Hogarth.

27–29: GLB dispare; probabil a luat vaporul spre Dardanele şi a urcat pe plajă pentru a vedea mormântul lui Doughty-Wylie.

Pe 30, GLB revine la Port Said şi ia trenul către Cairo.

Britanicii sunt învinşi de turci la Ctesiphon şi se retrag la Kut.

noiembrie-decembrie – GLB lucrează la Cairo pentru Gilbert Clayton, director al serviciilor secrete ale armatei britanice şi coordonator al serviciilor secrete civile egiptene.

decembrie – Britanicii sunt încercuiţi la Kut şi începe asediul.

1916 ianuarie-februarie – GLB în India, consilier al viceregelui.

Înfiinţarea Biroului Arab din Cairo cu scopul colectării de informaţii din Orientul Mijlociu şi furnizării acestora către departamentele guvernului britanic.

februarie-decembrie – GLB în Basra ca maior de armată şi asistent al comisarului politic Sir Percy Cox, subordonat al Comandantului Suprem (GOC)[10] al Forţei Expediţionare Indiene în Irak.

februarie – Hogarth iniţiază la Cairo „Buletinul Arab” ca instrument de raportare regulată; GLB este principala contributoare din Basra.

martie – Britanicii evacuează Gallipoli.

Maurice este rănit în Franţa.

[10] General Officer Commanding. (n. red.).

aprilie – T.E. Lawrence ajunge la Basra cu misiunea autorizată de a-i mitui pe turci pentru a ridica asediul Kutului; are discuţii lungi şi face „planuri ample de guvernare a universului” cu GLB.

Turcii intră în Kut şi masacrează populaţia; mulţi soldaţi britanici mor în marşul forţat spre nord.

mai – Acordul secret Sykes-Picot anticipează împărţirea de după război a sferelor de influenţă din Orientul Mijlociu între Franţa, Marea Britanie şi Rusia.

iunie – GLB e numită şef al filialei din Irak a Biroului Arab şi ofiţer al Forţei Expediţionare Indiene (IEFD, cu sediul în Basra); rămâne totodată subalterna lui Cox.

Familia haşemită conduce, cu rezultate neconcludente, o revoltă a arabilor împotriva stăpânirii turce în vestul Arabiei.

septembrie – GLB e internată cu icter; urmează o vacanţă pe Eufrat.

octombrie – Cox semnează un tratat cu Ibn Saud care stabileşte limitele teritoriale ale incursiunilor militare ale lui Ibn Saud în Irak.

noiembrie – GLB planifică vizita lui Ibn Saud la Basra.

Emirul haşemit Hussein, şerif[11] al Meccăi, este proclamat rege al Hejazului.

decembrie – Lloyd George devine prim-ministru al Marii Britanii.

1917 ianuarie-martie – GLB continuă să lucreze la Basra ca secretar pe problemele Orientului al administraţiei civile a lui Cox şi ca şef al Biroului Arab pentru Irak.

ianuarie – În vestul Arabiei, emirul Faisal însoţit de Lawrence declanşează marşul armatei arabe spre nord.

martie – Armata turcă evacuată din Bagdad; britanicii ocupă oraşul.

aprilie – Preşedintele Wilson cere Congresului SUA să declare război Germaniei; trupele americane sosesc în Franţa.

GLB ajunge la Bagdad după o călătorie de nouă zile pe Tigru.

mai – GLB se mută în reşedinţa permanentă din Bagdad.

Trupele cazace comit atrocităţi în nordul Mesopotamiei.

iunie – Lawrence cucereşte Aqaba cu trupe arabe neregulate.

Maurice surzeşte şi e declarat inapt pentru continuarea serviciului

[11] În ţările arabe, prinţ considerat descendent al lui Mahomed (sg. sharif, pl. ashraf) (n. red.).

activ.

iulie – Cox e numit comisar civil pentru Mesopotamia şi raportează direct la Londra secretarului de stat pentru India.

august – Britanicii învinge armata turcă la Gaza.

octombrie – Bolşevicii preiau controlul Revoluţiei Ruse.

Cabinetul britanic aprobă Declaraţia Balfour (dată publicităţii pe 2 noiembrie) privind stabilirea în Palestina a unui Cămin naţional pentru evrei.

GLB este numită Comandor al Ordinului Imperiului Britanic (CBE)[12].

Suferă de epuizare şi se internează într-un spital pentru convalescenţi.

Este numită editor al ziarului *Al Arab* şi scrie „The Arab of Mesopotamia" pentru uzul oficialilor britanici.

decembrie – Britanicii cuceresc Ierusalimul.

1918 ianuarie – Preşedintele Wilson ţine discursul „în 14 puncte" în care îşi enunţă principiile pentru stabilirea păcii mondiale, printre care „o asociere generală a naţiunilor".

martie – Rusia face pace cu Germania; trupele aliate luptă cu Armata Roşie în Rusia;

Royal Geographical Society îi decernează lui GLB Founder's Medal.

mai – GLB începe să organizeze serate de marţi pentru soţiile arabilor de vază.

iulie – în vacanţă străbate călare munţii din Persia.

Femeile britanice de peste 30 de ani câştigă dreptul de a vota dacă sunt membre sau căsătorite cu membri ai Registrului Guvernamental Local, dacă deţin o proprietate sau au absolvit o facultate şi votează la o circumscripţie universitară.

septembrie – GLB organizează o recepţie oficială pentru şeicii irakieni.

Cox este mutat la Teheran; funcţia sa de comisar civil e preluată provizoriu de Sir Arnold Wilson, care restrânge atribuţiile lui GLB.

Lady Florence este numită Dame Comandor a Ordinului Imperiului Indian (DCIE)[13] pentru munca depusă în cadrul Crucii Roşii;

Sir Hugh devine membru al Ordinului Bath.

---

[12] Commander of the Order of the British Empire. (n. tr.).

[13] Dame Commander of the Order of the Indian Empire. (n. red.)

octombrie – Armata emirului Faisal şi a lui Lawrence cucereşte Damascul; turcii dau o ultimă bătălie la Sharqat, apoi se retrag; turcii semnează armistiţiul de la Mudros, care marchează sfârşitul Imperiului Otoman.
noiembrie – Aliaţii semnează armistiţiul cu Germania; Primul Război Mondial se încheie.
decembrie – Epidemia de gripă ajunge la Bagdad.

1919 februarie-martie – GLB redactează pentru Conferinţa de Pace de la Paris un document cu privire la viitorul Mesopotamiei şi participă în martie la lucrări.
aprilie-mai – GLB călătoreşte în Franţa şi vizitează Algerul împreună cu Sir Hugh, dar revine la Conferinţa de Pace înaintea sosirii lui A.T. Wilson.
mai-septembrie – GLB în Anglia.
iunie – Germania semnează Tratatul de la Versailles şi acceptă condiţiile de pace.
Pe data de 28, 44 de naţiuni semnează acordul de înfiinţare a Ligii Naţiunilor.
septembrie – Preşedintele Wilson se prăbuşeşte în timp ce face campanie pentru aderarea SUA la Liga Naţiunilor.
octombrie – Pe data de 2, preşedintele Wilson suferă un atac cerebral masiv şi rămâne paralizat pe viaţă.
noiembrie – Pe data de 19, Senatul SUA respinge ratificarea Tratatului de la Versailles.
GLB revine la Bagdad; începe să lucreze la R*eview of the Civil Administration of Mesopotamia*.
Doamna de companie a lui GLB, Marie Delaire, i se alătură permanent la Bagdad.

1920 ianuarie – Pe data de 2, moare Sir Frank Lascelles.
Se închide Biroul Arab din Cairo.
GLB vizitează situl arheologic de la Babilon.
februarie – GLB organizează o strângere de fonduri pentru construirea unui spital de femei la Bagdad.
martie – Emirul Faisal este ales şi încoronat rege al Siriei.
martie-aprilie – Sir Hugh vizitează Bagdadul.

aprilie – La Conferinţa de la San Remo se aprobă termenii mandatului britanic în Irak şi se instituie autoguvernarea.
GLB redactează rapoartele anuale asupra statului Irak solicitate de Liga Naţiunilor.
iunie – Cox face o vizită oficială la Bagdad.
iulie – Francezii ocupă Damascul; regele Faisal este înlăturat.
august – Prin Tratatul de la Sevres dintre Aliaţi şi Turcia sunt confirmaţi termenii încetării ostilităţilor.
octombrie – Cox revine la Bagdad în calitate de Înalt Comisar pentru Irak.
Naqib-ul Bagdadului acceptă să formeze un guvern arab provizoriu şi alege membrii cabinetului.
A.T. Wilson renunţă la funcţiile publice.
GLB redactează rapoarte bilunare către Biroul Colonial referitoare la progresele administraţiei britanice în Irak.
noiembrie – GLB îşi reia îndatoririle de secretar pe problemele Orientului.
Prima întrunire a Consiliului de stat irakian; viitoarele întruniri se vor ţine frecvent în casa lui GLB.
decembrie – Se publică şi se prezintă Parlamentului *Review of the Civil Administration of Mesopotamia*.

1921 februarie – Churchill este numit secretar de stat pentru colonii (cu responsabilităţi inclusiv în Orientul Mijlociu).
martie – GLB participă la Conferinţa de la Cairo organizată de Churchill.
Vacanţă în Egipt cu Sir Hugh; revine la Bagdad.
iunie – Faisal ajunge la Basra; se întâlneşte cu GLB la Bagdad.
GLB este aleasă preşedintă a noii Biblioteci Publice din Bagdad.
Ibn Saud cucereşte Hayyilul; sfârşitul dinastiei Rashid; triburile Shammar se refugiază în Irak.
Greva de trei luni a minerilor britanici afectează industria metalurgică.
iulie – GLB anunţă rezultatul referendumului din Irak; în numele Consiliului de Stat, *naqib*-ul îl declară pe Faisal rege ales.
august – Faisal ibn Hussein ibn Ali este încoronat sub numele de regele Faisal I al Irakului.

septembrie – Regele îl mandatează pe *naqib* cu formarea cabinetului.
noiembrie – Hugo, fratele vitreg al lui GLB, se căsătoreşte cu Frances Morkill.

1922 aprilie-mai – Adunarea constituantă din Irak votează legea electorală.
Sir Hugh o însoţeşte pe GLB într-o scurtă vacanţă la Ierusalim.
iulie – GLB redactează legea irakiană a antichităţilor.
august – Averea familiei Bell scade ca urmare a recesiunii economice mondiale.
octombrie – în acord cu termenii mandatului britanic, Cox şi *naqib*-ul în calitate de prim-ministru semnează un Tratat de alianţă între Irak şi Marea Britanie prin care britanicilor le sunt conferiţi 20 de ani de consiliere a Irakului.
Faisal ratifică Tratatul de alianţă pe data de 13.
noiembrie – Aliaţii şi turcii semnează tratatul de pace care pune capăt oficial războiului cu Turcia.
Macmillan Company donează cărţi Bibliotecii Publice din Bagdad.
Coaliţia din perioada războiului iniţiată de Lloyd George se destramă; conservatorii lui Bonar Law câştigă alegerile; Churchill e înlocuit de ducele de Devonshire, care preia şi responsabilităţile pentru Orientul Mijlociu.
Charles Trevelyan, cumnatul lui GLB, este ales parlamentar de Newcastle upon Tyne.
Faisal o numeşte, cu aprobarea cabinetului, pe GLB director onorific al Departamentului de antichităţi irakiene.
Mareşalul de aviaţie Sir John Salmond preia comanda forţelor britanice din Irak; RAF *(Royal Air Force)* primeşte misiunea de a ţine sub control disensiunile tribale.
decembrie – Sir Henry Dobbs preia temporar postul de Înalt Comisar în perioada cât Cox se află la Londra.
Lui GLB i se cere să rămână în funcţia de secretar pe problemele Orientului.
Cox semnează tratatul cu Ibn Saud.

1923 aprilie – Cox semnează tratatul privind reducerea mandatului de consiliere britanică în Irak la patru ani.

Cox se retrage din funcţii şi părăseşte Irakul.

mai – Printr-un tratat cu Marea Britanie şi sub conducerea fratelui mai mare al lui Faisal, emirul Abdullah, Transiordania îşi declară independenţa (ulterior va deveni Regatul Iordaniei).

iulie – Liga Naţiunilor ratifică Tratatul de pace cu Turcia la Conferinţa de la Lausanne.

Adunarea Constituantă votează proiectul Constituţiei Irakului (va fi semnată de Faisal drept Legea organică în martie 1925).

iulie-august – GLB călătoreşte spre Anglia via Haifa, unde locuieşte la reşedinţa lui Sir Herbert Samuel, Înalt Comisar pentru Palestina.

John Singer Sargent desenează portretul lui GLB.

GLB corespondează cu Lawrence despre publicarea volumului *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*.

septembrie – GLB îşi modifică testamentul şi lasă moştenire 6.000 £ (echivalentul actualizat al sumei de 478.000 $) pentru British Museum în vederea înfiinţării unei şcoli britanice de arheologie în Irak.

octombrie – GLB fondează Muzeul Irakian.

1924 ianuarie – Ramsay MacDonald formează primul guvern laburist în coaliţie cu liberalii; Charles Trevelyan devine membru al cabinetului ca preşedinte al Consiliului pentru Educaţie.

februarie – Primele alegeri la nivel naţional din Irak.

martie – Regele Faisal deschide lucrările Adunării Naţionale irakiene.

Regele Hussein din Hejaz se autoproclamă calif al Islamului după abolirea titlului de către Mustafa Kemal Atatürk, dar fără a avea sprijin pan-islamic.

Dorman Long câştigă licitaţia de proiectare finală şi furnizare a aproape 50.000 de tone de componente de oţel pentru Harbour Bridge din Sydney, cu Hugh Bell director.

septembrie – Tratatul de alianţă anglo-irakian este acceptat de Liga Naţiunilor ca fiind în concordanţă cu principiile sale. Wahhabiţii lui Ibn Saud atacă palatul de vară haşemit Taif din Hejaz; populaţia oraşului e masacrată.

octombrie – Mecca e cucerită de Ibn Saud; regele Hussein al Hejazului abdică în favoarea fiului său Ali.

decembrie – Faisal ratifică Tratatul de alianţă după ce, în noiembrie,

acesta fusese semnat de George al V-lea.

1925 ianuarie – GLB redactează rapoarte şi traduce pentru comisia Ligii Naţiunilor care cercetează problema rămasă nerezolvată a frontierei dintre Irak şi Turcia.
februarie – Hugh Bell vizitează oraşul Sydney pentru a inspecta şantierul de construcţie a podului.
iulie-octombrie – Ultima vizită a lui GLB în Anglia; revine la Bagdad via Beirut împreună cu Sylvia Henley.
toamna – sir Hugh, Dame Florence şi Maurice se mută la Mount Grace Priory pentru a face economii; Rounton Grange este închis.
decembrie – Ibn Saud îl alungă de la putere pe fratele lui Faisal, Ali, regele Hejazului, şi anexează teritoriul.

1926 februarie – Fratele vitreg al lui GLB, Hugo, moare de pneumonie.
martie – Vita Sackville-West stă cu GLB în Irak.
mai – Grevă generală în Marea Britanie; greva de şapte luni a minerilor îngenunchează industria metalurgică.
iunie – Pe data de 14, se inaugurează prima sală a Muzeului Irakian.

iulie – GLB moare pe data de 12; este înmormântată cu onoruri militare în cimitirul britanic din Bagdad; o slujbă memorială este ţinută la St. Mary's Church, Westminster.
Miniştrii britanici îi aduc un omagiu în Parlament.
Tratatul dintre Marea Britanie, Irak şi Turcia defineşte hotarele regiunii Mosul.

1927 – Dame Florence organizează un spectacol grandios la Mount Grace Priory în prezenţa reginei Mary, finanţat parţial prin vânzarea de ediţii de cărţi cu autograful lui Dickens şi de scrisori adresate familiei lui.
aprilie – Royal Geographical Society îi aduce omagii lui GLB la Londra.
august – Dame Florence publică *The Letters of Gertrude Bell;* la dineul de gală ea îi invită pe regele Faisal, pe prim-ministrul irakian, familiile Dobbs, Cox şi Richmond.

octombrie – Turkish Petroleum Company, un consorţiu de companii petroliere internaţionale, descoperă petrol în apropiere de Kirkurk.

1928 – O fereastră pictată la St. Lawrence's Church din East Rounton este dedicată memoriei lui GLB.

1929 – Turkish Petroleum Company îşi schimbă numele în Iraq Petroleum Company şi dezvoltă cel mai mare câmp petrolier din lume.

1930 – Regele Faisal dezveleşte o placă comemorativă din bronz a lui GLB; un bust al ei este amplasat în faţa aripii principale Gertrude Bell a Muzeului Irakian.
mai – Dame Florence Bell moare pe data de 16.

1931 iunie – Moare Sir Hugh Bell; pe data de 29, Maurice preia titlul de baronet.

1932 – La Londra se înfiinţează British School of Archaeology în Iraq, cu o donaţie de 4.000 £ (actualizat cu IAPC – 388.000 $) de la Sir Hugh.
Irakul aderă la Liga Naţiunilor ca stat independent.

1933 – Moare regele Faisal; este urmat la tron de fiul său Ghazi.

1939 – Regele Ghazi moare într-un accident de maşină; îi succede la tron fiul său Faisal al II-lea.

1940 – În al Doilea Război Mondial, Rounton Grange e folosit ca adăpost pentru populaţia evacuată şi prizonierii de război italieni.

1947 – Subvenţia acordată de Trezoreria Britanică permite organizarea unei expediţii arheologice britanice în Irak sub auspiciile Şcolii de Arheologie; la Bagdad se înfiinţează o bază permanentă.

1953 – Rounton Grange e demolat.

1958 – Faisal al II-lea al Irakului este asasinat într-o lovitură de stat; Irakul se declară republică.

1991 ianuarie – Muzeul Irakian este închis la declanşarea Războiului din Golf.

2000 – aprilie Muzeul Irakian se redeschide.
2003 – Chiar înainte, precum şi în timpul invadării Irakului de către americani şi britanici, muzeul a fost jefuit de circa 15.000 de artefacte, multe dintre ele recuperate ulterior; a fost apoi redeschis numai pentru arheologi şi vizite organizate de şcoli.
2015 – februarie Muzeul Irakian se redeschide pentru public.

—— || ——

REGINA DEŞERTULUI

Lingvista

Florence, mama vitregă a lui Gertrude, crescuse la Paris şi vorbea engleza cu un accent franţuzesc fermecător. Familia a petrecut cele mai multe vacanţe în străinătate în Italia şi Germania, şi Gertrude nu era genul de călător dispus să viziteze o ţară fără a stăpâni măcar elementele de bază ale limbii. Imediat ce a ajuns la Weimar, a început să ia lecţii de germană, iar la Veneţia a luat lecţii de italiană. Treptat a ajuns să fie fluentă nu numai în engleză şi franceză, ci şi în italiană, germană, arabă, persană şi turcă. Şi-a însuşit foarte rapid limba turcă, care a fost totuşi cea pe care şi-o amintea cel mai greu. În călătoriile în jurul lumii a deprins limba hindustani suficient de bine pentru a nu avea nevoie de interpret, precum şi o brumă de japoneză şi urdu. În scrisorile adresate familiei îşi descria, uneori lăudându-se, progresele înregistrate în studiul fiecărei limbi.

Araba s-a dovedit a fi cea mai dificilă limbă pentru ea. În 1900, în perioada cât a stat la Ierusalim cu prietenii de familie Nina şi Freidrich Rosen – el era consulul german –, a luat şase lecţii de arabă pe săptămână, fapt care nu o împiedica să citească înaintea cinei, pentru propria plăcere, capitolul Facerea din Biblie în ebraică.

Persia, de la Gula Hek, reşedinţa de vară a legaţiei britanice, 18 iunie 1892, scrisoare către vărul ei Horace Marshall

…Nu e prea reconfortant pentru spirit să stai întins într-un hamac legat de doi platani într-o grădină persană şi să citeşti poemele lui Hafiz – atenţie, în original! – dintr-un volum legat în mod ciudat în piele ştanţată pe care l-ai cumpărat de la bazar. Aşa îmi petrec eu dimineţile aici; un izvor susură în apropiere şi apele lui sunt direcţionate de către grădinarii zoroastrieni cu ajutorul unor lopeţi lungi cu mâner către mici canale care se varsă în răsadurile de flori din jur. Dicţionarul pe care l-am luat cu mine în hamac nu e probabil la fel de poetic – hai să-l ascundem sub fustele de muselină!

Învăţ persana, dar nu cu foarte multă energie, aici nu faci nimic cu energie. Profesorul meu este o persoană în vârstă, încântătoare, cu ochi strălucitori şi cu turban alb, care ştie aşa de puţină franceză (limba pe care o folosim), încât nu poate nici să traducă poeziile şi nici să-mi explice dificultăţile gramaticale. Şi totuşi ne înţelegem admirabil şi ne petrecem mult timp în discuţii filosofice prelungite, eu vorbind în franceză, iar el în persană. Opiniile lui seamănă în mare măsură cu cele ale unui gibon oriental…

Londra, 14 februarie 1896

Savantul[14] meu a fost extrem de mulţumit de mine, m-a tot complimentat pentru fluenţa mea în arabă! Presupun că ceilalţi elevi ai lui sunt nişte proşti. Este nemaipomenit de interesant să citesc Coranul cu el – e o carte *atât* de minunată!

Londra, 24 februarie 1896

Savantul meu mi-a returnat ieri poeziile – e realmente încântat de ele… Îmi merge bine cu araba – cât de curând voi putea să citesc singură în original *O mie şi una de nopţi*.

Ierusalim, decembrie 1899

Prefer să fac asta decât să stau la Londra, e mult mai profitabil. Îmi pare foarte rău, dar n-am cum să le fac pe toate, şi din toate câte există prefer să învăţ araba.

…Nu cred să reuşesc vreodată să vorbesc araba, dar perseverez, în

[14] În original „my Pundit” – „pundit” sau „pandit”: termen folosit în India pentru a descrie un brahman învăţat, un cărturar. Aici, folosit cu conotaţii umoristice. (n. tr.).

speranţa că Providenţa se va îndura de mine văzându-mi eforturile…

Numele profesorului meu este Khalil Dughan şi… în dimineaţa asta am aflat mai multe despre pronunţia în arabă decât tot ce am învăţat până acum… În fiecare dimineaţă iau lecţii sau studiez singură timp de patru ore – lecţiile nu durează decât o oră şi jumătate. Am trei lecţii pe săptămână dimineaţa şi trei după-amiaza. Am început să înţeleg un pic ce se vorbeşte în jur şi să formulez propoziţii simple prin care discut cu servitorii, dar mi se pare foarte dificil. Pronunţia în arabă e mai mult decât rostirea cuvintelor şi niciun gât de occidental nu e construit în aşa fel încât să poată articula aceste sunete guturale atât de extraordinare…

Intră valetul. „Apa caldă e pregătită pentru Prezenţă”, zice el. „Intră şi aprinde lumânarea”, îi răspund eu. „Pe capul meu”, îmi replică el… Asta înseamnă că a sosit momentul să mă îmbrac.

Ierusalim, 11 ianuarie 1900

…Limba arabă e foarte dificilă [şi] există cel puţin trei sunete aproape imposibil de pronunţat pentru un european. Cel mai rău dintre ele e, în opinia mea, un H foarte aspirat. Nu-l pot pronunţa decât împingându-mi limba în jos cu un deget, dar cum să faci conversaţie cu un deget vârât pe gât?…

Am luat-o pe Ferideh[15] la plimbare cu maşina… şi am vorbit foarte prost în arabă, am fost tare dezamăgită. Dar n-am ce face, trebuie să continui. Ar trebui să menţionez că în arabă există cinci cuvinte pentru „perete” şi 36 de modalităţi de a forma pluralul.

Ierusalim, 18 februarie 1900

Să ştiţi că în după-amiezile astea ploioase am citit de plăcere povestea lui Aladin, fără dicţionar!… Cred cu tărie că de lunile petrecute aici [la Ierusalim] îmi voi aminti toată viaţa cu plăcere. Jur pe ce am mai sfânt! Dar până atunci mai sunt atâtea şi atâtea lucruri de făcut – aşa că înapoi la treabă!

Ain Tulma, Palestina, 28 februarie 1900

M-am grăbit să urc în tren… unde am dat peste cinci puşti cerşetori. M-am distrat de minune cu ei. Tot drumul până acasă am avut discuţii lungi. E aşa de plăcut când poţi să înţelegi ce ţi se spune. Diferenţele de pronunţie sunt la început un pic deconcertante pentru un străin. În arabă

[15] Ferideh Yamseh, o profesoară care a ajutat-o pe Gertrude să înveţe araba. (n.a.).

există două tipuri de a pronunţa „c”-ul – orăşenii au renunţat cu totul la „c”-ul tare şi l-au înlocuit cu un sunet gutural pentru care noi nu avem echivalent; oamenii de la ţară pronunţă „c”-ul tare fără a-l apăsa, iar „c”-ul moale l-au înlocuit cu „ci”, însă rostesc foarte frumos sunetele guturale şi folosesc o mulţime de cuvinte aparţinând unei arabe mai clasice. Beduinii au cea mai frumoasă pronunţie; rostesc fiecare sunet în parte şi aşa subliniază toate nuanţele subtile ale înţelesurilor.

Din cortul înălţat la Ayan Musa, 20 martie 1900

Nu a trecut mult şi am fost înconjuraţi de arabi care ne-au vândut o găină şi nişte lapte acru excelent – i se spune „laban”. În timp ce ne tocmeam, femeile şi copiii se învârteau primprejur şi mâncau iarbă, precum caprele. Femeile nu purtau văl. Erau îmbrăcate în rochii albastre de bumbac de peste 1,80 metri lungime, strânse în jurul capului şi mijlocului şi lăsate să cadă peste picioare. Feţele le erau de la gură în jos vopsite indigo şi părul lăsat în două plete lungi, care le atârnau de o parte şi de alta a feţei… Am priponit şi ţesălat caii şi catârii. Hanna mi-a adus o ceaşcă de ceai excelent, iar la 6 o cină bună constând din supă făcută cu orez şi ulei de măsline (foarte bună!), o tocană irlandeză şi stafide de Al-Salt, primite în dar de la Tarif. Mi-am aşezat tabăra chiar la poalele muntelui Pisgah. Ce minunat e să poţi vorbi araba!

25 martie 1900

M-am întors la cort… unde am fost luată pe sus de o mică turcoaică, fiica unui efendi, care mi-a spus că mama ei stătea la umbra unui zid, un pic mai jos de tabără, şi dorea să mă invite la o cafea. Am coborât ţinând-o de mână şi am dat de o mulţime de turcoaice stând pe jos, sub un smochin, aşa că m-am aşezat şi eu şi am băut cafea şi cum toate femeile în afară de una vorbeau araba, am avut o conversaţie foarte animată.

Despre catârgiii ei druzi, 2 aprilie 1900

Amândoi vorbesc cu accentul acela frumos libanez, moale şi melodios. Sunt înconjurată de o varietate de accente, căci Tarif vorbeşte cu accent beduin, iar Hana cu accentul cockney de Ierusalim. Uneori apelează la mine ca să le spun care dintre ei pronunţă corect.

Gertrude a călătorit în Malta şi Italia împreună cu familia, apoi singură în mai multe ţări din Orient.

Haifa, Palestina, 7 aprilie 1902

Aşa decurge o zi din viaţa mea: mă scol la ora 7, la 8 vine Abu Nimrud, cu care iau lecţii de arabă până la ora 10. Continui să studiez până la 12, când iau prânzul. Studiez persana până la 1.30 sau cam aşa ceva, şi pe urmă mă plimb călare sau pe jos. Mă întorc la 5 şi lucrez până la 7, când iau cina. La 7.30 vine profesorul de persană, care rămâne până la 10, iar la 10.30 mă duc la culcare. Vedeţi aşadar că nu prea stau degeaba! Şi toată ziua nu vorbesc decât în arabă.

Haifa, 2 aprilie 1902

E minunat să revin asupra studiului persanei, această limbă fermecătoare! Însă în ceea ce priveşte araba, mă simt foarte confuză şi treaba asta mă întristează, şi de ce şi-ar dori cineva să aibă de-a face cu o limbă atât de dificilă, când ar putea la fel de bine să nu-şi bată capul?… Păsările zboară la mine în cameră şi se cuibăresc în candelabru!

„Prima mea noapte în deşert”, 16 mai 1900

Soldaţii mei sunt încântaţi că sunt capabilă să vorbesc în arabă; îmi spun cât de plictisitor e când nu pot discuta cu „oamenii de la ţară”. Între ei vorbesc limba kurdă, fiind toţi de origine kurdă, dar născuţi la Damasc. Ştiu însă şi araba foarte bine. Araba mea devine pe zi ce trece tot mai bună. Cred că am ajuns să o vorbesc la fel de bine ca germana (ceea ce nu înseamnă, poate, mare lucru!), dar de înţeles nu o înţeleg la fel de bine. Bogăţia ei de cuvinte este atât de înnebunitoare – în sens biblic!

În al doilea înconjur al lumii, Gertrude a fost însoţită de fratele ei vitreg Hugo.

În India, în trenul de la Alwar la Delhi, 18 ianuarie 1903

De trei ori binecuvântata mea hindustani, deşi nu se ridică la înălţimea unor enunţuri subtile, ne poartă admirabil în călătorii şi prin urmare ne putem opri fără probleme în locuri unde nimeni nu ştie o boabă englezeşte.

Burma, pe râul Irrawaddy, 2 martie 1903

Am ajuns la un vas cu aburi foarte mic… O scândură înclinată şi alunecoasă ducea la el. Mi-am făcut curaj şi m-am căţărat pe ea, am ridicat tenda şi m-a izbit la bord aerul cel mai fierbinte, mai înecat de miros de ulei şi de maşinării, plus sforăitul celor ce dormeau. Am aprins

un chibrit şi am descoperit că mă aflam pe o punte mică acoperită de trupurile învelite în cearşafuri ale celor adormiţi, care s-au ridicat însă imediat în coate şi au început să clipească spre mine. Am anunţat ferm în urdu că n-am de gând să mă mişc de acolo până ce nu voi fi condusă într-un loc unde să pot dormi. După o mulţime de mârâieli… cineva s-a sculat şi a aprins un felinar; am coborât împreună scândura şi omul ne-a condus înapoi spre unul dintre vasele acelea misterioase abandonate pe mal. Era locuit de un hindus bătrân, o bicicletă şi mulţi gândaci.

Tokio, 24 mai 1903

Într-unul din temple, un loc minunat placat cu aur şi acoperit de sculpturi şi aşezat într-o grădină mică şi liniştită, un preot a venit la mine şi m-a întrebat dacă sunt americancă. I-am răspuns că nu, sunt englezoaică… I-am vorbit în japoneză, apoi ne-am continuat conversaţia în această limbă…

În anii petrecuţi în Mesopotamia, Gertrude a ajuns să vorbească multe dialecte arabe atât de bine, încât la un moment dat i-a jucat o farsă regelui Faisal, deghizându-se şi pretinzând că e un conducător de cămile guraliv.

Bagdad, 29 noiembrie 1920

Îmi place să merg pe lângă oamenii care mână animalele (cu biciul) şi să-i ascult cum vorbesc între ei în dialectul cel mai răspândit din Irak, pe care sunt mândră că îl înţeleg.

Bagdad, 23 iunie 1921

…Am fost aleasă preşedintă a Bibliotecii Publice din Bagdad16…

Notă trimisă de Gertrude editorilor englezi prin care le solicită să doneze cărţi Bibliotecii Salam, 1921

NOTĂ CĂTRE TOŢI AUTORII, EDITORII ŞI LIBRARII

Biblioteca Salam din Bagdad intenţionează să editeze o publicaţie periodică – în limbile arabă şi engleză – al cărei scop este să recenzeze cărţi apărute în limbile orientale, arabă, persană, turcă, ebraică, siriană, hindustani etc., ca şi cărţi tipărite în limbi europene, engleză, franceză,

[16] Numele îi va fi schimbat ulterior în Biblioteca Salam. (n.a.).

germană etc.

Publicaţia se va ocupa exclusiv de cărţile prezentate bibliotecii cu solicitarea editorului sau autorului de a fi recenzată sau menţionată.

Se vor trata de asemenea manuscrisele aflate în posesia bibliotecii ori care pot fi găsite în librării. Astfel publicaţia periodică a Bibliotecii Salam va fi cea mai bună modalitate de prezentare a cărţilor europene populaţiei orientale şi de prezentare a cărţilor orientale Europei şi va servi ca mijloc de promovare a vânzării cărţilor.

Comitetul Bibliotecii Salam este alcătuit din membri arabi şi britanici care îşi vor asuma şi sarcina editării publicaţiei periodice.

(Semnat) Gertrude Bell
Preşedintă, Biblioteca Salam
BAGDAD

—— || ——

Poeta

În 1892, la vârsta de 24 de ani, Gertrude a fost invitată să stea la Teheran cu mătuşa ei Mary şi unchiul, Sir Frank Lascelles, ambasador în Persia (actualul Iran). Cu şase luni înainte ea a început să înveţe limba persană, pe care a continuat să o studieze la Teheran. În acest demers a fost puternic încurajată de un secretar al legaţiei amabil şi studios pe nume Henry Cadogan, nepotul celui de-al treilea conte Cadogan, care i-a găsit un profesor şi i-a împrumutat cărţi de poezie persană. Când călăreau împreună şi făceau picnicuri ori expediţii, Henry scotea câte o carte din buzunar şi citea cu voce tare poezie sufită, descriindu-i dorul pentru iubită, care umplea golul dintre profan şi divin. Nu peste mult timp, Gertrude s-a îndrăgostit pentru întâia oară şi i-a scris tatălui, întrebându-l dacă se putea logodi cu Henry. Răspunsul lui Hugh a sosit cu o mică întârziere şi era total lipsit de echivoc: nu îi acorda permisiunea de a se logodi şi Gertrude trebuia să plece din Persia urgent şi să se întoarcă acasă. Gertrude era, evident, o moştenitoare bogată, iar tatăl ei aflase nu numai că Henry n-avea un ban, dar şi că era un cartofor înrăit.

La mai puţin de un an după ce Gertrude a părăsit cu inima frântă Persia, Henry a căzut într-un râu îngheţat în timp ce pescuia şi a murit de pneumonie.

În parte în memoria lui, ca şi cu gândul, care nu îi dădea pace, că ar fi putut fi o sinucidere, Gertrude a scris şi publicat în 1897 *Poems from the Divan of Hafiz*, traducerea în limba engleză a unui număr de 43 de poeme ale gânditorului mistic sufit din secolul al XIV-lea Samsuddin Mohammed, mai cunoscut sub pseudonimul literar Hafiz sau Hafez. Aceste *ghazal* sau ode variază ca lungime de la 10 la 16 distihuri, toate rimate şi fiecare conţinând o idee nouă şi menţionând întotdeauna numele poetului în ultimul distih.

La Londra, Gertrude a continuat să ia lecţii de persană cu Sir Edward Denison Ross, director la School of Oriental and African Studies, cel mai mare lingvist al vremii. Sir Ross putea citi în 49 de limbi şi vorbea 30, dar la sfârşitul anilor 1890 a avut modestia de a

scrie despre Gertrude că „a avut în prezenţa unui elev atât de strălucit revelaţia sănătoasă a propriilor mele limite”. *Poems of the Divan of Hafiz* au apărut însoţite de biografia poetului în contextul epocii în care a trăit, scrisă de Gertrude – un adevărat *tour de force*[17] în sine, având în vedere că la acea vreme nu fusese publicată nicio istorie scrisă a Persiei islamice. Volumul a fost primit cu cel mai înflăcărat entuziasm de care se poate bucura o carte de poezie. Cea mai mare autoritate a vremii în domeniul literaturii persane, Edward G. Browne, a declarat că traducerea lui Gertrude era, cu excepţia adaptării lui Edward Fitzgerald a catrenelor lui Omar Khayyam, „probabil cea mai corectă şi mai poetică redare a scrierilor unui poet persan în limba engleză”.

Gertrude a interpretat frumos şi destul de liber versurile, insuflându-le o tristeţe profundă, dându-le mai multă culoare cu melancolia propriei pierderi grele şi depărtându-se uneori suficient de vizibil de original. În al doilea poem citat mai jos, când amintea de „privighetoarea cu picuri din sângele inimii lui…” Hafiz se referea la moartea fiului său, în timp ce Gertrude se gândea, fără îndoială, la Henry.

În prefaţa sa la această carte, Denison Ross a prezentat poemele lui Hafiz în original, însoţite de traducerea lor literală şi de versiunea lui Gertrude.

Dast az talab nadaram ta kam-i dil bar ayad
Ya tun rasad bijanan, ya jan zi tan bar ayad

înseamnă, în traducere literală,
Nu voi renunţa la căutări până ce dorinţa nu-mi va fi împlinită,
Fie sufletul meu va ajunge la iubită, fie îşi va părăsi corpul.

Iată cum a redat Gertrude acest distih:
De-a mea dorinţă arzătoare nu voi a mă desparte
Pân’ ce nu va fi împlinită; ori până ce cu gura voi atinge
Gura cea roşie a iubitei, ori să-mi las sufletul departe
De dorul buzelor nesărutate, oftând până se stinge.

[17] Tur de forţă (în lb. franceză, în original) (n. red.).

Punând cap la cap puţinele fapte cunoscute din viaţa lui Hafiz, Gertrude a schiţat o scurtă istorie a sufismului, subliniind „misticismul interminabil şi deznădăjduit, jocurile de cuvinte care spun ceva deşi se referă la altceva complet diferit, caracterul vag al unei filosofii ce nu îndrăzneşte să îşi afirme cu tărie punctele de vedere, lucru care îl dezarmează pe occidental în aceeaşi măsură în care îl atrage pe oriental". Încercarea făcută de o personalitate atât de pragmatică pentru a explica ţelul suprem al sufismului – anihilarea fapticului – reprezintă o realizare în sine, cu toate că în cuvântul-înainte al traducătorului Gertrude nu a rezistat tentaţiei de a adăuga: „Am o oarecare bănuială că purtătorul cupei [Dascălul] l-a servit cu alt vin decât cel al cunoaşterii divine şi că iubita e cu mult mai mult decât o simplă prezenţă alegorică." În acelaşi spirit, Gertrude şi-a călăuzit neînfricată cititorii europeni: „Taverna… este locul de instruire sau de cult, iar crâşmarul – dascălul sau preotul, vinul fiind spiritul cunoaşterii divine… idolul este Dumnezeu, frumuseţea este perfecţiunea divină; buclele strălucitoare sunt o extindere a măreţiei sale; mângâierea pe obraz simbolizează aura de care îi este înconjurat tronul; aluniţa neagră marchează punctul unităţii indivizibile."

Presimţind parcă dispreţul sufiţilor pentru asemenea interpretări lumeşti, Gertrude a concluzionat: „Sunt perfect conştientă că interpretarea pe care am dat-o eu poetului este cea a unei minţi occidentale… probabil că pentru noi felul cum văd compatrioţii săi poemele va rămâne de neînţeles"

În 1903, Denison Ross s-a amuzat la primirea unei telegrame trimisă de Gertrude din Rangoon, în al doilea înconjur al lumii, care suna aşa: „Te rog trimite-mi primul emistih al poemului ce se sfârşeşte cu *Wa khayru jalisin fi zaman kitabu*."

I-a telegrafiat imediat răspunsul: *„zahru sabihin A'azz makatiin fiddunya"* [sic]:

Cel mai frumos loc de pe lume este spinarea unui cal iute,
Iar cel mai bun însoţitor este o carte.
CITAT DINTR-UN POEM DE AL-MUTANABBI

Gertrude a rămas toată viaţa o iubitoare de poezie, dar n-a mai scris niciun vers. Aşa cum remarca Florence, pasiunea ei pentru poezie era „un aspect interesant şi ciudat al unui caracter capabil, în anumite

situaţii, de o duritate evidentă şi de o ignorare deliberată a emoţiilor”.

În expediţiile întreprinse în deşert, Gertrude îşi lua întotdeauna cu sine o ediţie de buzunar a operelor lui Shakespeare. În ultima sa expediţie, când ploua prea tare pentru a se aventura afară, ea a notat în jurnal: „Am stat în cort şi am citit Hamlet de la început până la sfârşit şi, pe măsură ce citeam, m-am putut concentra din nou asupra lumii. Prinţii şi atotputernicii Arabiei au revenit la locurile care li se cuvin şi pe deasupra lor s-a înălţat sufletul omenesc conştient de sine şi responsabil pentru el însuşi.”

Patru poeme de Hafiz traduse de Gertrude Bell

De-a mea dorinţă arzătoare nu voi a mă desparte
Pân’ ce nu va fi împlinită; ori până ce cu gura voi atinge
Gura cea roşie a iubitei, ori să-mi las sufletul departe
De dorul buzelor nesărutate, oftând până se stinge.

Alţii altă iubire vor găsi, poate şi mai frumoasă;
Dar eu de pragul casei ei capul mi-am rezemat
Şi colbul mă va înveli zăcând pe-o treaptă
Când viaţa şi iubirea din corp vor fi plecat.

Mi-e sufletul pe buze, gata să îşi ia zborul,
Însă durerea în inimă se zbate şi nu va înceta,
Căci niciodată-n viaţa asta nu-mi voi fi ostoit dorul
De buzele ei dulci ce alinarea nu-mi vor da.
Suflarea-mi s-a curmat acum la un prelung oftat
După a ei gură roşie, un gând la care simt că iau foc;
Când oare gura aceasta se va apropia treptat
Şi va răspunde celei ce din dorinţă nu-şi găseşte loc?

Când voi muri, mormântul să-mi deschideţi pentru a vedea
Norul de fum ce se aburcă în vâlcea:
În inima mea moartă focul se-aprinde iarăşi pentru tine;
O, da, din giulgiul meu se-nalţă fum în fine!
Ah, vino dar, iubito! vâlceaua te aşteaptă,
Din tufele de mărăcini cresc flori acum, nu spini înţepători

Şi fructe-n chiparoşi, iar iarna cea pustie, înţeleaptă,
Din calea-ţi a fugit, de paşii tăi seducători.

Nutrind speranţa ca-ntr-o grădină să găsească
Un roşu trandafir, dulce şi delicat precum al tău obraz,
Vântul din vest se-abate prin vâlcele, ca să scotocească
Prin orişice grădină, ca pentru a-mi face în necaz.
Faţa dezvăluie-ţi! pentru ca lumea-ntreagă
Uimită să se-arate de frumuseţea ei strălucitoare;
Ascultă strigătul femeii şi bărbatului,
Tristeţea le-o alungă cu buzele-ţi deschise, arzătoare.

Fiece buclă din al tău păr bogat
În ace ascuţite se desface şi inima mi-o-nhaţă,
Căci inima mea-i frântă de atâtea răni ce nu s-au închegat
De sângele ce-n picuri roşii se agaţă.
Şi totuşi când iubiţii trişti se întâlnesc ca păsul să şi-l spună
Nu fără fală numele Hafiz va fi rostit,
Iar lacrimi pe chipurile lor pale se adună
Când bucuria şi speranţa pe veci vor fi pierit.

———

Privighetoarea cu picuri din sângele inimii lui vărsat
Cel roşu trandafir l-a adăpat, dar vântul s-a pornit
Şi invidios tulpinile cu spini a înfăşurat
Jur-împrejurul inimii, şi nu s-a dat urnit.
Precum un papagal ce zahăr ronţăie pe apucat
M-am mulţumit cu lumea ce n-a zăgăzuit
A Morţii adiere şi visele-mi le-a măturat.
Lumină a ochilor mei şi al inimii rod ai fost,
Rămâi aşa măcar în amintirea mea!
A, cât de uşor i-a fost să plece să îşi găsească adăpost
Şi mie să îmi lase lungul drum de pelerin către vâlcea!
O, tu, Cel care mâni cămile şi funia o desfăşori cu rost,
În numele lui Dumnezeu, povara ridică-mi-o acum
Şi Mila ta să-mi fie însoţitor în drum!

Faţa-mi de colb este brăzdată şi ochii îmi sunt uzi,
Din colb şi lacrimi bolta de smarald a găsit acum cu cale
Din cărămizi ca să clădească sălaşul bucuriei; dar auzi,
O, spune-mi că auzi cum încă plâng de jale!
Pentru că luna în gelozia ei de oameni cruzi
Raze şi-a aruncat peste sprânceana arcuită a lunii mele
Iar el într-un mormânt s-a refugiat mult prea curând în zilele acele!
Nu m-am ascuns într-un castel şi timpul nu-i pus la dospit.
Ce joc să joc acum? Pe-a pardoselii lumii stau de gardă
Zile şi Nopţi, şi Moartea a învins – şi iată dar, năpăstuit,
Dar fără griji de-acum, Hafiz nu poate să mai piardă.

———

Zis-a Poetul: „Când Moartea va veni pe sus ca să vă salte
Pe voi, al căror fin nisip dintr-o clepsidră se prelinge,
Urechile vi le va astupa cu două degete, şi alte
Două ochii îi vor acoperi, iar unul buza va atinge
Şi va şopti: „Tăcere.” Şi chiar dacă urechea îţi va rămâne surdă,
Iar ochii tăi, Hafiz, de-al timpului răgaz ştiu că s-or stinge,
Poemele ce le-ai cântat vor dăinui, cuvântul liber zburdă.

Poeme de un hohot mort, poeme de iubire pasionată,
Poeme ale unei cupe roş-rozalii cu vin,
Poeme ale unei roze a cărei frumuseţe a fost uitată,
Privighetoarea care a cântat cândva acum a amuţit divin.
O muzică mai gravă însă se înalţă de sub ulucul porţii,
De unde duioasele-ţi cuvinte de amor provin.
O, Păstrător al cheii Vieţii şi a Morţii!

———

Întoarce-te! pentru ca unei inimi frânte de durere
Curajul şi puterea să îi redai; te rog ca să revii!
Iar Viaţa zăbovi-va pe pragul tău pustiu, o adiere
Peste corpul inert şi rece se va abate, trezindu-l întru bucurii.

O, vino! şi pleoapele-mi atinge cu graţia ta suavă,
Căci orb sunt eu la toate, dar chipului tău îi aduc slavă.
Deschide porţile şi să mai văd o dată lasă-mi o plăcere!

Asemeni unei oştii etiopiene crude,
Durerea regatul inimii mi l-a prădat –
Întoarce-te! vesel Stăpân al Romei, lasă pământul liber să asude;
În faţa armiei tale duşmanul va fugi împiedicat.
În mâini oglinda ţin, e-o alinare,
În ea numai a ta reflexie îmi apare;
Sticla rosteşte adevărul celor ce vor să o asculte.

Noaptea-i borţoasă, n-ai auzit c-aşa spun oamenii?
„Noaptea-i borţoasă! ştii ce va naşte, fată sau băiat?”
Când eşti departe întreb stelele, ca să îmi curm durerea cărnii.
O, vino dar şi când privighetoarea bucuriei cu glas întârziat
Va răsuna peste grădina trezită-n primăvară,
Hafiz un cântec şi mai dulce va slobozi din inimi iară.
Privighetori şi mai divine odelor vor da glas în armonii.

—— || ——

„Persoana”

Cea mai importantă dezbatere morală şi intelectuală a epocii viza sufragiul femeilor, şi din momentul când i s-a permis să ia masa cu adulţii, Gertrude a avut ocazia să asiste la discuţii pasionante şi să asculte puncte de vedere divergente. Hugh şi Florence combăteau ideea cu argumente convingătoare, însă unii prieteni ai lor o apărau cu înverşunare. Toată familia Bell era de acord cu John Stuart Mill, cel mai fervent susţinător al emancipării femeilor din acea perioadă, care considera că e vital pentru o femeie să fie o „persoană”; în familie circula gluma potrivit căreia femeile erau cel mai adesea lipsite de stimă de sine şi nu puteau fi privite drept „persoane”.

A rămas în istorie faptul că Gertrude ar fi fost o antifeministă. În 2004, Naţional Portrait Gallery din Londra a organizat o expoziţie consacrată femeilor pionieri ai călătoriilor, intitulată „Pe căi mai puţin umblate”. Colţul dedicat lui Gertrude era însoţit de o explicaţie în patru rânduri – nu i s-a acordat mai mult – în care se afirma că „În ciuda propriilor realizări, ea s-a opus vehement acordării dreptului la vot femeilor britanice”. Corectă în sine, afirmaţia reprezintă totuşi o evaluare grosolană a intenţiilor supreme ale lui Gertrude, ca şi o ignorare a contextului politic complex din acele vremuri şi a poziţiei pe care o ocupa o fiică a Revoluţiei Industriale. Această tendinţă spre suprasimplificare a planat deseori asupra lui Gertrude şi se face parţial vinovată pentru modul în care realizările sale au fost subestimate.

Marele Act de Reformă din 1832 şi legile care i-au urmat au extins dreptul la vot de la 500.000 la 5 milioane de alegători până în 1884, limitându-l însă la posesorii de proprietăţi. Numai un sfert din bărbaţii britanicii aveau dreptul să voteze. Şi cum acest drept le era refuzat unui număr atât de mare de bărbaţi, Parlamentul nu putea lua serios în calcul acordarea sufragiului şi femeilor. În dezbaterile legate de conferirea dreptului la vot exclusiv femeilor deţinătoare de proprietăţi, Parlamentul s-a lovit de o dificultate insurmontabilă: legile proprietăţii. Averea unei femei intra automat în posesia soţului după căsătorie. Aceasta era legea care l-a determinat pe tatăl lui

Gertrude să se opună căsătoriei ei cu Henry Cadogan, un cartofor recunoscut. Astfel punându-se problema, însemna că dreptul de vot ar fi fost refuzat femeilor măritate, fiind acordat însă văduvelor, prostituatelor şi femeilor necăsătorite. Femeile independente şi raţionale precum Gertrude sau Florence Nightingale considerau prin urmare că sufragiul femeilor nu putea fi luat în discuţie decât după modificarea legilor proprietăţii.

Chestiuni ca de exemplu sănătatea, educaţia, activităţile recreaţionale, serviciile sociale, punerea în practică a Legilor Sărăciei, ajutoarele pentru subzistenţă, ca şi condiţiile din azilurile de bătrâni şi săraci cădeau în sarcina autorităţilor locale. Florence Bell şi cele mai multe dintre cunoştinţele feminine ale ei se implicaseră trup şi suflet în aceste activităţi. Din păcate, atunci când ele şi alte femei din diverse părţi ale regatului au izbutit să obţină dreptul de vot în alegerile locale, bărbaţii s-au revoltat şi au ieşit în stradă în mai multe oraşe. Aceste femei se temeau de reacţia pe care puteau să o suscite cererile susţinătorilor – care se manifestau în limitele legii – şi ale sufragetelor – care o încălcau cu bună ştiinţă şi anume de posibilitatea unor răzbunări şi de anularea privilegiilor de care femeile ajunseseră să se bucure.

Ori de câte ori Gertrude rămânea mai mult timp pe acasă, era atrasă să participe la activităţi sociale de către Florence, care şi-a adunat studiile în cartea *At the Works*. Deşi exhaustiv ca arie de cercetare, expunând pe larg suferinţele îndurate de familiile nevoiaşe de muncitori, mai ales în perioadele mai grele, volumul nu oferea niciun fel de soluţii. Provenit dintr-o familie de capitalişti şi patroni, Hugh nu vedea niciun conflict între angajatori şi angajaţi, pe care îi considera ca fiind interdependenţi. Îşi plătea oamenii corect după standardele vremii, era activ în politicile liberale şi credea în rolul sindicatelor. Lideri civici şi binefăcători locali, membrii familiei Bell au construit săli de întruniri, biblioteci, şcoli şi sedii de birouri. Au deschis în Middlesbrough un centru recreaţional unde muncitorii epuizaţi după orele de muncă se puteau relaxa şi unde Florence obişnuia să cânte la pian şi să dirijeze corul.

În vremea aceea, votul, astăzi considerat un drept universal, era privit cu toată seriozitatea şi se credea că exercitarea sa implica în mod necesar un anumit grad de instruire şi de discernământ politic.

Guvernul era preocupat de chestiuni precum apărarea ţării, Mişcarea pentru autodeterminare a Irlandei, comerţul liber, reforma dreptului penal, legile sufragiului şi corupţia politică. Ce putea şti despre toate acestea o femeie cu o casă plină de copii şi cum şi-ar fi putut ea face timp ca să înveţe să citească, în cazul când era analfabetă? susţinea Florence.

Dacă a existat şi altceva în afara presiunii din familie care să o determine pe Gertrude să ia poziţie, atunci acest factor a fost militantismul lui Christabel Pankhurst, care în 1904 şi-a asumat sarcina de a conduce lupta femeilor împotriva a ceea ce ea a numit „caracterul nociv al sexualităţii masculine". Sufragetele s-au implicat într-un război contra bărbaţilor, folosind metode care frizau terorismul. Au denunţat instituţia căsătoriei ca fiind prostituţie legalizată şi au atacat proprietăţi, spărgând ferestre, distrugând vagoane de tren şi sfâşiind pânzele cu nuduri expuse în galeriile de artă. Au atacat la întâmplare bărbaţi care semănau cu prim-ministrul Herbert Asquith. Succesorului său, Lloyd George, i-au expediat pachete cu acid sulfuric şi mai târziu au încercat să-i incendieze casa.

Gertrude s-a alăturat mişcării împotriva acordării dreptului la vot femeilor în 1908, când a devenit membră a Ligii antisufragiu. Fiind o persoană dedicată, s-a implicat iniţial cu mare zel, şi foarte probabil ea a fost cea care a strâns 250.000 de semnături pentru petiţia anti-sufragiu din 1909; curând însă scrisorile sale au început să trădeze o lipsă de interes care sugerează faptul că îşi asumase acest rol în principal pentru a-i face pe plac lui Florence.

După 1915, când s-a stabilit în Irak, şi-a făcut puţine prietene. Au existat şi excepţii, însă obişnuia să facă remarci tăioase cu privire la soţiile britanice ale colegilor ei din Bagdad. „Micuţa doamnă", aşa le caracteriza în mod caustic. A recunoscut că bunul său prieten Haji Naji, care îi trimitea regulat fructe şi legume cultivate de el în grădină, era „un substitut ciudat de prietenă, dar cel mai bun pe care l-am putut găsi".

Mai târziu Gertrude a depus un efort considerabil pentru cauza femeilor musulmane. În întâlnirile sale anterioare cu femei din harem, în special din Hayyil, le ascultase poveştile tragice şi rămăsese profund impresionată de felul în care fuseseră îngenuncheate. Îi displăceau enorm restricţiile impuse femeilor musulmane în

societăţile islamice orientale şi a făcut tot ce a putut pentru a veni în sprijinul lor. A organizat o serie de prelegeri pe teme de sănătate, susţinute de o femeie medic, cu o participare masivă din partea soţiilor musulmane. A ajutat la înfiinţarea primei şcoli de fete la Bagdad şi a supravegheat strângerea de fonduri pentru construirea unui spital pentru femei. Seratele ei din zilele de marţi, exclusiv în beneficiul femeilor, au pus-o pe picior de egalitate cu cele mai de vază familii din Bagdad.

Gertrude avea să devină cu timpul o femeie extrem de civilizată şi abilă. Neavând soţ şi copii care să îi ocupe timpul, s-a angajat în activităţi dintre cele mai diverse, de la scrierea de poezii la administraţie şi de la aventuri şi practicarea sporturilor la arheologie. Avea cunoştinţe de istorie a lumii şi totodată fler în dezbaterile politice şi o mare pasiune pentru haine şi grădinărit. Vorbea fluent şase limbi. La toate acestea se adăugau calităţi umane dintre cele mai nobile: o dragoste nemărginită pentru familie, pentru peisaje şi arhitectură, şi pentru viaţă în sine. Puţini puteau rivaliza cu ea în ceea ce priveşte diversitatea preocupărilor şi talentelor. Ca Persoană, a ajuns să împlinească cele mai înalte aspiraţii pe care John Stuart Mill le considera posibile pentru o femeie.

Muntele Carmel, Haifa, 30 martie 1902

> Mă bucur foarte mult să aflu că sunt o Persoană în această ţară – cu toţii mă consideră o Persoană!… Nu este deloc greu să-ţi faci un renume aici.

Damasc, 27 februarie 1905

> Am aflat că guvernul de aici a fost foarte agitat în perioada când m-am aflat la Jebel Druze! Mi-au trimis trei telegrame pe zi de la Salhad… Guvernatorul mi-a transmis un mesaj prin care mă ruga să-i fac onoarea de a-l întâlni, la care i-am răspuns cu curtoazie… În hotelul în care locuiesc stă un oficial. Şi-a petrecut seara într-o discuţie cu mine şi mi-a propus să pună întreaga organizaţie a sa din Siria la dispoziţia mea.
>
> A încercat să afle ce cred eu despre druzi şi beduini, dar nu a avut prea mare succes. Am devenit o Persoană în Siria!

Sloane Street nr. 95, Londra, 28 martie 1913

> Aseară am participat la o petrecere încântătoare dată de familia

Glenconner şi chiar înainte de a ajunge acolo patru sufragete s-au năpustit asupra lui Asquith şi au început să-l tragă de haine. La care Alec Laurence, înfuriat la culme, le-a înşfăcat pe două dintre ele şi le-a răsucit braţele la spate până ce au început să ţipe. Pe urmă una dintre ele l-a muşcat de mână până ce i-a dat sângele. Când mi-a relatat toate acestea, Laurence încă mai sângera.

În 1917, la începuturile administraţiei britanice, şeicul Fahd Beg ibn Hadhdhal a făcut o vizită la Bagdad şi a descris efectul puternic pe care îl avusese asupra sa una dintre scrisorile lui Gertrude. Gertrude a relatat într-o scrisoare trimisă familiei vorbele spuse de şeic colegilor săi din secretariatul pe problemele Orientului.

1 iunie 1917

„Mi-am adunat şeicii", a încheiat el (eu simţindu-mă din ce în ce mai Persoană). „Le-am citit scrisoarea ta şi le-am spus: «O, şeici» – aici a lungit deliberat vorbele – «asta e o femeie, gândiţi-vă cum sunt bărbaţii lor!»" Peroraţia aceasta delicioasă mi-a redat cât ai clipi încrederea în mine.

Despre liderii religioşi şi purtatul vălului

…Preceptele după care se conduc le interzic să se uite la o femeie care nu poartă văl, iar preceptele mele nu îmi permit să port văl – cred că am dreptate în această privinţă, căci dacă aş purta văl ar însemna o acceptare tacită a unei poziţii de inferioritate, ceea ce ar scoate din discuţie orice posibilitate de comunicare între noi. Nu merită nici să încerc să mă apropii de ei prin intermediul soţiilor – dacă femeilor li s-ar permite să mă întâlnească, ar veni să mă vadă acoperite cu văl şi s-ar purta cu mine ca şi cum aş fi bărbat. Aşa că, din câte se pare, pentru un sex sunt prea femeie, iar pentru celălalt prea bărbat. [14 martie 1920]

Despre femeile britanice aflate în străinătate

Cât despre soţie, chiar nu-mi dau seama de ce se mai oboseşte să meargă în străinătate, din moment ce are cele mai proaste păreri despre străini, obiceiurile şi mâncărurile lor. Bucătăria franceză o respinge din start: nu ţi se dau cartofi. [23 aprilie 1893]

…Naiba să le ia pe toate femeile astea nebune. [6 septembrie 1917]

…În viaţa mea nu am avut de-a face cu o adunătură de femei atât de plicticoase. [27 septembrie 1920]

Nu am în jurul meu nicio femeie cu care să încerc să mă împrietenesc, şi acesta este un mare neajuns. [13 octombrie 1921]

Despre unele dintre soţiile colegilor ei

Femeile astea leneşe… nu manifestă nici cel mai mic interes faţă de ceea ce se întâmplă în jurul lor, nu ştiu limba arabă şi nu cunosc nicio familie de arabi. Îşi creează o societate englezească (una de mâna a doua) complet ruptă de viaţa din oraş. Am început să înţeleg de ce guvernul britanic a dat greş în India, unde femeile noastre se comportă exact ca aici. [Bagdad, 19 iunie 1921]

S-a împrietenit totuşi cu Aurelia Todd şi a regretat plecarea soţilor Todd din Bagdad.

Mi-e foarte dor de ea. E singura prietenă apropiată pe care mi-am făcut-o aici; nu există nici o alta de care să îmi pese sau cu care să pot discuta deschis. E atât de bine să ai pe cineva cu care să poţi vorbi despre orice! În plus, conversaţiile cu ea înseamnă o plăcere, căci a făcut din casa ei un loc de întâlnire vesel şi agreabil. [Bagdad, 8 mai 1921]

Despre soţiile musulmane

Ele [doamnele din Bagdad] nu ies niciodată din casă, dacă vă vine să credeţi! Unele dintre ele şi-au păstrat buna dispoziţie, dar cele mai multe au devenit isterice şi pline de nervi. Arată ca nişte plante crescute într-o celulă. [Bagdad, 4 mai 1918

Sărmana nu iese din casă şi nu se vede cu nimeni. În multe familii femeile sunt ţinute într-o izolare totală. Pot să jur că ele urăsc treaba asta şi mă doare inima când mă gândesc cât de tare se plictisesc. [Bagdad, 27 decembrie 1918]

Aseară am luat cina cu Sir Aylmer[18] şi m-am întâlnit cu Jafar[19] şi Nuri[20] şi cu soţiile lor! M-am îndoit că vor avea curaj să vină cu ele, cu soţiile adică, dar uite că au avut – e cu siguranţă un mare pas înainte…

[18] Generalul Sir Aylmer Haldane, comandantul forţelor britanice din Mesopotamia. (n.a.).

[19] Jafar Paşa al-Askari, ministrul irakian al apărării, ambasador în Marea Britanie (ulterior a devenit prim-ministrul Irakului). (n.a.).

[20] Nuri Paşa al-Said, cumnatul lui Jafar (ulterior a devenit prim-ministrul Irakului). (n.a.).

Soţiile s-au comportat admirabil; totala lor lipsă de conştiinţă de sine le-a conferit o distincţie naturală pe care multe doamne din înalta societate ar putea s-o invidieze. [8 decembrie 1921]

Despre primul club feminin înfiinţat la Bagdad

Sunt total pentru – e primul pas care se poate face aici spre emanciparea femeilor – şi totodată complet împotrivă, pentru că va însemna multe bătăi de cap pentru mine.

Nu-i aşa că facem progrese cu emanciparea femeilor musulmane? Lucrurile par să se mişte în direcţia bună.

Despre o prelegere pe care a susţinut-o în faţa unor femei musulmane

Le-am povestit despre istoria antică a Irakului şi despre excavaţiile din epoca modernă. Unele dintre ele m-au ascultat, altele nu – nu au deprins obiceiul de a urmări un discurs cu atenţie. Dar va trebui să-l deprindă. [30 ianuarie 1924]

Despre prima întâlnire cu soţia şi fiicele regelui Faisal

Când mă gândesc la viaţa pe care au dus-o, închise în palatul de la Mecca împreună cu alte femei şi cu sclavi! Simplul fapt că pot sta în balcon ca să se uite cum curge Tigrul trebuie să fie minunat pentru ele. [23 decembrie 1924]

Gertrude a admirat o femeie musulmană care refuza să se supună regulilor islamice.

E o femeie curajoasă, care se opune cutumelor impuse de bărbaţi şi circulă prin Najaf acoperită doar parţial cu vălul…

[5 decembrie 1920]

E o femeie cu adevărat remarcabilă, vorbeşte englezeşte la fel de bine ca şi mine şi franţuzeşte şi mai bine şi nu poartă văl, deşi este o bună musulmană. [12 octombrie 1922]

Gertrude se întreba dacă purtatul vălului de către femei, ca instituţie universală, avea să devină un obicei de domeniul trecutului.

15 mai 1921

Femeile care s-au întors la Bagdad din Siria sau Constantinopol au mari dificultăţi cu acomodarea cu tradiţiile de aici. Au fost obişnuite cu

un grad de libertate mult mai mare. Vor prinde mai mult curaj după ce ne vom consolida instituţiile locale. Ele şi soţii lor se tem ca măsurile care ar putea fi luate acum să nu dea apă la moară limbilor otrăvite şi minţilor pline de prejudecăţi şi să nu le pună în pericol viitorul. Totuşi bărbaţii aceştia cu concepţii noi îşi aduc soţiile să mă cunoască, ceea ce e o îndepărtare surprinzătoare de la tradiţiile din Bagdad, potrivit cărora un bărbat nu trebuie să meargă nicăieri însoţit de soţie. Încurajez orice demers în această direcţie, însă repet, prea mare lucru nu e de făcut, decât să le întâmpin cu simpatie pe femei. E nevoie să-şi găsească singuri drumul spre salvare şi nu le-ar folosi la nimic dacă ar fi sprijiniţi de o necredincioasă, chiar dacă acea necredincioasă aş fi eu, iar mie mi se permit aici multe lucruri.

—— || ——

Montaniarda

Între 1899–1904, Gertrude Bell a devenit una dintre cele mai cunoscute montaniarde din Alpi. Cucerirea Schreckhornului a reprezentat pentru ea cel mai important succes ca alpinistă, însă de neuitat va rămâne şi eşecul său glorios în tentativa de cucerire a Finsteraarhornului. Retragerea a constituit o performanţă excepţională, în condiţiile în care „puţine locuri din Alpi sunt atât de prăpăstioase şi situate la aşa mare altitudine”, după cum a comentat Ulrich Führer într-o scrisoare adresată câţiva ani mai târziu tatălui lui Gertrude. „Numai de trei ori s-a încercat cucerirea acestui vârf, inclusiv tentativa fiicei dumneavoastră, şi expediţia aceasta rămâne şi acum una dintre cele mai dificile din Alpi. Domnişoara Bell merită toate onorurile. Fără curajul şi hotărârea ei, am fi pierit cu toţii.”

Performanţele lui Gertrude sunt cu atât mai extraordinare cu cât ascensiunile montane nu reprezentau decât una dintre multiplele ei preocupări. Privite în contextul întregii sale vieţi, aceste expediţii nu pot fi considerate altfel decât un hobby de care s-a ocupat o vreme, un lucru mai puţin important decât călătoriile, studierea limbilor străine, arheologia sau fotografiatul, însă probabil mai important decât grădinăritul alpin, vânătoarea sau scrima.

Încă din copilărie, Gertrude a dat dovadă de o formidabilă vitalitate a minţii şi a corpului. Mică de statură dar puternică şi având o constituţie atletică, a avut nevoie de multe antrenamente pentru a atinge asemenea performanţe în alpinism – cu cât mai dure, cu atât mai bine. A vânat, a dansat, a mers cu bicicleta, a jucat golf, a tras la ţintă, a pescuit, a practicat scrima, grădinăritul şi patinajul. A descoperit alpinismul în urma unei vacanţe cu familia petrecută în Alpii Francezi. Prima dată a escaladat creasta acoperită cu zăpadă Meije, care domină satul La Grave şi hanul unde familia Bell s-a cazat în august 1897. În timp ce Florence şi surorile ei stăteau pe terasă şi beau ciocolată caldă, Hugh şi cu Gertrude se sculau dimineaţa devreme şi pedalau mult pe bicicletă. S-au căţărat împreună pe Bec de l’Homme, un vârf din apropiere, dar curând Gertrude a început să

plece în expediţii în tovărăşia unor ghizi montani locali, Mathon şi Marius, cu care a escaladat câteva vârfuri mai mici. Înainte de a părăsi La Grave a reuşit, urcând pe traseul uşor, să atingă vârful Breche, unde a şi rămas peste noapte să doarmă la refugiu. Şi asta a fost de ajuns pentru a o convinge de pericolele şi emoţia ascensiunilor montane, aşa încât, în timp ce alerga în jos pe pantă către sat s-a hotărât să revină pentru a escalada muntele Meije, înalt de 3.983 metri.

A reuşit să-şi îndeplinească promisiunea după două sezoane, între timp făcând înconjurul lumii. A sosit singură, venind de la Bayreuth la fel de novice precum fusese cu doi ani înainte. La vremea aceea nu era ceva neobişnuit ca unii alpinişti bărbaţi, de obicei studenţi britanici aflaţi în vacanţă, să atace Alpii fără a avea pic de experienţă, dar însoţiţi de ghizi buni. Crampoanele nu aveau să apară decât peste un deceniu, carabinele nu fuseseră inventate, iar coardele nefiind făcute din nailon, erau groase şi grele, mai ales atunci când erau încărcate. Alpinistele erau o raritate şi nu beneficiau de „îmbrăcăminte adecvată". La început, Gertrude îşi scotea fusta şi urca în combinezon. Mai târziu avea să poarte o pereche de pantaloni bărbăteşti strânşi bine cu o curea pe sub fustă. În cele din urmă, şi-a făcut rost de un costum de căţărare albastru, cu pantaloni, în care se schimba în tabăra de la baza muntelui. Din scrisoarea expediată unei surori în care îi cere să-i trimită „două ace de cravată din aur şi jartiere negre groase", putem deduce că ţinuta ei şic masculină a dat tonul modei schioarelor în următoarele decenii.

S-a întâlnit cu Mathon şi Marius şi au început urcuşul pe Meije. Curând a reuşit să-şi susţină singură greutatea atât de bine, încât nici nu şi-a dat seama că depăşise una dintre porţiunile cele mai dificile ale traseului, Pas du Chat. Au ajuns la Grand Pic, o stâncă aproape perpendiculară de peste 4,5 metri înălţime, după care au traversat un ţanc de 6 metri şi apoi au atins vârful. Drumul de întoarcere a durat mai mult decât urcuşul şi a fost la fel de dificil. Revenită la han, Gertrude s-a dus direct la culcare şi a dormit 11 ore în şir.

După acest succes şi-a propus să escaladeze Barre des Écrins, cel mai înalt vârf din partea de sud a Alpilor Francezi. La numai trei zile de la isprava descrisă mai sus, s-a plecat în expediţie la ora 1.10 a.m., pe un frig îngrozitor. Gertrude a avut parte în ziua aceea de câteva

accidente. A căzut pe spate pe gheaţă, dar a fost prinsă în coardă de Mathon. Ambii s-au tăiat la mână, el rănindu-se grav. Cu degetele tremurânde, Gertrude a reuşit totuşi să facă fotografii. În miezul zilei vânturile aprige au ridicat nori de zăpadă în jurul lor, întârziindu-le coborârea, iar Gertrude şi-a scrântit rău glezna.

Pentru sezonul din anul 1900, a ales Alpii Elveţieni şi şi-a dat întâlnire cu noii ghizi la Chamonix. Ulrich Führer şi fratele său Heinrich aveau să-i devină călăuze în toate expediţiile montane întreprinse ulterior. Gertrude se hotărâse de această dată să atace Mont Blancul, vârful cel mai solicitant din punct de vedere fizic şi totodată cel mai înalt din Alpi (4.810 metri). La numai un an după prima ei escaladă montană, Gertrude a reuşit să cucerească Mont Blancul şi alte două vârfuri importante din lanţul muntos al Alpilor, Grepon şi Dru. Reputaţia sa de montaniardă a început să se răspândească şi a devenit mult prea încrezătoare în sine. I-a plăcut să rişte nebuneşte, însă calităţile native de căţărătoare, combinate cu puterea şi curajul de care a dat permanent dovadă au ajutat-o să amâne ceva vreme eşecul.

În 1901 s-a întâlnit din nou cu Ulrich şi Heinrich, de data aceasta în Berner Oberland. Prima ei ambiţie a fost cucerirea Schreckhornului, dominat numai de imensa creastă ascuţită ca un brici a Finsteraarhornului. Din scrisoarea trimisă acasă rezultă că ascensiunea i s-a părut uşoară pe Schreckhorn, în ciuda culmii stâncoase de 610 metri. Ajunsă în vârf, i-a anunţat pe fraţii Führer următorul obiectiv: escaladarea Finsteraarhornului pe traseul nord-estic, necucerit la acea vreme.

Ulrich a făcut abstracţie de propriile dubii şi a supus-o unei perioade intense de căţărări dificile, ca antrenament pentru marea provocare. Gertrude a escaladat sistematic toate crestele perpendiculare din lanţul muntos Engelhörner. Pe parcursul a două săptămâni a cucerit şapte culmi, dintre care unul îi poartă şi azi numele – Gertrudspitze (Vârful lui Gertrude). Recordul ei personal în acel an a fost traversarea în premieră a Urbachthaler Engelhorn. Într-o scrisoarea lungă adresată familiei, ea a descris momentele-cheie ale unei escaladări ce avea să se dovedească înspăimântătoare, pe o vreme proastă, cu Ulrich căţărat pe umerii ei şi cu ea întinzând apoi braţul pentru a se prinde de o crăpătură minusculă. Ascensiunea ar fi

putut fi fatală pentru toţi trei şi mai toţi ceilalţi alpinişti ar fi renunţat, însă în 1902 Gertrude s-a întors pentru a-l determina pe Ulrich să-şi ţină promisiunea şi să o ducă pe Finsteraarhorn.

A descoperit că devenise celebră atunci când însoţitorul de tren a venit s-o întrebe dacă ea era domnişoara Bell, cea care escaladase Engelhorn în anul anterior. Avea totuşi rivale şi cu una dintre ele, Fräulein Kuntze, a avut o întâlnire amuzantă, din câte se pare, mai întâi în hanul din Rosenlaui şi mai apoi atunci când ambele au încercat să atace în premieră traseul Lauteraarhorn-Schreckhorn. Între cele două se spune că a avut loc un schimb de vorbe destul de acide, în care Gertrude ar fi avut câştig de cauză. Amuzată şi plină de nerăbdare, ea a reuşit să ducă la bun sfârşit prima ascensiune fără prea multe probleme, cu toate că *Alpine Journal* a considerat această escaladă ca fiind cea mai importantă a ei.

După această performanţă, era cu adevărat îndreptăţită la tentativa de cucerire a Finsteraarhornului, cel mai înalt vârf din Oberland, pe traseul nou şi cel mai dificil pentru care se pregătise doi ani sub supravegherea lui Ulrich. Ascuţit ca o lamă, acest munte îndepărtat şi năbădăios se ridică perpendicular până la înălţimea de 4.274 metri, pantele sale abrupte fiind vizibile de la o sută de mile distanţă. Se caracterizează prin vreme schimbătoare şi proastă şi prin avalanşe dese, şi mulţi alpinişti experimentaţi au întors spatele provocării pe care femeia de 35 de ani şi călăuza sa erau pregătiţi să o înfrunte. Avea să fie cea mai periculoasă aventură montană a lui Gertrude şi până la moartea ei avea să fie recunoscută drept una dintre cele mai importante expediţii din istoria alpinismului în munţii Alpi. Din scrisoarea însufleţită trimisă ulterior de Gertrude acasă e clar că în cursul tentativei şi-ar fi putut pierde viaţa de mai multe ori şi în cele din urmă cei trei alpinişti au fost nevoiţi să renunţe şi să coboare disperaţi prăpastia în timpul nopţii, pe o furtună teribilă.

Trecuseră 57 de ore de la plecarea lor pe munte şi oaspeţii hanului îi credeau morţi. La întoarcere, Gertrude a făcut o baie fierbinte, a luat cina în pat şi a dormit 24 de ore, însă s-a trezit cu mâinile şi picioarele îngheţate. A fost nevoită să-şi amâne revenirea în Anglia până ce a putut să-şi încalţe din nou pantofii.

Ultima ei ascensiune importantă a fost pe Mattherhorn, în august 1904, însoţită tot de Ulrich şi Heinrich. A atacat şi acest ultim gigant

pentru că altfel i s-ar fi părut că lăsase lucrurile neterminate în Alpi. A fost ultimul ei munte important, preocupările sale canalizându-se de acum spre deşert şi arheologie. În 1926, colonelul E.L. Strutt, editor al revistei *Alpine Journal*, a scris un articol în care o numea pe Gertrude Bell cea mai de seamă alpinistă:

„Tot ceea ce a întreprins, fie de natură fizică ori mentală, a fost la superlativ, şi ar fi fost cu adevărat de mare mirare dacă nu ar fi strălucit şi pe munte, aşa cum a făcut-o pe terenul de vânătoare ori în deşert. Forţa ei incredibilă, ascunsă în spatele unei aluri fragile, rezistenţa ei, dar mai ales curajul de care a dat dovadă au fost atât de mari, încât călăuza şi însoţitorul său, Ulrich Führer – unul dintre cei mai competenţi oameni în materie – îşi aminteşte şi acum de ea, după atâţia ani, cu o admiraţie apropiată de veneraţie. În urmă cu câţiva ani, el i-a mărturisit redactorului nostru că dintre toţi amatorii, bărbaţi sau femei, cu care avusese ocazia să călătorească, puţini o întreceau pe domnişoara Bell în privinţa abilităţilor tehnice şi nimeni nu-i era egal ca stăpânire de sine, curaj şi judecată.”

La Grave, 28 august 1899, Muntele Meije

> Ei bine, trebuie să recunosc – este îngrozitor! Dacă aş fi ştiut exact ce mă aşteaptă, nu m-aş fi aventurat, însă din fericire n-am ştiut şi acum mă pot uita în urmă cu o satisfacţie absolută – şi pot privi înainte, spre alte provocări, fără alte temeri…

Gertrude şi cele două călăuze ale sale, Mathon şi Marius, au părăsit La Grave într-o după-amiază de vineri şi au mers pe jos până la han. În seara următoare, însoţiţi de doi germani, au ajuns la cabană, unde li s-au alăturat un tânăr englez pe nume Turner şi călăuza lui, Rodier. Peste noapte, s-au înghesuit cu toţii în cabană.

> Stăteam înghesuiţi ca sardelele, domnul Turner lângă mine, pe urmă cei doi germani şi Rodier. Mathon şi hamalii s-au culcat pe jos, la picioarele noastre. Noaptea a durat de fapt de la 8 până la ora 12, dar n-am dormit deloc!

Refugiul de la baza muntelui

> I-am dat fusta lui Marius. Mathon mi-a spus că nu puteam s-o port. Avea, desigur, dreptate, dar tot am impresia că sunt indecentă… Timp de

circa două ore şi jumătate am escaladat o stâncă dificilă, din fericire solidă, dar nu mai puţin înfricoşătoare. În două locuri, Mathon şi cu Marius m-au tras practic în sus ca pe un pachet. Nu m-au deranjat porţiunile abrupte, dar colţurile rotunjite, acolo unde coarda nu mă putea ajuta, au fost cu totul altceva!… Iar în jos era numai prăpastie. În prima jumătate de oră, aproape că am renunţat la orice speranţă. Mi s-a părut imposibil să mă caţăr în sus pe peretele acela fără să alunec. Adevărul este că nu am mai escaladat o stâncă până acum. Totuşi nu am cedat şi curând a început să mi se pară oarecum firesc să stau abia agăţată, având dedesubt un abis… Erau două mici ieşituri de care puteam să mă prind pe stâncă şi dedesubt La Grange, eu eram în aer, cu Mathon după colţ, ţinând strâns coarda, dar coarda era evident piezişă – asta a fost impresia mea generală în primele 10 minute. Îşi totuşi, în tot acest timp mă gândeam cât de bine mă caţăr şi mă minunam că nu-mi era teamă.

Barre des Écrins, 4 septembrie 1899

Vântul sufla cu putere şi ridica zăpada. La final am dat totuşi de un *schrund*[21] enorm şi am crezut că nu voi fi niciodată în stare să mă las în jos, ocolindu-l, dar uite că am izbutit. Hainele mi se zdrenţuiseră, aşa că mi-am pus fusta pe mine, ca să păstrez decenţa – în fine, Mathon a fost cel care m-a îmbrăcat, căci nu-mi mai simţeam degetele… Avuseserăm o zi de urcuş foarte reuşită, deşi cam lungă – 19 ore…

Începând cu anul 1900, călăuzele lui Gertrude au fost Ulrich şi Heinrich Führer. S-au întâlnit la Chamonix pentru a discuta planul ei ambiţios de cucerire a Mont Blancului. Succesul pe care l-a înregistrat cu acest vârf, iar mai apoi cu Grepon şi Dru, i s-a urcat la cap lui Gertrude.

Sunt o Persoană! Şi se pare că acum toată lumea întreabă pe toată lumea: „Ai cunoscut-o pe domnişoara Gertrude Bell?”

Ulrich este în culmea fericirii şi zice că mă descurc la fel de bine ca bărbaţii, şi din câte am văzut până acum la alpiniştii obişnuiţi înclin să-i dau dreptate… Mă gândesc foarte serios la Matterhorn şi trebuie să încep să mă pregătesc…

[Sunt] din ce în ce mai nerăbdătoare, şi asta pentru că am căpătat mai multă încredere în mine. Cred că sunt capabilă să escaladez orice munte.

[21] Crevasă (în lb. germană, în original). (n. tr.).

Pe parcursul a numai două săptămâni, de la sfârşitul lui august până la începutul lui septembrie 1901, Gertrude a escaladat şapte culmi virgine, dintre care una de primă clasă ca grad de dificultate, plus două vârfuri „vechi”, toate pe trasee noi sau în ascensiuni în premieră. A început cu vârful Schreckhorn (4.078 metri), a continuat cu vârfurile din lanţul Engelhörner şi a terminat cu cea mai provocatoare şi mai dificilă ascensiune, cea pe Urbachthaler Engelhorn.

8 septembrie 1901, Urbachthaler Engelhorn

Ne-am oprit… la baza unei bucăţi de stâncă proeminentă şi netedă. Marea dificultate consta în faptul că era foarte expusă, aşa încât nu te puteai agăţa de o crăpătură, nu era decât stânca goală şi nu puteai înainta decât în sus… Am ajuns într-un loc îngrozitor de abrupt, sub o proeminenţă. Ulrich s-a urcat pe umerii lui Heinrich şi n-a găsit niciun punct de prindere. Atunci m-am urcat eu pe umerii lui Heinrich, cu Ulrich deasupra, care a întins mâna ca să pipăie în sus. Dar nu îndeajuns de sus. M-am săltat şi mai mult – cu Ulrich pe umerii mei în continuare! – şi el a început să se ridice în mâini. În clipa când şi-a luat piciorul de pe umărul meu stâng am ridicat o mână, am întins braţul şi am făcut o treaptă pentru el. A strigat: „Nu mă simt deloc în siguranţă – dacă te mişti o să murim cu toţii.” Am răspuns: „E în regulă, pot să stau aşa o săptămână”, şi atunci s-a înălţat pe lângă umărul şi braţul meu. De data aceasta a ajuns suficient de sus. Şi-a găsit un loc bun şi sigur. Acum era rândul meu. Stăteam cu un picior pe umerii lui Heinrich şi cu celălalt pe stâncă. Ulrich nu putea să mă ajute pentru că nu aveam coarda – fusesem ultima la coardă şi acum urcam a doua, aşa că nu mă puteam ţine decât de coarda dintre cele două călăuze. A fost destul de greu, dar până la urmă am reuşit să urc. Acum trebuia să-l urcăm pe Heinrich. Avea coarda lui legată în jurul mijlocului şi coarda mea de care să se ţină, dar niciun umăr pe care să se sprijine, şi nu a izbutit să se salte. Cred că şi-a pierdut curajul. Oricum, ne-a spus că nu poate să urce cu 50 de coarde după el, aşa că n-am avut încotro şi l-am lăsat acolo. Şi-a desfăcut coarda cea mare şi noi i-am lăsat în jos coarda subţire, cu care s-a legat, în timp ce noi ne-am fixat bine capătul celălalt de stâncă. Şi l-am lăsat acolo ca pe un al doilea Prometeu – din fericire prin preajmă nu erau vulturi!

Lady Bell a redat ceea ce-i povestise Gertrude despre vorbele rostite

de Ulrich după ce escaladaseră cu succes Engelhornul: „Dacă, atunci când stăteam cățărat pe umerii tăi şi te-am întrebat dacă eşti în siguranţă mi-ai fi răspuns că nu, aş fi căzut şi am fi murit toţi trei.” La care Gertrude replicase: „Chiar am crezut că voi cădea atunci când ţi-am răspuns.”

> Se făcuse ora 7 când am ajuns la picioarele stâncii. Era prea târziu şi prea întuneric ca să mai încercăm să coborâm în vale, aşa că ne-am decis să înnoptăm la Engen Alp la o stână… La 9.30 am ajuns la o cabană cuibărită la poalele muntelui care arăta exact ca o stâncă mare. Am intrat şi am văzut o luminiţă arzând; peste un minut, trei ciobani înalţi, cu pipe în gură, ni s-au alăturat şi ne-au chestionat fără grabă, vrând să afle de unde veneam… Le-am răspuns că… am vrea să mâncăm ceva şi să dormim. Unul dintre ciobani a aprins focul şi a fiert mult lapte într-o căldare cu trei picioare şi am început să înfulecăm din castroane cea mai delicioasă combinaţie de pâine cu lapte pe care am gustat-o vreodată. Cabana era împărţită în două de un perete din lemn. Prima încăpere era ocupată de nişte porci uriaşi şi înăuntru era o scară care urca spre un fel de platformă din lemn, chiar sub acoperiş, locul unde se ţinea fânul proaspăt cosit. Acolo m-am culcat eu… A fost aşa de frumos să mă trezesc în locul acela mic şi caraghios, undeva sus pe munte şi fără torente zgomotoase prin preajmă. Înainte să plecăm, s-a întors şi turma de capre… behăiau tare în timp ce se înghesuiau în jurul cabanei şi lingeau mâna ciobanului.

În 1902, Ulrich a pus-o pe Gertrude la încercare cu mai multe „escalade imposibile”, antrenând-o pentru traseul nord-estic, neatacat, al celui mai înalt munte din Oberland, Finsteraarhorn.

Meiringen, 3 august 1902, Tentativa de cucerire a Finsteraarhornului

> Marţi am pornit la ora 1 a.m. Şi ne-am îndreptat spre o crăpătură aflată sus pe stâncile Wetterhorn pe care o observaserăm înainte uitându-ne prin binoclu. Am ajuns la ea după vreo trei ore de cățărat, ca să descoperim, spre marea noastră supărare, că… ar fi fost curată nebunie tentativa de escaladare, căci se vedea din gheaţa crăpată de pe pietre că blocurile mari fuseseră aruncate de o parte şi de alta şi acopereau cu totul posibilul loc de trecere; necăjiţi, a trebuit să facem cale întoarsă. Îmi amintesc totuşi cu plăcere de prudenţa de care am dat dovadă.

A doua tentativă

Această culme… se înalţă în mijlocul unui gheţar într-o serie de blocuri de piatră şi de piscuri poziţionate într-un asemenea unghi pe faţa abruptă a muntelui, încât te şi miri cum de stau în picioare, şi adevărul e că nici nu prea stau, căci vârfurile se balansează continuu şi se răstoarnă pe culoare… şi sunt toate acoperite cu pietre care abia se mai ţin fixate, ies în afară şi atârnă deasupra, gata-gata să se prăbuşească…

Am ajuns la acul de stâncă în zori… Am luat micul dejun, după care a urmat o căţărare dificilă şi periculoasă. Dificilă pentru că stâncile erau excesiv de prăpăstioase… periculoasă pentru că stânca întreagă era foarte înşelătoare. Am descoperit asta foarte repede dimineaţa, când mi-am vârât mâna într-o crevasă care părea foarte adâncă. O bucată de stâncă a căzut peste mine şi m-a împins într-o parte… până ce am reuşit să mă salvez pe o mică treaptă.

Pe la ora 2, m-am uitat în jur şi am văzut nişte nori mari şi negri care se adunau înspre vest… Am continuat… să înaintăm în ritm susţinut încă o oră, timp în care vremea s-a înrăutăţit tot mai mult. Au început să cadă primii fulgi… Ne aflam la acel moment la 300 de metri de vârf… Ne-am aşezat ca să luăm câteva guri de mâncare, cu zăpada căzând în jurul nostru iute, purtată de un vânt puternic, şi cu o ceaţă deasă întinzându-se în valea de sub noi… după care ne-am târât de-a lungul marginii tăioase a unei şei, cu coarda înfăşurată strâns de o stâncă şi cu Ulrich lăsat în jos pe o ieşitură, mai jos de pisc. Ulrich a testat ieşitura câteva clipe şi apoi a renunţat. Era foarte îngustă, înclinată în afară şi destul de roasă de ploi şi zăpadă. Oricare altă soluţie ar fi fost mai bună. Aşa că am încercat prin stânga piscului; acolo era un culoar de gheaţă foarte abrupt… Ne-am lăsat din nou în jos pe coarda suplimentară până la poalele piscului şi din nou ne-am dat seama că şi calea aceasta era imposibil de atacat.

Chiar şi având alternativa de a coborî înapoi pe culme, ne-am decis să ne întoarcem; zăpada începuse deja să năvălească prin culoar într-o avalanşă slabă, dar suficient de puternică pentru a ne orbi, în timp ce vântul sufla peste noi, aducând cu el ceaţa… După vreo jumătate de oră de când începuserăm coborâşul, nu mai puteam vedea nimic în lateral de munte, nici la dreapta, nici la stânga, cu excepţia unor scurte priviri pe care le puteam arunca în momentul când un nor se îndepărta şi un altul îi lua locul. Zăpada cădea repede şi acoperea stâncile cu o viteză incredibilă. Fusese dificil să ne căţărăm pe ele, aşa că vă imaginaţi cât de greu ne-a fost să le coborâm, fără să vedem nimic în jur…

Am ajuns la o ieşitură acoperită cu câţiva centimetri de zăpadă proaspătă; am găsit o crevasă unde se putea sta în picioare, cu o mână

ţinându-te de suprafaţa stâncii, şi de acolo te lăsai să cazi în jos cam 2,5 metri, ca să te afunzi adânc în zăpadă. Ne-am fixat coarda suplimentară şi ne-am lăsat să cădem unul după altul în stratul adânc de zăpadă… îmi voi aminti toată viaţa fiecare centimetru din stânca aceea… Am continuat să înaintăm până la ora 8, când furtuna s-a înteţit. Stăteam pe o bucată mare de stâncă dreaptă din vârful piscului şi dintr-odată s-a crăpat şi din ea am văzut cum ţâşneşte pentru o clipă o flacără albastră… Piconul mi-a tresărit în mână şi prin mănuşa din lână am simţit că oţelul mă arde – oare era posibil aşa ceva? Totuşi nu mi-am scos mănuşa ca să verific! Înainte ca să ne dăm seama ce se petrece o altă flacără a izbucnit din stâncă… şi… noi ne-am rostogolit în jos pe crăpătură, unul peste celălalt, cu capetele picoanelor îngropate într-un soi de rocă argiloasă din capătul de jos al stâncii, după care ne-am retras în mare grabă. Nu e deloc indicat să ţii în mâini un paratrăsnet în mijlocul unei furtuni. Era clar că în noaptea aceea nu mai puteam înainta, ideea era să găsim un loc cât mai bun de înnoptare atâta timp cât mai era suficientă lumină. Am dibuit o mică crevasă adăpostită de vânt… nu era loc decât pentru mine să stau aşezată în capătul din spate al ei, pe o piatră foarte ascuţită… Ulrich a stat pe picioarele mele, ca să îmi ţină de cald, şi Heinrich un pic mai jos de el. Şi-au înfăşurat amândoi picioarele în raniţe, regula de aur pentru orice bivuac. Cealaltă regulă de aur este să nu bei brandy, pentru că vei simţi reacţia la mult timp după aceea. Ştiam toate astea şi am insistat să respectăm regulile. Şi nici n-a fost aşa de rău până la urmă… Am aţipit destul de des, cu toate că m-am trezit din oră în oră din cauza poziţiei extrem de incomode în care mă aflam… Ne-am legat strâns de stânca de deasupra, asta pentru ca vreunul dintre noi, lovit de trăsnet, să nu cadă, aşa cum a filosofat Ulrich. Stâncile din jurul nostru crăpau şi sfârâiau ca nişte lemne care au luat foc… Şi cum alte precauţii nu mai puteam lua, m-am lăsat cucerită de extraordinara măreţie a furtunii; chiar merita admirată. Treptat cerul s-a înseninat şi au apărut stelele.

Zorii s-au arătat înveşmântaţi într-o ceaţă orbitoare şi anunţaţi de un vânt tăios şi de zăpadă… Pe la ora 4, când am ieşit din crevasă la primul semn al zorilor, prea amorţiţi pentru a mai suporta să stăm pe loc, ne-am trezit înconjuraţi de acest peisaj. Cu greu aş putea să descriu ziua aceea. De la 4 a.m. până la 8 p.m. urcaserăm; în tot acest răstimp am mâncat de trei ori, în popasuri de câte un minut sau două, porţia mea fiind de 5 biscuiţi cu ghimbir, 2 batoane de ciocolată, o felie de pâine, o bucată de brânză şi o mână de stafide… Ambele coarde erau îngheţate şi cu mare greutate le puteam folosi, iar vremea a fost îngrozitoare. A nins toată ziua, uneori molcom, ca orice ninsoare cumsecade, alteori cu furia

vântului care ne învăluia nu numai cu zăpada ce cădea, ci şi cu pudra uşoară ridicată de pe stânci, pe care o trimitea răsucindu-se spre prăpăstii şi prin culoare… Pe culoare se formaseră râuri de nea… De cum puneai pasul, urma se umplea de zăpadă. Probabil însă că atunci când lucrurile n-au cum să meargă mai prost, nu te mai gândeşti la asta. Strângi din dinţi şi îţi iei soarta în mâini… Nu m-am gândit la pericolele care ne păşteau decât o singură dată, şi atunci cu calm… De două ori ne-am fixat coarda [de crăpătură], a doua oară într-un cui foarte nesigur. Am stat acolo şi l-am ţinut pe Heinrich, era o ieşitură. A urcat un pic şi pe urmă a căzut în zăpada moale şi s-a rostogolit în jos pe culoar până ce coarda mea l-a smucit în sus. Pe urmă s-a prins de o bucată de stâncă… Ulrich a coborât spre mine şi am repetat exact manevra făcută cu Heinrich, în timp ce coarda suplimentară, îngheţată bocnă, îmi aluneca în mâini ca un calup de unt. A venit rândul lui Ulrich. A coborât până la locul unde căzuserăm amândoi… şi pe urmă a strigat: *„Heinrich, Heinrich, ich bin verloren”*[22], după care s-a rostogolit în jos, aşa cum facuserăm şi noi, şi noi l-am susţinut cu coarda pe culoar, mai mult mort decât viu de atâta anxietate. I-am picurat din preţiosul nostru brandy pe o bucăţică de zahăr… Credeam că ce era mai rău trecuse, dar a urmat un loc şi mai periculos… o pantă abruptă, deşi scurtă, cu piatră îngheţată… acoperită acum cu 10 centimetri de zăpadă de avalanşă, din care cauză stâncile erau destul de ascunse. Era la marginea unui culoar mare pe care se scurgea un râu de zăpadă. Ne-am descurcat cu mare greutate… Ulrich şi cu mine ne-am trezit într-un spaţiu unde nu era loc ca să stăm amândoi în picioare… Ulrich nu avea o poziţie sigură şi nu mă putea susţine, Heinrich era mai jos de noi, la marginea culoarului, la fel într-o poziţie instabilă. Am fost nevoită să fixez coarda suplimentară de o stâncă aflată un pic mai jos de mine, aşa că practic asta nu m-a ajutat cu nimic. Totuşi alt plan nu exista. Stânca a fost prea greu de escaladat pentru mine, şi n-am putut ajunge la crăpături, distanţa fiind prea mare. I-am dat piconul meu lui Heinrich şi i-am spus că nu aveam altceva de făcut decât să mă las să cad, dar el nu a putut sau nu ştiu din ce motiv nu s-a fixat, şi într-o clipă ne-am rostogolit amândoi cu capul înainte în jos pe culoar… Nu am idee cum de a reuşit Ulrich să ne susţină… M-am sculat din zăpadă exact în capătul coardei mele şi l-am tras pe Heinrich în sus, am luat piconul meu şi al lui şi ne-am croit amândoi drum încet înapoi pe culoar spre poalele stâncii. A fost cât pe-aci şi m-am simţit destul de ruşinată de felul cum reacţionasem. În clipa aceea m-am gândit că soarta ne era potrivnică

[22] „Heinrich, Heinrich, sunt pierdut” (în lb. germană, în original). (n. tr.).

şi că nu aveam să ajungem jos teferi…

Am continuat să mergem alte şase ore, din care numai ultima a fost uşoară, şi la ora 8 ne aflam pe vârful gheţarului Finsteraar… între timp se întunecase, ninsoarea se transformase într-o ploaie torenţială şi la fiecare pas ne înfundam cu 15 centimetri în gheţarul moale… Chibriturile nu se aprindeau. Am încercat să înaintăm şi după câţiva paşi Heinrich a căzut… şi s-a afundat în zăpadă aproape până la gât, iar Ulrich şi cu mine a trebuit să-l scoatem, cu mare efort, de acolo şi ceaţa plutea peste gheţar şi nu se vedea nimic; atunci am avut singurul moment de disperare… Ne aştepta o altă noapte grea pe munte. Una şi mai grea decât prima, căci ne aflam pe gheţar, total neadăpostiţi şi sub o ploaie care cădea în rafale. Ne-am pus picoanele jos, unul lângă altul, şi ne-am aşezat pe ele, îngrămădiţi unul în celălalt… Umerii mă dureau îngrozitor de tare… Un soi de lumină cenuşie s-a aşternut peste zăpadă pe neaşteptate… Abia ne mai ţineam pe picioare, dar după câţiva paşi am început să ne simţim mai siguri. Pe la ora 6 am ajuns în locul unde ne puteam dezlega din coarde – după 48 de ore – iar sâmbătă pe la ora 10 am ajuns înapoi la han…

Acum, că sunt înăuntru, la adăpost, am început să mă întreb dacă am escaladat cu adevărat Finsteraarhorn fără a îngheţa. Voi ce credeţi?

În 1904, Gertrude a făcut ultima ascensiune, pe Matterhorn.

Zermatt, 31 august 1904

Matterhornul e foarte impunător… suprafeţele de stâncă sunt enorme, perpendiculare… Căţărarea a fost frumoasă, nu foarte dificilă, dar nici uşoară, în cea mai mare parte a timpului pe o suprafaţă abruptă pe care urcuşul s-a dovedit a fi splendid… Porţiunea cea mai dificilă de pe acest munte este o ieşitură aflată puţin mai sus de Tyndall Grat şi destul de aproape de vârf. De obicei acolo stă atârnată o scară de frânghie, însă anul acesta am găsit-o ruptă, şi prin urmare puţini s-au aventurat să urce pe partea italiană. Există însă o coardă fixă bună, care uşurează mult coborârea, dar la urcuş este cu totul altceva. Ne-a luat peste două ore ca să traversăm porţiunea aceasta de 9 până la 12 metri… Când ajungi la ieşitură trebuie să te arunci pe coardă şi stând atârnat aşa să te prinzi cu genunchiul drept de un mic prag de unde poţi întinde mâna spre treapta cea mai de sus, tot ce a mai rămas din scara de frânghie. Aşa trebuie procedat. Vorbesc din experienţă, şi-mi amintesc foarte bine că m-am întrebat cum de se poate face aşa ceva.

Asta în condiţiile în care, spre deosebire de Ulrich, eu eram legată peste mijloc cu o coardă. Lui Heinrich manevra i s-a părut deosebit de

dificilă.

Cariera de alpinist a lui Gertrude s-a încheiat după 1904, când s-a simţit atrasă tot mai mult de aventurile în deşert.

—— || ——

Pasionată de arheologie

Gertrude a devenit fascinată de arheologie în urma unei vacanţe în Grecia, în 1899, pe când avea 31 de ani. Însoţită de tatăl şi de unchiul ei, specialist în Antichitate, a făcut o excursie la Melos, un oraş vechi de 6.000 de ani, unde a văzut excavaţiile efectuate de Dr. David Hogarth, fratele lui Janet, prietena ei de pe vremea studiilor la Oxford. A fost aşa de fascinată de săpături, încât a stat acolo mai multe zile pentru a le urmări şi a da o mână de ajutor.

Doi ani mai târziu şi-a prelungit vacanţa pentru a lua parte la săpăturile arheologice de la Pergamos[23], Magnesia[24] şi Sardis[25]. Lucrările de excavaţie au interesat-o mult mai mult decât croaziera, destul de plicticoasă, care le precedase şi în care singurul moment memorabil fusese o zi de plimbare prin Santa Flavia, lângă Palermo, în Sicilia, împreună cu Winston Churchill, care venise să stea acolo într-o vilă pentru a picta.

În 1904, Gertrude era complet acaparată de planuri pentru o călătorie iminentă prin vestul Siriei şi Asia Mică, prima sa expediţie după Ierusalim. Pentru a da mai multă credibilitate experienţei sale ca arheolog, scrisese un eseu despre geometria structurii cruciforme, pe care şi-a dorit să-l publice într-o revistă de prestigiu, şi anume *Revue Archeologique*, cu sediul la Paris. A vrut să îl cunoască pe editorul revistei, profesorul Salomon Reinach, savantul care făcuse campanie pentru Orient ca leagăn al civilizaţiei, şi totodată director al Muzeului Naţional de Antichităţi Saint-Germain.

I-a făcut o vizită lui Reinach, care a primit-o pe loc şi cu căldură, oferindu-i acces la câteva persoane importante în domeniu. Înarmată

---

[23] Pergamos, Pergamon sau Pergamum – oraş antic grecesc situat pe teritoriul actual al Turciei, la 25 km de ţărmul Mării Egee, în apropierea oraşului modern Bergama. (n. tr.).

[24] Magnesia pe Meander – oraş antic grecesc situat în Turcia de azi, în apropiere de Efes. (n. tr.).

[25] Sardis sau Sardes – capitala provinciei antice Lidia; actualmente Sart, oraş turcesc situat nu departe de Magnesia. (n. tr.).

cu scrisorile lui de recomandare, Gertrude a fost primită în toate bibliotecile şi muzeele pe care a avut timp să le viziteze. Reinach i-a ţinut şi un fel de curs introductiv în istoria arheologiei. Sub egida lui, Gertrude a examinat manuscrise greceşti şi lucrături antice în fildeş, s-a îngropat la Bibliotheque Naţionale de France, a petrecut o zi la Musee de Cluny, a făcut turul unui nou muzeu bizantin încă nedeschis publicului şi serile a studiat cărţile din biblioteca lui. I-a vorbit lui Reinach de viitoarea ei expediţie, iar el a încurajat-o să studieze ruinele romane şi bizantine şi să afle cât mai multe despre impactul acelor civilizaţii asupra regiunii. Din acel moment, cultura bizantină a devenit principalul obiect de studiu pentru Gertrude.

Era perfect conştientă de faptul că nu avea calificările necesare unui arheolog – de exemplu, nu poseda cunoştinţe de epigrafie. De aceea, între expediţiile planificate cu mare grijă, s-a străduit să-şi dezvolte anumite abilităţi practice, aşa încât să poată să localizeze un sit, să deseneze hărţi şi în final să înţeleagă ce vede şi să încadreze descoperirile sale în contextul istoric şi arheologic. A urmat cursuri unde a învăţat cum să facă măsurători şi să schiţeze pe hârtie ceea ce găsea sau cum să facă mulaje, şi cu timpul a devenit o fotografă competentă şi membră a Royal Photographic Society, calitate în care a beneficiat de developarea şi printarea profesională a filmelor ei.

Dar chiar şi în lipsa unor anume calificări, Gertrude avea avantaje incontestabile: energie şi entuziasm, disponibilitatea de a merge în locuri periculoase şi, nu în cele din urmă, libertatea financiară care îi garanta posibilitatea de a-şi urmări scopurile. Pentru ea, niciun munte nu era prea înalt, nicio peşteră prea plină de şerpi şi păianjeni, nicio destinaţie prea îndepărtată.

În 1909, a cartografiat cursul fluviului Eufrat, examinând 450 de mile înainte de a sosi la Bagdad. La Ukhaidir, nu departe de Karbala, a găsit un palat frumos şi părăsit, remarcabil de bine păstrat. Pentru o vreme, după ce a aflat că era prima care schiţa planul palatului, a crezut că descoperise o nouă cetate. În anul următor, a publicat un studiu preliminar cu privire la Ukhaidir. Însă în 1911, când s-a întors la sit, a aflat, spre crunta ei dezamăgire, că monografia pe care intenţiona să o publice, cuprinzând 168 de pagini cu planuri şi 166 de fotografii, nu era prima. Arheologii germani studiaseră situl în cei doi ani de absenţă a ei şi erau pe cale de a-şi publica propria carte. Dând

dovadă de multă eleganţă într-un moment de mare tensiune, Gertrude a menţionat în prefaţa monografiei sale că privea cu respect volumul „magistral” al arheologilor germani, ba chiar şi-a cerut scuze pentru că oferea o a doua versiune:

> …Munca mea, aproape terminată înainte de sosirea arheologilor germani, acoperă nu numai zonele studiate de prietenii mei specialişti în Babilon, ci şi altele, pe care aceştia nu au avut răgazul necesar sau oportunitatea să le exploreze… şi odată cu asta mă despart de un domeniu de studiu care timp de patru ani a constituit principala mea preocupare şi totodată sursa celor mai de seamă plăceri.

La includerea lui Gertrude în *Prolegomena, Who’s Who*-ul arheologiei, ea a fost descrisă drept „o remarcabilă pionieră a studiului arhitecturii bizantine”. După ce, în 1909, a publicat împreună cu profesorul William Ramsay *The Thousand and One Churches*, volum dedicat sitului de la Binbirkilise, Gertrude s-a concentrat asupra platoului anatolian înalt al Turciei, adunându-şi în 1913 descoperirile în a şaptea ei carte, *The Churches and Monasteries of the Tur Abdin*.

Spre sfârşitul vieţii, când s-a stabilit la Bagdad, a devenit tot mai îngrijorată de jefuirea pe scară largă a comorilor naţionale ale Irakului. A discutat cu regele Faisal despre necesitatea elaborării unei legi a excavaţiilor, în vederea protejării numeroaselor situri de mare importanţă din ţară, ca şi pentru a împiedica exportul artefactelor descoperite către muzeele din străinătate. Faisal a numit-o director onorific al Muzeului de Arheologie şi a ajutat-o să schiţeze legea, care evidenţia în mod echitabil drepturile naţiunii şi pe cele ale persoanelor ce efectuau excavaţii, care proliferaseră după război ca urmare a unor expediţii ştiinţifice organizate de multe ţări cu scopul de a reconstitui istoria regiunii. Din momentul când a început să gândească în termenii respectării dreptului Irakului la propriul trecut, Gertrude s-a hotărât să înfiinţeze un muzeu de arheologie. A revendicat cu mare zel artefactele cele mai valoroase pe care le descoperise şi în curând s-a aflat în posesia celei mai bogate colecţii din lume de obiecte ce ilustrau istoria veche a Irakului. Cu pălăria ei cloş şi fusta scurtă, aşa cum era moda anilor 1920, Gertrude a devenit

un personaj de temut la siturile excavate de britanici, americani şi germani: descindea furtunos din maşina de serviciu şi se îndrepta spre masa unde erau etalate artefactele descoperite pentru a revendica obiectele cele mai valoroase sau a negocia condiţiile cedării acestora. Atunci când discuţiile intrau în impas, se prevala de expedientul ei preferat: dădea cu banul.

În 1926, anul morţii sale, şi-a canalizat toată atenţia spre arheologie. Ţelul ei suprem era crearea unui muzeu în toată puterea cuvântului în care să-şi poată expune artefactele antice. Sala babiloniană din piatră, amenajată sub conducerea sa, a fost inaugurată de rege în luna iunie. Ca de fiecare dată când se implica într-un proiect, Gertrude se ocupa până şi de cele mai neînsemnate detalii. Singură sau împreună cu un funcţionar, uneori ajutată de un ofiţer din RAF, arheolog amator, a catalogat cu mare atenţie descoperirile de la Ur şi Kish, sculându-se câteodată la 5 a.m. pentru a-şi face treaba înainte de arşiţa deborâtoare din miezul zilei.

Descrierile şi relatările de mai jos sunt preluate din scrisorile expediate tatălui şi mamei vitrege.

Atena, primăvara anului 1899

> Domnul Hogarth… ne-a arătat câteva descoperiri recente – vase din anul 4000 î.H. de la Melos. Nu-i aşa că asemenea obiecte îţi fac mintea să zburde?

Despre o prelegere a profesorului Dorpfield cu privire la Acropole

> …Ne-a călăuzit din piatră în piatră şi a pus cap la cap dovezile arheologice cu o asemenea ingeniozitate, încât am văzut Atena anului 600 î.H. înălţându-se sub ochii noştri.

Pergamos, Turcia, martie 1902

> Să mă fi văzut la cumpărături în Smirna – m-am comportat aproape ca o localnică, doar ochii ar fi trebuit să arunce mai multe scântei. La Pergamos am vizitat în amănunt acropolele şi am examinat templele şi palatele şi teatrele şi marele altar ale cărui frize sunt expuse la Berlin.

Sardis, 3 martie 1902

Am reuşit, spre marea mea satisfacţie, să fac rost de un Herodot[26] la a doua mână…

Sardis, 7 martie 1902

M-am bucurat enorm că aveam scrierile lui Herodot foarte proaspete în minte… E un loc extraordinar de interesant…

Sardis, 9 martie 1902

Într-o bună zi voi reveni aici cu cortul, dar numai după ce voi învăţa limba turcă, ceea ce nu-mi va fi deloc dificil…

Paris, 7 noiembrie 1904

După masa de prânz am plecat cu maşina, am lăsat câteva cărţi de vizită şi pe urmă m-am întâlnit cu Salomon Reinach, care s-a arătat entuziasmat să mă cunoască. Cu el mai erau doi bărbaţi… Am stat de vorbă o oră sau mai mult, timp în care Salomon şi Ricci au îngrămădit în jurul meu mormane de cărţi şi mi-au picurat informaţii în urechi. A fost o plăcere să stau să-i ascult vorbind în jargonul savanţilor… Dar şi deconcertant. În dimineaţa asta am citit până la 11 despre manuscrisele bizantine, pe care voi merge să le văd la Bibliotheque Nationale; după aceea m-am dus la cumpărături cu familia Stanley şi mi-am luat o jacheţică de blană încântătoare, pe care o s-o port când voi călări prin Siria – da, asta am făcut! M-am întors acasă şi am citit până la ora 2, când Salomon a venit să mă ia şi am mers împreună la Luvru. Am stat până la 4.30 – a fost fascinant… Nimic nu se compară cu o vizită la muzeu în tovărăşia dragului meu Salomon. Am trecut de la Egipt la Pompeii, după care am revenit în Alexandria. Am studiat desenele de coarne de animale din Grecia până la Bizanţ şi influenţa artei bizantine asupra artei timpurii europene… în timp ce Salomon a dezvoltat o teorie nouă despre redarea pleoapelor… şi a ilustrat-o cu un bust de Phidias[27] şi un cap sculptat de Scopas[28]. A fost minunat.

11 noiembrie 1904

Am văzut toate obiectele din fildeş care mă interesau şi, spre bucuria mea, am început să mă pricep să le localizez… Rezultatul acesta fericit se

[26] Mare istoric grec din secolul al V-lea, supranumit „părintele istoriei”. (n.a.)

[27] Sculptor grec din secolul al V-lea î.H. (n. tr.).

[28] Sculptor grec din secolul al IV-lea î.H. (n. tr.).

datorează în mare parte faptului că am răsfoit o mulţime de cărţi ilustrate împreună cu Reinach. Noaptea trecută m-a pus să ghicesc ce reprezentau unele artefacte – până şi nişte mărgele greceşti – a fost un fel de test – pe care sunt convinsă că l-am trecut. Reinach a fost foarte mulţumit, dar mă îndrăgeşte aşa de tare, încât poate că nu e suficient de obiectiv. Şi-a pus practic la dispoziţia mea toate cunoştinţele lui nelimitate…

Despre expediţia ei din 1905 prin Deşertul Sirian spre Qallat Semaan, Asia Mică, 31 martie 1905

Astăzi am avut o zi extraordinar de plăcută – m-am jucat de-a arheologul.

3 aprilie 1905

Nu voi uita niciodată cât m-am chinuit să copiez o inscripţie siriană pe o ploaie torenţială, cu pelerina înfăşurată în jurul cărţii ca să nu se ude hârtia. Naiba să le ia de inscripţii siriene, sunt atât de îngrozitor de dificil de copiat.

Anavarza, 21 aprilie 1905

M-am sculat în zori şi la ora 6 am început să mă ocup de bisericile mele… Am luat un soldat cu mine şi l-am învăţat cum să ţină panglica de măsurat. A priceput rapid ce voiam de la el şi a măsurat uşile şi ferestrele atât de bine, de parcă se născuse cu această abilitate… Una dintre bisericile cele mai mari a fost rasă de pe suprafaţa pământului… Am căutat în jur o sculptură care să îmi dea un indiciu cu privire la stilul decoraţiunilor şi după multe căutări am găsit una, una singură – dar datată! Era o bucată mare de piatră despre care, judecând după formă şi finisaje, am tras concluzia că se afla la îmbinarea a două arce ale ferestrelor absidei, în timp ce inscripţia era gravată cu litere greceşti înalte, frumoase, între două muluri de arce: „Anul 511.”

Două lucruri îmi displac la Anavarza. Ţânţarii şi şerpii; dintre ei, ţânţarii s-au dovedit a fi cei mai ostili; şerpii se îndepărtează întotdeauna în mare grabă şi până acum nu am experimentat pe propria piele muşcăturile lor. Printre ruine se întâlnesc o mulţime de şerpi. Au cam 90 de centimetri lungime – şi mă întreb dacă sunt otrăvitori… Am reuşit să alungăm vulturii – care stăteau înşiraţi în vârful castelului – şi-au luat în final zborul, lăsând în urmă o duhoare insuportabilă.

Karaman, 7 mai 1905

Bănuiesc că nu se întâmplă des să ne gândim ce invenţie minunată este

calea ferată, dar pentru mine treaba asta este extrem de importantă acum, căci voi ajunge la Konia în trei ore, în loc să mărşăluiesc timp de două zile istovitoare de-a lungul unei câmpii de noroi. Ieri am călărit pe drumul acela preţ de circa 35 de mile.

Binbirkilise, 13 mai 1905

Am… pornit să străbatem câmpia către Binbirkilise. Numele acesta înseamnă *O mie şi una de biserici*… Se află la poalele unui munte înalt şi îndepărtat, Kara Dagh, şi se ridică abrupt în mijlocul câmpiei… M-am îndrăgostit imediat de acest loc, o îngrămădeală de ruine frumoase adunate în jurul unei cupe stâncoase sus, pe dealuri – cu Asia Mică la picioare… O minunată ţintă finală pentru călătoria mea…

16 mai 1905

Am luat… trenul înapoi spre Konia. Consulul şi soţia lui m-au aşteptat la gară şi am luat împreună cina la hotel, unde ne-am întâlnit şi cu profesorul Ramsay, care cunoaşte ţara asta mai bine ca oricine. Ne-am îmbrăţişat şi ne-am împrietenit pe loc.

Aceasta a fost prima întâlnire a lui Gertrude cu arheologul Sir William Mitchell Ramsay şi a dus la colaborarea celor doi pentru scrierea unei cărţi despre Binbirkilise. Cu această ocazie, ea i-a arătat o inscripţie pe care o copiase în timpul scurtei sale vizite acolo. Profesorul Ramsay a consemnat în prefaţa la volum: „Ideea vizitei la Bin Bir Kilisse i-a venit domnişoarei Gertrude Bell după lecturarea cărţii [lui Strzygowski] şi atunci când, la întoarcerea ei la Konia, ne-am cunoscut, ea m-a rugat să copiez o inscripţie pe care o găsise la una din biserici, dar care era atât de ştearsă încât literele abia dacă se puteau descifra. Ea bănuia că inscripţia conţinea o datare şi bănuiala i s-a adeverit, iar cronologia din Cele o mie şi una de biserici este centrată pe acest text.”

La sfârşitul lunii mai 1907, cei doi s-au întâlnit din nou la Binbirkilise pentru o lună de excavaţii, au analizat împreună rezultatele la Routon, iar în 1909 au publicat cartea *The Thousand and One Churches*.

Lacul Egerdir, pe drumul spre Binbirkilise, 1 mai 1907

Pe malul estic al lacului era un loc pe care Ramsay m-a rugat să încerc

să-l vizitez… un loc sfânt de dinaintea erei creştine, sacru pentru Artemis din Lac, ea însăşi o zeitate pisidiană rebotezată de greci… Aici stâncile se prăbuşesc direct în lac şi la poalele lor se află un arc natural mare de circa 4,5 metri lăţime prin care se vede sclipind apa albastră din lac. În stânca de deasupra e o cămăruţă tăiată în piatră în care m-am căţărat cu oarecare dificultate şi în care am găsit o lespede ca un fel de *loculus*[29]… probabil că era o lespede artificială… Ne-am întors călare… Există şi o insuliţă, aproape unită de mal prin parcele cu stuf imens de înalt şi pe care nimeni nu a ajuns s-o viziteze. Eu am găsit însă o barcă foarte veche şi urât mirositoare şi am angajat trei pescari pentru o sumă infimă, care au vâslit până la insulă… Era complet înconjurată de ziduri bizantine în ruină, cu blocuri mari de zidărie care se prelungeau direct în apă; din loc în loc era câte o coloană mai veche construită printre ele şi totul era plin de şerpi. Am găsit un singur lucru realmente interesant, o stelă foarte ciudată, sculptată cu o figură feminină aparent acoperită cu solzi şi având deasupra o inscripţie formată din două rânduri… din păcate, piatra era în întregime acoperită cu peste 45 de centimetri de apă sclipitoare. Căzuse în lac şi zăcea acolo. Am făcut tot ce am putut pentru a descifra inscripţia. Am intrat în apă şi am încercat să răzui mâzga de pe piatră, însă apa scânteia şi mâzga s-a depus din nou şi într-un sfârşit am renunţat şi am ieşit din apă, udă leoarcă şi destul de iritată.

Maden Sheher (Oraşul de jos din Binbirkilise), 21 mai 1907

Obiceiul de a construi totul pe culmea cea mai înaltă a dealurilor trebuie aspru criticat. Dă aşa de mult de furcă generaţiilor următoare… Am găsit… un sit în ruină cu o biserică perfectă în vârful unei coline din apropierea taberei şi biserica era din piatră pe jumătate îngropată. M-am gândit că acela era probabil altarul. Aşa că am luat după mine câţiva oameni cu cazmale şi răngi şi am scos-o la suprafaţă şi era într-adevăr altarul… Dumnezeule mare! ce treabă mai mult decât profesionistă.

Maden Sheher, 25 mai 1907

Ieri a sosit familia Ramsay. Eram ocupată cu dezgroparea unei biserici când şi-au făcut apariţia două căruţe în care erau ei… Au coborât imediat. Lady R. a pregătit ceaiul în aer liber (erau flămânzi) şi R., fără să ia nimic altceva în seamă, a început să-mi pună întrebări despre biserică…

[29] Loc mic (în lb. latină, în original) – nişă funerară rectangulară, în care se păstrau urne cu cenuşă, oseminte, sarcofage sau sicrie. (n. red.).

Acum trebuie să vă povestesc un lucru foarte, foarte ciudat. Biserica situată la marginea sitului Kara D. la care am lucrat timp de două zile înainte de sosirea familiei Ramsay are în apropiere câteva pietre mari şi pe una din ele am descoperit o inscripţie bizară. Cu cât mă uitam mai mult la ea, cu atât îmi părea mai curioasă şi mai puţin probabil să fie din perioada creştină… Am dat jos piatra cu mare grijă, avea sculptate pe ea nişte capete de iepure tare ciudate şi un fel de cruci înaripate şi braţe şi cercuri, şi cu mâini tremurătoare i-am arătat-o lui R. S-a uitat la ea şi a spus: „E o inscripţie în hitită. Asta am sperat cel mai mult să descoperim aici.” Cred că în viaţa mea nu am jubilat aşa de tare. Acum nu ne mai gândim decât la hitiţi…

Nu v-am povestit nici pe jumătate cât de mult mă distrez aici! Ar trebui să mă vedeţi cum supraveghez munca a 20 de turci şi 4 kurzi!

29 mai 1907

Mă trezesc dimineaţa la 5 şi iau micul dejun înainte să se scoale familia Ramsay, după care, înainte de ora 6, mă îndrept spre locul unde săpăm şi stau acolo până la 12, supraveghind lucrările şi făcând măsurători… După masa de prânz, revin la excavaţii şi rămân până la 5 după-amiaza sau mai târziu. R. îşi face de obicei apariţia pe la 7 sau 8 dimineaţa şi pe la 3 după-amiaza… fizic nu poate rezista mai mult. Va trebui să mă ocup eu de toate măsurătorile şi de desenarea planului sitului, ceea ce îmi ocupă cam 12 ore pe zi. Nici nu poate fi altfel, căci asta este sarcina pe care mi-am asumat-o.

Daile, 14 iunie 1907

Aţi fi surprinşi să vedeţi scena din mijlocul căreia vă scriu:

31 de turci curăţă cu cazmale şi lopeţi o biserică şi o mănăstire.

Din când în când, mă strigă: „Efendim, efendim!”[30] e bine aşa?”

5 iulie 1907

Ne-am petrecut toată dimineaţa mergând din sat în sat de-a lungul râului Karajadagh, în căutare de ruine şi inscripţii.

Se procedează aşa: ajungi într-un sat şi întrebi de inscripţii. Îţi vor răspunde că nu există aşa ceva. Le răspunzi foarte ferm că există cu siguranţă inscripţii, după care stai şi aştepţi în soare timp de vreo 10 minute, cât se strâng sătenii. În final unul din ei va zice că are o piatră scrisă la el acasă. Te conduce acolo, găseşti piatra, copiezi inscripţia şi-i

[30] „Doamnă/domnule” (în lb. turcă, în original) (n. tr.).

dai doi piaştri, rezultatul fiind că toată lumea descoperă brusc că are câte o piatră scrisă uitată pe undeva prin casă…

La începutul anului 1909, Gertrude a întreprins una dintre cele mai importante expediţii ale sale în deşert, traversând întinderea de nisip printre triburi ostile pentru a descoperi imensul castel de la Ukhaidir.

Ukhaidir, 23 martie 1909

Am ajuns! fără probleme şi fără păţanii şi mă bucur nespus că am luat-o prin deşert, pentru că totul s-a terminat cu bine… Locul e nemaipomenit de liniştit şi frumos şi cu toţii simţim o uşurare, ca şi cum am fi scăpat cu bine după un drum plin de primejdii.

26 martie 1909

E un castel, un fort, un palat – cum vreţi voi să-i ziceţi – enorm; are 155 de metri pe 170 şi e înconjurat de ziduri exterioare cu turnuri rotunde, şi cam o treime din interior e ocupată de curte după curte cu încăperi frumoase, cu bolţi şi cupole acoperite cu decoraţiuni desăvârşite în ipsos – camere subterane – camere amplasate în partea superioară – unele construite cu coloane, altele rotunde şi cu nişe de jur-împrejur, pe scurt o mostră incredibilă de artă sasanidă absolut fabuloasă. Locul nu a fost cartografiat, nu s-a scris nimic şi nici n-am auzit până acum de el. Arabii mi-au spus că un străin[31] a venit aici anul trecut şi a făcut săpături timp de câteva zile. De cum l-am văzut, am ştiut că era ocazia vieţii mele. Nu contează câtuşi de puţin dacă altcineva va publica un studiu înaintea mea; voi învăţa lucrând aici mai multe despre arta orientală din secolul al VI-lea decât aş putea afla citind toate cărţile de pe lume. Cred că datează din vremea Ctesiphonului[32], dar bănuiesc că nu a fost construit pentru sasanizi[33], ci pentru prinţii lahmizi[34]…

[31] M. Massignon, cu care Gertrude avea să corespondeze mai târziu în anul acela. (n.a.).

[32] Capitala imperiilor part (247–224 d.H.) şi sasanid (224–651), unul dintre cele mai importante oraşe din Mesopotamia. Ruinele sale sunt situate la circa 35 km sud de Bagdad. (n. tr.).

[33] Imperiul sasanid sau neo-persan (224–651) a fost ultimul regat iranian de dinainte de apariţia Islamului şi un rival de temut al Imperiului Bizantin. (n. tr.).

[34] Lahmizii sau Munadhiridi – trib preislamic de arabi creştini care trăiau în Mesopotamia Meridională (azi în sudul Irakului). Au fost aliaţi cu perşii şi sasanizii

Am luat cu mine o panglică de măsurat şi o riglă de 30,5 cm pentru a face schiţa întregului palat… Mi-am adus cu mine de la Kerbela toată tabăra… Mărturisesc că am avut îndoieli în legătură cu treaba la care mă înhămam, însă Fattuh[35] este atât de capabil şi curajos, încât dacă s-ar întâlni cu nişte hoţi, probabil că ar avea câştig de cauză. A venit înarmat cu puşca lui Maurice, care s-a dovedit a fi de mare folos…

29 martie 1909

Azi-noapte castelul meu mi-a oferit un alt fel de distracţie. M-am dus devreme la culcare, dar fiind prea obosită nu am putut să adorm, aşa că am zăcut în pat şi m-am gândit la munca mea… Dintr-odată am auzit o împuşcătură şi un glonţ a şuierat prin apropiere. Toţi oamenii mei au sărit în picioare şi l-am auzit pe Fattuh cum dădea ordin catârgiilor să se plaseze în avanposturile taberei. M-am sculat şi eu şi am ieşit să văd ce se întâmplă. Între timp, răsunaseră alte trei sau patru împuşcături. În scurt timp, 'Ali şi alţi câţiva au trecut în goană pe lângă noi, cu toţii înarmaţi cu câte ceva, iar Fattuh, foarte hotărât, i-a urmat în deşert. M-am căţărat în vârful unui morman de ruine ca să îi urmăresc, însă curând au dispărut în lumina pâlpâitoare a lunii. După câteva minute, am zărit în depărtare scânteierea roşie a unor focuri de armă; după circa un sfert de oră, 'Ali şi oamenii lui s-au întors cu puştile pe umăr şi cântând un cântec războinic… Mi-au declarat că cei care ne atacaseră fuseseră nişte indivizi din Dafi'ah, un trib ostil…

În 1914, Gertrude şi-a publicat cele patru volume dedicate descoperirilor de la Ukhaidir, amintind cu respect de „prietenii mei specialişti în Babilon" care îşi publicaseră cartea cu doi ani înainte şi care, din păcate, îi refuzaseră sprijinul.

Un subiect atât de fermecător şi de evocator… este puţin probabil să se ivească mai mult decât o dată în viaţă, şi în timp ce termin de scris această pagină îmi amintesc de uimirea cu care i-am privit întâia oară zidurile formidabile; de idila care s-a născut între mine şi incintele sale cu ocazia primei vizite acolo; de plăcerea, nediminuată de senzaţia de familiaritate, pe care am resimţit-o la întoarcere; şi de regretul cu care

şi îşi aveau capitala, înfiinţată în anul 266, la Al-Hira, pe malul de vest al Eufratului. În anul 611 regatul lor a fost cucerit de califatul persan (n. tr.).

[35] Servitorul cel mai devotat al lui Gertrude, angajat în 1905 la Adana şi care avea să o însoţească în majoritatea expediţiilor ei în deşert. (n.a.).

mi-am luat adio, făcându-i cu mâna din depărtare în timp ce traversam câmpia arsă de soare.

Gertrude a făcut ultima expediţie în deşert în 1913–1914, înaintea izbucnirii Primului Război Mondial, după care a fost angajată cu normă întreagă la Cairo, Basra şi Bagdad. Abia după un deceniu şi-a putut relua preocupările arheologice. La acel moment se stabilise la Bagdad şi devenise tot mai îngrijorată de problema protejării siturilor arheologice şi comorilor Irakului.

20 iulie 1922

Astăzi am fost invitată să iau ceaiul cu regele şi am avut o discuţie de două ore foarte fructuoasă. În primul rând mi-a promis sprijinul pentru Legea Excavaţiilor[36], pe care am redactat-o cu mare grijă şi consultându-mă cu autorităţile locale. Regele s-a angajat să o susţină în faţa consiliului – e foarte serios în privinţa arheologiei, a fost instruit de T.E. Lawrence – şi a fost de acord cu propunerea mea ca să fiu numită… director provizoriu al Muzeului de Arheologie aflat în subordinea guvernului, asta în afara celorlalte îndatoriri ale mele.

Bagdad, 13 octombrie 1923

Mi-am petrecut cea mai mare parte a dimineţii la Ministerul Lucrărilor Publice, acolo unde am discutat despre înfiinţarea Muzeului Irakian! – vă puteţi închipui aşa ceva? E un început modest, ştiu, dar toate au un început.

Bagdad, 9 ianuarie 1924

Intenţionez să fac de una singură o escapadă de două zile în deşert. Vreau să mă simt din nou sălbatică şi independentă, şi nu secretar [pe problemele Orientului] la înaltul Comisariat.

Domnul Woolley[37] a făcut câteva descoperiri extraordinare la Ur şi mi-

[36] Una dintre reglementări se referea la împărţirea egală a artefacte lor între statul irakian şi cei care le descopereau, cu Gertrude reprezentând statul irakian. (n.a.).

[37] Viitorul Sir Leonard Woolley. A lucrat la Carchemish alături de T.E. Lawrence şi la momentul scrisorii lui Gertrude coordona o expediţie organizată în comun de British Museum şi University of Pennsylvania care avea drept scop efectuarea de săpături la Ur, în Caldeea. (n.a.).

a scris să mă duc acolo urgent. Mi-am trecut în plan să cercetez nişte gorgane de pe partea aceea a oraşului Nasiriyah şi sper să reuşesc să ajung.

Bagdad, 22 ianuarie 1924

Am petrecut trei ore vizitând situl [de la Kish] şi examinând excavaţiile. Când ne-am întors la corturi… nu am găsit nicio maşină, aşa că am urcat în vârful ziguratului, am chemat patru călăreţi şi le-am rechiziţionat caii. Pe doi dintre ei am urcat eu şi cu J.M.[38] şi ne-am pregătit să intrăm în Hillah.

După un mic dejun matinal, m-am dus la râu, l-am traversat cu bacul şi am ajuns în satul Khidir, unde m-am prezentat la casa mudirului[39], care mi-a dat (cu proces-verbal) un cal şi o escortă cu care să mă duc la Warka, denumirea modernă a oraşului Erech, marea capitală babiloniană din sud. Am călărit întins timp de două ore pe gorgan; eu călăream pe o şa de poliţist. E dintr-o piele care se desprinde uneori, şi aşa s-a şi întâmplat. Când am ajuns la gorgan am găsit o mulţime de oameni care săpau şi i-am înconjurat. Au ţipat şi au strigat când m-au văzut, dar i-am salutat şi s-au liniştit. I-am întrebat: „Aţi găsit obiecte vechi?” „Nu”, mi-au răspuns ei, „pe Dumnezeu, nu am găsit nimic.” Atunci le-am zis: „Dar ce faceţi cu cazmalele şi lopeţile? Vă plătesc.” După aceea atmosfera s-a schimbat şi unul după altul au început să cotrobăie şi au scos de la piept câte un cilindru sau o pecete, pe care le-am cumpărat pentru muzeu plătind câţiva *anna*[40].

13 februarie 1924

Am continuat să explorez împrejurimile Kadhimainului… am descoperit o jumătate de elefant plantat în vârful zidului unei curţi – aşa că am intrat călare în curte şi am întrebat cine locuia acolo… L-am întrebat [pe proprietar] dacă avea vreun idol în casă. „O, da”, mi-a răspuns el şi m-a condus în curtea interioară, a ridicat colţul unui preş şi a dat la iveală o statuie asiriană. E destul de blocată acolo, dar seamănă

[38] J. M. Wilson, consilier pe probleme de arhitectură la Ministerul Lucrărilor Publice. (n.a.).

[39] Guvernator al unui oraş, în cazul de faţă arab, aflat însă în slujba autorităţilor turce. (n.a.).

[40] Monedă echivalentă cu 1/16 dintr-o rupie. A fost scoasă din uz după împărţirea Indiei şi trecerea la sistemul monetar decimal – în 1957 în India, respectiv în 1961 în Pakistan. (n. tr.).

aşa de tare cu statuia Semiramidei pe care am găsit-o la Assur… încât nu poate fi decât ea. Se zice să ar fi fost adusă din Babilon. Nu s-a păstrat decât partea superioară, până la brâu. Pare să aibă părul cârlionţat… Trebuie s-o iau pentru muzeu… O să renunţ la elefant.

Bagdad, 6 martie 1924

Vineri, după masa de prânz, J.M. Wilson şi cu mine ne-am suit în aşazisul tren expres şi ne-am dus la Ur ca să facem împărţeala. Am ajuns sâmbătă la ora 5.10 a.m… Nu am avut la dispoziţie decât o jumătate de oră ca să mă scol, să-mi strâng aşternutul şi lucrurile. Am sărit din pat, m-am îmbrăcat repede şi nu am apucat să mă spăl şi să mă pieptăn. J.M. cu mine şi cu ’Abdul Qadir, custodele muzeului meu, am pornit apoi spre Ur când nu se luminase încă de ziuă… Am coborât de pe zigurat ca să vedem scara neacoperită. E ceva uimitor şi neaşteptat, o scară triplă… sprijinită de zigurat cu blocuri de zidărie între scări. E din perioada babiloniană târzie… şi acoperea probabil o scară din timpul dinastiei a treia de la Ur, despre care deocamdată nu se ştie nimic… Până să înceapă să sosească muncitorii… şi după aceea domnul Wooley, ne-am tot minunat de scară şi de restul construcţiilor şi apoi eu am intrat în casă ca să mă spăl sumar şi să mă pieptăn… Am început împărţeala înainte de ora 9 (cu mine câştigând scarabeul de aur dând cu banul)… Partea cea mai dificilă a venit după prânz, când le-am spus că trebuie să iau scena mulsului. N-am încotro. E ceva unic şi descrie viaţa cotidiană dintr-o epocă foarte veche. În calitatea mea de director al antichităţilor, sunt de fapt un oficial irakian constrâns să acţioneze în respectul termenilor prin care am acordat permisiunea de excavaţie. J.M. m-a susţinut, dar am frânt inima domnului Woolley…

Bagdad, 18 martie 1924

M-am înfuriat îngrozitor de tare. L-am surprins pe bătrânul ’Abdul Qadir cârpind florile de la Ur cu bucăţi mari de ipsos, în care petalele de piatră aproape că dispăreau. I-am spus… să nu mai facă asta niciodată şi am trimis după un prieten de-al meu, un negustor de antichităţi, ca să repare stricăciunile.

Kish, 24 martie 1924

Le-am explicat… că intenţia mea era să le las, în limita posibilităţilor, tăbliţele, pentru a fi la dispoziţia studenţilor. În schimb, ei trebuiau să se împace cu ideea de a se despărţi de unele dintre celelalte obiecte de valoare. „Cine decide la final, în caz că nu cădem de acord?” m-a întrebat

profesorul [S.H. Langdon]. I-am răspuns că eu… Mai întâi am cercetat un obiect unic, o tăbliţă din piatră inscripţionată cu ceea ce părea a fi cea mai veche scriere din lume… Am luat-o. După aceea am mers într-o cămăruţă unde erau adunate celelalte obiecte şi am început cu mărgelele şi bijuteriile. Aveau acolo un cercel frumos, în formă de boboc, de culoarea rodiei, găsit în mormântul unei fete şi datând de pe vremea lui Nabucodonosor, iar lângă el un minunat cerb din aramă, destul de sfărâmat. Mi-a fost clar că pe acesta nu îl puteam lua… am luat cercelul de culoarea rodiei… şi pe urmă ne-am ocupat de şiraguri, pe care le-am împărţit… E nemaipomenit să alegi vase şi obiecte vechi de 4 până la 6.000 de ani! Am reuşit să iau o minunată piatră încrustată, reprezentând un rege simerian care mâna prizonierii şi nu se purta deloc bine cu ei…

Bagdad, 4 mai 1924

Mă împăunez când conduc oamenii prin muzeu. Începe să devină un loc extraordinar. Am avut o zi grozavă, am despachetat şase cutii cu obiecte de la Kish… Asemenea obiecte frumoase de alamă din Antichitate nu s-au mai văzut; rafturile gem de ele.

Bagdad, 22 aprilie 1925

J.M. şi cu mine am primit permisiune din partea viceamiralului să luăm un avion al poştei ca să mergem la Kirkuk pentru a vizita o mică excavaţie… Am plecat ieri-dimineaţă şi ne-am întors în dimineaţa asta – am făcut două ore şi jumătate ore la dus şi două ore la întors, cu vânt din spate. Îmi place să zbor. Singurul necaz a fost că au uitat să-mi pună valijoara în avion şi m-am întors fără ea… Totuşi… odată ce îţi spui că nu călătoreşti cu bagaj, sentimentul e unul înălţător.

Bagdad, 16 martie 1926

Am ajuns la Ur… unde am fost nevoită să iau cele mai bune obiecte găsite… Acumulez tot mai multă experienţă şi învăţ multe lucruri. Am ajuns să datez destul de corect cilindrii şi peceţile şi să estimez valoarea lor, pentru ca să nu mai aleg la întâmplare, exclusiv pe criteriul frumuseţii…

Bagdad, 23 martie 1926

Am încercat să… învăţ câte ceva despre amenajarea unui muzeu. Doamne! sunt atâtea de făcut… Mă voi concentra pe punerea în valoare a celor mai preţioase obiecte, iar de celelalte mă voi ocupa treptat. Între timp, trebuie reconstruit acoperişul la noua clădire a muzeului căci mâlul

s-a depus pe grinzi într-un strat atât de gros, încât aproape că se poate tăia cu briceagul.

Bagdad, 12 mai 1926

Mă întrebaţi ce planuri am pentru la vară… Îndatoririle de la muzeu trebuie să fie pe primul plan. Nu pot să plec şi să las toate acele obiecte valoroase numai pe jumătate transferate… O să-mi ia luni în şir…

Bagdad, 26 mai 1926

…Ştiu deja că ar trebui să-mi dedic tot timpul muzeului. Deocamdată mă duc acolo în fiecare dimineaţă de la 7 la 8.30 şi la 9 ajung la birou. Urmează o muncă destul de extenuantă timp de vreo patru ore şi jumătate, dar până acum am reuşit să fac faţă… Una din sălile mari de la parter, Sala babiloniană din piatră, e acum terminată şi nu mai aştept decât să fie tradus şi tipărit catalogul, scris de mine, pentru a-i cere regelui să o inaugureze – doar ca să le demonstrez că muncim din greu aici. Dar asta este sala cel mai uşor de amenajat… Numărul de înregistrare al Muzeului Bagdad trebuie pus pe fiecare obiect şi până ce nu catalogăm fiecare obiect în parte nu putem să le înregistrăm… Am mutat circa jumătate din lucruri din sala cea veche în muzeul nou şi zac toate împrăştiate pe acolo, pe mese, pe podea, e un spectacol dezolant… Nu pot să le las aşa.

Bagdad, 9 iunie 1926

Vă trimit prin poştă catalogul Sălii babiloniene din piatră a muzeului şi două cărţi poştale cu exponatele… Nr. 7 este obiectul de care sunt cea mai mândră – aşa ceva nu găseşti în niciun muzeu din lume… Regele va veni să inaugureze sala luni…

—— || ——

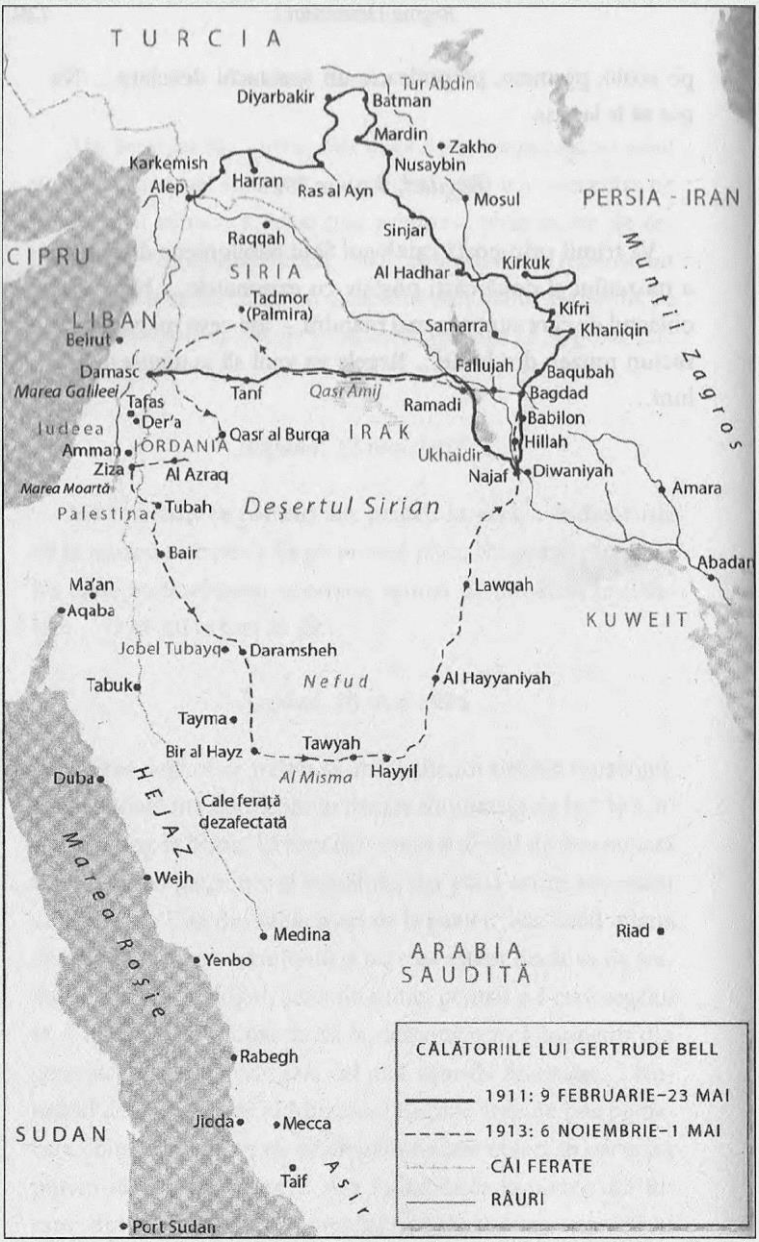
TURCIA
Tur Abdin
Diyarbakir
Batman
Mardin
Zakho
Nusaybin
Karkemish
Harran
Alep
Ras al Ayn
Mosul
PERSIA - IRAN
Sinjar
Raqqah
CIPRU
SIRIA
Al Hadhar
Kirkuk
Munții Zagros
Tadmor
(Palmira)
Kifri
LIBAN
Beirut
Samarra
Khaniqin
Damasc
Fallujah
Baqubah
Marea Galileei
Tafas
Tanf
Qasr Amij
Ramadi
Bagdad
Der'a
Babilon
Iudeea
Qasr al Burqa
IRAK
Amman
IORDANIA
Hillah
Ukhaidir
Ziza
Al Azraq
Najaf
Diwaniyah
Marea Moartă
Amara
Palestina
Tubah
Deșertul Sirian
Bair
Abadan
Ma'an
Lawqah
Aqaba
KUWEIT
Jobel Tubayq
Daramsheh
Tabuk
Nefud
Al Hayyaniyah
Tayma
Bir al Hayz
Tawyah
Duba
Al Misma
Hayyil
HEJAZ
Cale ferată
dezafectată
Marea Roșie
Wejh
Medina
Riad
Yenbo
ARABIA
SAUDITĂ
Rabegh
CĂLĂTORIILE LUI GERTRUDE BELL
1911: 9 FEBRUARIE–23 MAI
1913: 6 NOIEMBRIE–1 MAI
CĂI FERATE
RÂURI
SUDAN
Jidda
Mecca
Taif
ASIR
Port Sudan

Călătoarea prin deşert

În martie 1905, Gertrude a ajuns la Qallat Semaan, un sit aflat la două zile şi jumătate distanţă de mers călare de Homs, Siria, şi s-a oprit acolo pentru a reflecta.

> Acesta este locul unde Sf. Simon a stat pe un stâlp. În timp ce servitorii îmi ridicau cortul, am mers şi m-am aşezat pe coloana sfântului – a mai rămas o mică parte din ea… şi m-am gândit cât de diferit era probabil sfântul de mine. Şi pe urmă am văzut o stea mare care a sclipit spre mine prin noaptea blândă şi caldă şi am convenit cu toţii că era mai plăcut să cutreierăm prin ceruri şi pe pământ decât să stăm toată ziua în vârful unui stâlp.

Gertrude a făcut prima călătorie în deşert în 1900, la vârsta de 31 de ani, relativ târziu în viaţă. Cu opt ani înainte văzuse pentru întâia dată deşertul în cursul unei vacanţe petrecute cu mătuşa şi unchiul şi scrisese cu mare entuziasm despre zona deşertică ce înconjura Teheranul.

Persia, 18 iunie 1892, scrisoare către Horace Marshall

> În deşertul din jurul Teheranului! milă după milă de nisip pe care nu creşte nimic, nimic, este înconjurat de munţii golaşi şi sumbri, încununaţi de zăpadă şi brăzdaţi de torentele cele mai adânci. Până să ajung aici, nu m-am gândit niciodată cum arată deşertul; e foarte frumos…

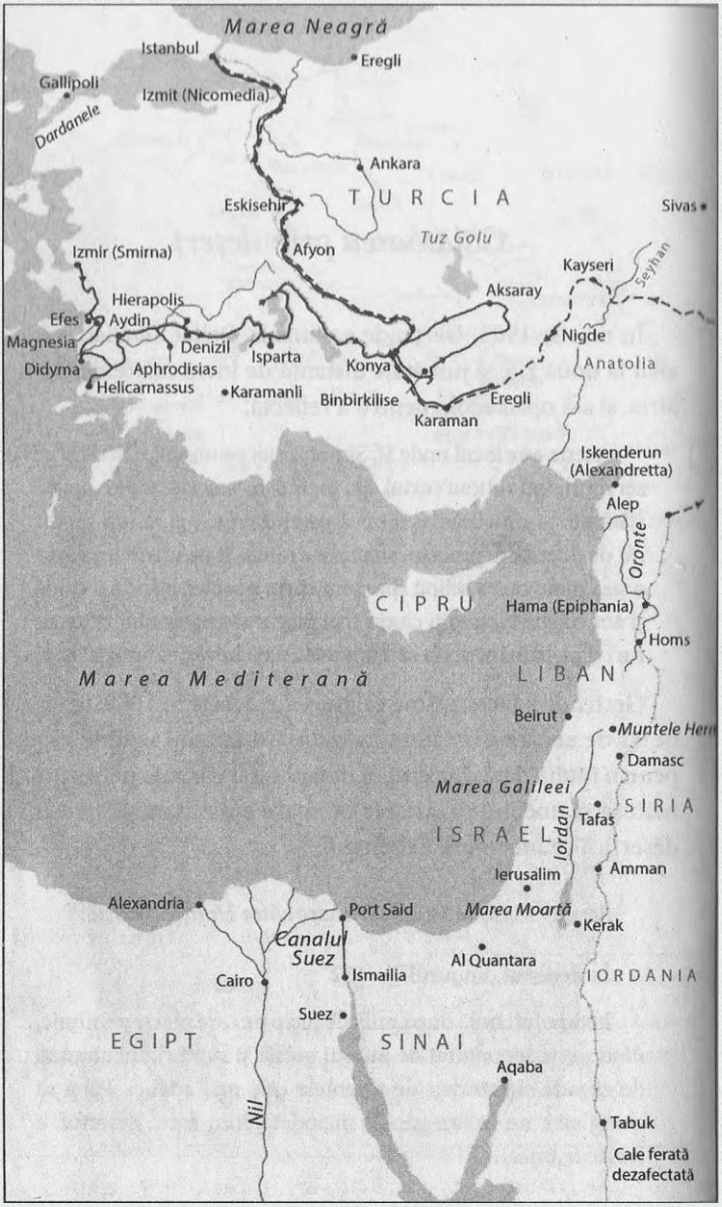
Marea Neagră
Istanbul
Eregli
Gallipoli
Izmit (Nicomedia)
Dardanele
Ankara
Eskisehir
TURCIA
Sivas
Tuz Golu
Izmir (Smirna)
Afyon
Kayseri
Seyhan
Aksaray
Hierapolis
Efes
Aydin
Nigde
Magnesia
Denizil
Isparta
Konya
Anatolia
Didyma
Aphrodisias
Helicarnassus
Karamanli
Binbirkilise
Eregli
Karaman
Iskenderun
(Alexandretta)
Alep
Oronte
CIPRU
Hama (Epiphania)
Homs
Marea Mediterană
LIBAN
Beirut
Muntele Her
Damasc
Marea Galileei
SIRIA
Tafas
ISRAEL
Iordan
Ierusalim
Amman
Alexandria
Port Said
Marea Moartă
Kerak
Canalul
Suez
Al Quantara
Cairo
Ismailia
IORDANIA
Suez
EGIPT
SINAI
Aqaba
Nil
Tabuk
Cale ferată
dezafectată

CĂLĂTORIILE LUI GERTRUDE BELL
1907: 2 APRILIE–7 IULIE
1909: 15 FEBRUARIE–2 IULIE
CĂI FERATE
RÂURI
Erzerum
Elazig
Malatya
PERSIA-IRAN
Lacul Van
Lacul Urmia
Dizarbakir
Tur Abdin
Cizre
Asiria
Mardin
Zakho
Barak
Amadiyah
Tigru
Mosul
Bahrat al Assad
Arbil
Dair
Mesopotamia
Raqqah
Sulymaniyah
Mayadin
IRAK
Tikrit
Atharthar
PERSIA-IRAN
Abu Kammal
Al Quaim
Anah
Samarra
Baqubah
Al Habbarizah
Bagdad
Al Habbanyah
Qasr Amij
Ctesiphon
Al Milh
Ukhaidir
Babilon
Kut
Karbala
Deşertul Sirian
Eufrat
Nasiriyah
Al Qurnah
Ur al caldeenilor
Basra
Muhammarah
Lacul al-Hammar
Shatt al Arab
Shaaibah
Fao
Golful Persic
ARABIA SAUDITĂ

Deşertul a rămas pentru Gertrude un lucru de văzut mai degrabă decât de experimentat, asta până ce şi-a vizitat prietenii, familia Rosen, la Ierusalim, unde Friedrich îndeplinea funcţia de consul al Germaniei. Acolo a luat lecţii de arabă şi a întreprins expediţii călare

la Palmira, Damasc, Baalbek şi Beirut. Însă abia după cinci ani avea să pornească în acele călătorii lungi, deschizătoare de drumuri, prin Deşertul Sirian către Asia Mică, pe care le-a descris în cartea *The Desert and the Sown*, al cărei titlu l-a explicat într-o consemnare în jurnalul personal, în Ierusalim:

> …Am ajuns la nişte câmpuri întinse de grâne. Aici se procedează aşa: „arabii" însămânţează un loc şi se duc să stea în altă parte, ca nu cumva animalele să le mănânce grânele. În anul următor, cultivă parcela pe care au locuit şi se întorc să locuiască pe precedenta.

Între timp, viaţa privilegiată pe care o ducea Gertrude deborda de călătorii, ascensiuni montane, vânători, întruniri mondene, grădinărit şi studierea arheologiei. Dar pe măsură ce probabilitatea unei căsătorii şi a întemeierii unei familii se îndepărta tot mai tare, Gertrude a simţit tot mai acut nevoia de a se realiza personal. Ca femeie independentă şi cu multe talente, era mânată de nevoia de a se pune la încercare şi de a accepta provocări pline de pericole şi adrenalină. După ce a cucerit limba arabă şi a descoperit călătoriile în deşert, provocările au proliferat, transformându-se într-un experiment personal atotcuprinzător la al cărui capăt nu avea să ajungă niciodată. Pe de o parte se confrunta cu problema supravieţuirii şi atingerii ţelurilor, indiferent de riscurile întâlnite în cale, iar pe de alta cu dificultatea afirmării propriei identităţi departe de o lume care o privea exclusiv ca pe o fată bătrână, o moştenitoare bogată şi o descendentă a familiei Bell. Avea de perfectat cunoştinţe de limbi străine, de învăţat obiceiurile locurilor, de studiat istorie şi arheologie, de însuşit tehnici de prospectare şi navigaţie, de deprins abilităţi de fotografiere şi cartografiere, de analizat şi înţeles politicile din Orientul Mijlociu şi, în fine, de adunat şi trimis mai departe informaţii. Până la Primul Război Mondial, afacerile de stat erau puse la punct la dineuri, serate şi recepţiile date de ambasade la fel de mult ca în birourile guvernamentale. Gertrude a reuşit să pătrundă în această lume şi să fie recunoscută drept expertă.

Instalarea într-un hotel din Orientul Mijlociu avea să devină cu timpul pentru ea un fel de ritual plăcut, un preambul aproape sacru la afacerea din ce în ce mai complicată a organizării celor cinci expediţii

în deşert. Rezerva două camere cu terasă sau vedere, şi una dintre ele o folosea pe post de birou. Scotea tot mobilierul, cu excepţia a două fotolii şi două mese, şi în timp ce umbla de colo-colo şi îşi aranja hărţile şi fotografiile de familie, lăsa să-i cadă scrumul de ţigară.

În prima sa vizită la Ierusalim a cumpărat un singur armăsar arab frumos, pe care a pornit curând să cutreiere împrejurimile, îndepărtându-se de cărările bătătorite, călărind bărbăteşte, fără scară de şa, sărind peste ziduri de piatră şi chiuind de bucurie în timp ce cu o mână îşi ţinea pe cap pălăria din fetru gri cu panglică neagră de catifea.

Deraa, 30 aprilie 1900

> …Cea mai mare mângâiere în această călătorie, atât pentru mine cât şi pentru cal, este şaua bărbătească. Niciodată nu voi mai călători altfel; până acum nu am ştiut că se poate călări aşa de confortabil. Până să deschid gura, oamenii mă iau drept bărbat şi mi se adresează cu „Effendim!" Să nu vă imaginaţi că nu port o fustă petrecută foarte elegantă şi decentă, însă cum aici bărbaţii se îmbracă şi ei cu un fel de fustanele, asta nu mă scoate în evidenţă.

Prima expediţie întreprinsă de Gertrude a fost o călătorie călare de 70 de mile de-a lungul malului estic al Mării Moarte, în compania unui bucătar şi a doi catârgii. În câmpia Iordanului s-a trezit îngropată în flori până la mijloc. Flora şi fauna deşertului aveau să o încânte şi să o surprindă mereu.

Ayan Musa, 20 martie 1900

> …Întreg acest ţinut sălbatic a înflorit ca un trandafir. Privelişte era de neuitat – întinderi nesfârşite în culori variate şi desăvârşite – purpuriu, alb, galben şi cel mai strălucitor albastru (într-o plantă ţepoasă a cărei denumire nu o cunosc), precum şi câmpuri stacojii de piciorul-cocoşului. Nouă zecimi din plante nu le-am ştiut, dar am descoperit margarete galbene, am simţit parfumul dulce al rododendronului, am zărit o specie mare şi splendidă de ceapă de culoare roşu-închis, usturoi alb şi dovlecei violeţi, iar mai sus pe deal un mic iris albastru şi anemone roşii şi o plantă de un roz şters, asemănătoare cu inul.

2 aprilie 1900

Mi-am instalat tabăra la jumătatea înălţimii dealului, cu… câmpuri mari de grâne… şi berze ce ţopăie solemn, cu gâturile alungite, prin întinderea verde… Am văzut un stol imens care zbura şi s-a aşezat apoi pe pantele dealului, iar când am făcut o plimbare mi-am dat seama că mă observau curioase…

Pe pământ săreau lăcuste…

Uneori însă fauna se dovedea a fi mai puţin încântătoare.

Ierihon, 6 aprilie 1900

Proporţional cu dimensiunea ei, Madeba deţine probabil cel mai mare număr de ţânţari şi purici din orice aşezare locuită pe glob.

Gertrude a revenit spre nord şi a traversat drumul pelerinilor către Mecca.

22 martie 1900

Sigur că nu există propriu-zis un drum; are o lăţime cam de o optime de milă şi constă în sute de cărări paralele bătătorite de caravanele imense care le străbat de două ori pe an.

În ultima zi a călătoriei sale, în loc să se întoarcă la Ierusalim, Gertrude a decis să viziteze ruinele nabateene de la Petra şi a poposit peste noapte lângă o tabără ridicată de Beni Sakhr, temutul trib, ultimul care se supusese stăpânirii turce.

Pe parcursul acestei prime călătorii în deşert, Gertrude a comis multe greşeli şi a avut scăpări care au transformat expediţia într-o lecţie dură de viaţă. A învăţat că pentru a călători în pace trebuia să angajeze un *rafiq*[41] din fiecare trib beduin al cărui teritoriu îl taversa. Înainte de a deveni o cunoscătoare a etichetei specifice deşertului, nu a ştiut că atunci când se găsea în apropierea unei tabere trebuia să facă imediat o vizită de curtoazie şeicului în cortul său. Drept urmare, curând a dat de necaz şi a fost ameninţată de nişte oameni din tribul Beni Sakhr, înarmaţi până în dinţi. Şi totuşi, în noaptea aceea, Gertrude a scris acasă: „Nu cred că am mai avut vreodată o zi aşa frumoasă.” A mai învăţat să nu se încreadă în hărţi, care erau pline de

[41] La arabi, prieten apropiat sau însoţitor. (n. tr.).

erori – „una din marile dificultăţi ale acestei călătorii este faptul că nimeni nu cunoaşte, nici măcar cu aproximaţie, distanţele şi nu există nicio hartă care să valoreze mai mult de doi bani. O altă problemă este aceea că populaţia este aşa de săracă, încât cu mare greutate găsim ceva de mâncare. În seara asta vom face foamea…” Ajunsă la Petra, a fost distrasă din contemplarea fabuloaselor ruine de foamea care o rodea.

29 martie 1900

> Bab es Sik este un culoar lung de circa o jumătate de milă… Dintr-odată, prin deschizătura îngustă dintre stânci am zărit cea mai frumoasă privelişte pe care mi-a fost dat să o văd vreodată. Imaginaţi-vă un templu tăiat în stâncă solidă, cu faţada superbă sprijinită pe coloane corintiene bine delimitate ce se înalţă spre vârfurile stâncii în proporţii absolut perfecte, sculptate fiind cu grupuri statuare păstrate intacte din clipa când au fost dăltuite – şi toate acestea săpate într-o rocă trandafirie, cu soarele abia atingând-o şi făcând-o să pară aproape transparentă… Am ridicat tabăra sub un şir de morminte elaborate, trei nivele de coloane şi cornişe, totul încununat de o urnă funerară magnifică. Impresia este de stil rococo, aşa cum întâlneşti în bisericile veneţiene… „Un oraş roşu-rozaliu având jumătate din vârsta timpului.” – Mi-aş dori ca Mielul lui Dumnezeu să fi venit![42]

Cu timpul, Gertrude a căpătat experienţă şi a învăţat tot mai multe lucruri. Şi-a confecţionat un sac de dormit din muselină pentru a se proteja noaptea de muşcăturile insectelor. S-a călit şi s-a obişnuit să bea apă din fântâni care colcăiau de „mici vietăţi roşii”. A învăţat cum să repare burdufurile de apă sparte, acoperind găurile cu o pietricică şi strângând pielea cu o sfoară în jurul gâtului burdufului. A învăţat să se protejeze de soare, după ce şi-a dat seama că razele puteau pătrunde ca să-i ardă gleznele şi labele picioarelor chiar şi prin cizmele din piele groasă. În călătoriile mai lungi a început să poarte peste pălărie acoperământul alb tradiţional în deşert, *keffiyeh*-ul[43], tras peste jumătatea inferioară a feţei, iar pe cap un văl albastru fin cu

[42] Aluzie la un verset biblic: „A doua zi a văzut Ioan pe Iisus venind către el şi a zis: Iată Mielul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii”. (Ioan 1:29) (n. tr.).

[43] Acoperământ de cap/eşarfă arăbească (n.a.).

tăieturi în dreptul ochilor. Şi-a acoperit parţial fusta cea nouă, petrecută, cu o haină largă bărbătească din bumbac de culoare kaki. Deşi neintenţionat, se deghiza astfel în bărbat.

Cunoaştem în amănunt viaţa pe care o ducea în aceste expediţii mulţumită consecvenţei minunate de care a dat dovadă ca autoare de epistole adresate tatălui şi mamei sale vitrege, astăzi aflate în custodia Robinson Library de la Newcastle on Tyne University. Pentru Gertrude păstrarea legăturii cu ei, pentru ca familia să nu-şi facă griji din pricina sa, a fost de o importanţă vitală, şi aproape zilnic a expediat scrisori detaliate şi pline de umor cu privire la călătoriile sale, deşi nu întotdeauna datate. Atunci când nu avea timp, îşi nota câte ceva în jurnalele personale pe care le trimitea acasă în tranşe.

Din 1909, a început să călătorească cu oarecare pompă. Nu numai pentru că îi plăcea să călătorească în stil mare, dar a aflat că triburile îi evaluau statutul social în funcţie de ceea ce poseda şi de darurile pe care era dispusă să le ofere, şi o tratau în consecinţă. Nu l-a uitat pe şeful tribului druz, Yahya Beg, care îi întreba pe săteni: „Aţi văzut vreodată o regină călătorind?” Gertrude îşi lua cu ea în bagaje rochii de seară luxoase, bluze din batist, fuste de călărie din olandă, cămăşi de bumbac, o haină de blană care îi servea şi drept pătură, pulovere, eşarfe, cizme din pânză şi din piele. Pe sub straturile de jupe din dantelă ascundea arme, cele două aparate de fotografiat, filme foto, precum şi multe binocluri şi pistoale pe care urma să le dăruiască celor mai importanţi şeici. Căra după ea ţigarete egiptene, pudre contra ţânţarilor, un serviciu de masă Wedgwood, sfeşnice şi perii de păr din argint, pahare de cristal, lenjerii de pat şi pături, mese pliabile şi un scaun comod. După ce s-a săturat să doarmă pe pământ, a început să ia în expediţii un pat de campanie şi două corturi, unul pe care îl folosea pentru a scrie imediat ce se instala tabăra, celălalt pentru dormit. Îşi lua cu ea şi baia din canafas, pentru ocaziile în care avea să găsească apă suficientă ca să se îmbăieze.

Atunci când poposea peste noapte la mică distanţă de corturile negre arabe, se înfăţişa şeicului. De cum se instala tabăra, se spăla şi îşi schimba hainele, după care se prezenta la cortul acestuia, aducând daruri potrivite rangului lui social. Cu părul ei roşcat ridicat într-un coc şi purtând o rochie de seară din muselină sau dantelă, era o apariţie regală care transmitea totodată ideea încrederii depline în

sine. Într-o arabă devenită fluentă, aducea veşti de interes pentru respectivul şeic – informaţii cu privire la mişcările tribale, cine vânduse cai, cine deţinea cămile, cine fusese ucis într-un raid şi cât de cruntă avea să fie răzbunarea. Şeicul o invita la cină şi mâncau cu mâinile, pe care le spălau apoi în boluri aduse de sclavi. După cină şi cafea, în timp ce fuma o ţigaretă sau trăgea din *nargile*, narghileaua din care se fuma tutun, marijuana sau opium, Gertrude recita din memoria sa fantastică ode sau *qasidas* din poezia arabă, pe care o cunoştea probabil mai bine decât însuşi şeicul.

Tabăra de lângă Tneib, după cina luată în cortul şeicului Fellah Isa al tribului Daja, 12 februarie 1905

> Sper că deja v-aţi făcut idee despre cum arată un cort arab.
>
> E făcut din păr negru de capră, lung şi des, şi e despărţit la mijloc pentru a separa bărbaţii de femei. Latura ferită de vânt e întotdeauna deschisă, lucru absolut necesar, căci lumina şi căldura pătrund de la un foc de arbuşti de deşert care ard într-o gaură pătrată şi puţin adâncă săpată în pământ şi care scoate un fum greu mirositor…

Orele de călărit calul sau cămila erau lungi şi Gertrude a petrecut zile multe, pe o arşiţă cumplită, încercând să fotografieze şi să facă măsurători la ruinele îngropate adânc în iarba plină de şerpi. În alte dăţi a fost nevoită să mărşăluiască pe o vreme friguroasă sau prin furtuni. De parcă aceste necazuri nu ar fi fost de ajuns, în expediţia din 1905 a avut de-a face cu o echipă rebelă.

La nord de Hama, 17 aprilie 1905

> Nici nu vă puteţi imagina cum e să călătoreşti printr-o ţară lipsită de drumuri şi poduri, după şi în timpul unor ploi grele, dacă nu torenţiale… Eram obosită, udă şi înfometată, călătoria pe vreme proastă este extenuantă atât pentru minte, cât şi pentru corp… Am instalat tabăra pe ploaie, printre acuzele reciproce aduse de servitori, care avuseseră o zi grea şi îşi descărcau nervii unii pe alţii. Nu am avut ce face altceva decât să-mi ţin gura, să lucrez singură şi, după ce am văzut că fuseseră hrăniţi caii, m-am dus la culcare fără să fi luat cina, şi asta pentru că nimeni nu a recunoscut că era sarcina lui să aprindă focul! A fost ceva îngrozitor şi trebuie să spun că în dimineaţa asta lucrurile au stat la fel de rău. După ploaie sforile atârnau ca fierul şi corturile cântăreau tone şi în timp ce

înaintam împroşcând apa prin iarba înaltă… m-am gândit ce proastă eram să călătoresc cu cortul… Ar fi trebuit să-i bat aseară pe servitori, şi lecţia asta ar fi primit-o dacă aş fi fost bărbat – rareori am fost atât de furioasă, dar m-am forţat să mă stăpânesc!…

La nord de Hama, 22 aprilie 1905

Nu voi uita prea curând câmpia ciliciană… Sunt torturată de catârgiii turci. Intră în tabără şi după ce descarcă poverile de pe catâri, se aşază pe câte un balot şi îşi aprind o ţigară cu un aer de bunăvoinţă imparţială şi total lipsită de griji. Am mers până acolo încât am încercat să-i alung pocnind din bici. Dar nu s-au sinchisit; s-au mutat pe balotul următor şi au continuat să zâmbească larg…

Când a ajuns la Adana, norocul lui Gertrude s-a schimbat. I s-a recomandat un nou servitor; Fattuh, un catolic armean căsătorit la Alep. Fattuh avea să devină pentru ea un adevărat Jeeves[44]. Curând avea să consemneze într-o scrisoare adresată familiei că „Fattuh ar fi putut deveni prim-ministru sau şef al armatei dacă nu ar fi avut ghinionul să se nască un ţăran sirian ignorant”.

24 aprilie 1905

Am luat de la domnul Lloyd un servitor pe care el nu-l mai dorea. Îl cheamă Fattuh şi va îndeplini rolul de director general pe probleme de transport şi om bun la toate… Pare foarte capabil şi are recomandări excelente din partea domnului Lloyd, lucru important având în vedere că aranjamentele mele de transport nu au funcţionat foarte bine în ultimele două săptămâni.

Pe măsură ce zilele au trecut, problemele lui Gertrude au început să dispară.

Konia, 12 mai 1907, scrisoare către Chirol

Am acum un cuier extrem de satisfăcător pe care să-mi agăţ toate problemele legate de transport şi el se numeşte Fattuh, omul pe care tocmai l-am angajat. Fattuh îşi împarte loialitatea între George Lloyd şi

[44] Personaj ficţional dintr-o serie de povestiri şi romane umoristice ale autorului britanic P.G. Wodehouse (1881–1975), prototipul valetului competent aflat în serviciul lui Bertie Wooster, un londonez bogat şi leneş. (n. tr.).

mine – nu ştiu la care din noi ţine mai mult, dar mă tem că la George Lloyd. Sunt însă mulţumită să-l am de rival. O dată în viaţă sau foarte rar ţi se întâmplă să întâlneşti oameni aşa de devotaţi. Fattuh se ocupă acum de toate aranjamentele pentru cele două luni pe care le voi petrece la Kara Dagh, o sarcină deloc uşoară, te asigur, în ţara asta, unde până şi cele mai elementare facilităţi lipsesc cu desăvârşire. Mai degrabă aş organiza 50 de comisariate în deşert decât unul în Asia Mică. Oamenii de aici par să trăiască numai cu pâine… aproape că nici nu se pune problema găsirii unui miel… Voi lua cu mine la Kara Dagh o turmă de oi, iar Fattuh va trebui să îndeplinească rolul de cioban, pe lângă acelea de valet, grăjdar-şef, supraveghetor al excavaţiilor şi prieten…

Binbirkilise, 13 mai 1905

…Mi-au sosit hainele de la Smirna! Dacă ar fi trebuit, la fel ca mine, să vă descurcaţi timp de patru luni cu numai două cufere cu haine puse pe catâri, aţi înţelege ce însemnătate are treaba asta pentru mine. Valoarea lucrurilor nu poate fi apreciată decât prin comparaţie şi într-o seară, când m-am îmbrăcat cu o fustă cumpărată de la Paris, aproape că m-am simţit prea elegantă… Servitorii mei sunt nişte oameni minunaţi. Ce să mai spun de Fattuh, Dumnezeu să-l binecuvânteze! cel mai bun servitor pe care l-am avut vreodată, mereu pregătit, cu acelaşi zel, să-mi gătească, să încarce un catâr sau să excaveze o inscripţie – prepararea cinei e totuşi lucrul la care se pricepe cel mai puţin…

Total dedicat lui Gertrude, Fattuh avea să o însoţească ulterior în majoritatea călătoriilor. La rândul ei, Gertrude avea să se îngrijească de el doi ani mai târziu, când Fattuh s-a îmbolnăvit la Binbirkilise, iar în 1919, când Alepul a avut masiv de suferit sub opresiunea turcă, l-a căutat pentru a afla cum se descurcase. Situaţia în care l-a găsit era foarte proastă, exact aşa cum se temuse. „Fattuh… a trecut prin momente foarte grele. Şi-a pierdut averea… şi acum nu mai are decât un cal şi o căruţă cu care transportă lemn, pe care îl vinde în Alep… Şi când mă gândesc ce vremuri bune am trăit împreună… Sărmanul Fattuh.” Gertrude a făcut tot ce a putut pentru el: i-a dat bani şi l-a ajutat să închirieze o grădină pentru a cultiva legume.

În expediţiile sale, Gertrude a studiat oamenii locurilor şi siturile arheologice, şi-a notat locaţia cazarmelor turceşti şi a străbătut distanţe considerabile fără alt ajutor decât al ghizilor şi conducătorilor de cămile. Stătea până la 10 sau 12 ore în şa, după care scria scrisori

şi note de jurnal. Devenise celebră, aşa încât atunci când ajungea într-o localitate mai mare sau un oraş şi-şi anunţa prezenţa, era insistent invitată să locuiască la sediile consulatelor şi ambasadelor. Iar la cină ea împărtăşea auditoriului cele mai noi informaţii cu privire la alianţele şi rivalităţile tribale. Autoare neobosită de epistole, profita de ocazii pentru a transmite informaţii către Foreign Office prin intermediul curierului diplomatic.

Deja în 1905 Gertrude era recunoscută în Marea Britanie ca cea mai de seamă călătoare a ţării. În 1915 a ajuns să traducă toate rapoartele primite de la biroul central Arabia. Lordul Cromer[45], fost consul general în Egipt, avea să remarce mai târziu că „domnişoara Gertrude Bell ştie mai multe despre arabi şi Arabia decât aproape orice alt britanic, fie el bărbat sau femeie”.

La izbucnirea războiului, Gertrude acumulase cunoştinţe enciclopedice graţie expediţiilor de pionierat întreprinse în teritorii până atunci neexplorate, care au culminat cu şederea la Hayyil. Pusese pe hartă toate izvoarele de apă descoperite şi adunase informaţii cu privire la triburile care cutreierau deşertul între calea ferată de la Hejaz şi Sirhan şi Nefud. Era la curent cu ultimele noutăţi referitoare la Casa regală Rashid şi relaţiile sale cu saudiţii. Prietenul ei, dr. David Hogarth, care avea să fie ulterior ales preşedinte al Royal Geographical Society, a descris-o astfel: „Călătoarea istovită, care în aprilie 1914 îşi consemna la Bagdad experienţele în jurnalul personal şi scrisori, nu bănuia că peste un an cunoştinţele acumulate în cele patru luni petrecute acolo aveau să capete valoare naţională.”

Deja în 1900, într-una dintre primele sale expediţii pornite din Ierusalim, Gertrude s-a trezit „profund implicată în intrigi”. Hotărâse să meargă la un oraş aflat în ruină, situat la nord de Salkhad. Pentru asta trebuia să traverseze munţii Jebel Druze, unde intenţiona să întâlnească membrii tribului Druze, considerat printre cele mai periculoase şi temut chiar şi de turci, de a căror protecţie avea nevoie pentru a putea merge mai departe. Avea nevoie şi de un permis emis de turci, şi pentru a-şi ascunde adevăratele intenţii, ea le-a declarat că destinaţia sa era Salkhad.

[45] Evelyn Baring, primul conte de Cromer (1841–1917), a fost implicat în administrarea Egiptului vreme de peste două decenii. (n. coord).

Bosrah, 2 mai 1900

M-am dus mai întâi la mudir, pe care l-am găsit stând în curtea sa cu boltă umbroasă. Mi-a oferit cafea şi am început negocierile.

„Unde voiam să mă duc?”

„La Damasc.”

„E lucrătura lui Dumnezeu! Spre vest e un drum bun şi veţi trece prin locurile cutare şi cutare şi nişte ruine foarte frumoase.”

„Dumnezeu să mă ajute să ajung să le văd! Dar mai întâi vreau să vizitez Salkhad.” (Acesta este inima ţinutului Druze, locul unde ele [autorităţile turce] nu vor să mă lase să mă duc.)

„Salkhad! Dar acolo nu e nimic de văzut şi drumul e foarte periculos. Nu se poate.”

„Ba trebuie să ajung acolo.”

„Tocmai am primit o telegramă de la Damasc prin care am fost anunţat că *mutussarif*-ul[46] se teme pentru siguranţa ta.” (Asta era o minciună.)

„Femeile din Anglia nu se tem niciodată.” (Şi asta era tot o minciună!)

„Mă voi interesa în legătură cu ruinele.”

Şi tot aşa, până ce, într-un final, i-am spus că în ziua aceea aveam să stau acasă, iar el mi-a răspuns că avea să treacă pe la mine mai târziu.

Ne-am despărţit, el cu un „Prezenţa ta m-a onorat”, la care eu am răspuns „Doamne fereşte!”

Jebel Druze, 3 mai 1900

Le-am scăpat printre degete şi nu-mi vine să cred ce noroc am avut… Noaptea trecută… în timp ce stăteam şi citeam în cort, am auzit vocea mudirului. Am stins lumina şi când Hanna a intrat ca să mă anunţe că a sosit mudirul i-am poruncit să-i spună că fusesem foarte obosită şi mă culcasem. Le-am ascultat pe urmă conversaţia:

Hanna: „Doamna s-a sculat în zori, a mers pe jos şi a călărit toată ziua şi acum doarme.”

Mudirul: „Mâine are de gând să pornească la drum?”

Hanna: „Asta n-am cum să ştiu, Effendim.”

Mudirul: „Spune-i că dacă intenţionează să plece undeva, trebuie mai întâi să mă anunţe.”

Hanna: „Cum spuneţi dumneavoastră, Effendim.”…

Am refăcut în grabă planurile. Mudirul ştia că voiam să merg la

[46] În Imperiul Otoman, guvernator de *sanjak* (provincie) (n. tr.).

Salkhad şi, de cum va afla că plecasem, avea să trimită oameni pe drum să mă caute, cât mai departe; am decis, prin urmare, să iau ca ţintă un loc mai îndepărtat spre nord, Areh, unde… trăia un puternic şeic al druzilor… La ora 2, Hanna m-a trezit şi am ieşit în noapte tremurând. Până la ora 3 eram gata, iar împachetatul lucrurilor a început când încă nu se luminase de ziuă… La 4 am plecat. Ne-a fost greu să găsim drumul prin întuneric, dar am dat ocol zidurilor şi am pornit spre est… Într-un târziu… am nimerit drumul către Jemurrin…

Oh, mi s-a părut că a trecut o veşnicie până să ajungem la primul sat locuit de druzi!

Druzii au întâmpinat-o frumos şi au făcut-o să se simtă bine-venită. Curând au ajuns favoriţii ei dintre toate triburile.

Areh, 3 mai 1900

Le-am povestit ce păţisem şi cum scăpasem de autorităţi, fiind întreruptă de multe exclamaţii şi urări de bun venit şi asigurări că acolo guvernul (adică turcii) nu era prezent, deci n-aveam de ce să mă tem… Nu pot să vă descriu ce bine m-am simţit şi cât de în siguranţă printre acei oameni care mi se adresau aşa de deschis… Am întrebat dacă puteam să mă întâlnesc cu şeicul. „Şeicul!" au exclamat ei. „Yahya Beg este căpetenia tuturor druzilor din acest ţinut şi bineînţeles că vrea să te cunoască." Aşa că am pornit într-acolo, Hammad şi cu mine, şi pe drum el mi-a povestit că şeicul făcuse cinci ani închisoare la Damasc şi fusese eliberat cu trei săptămâni înainte, după care m-a prevenit că trebuie să îl tratez cu cel mai mare respect… Într-adevăr, desfid pe oricine care nu l-a tratat pe Yahya Beg cu respect. E tipul perfect de Grand Seigneur, un bărbat solid (de 40 sau 50 de ani, din câte mi s-a părut), foarte chipeş şi cu maniere dintre cele mai alese… A îngrămădit o mulţime de perne pe podea pentru mine, iar eu l-am aşteptat să se aşeze, am fost foarte politicoasă, doar e rege, înţelegeţi ce vreau să zic, şi încă unul foarte bun, cu toate că domneşte peste un regat nu prea întins.

Gertrude a călătorit apoi spre nord şi a decis să facă un ocol considerabil pentru a vizita Palmira.

Palmira, 20 mai 1900

…S-a făcut foarte frig… Mi-am pus jambierele, o a doua pereche de pantaloni până la genunchi şi o jachetă de covercot pe sub paltonul gros,

m-am înfăşurat într-o pătură şi o manta şi m-am culcat… Pe măsură ce ne apropiam de Palmira, am văzut că dealurile erau acoperite de clădiri tare ciudate, de turnuri de piatră înalte de patru etaje… Sunt faimoasele morminte-turn de la Palmira. În cele din urmă am ajuns pe marginea râpei, de unde ne-am uitat în jos spre Palmira. Mă întreb dacă pe lumea asta există o privelişte mai deosebită ca asta. Palmira e o îngrămădeală de coloane… Dincolo de ele se află imensul Templu al lui Baal; oraşul modern a fost construit în interiorul său, iar şirurile de coloane se înalţă dintre acoperişurile de pământ. Iar mai departe e deşertul, nisip şi întinderi albe de sare şi din nou nisip, peste care se învârtejesc nori de praf… Arată ca un schelet alb de oraş, stând îngropat până la genunchi în nisipul ridicat de vânt.

Două incidente comice s-au petrecut în timpul acestui ocol.

Karyatein, 17 mai 1900

Ieri am căzut de pe cal. Stăteam aşezată pe o parte în şa, cu o hartă într-o mână şi o umbrelă în cealaltă, când dintr-odată calul a luat-o la trap. Nu ţineam frâiele în mână, aşa că am fost nevoită să sar jos, spre amuzamentul soldaţilor mei.

Caravanele care traversează deşertul strâng de multe ori de pe drum călători care doresc să beneficieze de protecţie. Pe drumul înapoi de la Palmira, aflată în compania şeicului Muhammad, căpetenia arabilor ’Abigail, şi a caravanei sale pestriţe – „cei mai barbari şi mai şleampeţi conducători de cămile… care cărau după ei bâte sau câte o lance enormă, lungă de peste 3,5 metri” –, Gertrude s-a întâlnit cu două turiste simpatice pe care le cunoştea. Domnişoara Blount şi domnişoara Grieve au părut înfricoşate la vederea însoţitorilor ei, însă au invitat-o în trăsura lor trasă de cai şi au servit-o cu ceai şi turtă dulce.

23 mai 1900

…O trăsură ce traversează deşertul, cu două englezoaice pe care le cunoscusem la Ierusalim! Erau foarte îngrijite şi aranjate, cu tălmaciul lor aşezat pe capră şi cu catârii venind în urmă, cărând o mulţime de corturi. M-am bucurat să le văd, căci erau două doamne drăguţe şi e întotdeauna plăcut să te întâlneşti cu cineva cunoscut în deşert, însă m-am simţit nu foarte respectabilă, cu o trupă de ’Abigail după mine călărind pe

dromaderi şi fără un tălmaci, fără nimic! Dar adevărul e că nu aş fi vrut să mă aflu în locul lor, căci prefer oricând să fiu însoţită în călătorii de un şeic din Nejd şi nu de un tălmaci din Ierusalim… Mi-aş dori să pot călători conform regulilor, dar soarta îmi e potrivnică. Îmi propusesem să mă întorc de la Palmira ca o doamnă, dar nu! n-a fost posibil.

La finalul expediţiei, Gertrude devenise o călătoare prin deşert cu mult mai experimentată.

24 mai 1900

Ne aflam la distanţă de numai şapte ore de Karyatein… În ultimele una-două ore am călărit pe cămila lui Ahmad – ce uşurare după ce ai călărit pe cal opt sau nouă ore să simţi balansul confortabil, prelungit, iar sub tine şaua de cămilă, lată şi moale.

10 iunie 1900

…Ştii ceva, dragă tată, o să mă întorc aici cât de curând! Când ajungi aşa de departe în Orient, e greu să te desparţi pentru totdeauna de el.

* * *

Gertrude a revenit pentru scurt timp în Orient în 1902, apoi în 1905, când a călătorit prin Deşertul Sirian spre Asia Mică fără a cere permisiunea turcilor. „Îmi vine să râd când mă gândesc că mărşăluiesc de-a lungul frontierei turce, de fapt la circa 10 mile în interiorul teritoriului aflat sub controlul lor, iar ei nu sunt în stare să mă prindă sau să mă oprească.” A luat parte la un *ghazu*, a învins un rival, ajungând prima împreună cu prietenii ei druzi, a trăit experienţa vremii proaste în deşert şi a aflat că devenise celebră în Siria.

O săptămână de la plecarea din Ierihon, 13 februarie 1905

Ieri, un *ghazu*, un raid năpraznic a măturat ţinutul – au fost furate 2.000 de capete de vite şi toate corturile unei comunităţi mici şi mai îndepărtate… Se spune că au fost 500 de călăreţi… Să vă spun ce vor face oamenii lui Beni Hassan rămaşi fără mijloace de trai. Vor trece pe la ceilalţi membri ai tribului şi unul le va dărui câteva oi, altul câteva bucăţi de păr de capră, până ce fiecare om va fi în stare să-şi ducă traiul – oamenii aceştia se mulţumesc cu puţin. După aceea vor aştepta momentul prielnic, când se vor strânge laolaltă, toţi călăreţii şi aliaţii lor, şi vor porni împotriva triburilor Sakhr şi Howeitat, cei care se fac vinovaţi

pentru necazurile lor; dacă vor avea noroc, îşi vor recupera cele 2.000 de vite, şi ceva în plus. Obiceiul acesta, numit *ghazu*, pare complet lipsit de sens şi neprofitabil – e ca şi cum şi-ar fura unii altora rufele întinse la uscat, dar aşa trăiesc ei.

…Mâine e sărbătoarea cea mai mare a mahomedanilor… După căderea serii, s-a tras mult cu arma în aer. Am contribuit şi eu – la cerere – dar într-un fel modest, cu revolverul meu, şi a fost pentru prima, şi sper ultima oară, când l-am folosit.

16 februarie 1905

Salkhad este un orăşel crescut din lavă şi agăţat de panta sudică a unui vulcan, iar în craterul acelui vulcan se găseşte un castel în ruină, foarte sumbru şi splendid. Aseară, în timp ce luam cina… am auzit un sunet puternic de cântec sălbatic, însoţit de împuşcături, şi când am ieşit am zărit un foc arzând în vârful zidurilor castelului. Voi, care trăiţi în pace, ce credeţi că era? Era o chemare la arme. V-am spus că triburile Beni Sakhr şi cele ale druzilor se duşmănesc de moarte. Acum o lună, tribul Sakhr a furat 5.000 de oi din ţarcurilor druzilor şi le-au dus în câmpie. Mâine, druzii vor porni împotriva lor, 2.000 de călăreţi, pentru a-şi recăpăta turmele, şi vor ucide toţi bărbaţii, toate femeile şi toţi copiii din tribul Sakhr care le vor ieşi în cale. Focul a fost un semnal pentru săteni. Mâine se vor strânge aici, iar Nasib va călări în fruntea lor. La focul meu de tabără era un soldat. Purta uniformă turcească, dar era un drud din Salkhad care îi ura pe turci aşa cum numai druzii îi urăsc. L-am întrebat: „Vor avea ceva împotrivă să urc ca să mă uit?” Mi-a răspuns: „Nu, faceţi-ne onoarea.” Şi ne-am căţărat amândoi, la lumina lunii, pe latura nisipoasă a muntelui. Ajunşi acolo, pe culme, la marginea şanţului de apărare al castelului am găsit un grup de druzi, bărbaţi şi băieţi, stând în cerc şi intonând un cântec războinic. Erau cu toţii înarmaţi şi majoritatea ţineau săbii în mâini. „O, Dumnezeul nostru! Să-i nimicim! Să-i nimicim!” – am intrat şi eu în cerc, împreună cu însoţitorul meu. „Copilul să plece de lângă mamă, tânărul să încalece şi să plece.” Au repetat asta la nesfârşit. Pe urmă cam jumătate de duzină dintre ei au păşit în interiorul cercului, fluturându-şi bâtele şi săbiile în faţa celorlalţi. „Eşti un bărbat bun? eşti un bărbat adevărat? un bărbat cutezător?” au strigat ei. „Ha! ha!” li s-a răspuns, şi săbiile sclipeau şi se agitau în lumina lunii. Pe urmă mai mulţi bărbaţi s-au îndreptat spre mine şi m-au salutat: „Pacea să fie cu tine!” au spus ei, „englezii şi druzii sunt la fel.” Le-am răspuns: „Lăudat fie Domnul! şi noi suntem un popor de luptători.” Dacă aţi fi ascultat cuvintele cântecului, aţi fi aflat că cel mai bun lucru de pe lume

este să te duci să-ţi ucizi duşmanul. Când totul s-a terminat, am coborât dealul în fugă împreună, druzii au ocupat poziţii de comandă pe acoperişul unei case pe care s-a întâmplat să ne aflăm atunci – aici se preferă mersul pe acoperişuri, şi nu pe stradă, pentru a te feri de noroi – şi pe urmă şi-au refăcut cercul diabolic. Am mai rămas puţin ca să-i ascult, apoi mi-am luat la revedere şi am plecat, însoţită de binecuvântările lor în timp ce coboram dealul…

18 februarie 1905

Am auzit că Mark Sykes[47] a sosit la Jebel Druze cu o escortă oficială… Sunt foarte bucuroasă că am ajuns aici mergând prin deşert… o călătorie extrem de plăcută şi o experienţă preţioasă pentru expediţiile viitoare. Vedeţi voi, astfel am pus bazele unor relaţii de prietenie cu câţiva oameni importanţi – mai bine zis, importanţi aici, în deşert.

Pe măsură ce a înaintat spre nord, vremea s-a înrăutăţit.

Saleh, Deşertul Safah, 20 februarie 1905

Totul a mers bine în primele trei ore sau cam aşa ceva, numai că a fost atât de frig, încât am fost nevoită să călăresc cu un pulover pe mine… o jachetă largă, petrecută şi strânsă cu o curea în talie, şi o haină de blană; pe urmă am dat de zăpadă şi totul a devenit îngrozitor, de nedescris. Catârii alunecau în zăpadă, caii se cambrau şi loveau cu copitele, şi dacă aş fi călărit cu o şa de damă, aş fi căzut de vreo şase ori, însă pe şaua asta

[47] Sir Mark Sykes era un moşier catolic cu o fire arogantă, vecin cu familia Bell în comitatul Yorkshire. Gertrude se certase urât cu el la un dineu în Haifa, în 1905, când el îi numise pe arabi „animale laşe, bolnăvicioase şi leneşe”. Ulterior, Sykes avea să o acuze pe Gertrude că trişase pentru a ajunge înaintea lui la Jebel Druze, ceea ce era adevărat. Gertrude lăsase să se scurgă către guvernatorul Damascului „informaţia” că Sykes avea relaţii sus-puse, aşa încât acestuia nu i s-a permis să călătorească fără a fi însoţit de soldaţi turci. Sykes i-a scris soţiei: „Domnişoara Bell este o morişcă de cuvinte pretenţioasă, o hermafrodită plată ca o scândură, care se plimbă în lungul şi în latul planetei debitând baliverne şi mişcându-şi târtiţa în mod provocator.” Pe perioada Primului Război Mondial, el a devenit principalul consilier al guvernului britanic în relaţiile cu arabii. În 1916, a făcut o înţelegere cu diplomatul francez François Georges-Picot prin care sferele de influenţă din Arabia erau împărţite între francezi, britanici şi ruşi, pact care a înăbuşit în faşă revolta arabă. Acordul Sykes-Picot – sau dezacordul, aşa cum l-a etichetat Gertrude – avea să stea la baza Tratatului de la San Remo din 1920, în urma căruia Arabia a intrat sub mandat britanic şi francez. (n.a.).

minunată se poate sta drept şi aproape de coama calului. Aşa că ne-am continuat drumul, în rafalele de vânt care se înteţiseră şi prin lapoviţa ce începuse să cadă, până ce am ajuns într-o lume complet albă. În ultima oră am mers pe jos, trăgând calul după mine, căci se împleticea la fiecare pas în stratul înalt de zăpadă… Pe unde trec sunt privită cu oarecare interes, căci sunt prima femeie străină care a ajuns în aceste locuri.

23 februarie 1905

Am lăsat corturile în urmă… Am coborât călare munţii druzilor… Am continuat să înaintăm pe pietre care nu se mai terminau şi într-un final, cu o jumătate de oră înainte de căderea serii, exact când ne gândeam că vom dormi sub cerul liber, fără pic de apă, unul dintre druzi a zărit un foc ridicându-se dinspre nişte corturi arabe… Tabăra lor arăta foarte sărăcăcios. Nu au decât câteva cămile, corturile lor negre şi căni de cafea. Mănâncă doar pâine… Am mers cu servitorii la casa şeicului, al cărui nume înseamnă Înţelegere. Cei doi fii ai săi au aprins focul cu nişte mărăcini din deşert şi ne-am aşezat cu toţii în jurul lui şi am urmărit cum se prepara cafeaua. Conversaţia a început pe fundalul zgomotului produs de râşnirea boabelor de cafea, care are mare importanţă în rândurile lor. Seamănă cu o melodie încântătoare, sau mai degrabă cu sunetul scos atunci când baţi darabana. Am mâncat lipii proaspete şi am ciugulit din boluri cu *dibbi*[48], după care eu m-am înfăşurat într-o pătură şi am adormit într-un colţ al cortului. Mirosul de fum era îngrozitor, dar după puţin timp ieşea din cort… Puricii nu m-au atacat.

…A doua noapte petrecută în corturile arabe a fost, trebuie să recunosc, destul de obositoare, iar în dimineaţa asta m-am trezit cu senzaţia că sunt nemaipomenit de murdară. Am pornit la drum devreme şi m-am întors la corturi pe la ora 4 – baia care a urmat a fost una dintre cele mai plăcute din viaţa mea.

Damasc, 27 februarie 1905

Am tras la un hotel fascinant, cu curte… Guvernatorul mi-a trimis un mesaj prin care mă ruga să-l onorez cu o vizită… În hotelul în care locuiesc stă un oficial [turc]. Şi-a petrecut seara într-o discuţie cu mine şi mi-a propus să pună întreaga organizaţie a sa din Siria la dispoziţia mea… Am devenit o Persoană în Siria!

3 martie 1905

[48] Un fel de kebab din carne de vită. (n. tr.).

Am reuşit, în fine, să ajung la marea moschee… mi-am lăsat pantofii la uşă, în grija unui cerşetor prietenos, şi am intrat. Era ora rugăciunii de după-amiază. În curte, oameni de toate felurile, de la învăţatul doctor din Damasc până la cel mai umil conducător de cămile – Islamul este marea republică a lumii, în credinţa aceasta nu se fac diferenţieri pe criterii de clasă socială ori rasă – se spălau la fântână şi făceau primele prosternări înainte de a intra în moschee. I-am urmat şi am rămas în spatele credincioşilor, două sau trei sute, ascultând cântul imamului. „Allah!" a strigat el, iar credincioşii s-au prosternat dintr-o singură mişcare cu faţa la podea şi au rămas câteva clipe într-o adoraţie tăcută, până ce cântul înalt al imamului s-au auzit din nou: „Creator al Lumii acesteia şi al celei următoare, al Cerurilor şi Pământului, El care îi conduce pe drept-credincioşi pe calea cea dreaptă, iar pe păgâni la pieire, Allah!" Şi în timp ce numele Domnului răsuna printre colonadele uriaşe, aşa cum răsună de aproape 2.000 de ani în diferite limbi, credincioşii s-au prosternat din nou şi pentru o clipă peste biserică s-a aşternut tăcerea…

Încep să înţeleg ce înseamnă civilizaţia unui mare oraş oriental – cum trăiesc oamenii, ce gândesc, şi să-i accept.

Homs, 9 martie 1905

M-am plimbat prin bazaruri, dar nu a fost o experienţă prea plăcută, şi asta din cauza interesului stârnit de apariţia mea. Am fost privită cu bunăvoinţă, dar atenţia de care am avut parte m-a obosit, căci am fost tot timpul însoţită de 50 sau 60 de oameni.

Kalaat el Husn, 12 martie 1905

Unul dintre cele mai dificile lucruri este să-ţi păstrezi calmul atunci când eşti permanent înconjurat de mulţimi… Doar hotărârea fermă de a nu da locuitorilor din Homs mai multe ocazii de a râde pe seama mea decât este cazul m-a ajutat să-mi ţin firea.

Hamah, 16 martie 1905

Tocmai am avut o dispută cu autorităţile, care insistau să-mi dea opt oameni care să mă păzească peste noapte. Nu am acceptat decât doi… E o mare pacoste să ai de-a face cu atâţia paznici, în primul rând pentru că stau la taclale toată noaptea, şi în al doilea rând pentru că trebuie să le dai bacşiş la toţi.

* * *

În aprilie 1907, Gertrude a călătorit în Asia Mică. Rezultatele

muncii desfăşurate acolo, la situl hitit şi bizantin de la Binbirkilise, alături de Sir William Ramsay, au fost consemnate în cele 580 de pagini ale cărţii *The Thousand and One Churches*, publicată de cei doi. Volumul, la care au lucrat o bună parte din 1908, a apărut un an mai târziu. S-au întâlnit, aşa cum aranjaseră, la Binbirkilise, însă Gertrude a ajuns acolo singură, însoţită doar de Fattuh şi de echipa sa, cumpărând doi cai pe drum, dar călătorind mai ales în căruţă. Pe parcursul călătoriei, s-a oprit de mai multe ori pentru a vizita câteva mici situri recomandate de Ramsay şi pentru a lua notiţe.

La întoarcerea în Anglia, a luat lecţii de cartografiere şi observare astronomică a poziţiei astrelor, pregătindu-se pentru următoarea expediţie importantă în deşert.

Londra, octombrie 1907

Am avut o zi nebună. Ieri am lucrat toată ziua la Geog. Soc., iar seara am mers la Red Hill[49], unde am ajuns la ora 8. Un tânăr (unul dintre colegii mei studenţi…) a venit să mă întâmpine la gară şi am urcat împreună la Common[50], unde ne-am întâlnit cu domnul Reeves. Pe urmă, timp de două ore, am observat astrele. Vremea era minunat de calmă şi de caldă, însă luna strălucea aşa de tare, încât era dificil să vezi până şi cele mai mari stele. Am reuşit totuşi să fac câteva observaţii, pe care le voi prelucra luni. M-am întors acasă după miezul nopţii, foarte înfometată, iar în dimineaţa asta am revenit la Red Hill înainte de ora 10 şi am rămas acolo timp de trei ore, făcând măsurători cu goniometrul împreună cu domnul Reeves. Şi pe acestea va trebui să le prezint luni la Geog. Soc.

* * *

Gertrude s-a întors în Siria în 1909. A pornit din Alep în februarie în cea mai lungă călătorie întreprinsă până atunci. A urmat ruta nordică prin deşert şi a traversat Eufratul pentru a explora malul estic, necartografiat la acel moment. La jumătatea lunii martie, a părăsit caravana şi a călărit însoţită de Fattuh şi alţi câţiva oameni spre zona de nord a Najafului. Acolo, într-o regiune periculoasă din deşert, a

[49] Redhill, suburbie sudică a Londrei. (n. tr.).

[50] Redhill Common, un deal din Redhill pe culmea căruia, în 1852, Richard Carrington, un astronom amator, a construit un observator. (n. tr.).

descoperit ruinele palatului de la Ukhaidir (vezi capitolul „Pasionata de arheologie”). S-a întors via Babilon, Ctesiphon, Samarra şi Ashur.

La plecarea din Alep, februarie 1909

Ca nou sosit în Orient, vine un moment când… devii conştient de faptul că lumea se micşorează la un capăt şi se lărgeşte la celălalt, până ce perspectiva ta asupra vieţii se schimbă fundamental – după câteva zile, toate acestea ajung să fie ceva banal, de care nu îţi mai dat seama… Sper ca Orientul să redevină puternic cândva şi să-şi dezvolte propria civilizaţie, nu să o imite pe a noastră, şi atunci poate că ne va da câteva lecţii din ceea ce am învăţat mai mult de la el şi între timp am uitat, spre ghinionul nostru…

Acest mal al Eufratului este în mare măsură nebătut de nimeni şi prin urmare sunt nevoită să am mare grijă… Am uitat să vă spun că… la Der am văzut arabi traversând Eufratul pe piei umflate de animale, la fel ca soldaţii asirieni de pe basoreliefurile de la British Museum.

A stat o oră pe un deal din Ashur, în nordul Mesopotamiei, la circa 60 de mile sud de Mosul, uitându-se în zare la ceea ce avea să devină Irak, ţara a cărei regină neîncoronată urma să fie.

27 aprilie 1909

Lumea întreagă strălucea ca o nestemată, câmpuri verzi şi ape albastre, iar în depărtare zăpezile sclipitoare de pe munţii ce mărginesc la nord Mesopotamia – astăzi i-am văzut pentru întâia oară. Am stat o oră pe culmea unui deal şi m-am gândit la istoria Asiei, aşa cum se prezenta în faţa ochilor mei. Aici Mitridate i-a omorât pe generalii greci, şi tot aici Xenofon a preluat comanda oştirii, iar un pic mai încolo de Zab grecii s-au întors şi l-au înfrânt pe Mitridate, asediind apoi Larissa, gorganul de la Nimrud, acolo unde Xenofon a văzut marele oraş asirian Calah căzut în ruine. Nimrud se întindea, printre câmpurile de grâu, la picioarele mele. Un pic mai spre est se zărea câmpia Arbelei, unde Alexandru a cucerit Asia. Noi, occidentalii, putem oricând să cucerim, dar nu să şi păstrăm posesia Asiei – aceasta mi s-a părut a fi, privind peisajul, marea lecţie pe care ne-a dat-o Orientul…

* * *

În 1911, Gertrude s-a întors în est, venind dinspre Damasc, pentru a finaliza măsurătorile la ruinele palatului de la Ukhaidir, pe care le

vizitase prima oară cu doi ani înainte. De la Bagdad a pornit pe o rută lungă spre nord-vest, explorând Tur Abdin, situat în partea de sud-est a Turciei, după care a revenit via Alep. Avea să descrie călătoria în cartea sa *The Churches and Monasteries of the Tur Abdin*.

La două zile după plecarea din Damasc, 11 şi 12 februarie 1911

Când m-am dus la culcare, un uragan se abătuse asupra noastră… Cu circa o oră înainte să se lumineze, Fattuh m-a strigat şi m-a întrebat dacă îmi era frig. M-am trezit surprinsă din somn, am scos o mână de sub pătură şi am pipăit raniţa impermeabilă, care se udase de la zăpadă. „Au năvălit apele, parcă suntem pe mare”, a strigat Fattuh. Am aprins o lumânare şi am văzut că zăpada se aşternuse în cort într-un strat de vreo 30 de centimetri. Am săpat ca să dau de cizme şi pălărie… şi mi-am pus toate hainele sub raniţă, ca să le păstrez la căldură… În zori, Fattuh a strâns pătura impermeabilă cu care acoperim pământul şi odată cu ea cam toată zăpada adunată. Zăpada continua să se aştearnă…

Tot ce aveam în cort înţepenise de frig – fusta care ieri era jilavă acum devenise ţeapănă ca o scândură, mănuşile mele arătau ca două bucăţi de metal, iar bureţii – ei bine, despre ei nu o să vă povestesc nimic – oricum, nici nu i-am folosit prea mult. Toaleta mea nu a fost o treabă prea complicată şi n-a durat mult, căci mă culcasem îmbrăcată. Temperatura la răsărit a fost de –1°C şi un vânt muşcător bătea cu furie dinspre vest… Ne-a luat o veşnicie să strângem corturile – cu degetele îngheţate… Deşertul ud era ca o placă de sticlă, iar cămilele alunecau şi se prăbuşeau mugind şi icnind. Sunt animale total nepotrivite pentru a face faţă urgenţelor…

Dintr-odată am ieşit din zona acoperită de zăpadă şi totul a fost în regulă. Am urcat pe cămilă şi am călărit restul zilei. Cămila e un animal încântător. O călăreşti cu un singur căpăstru legat lejer de partea cea mai de sus a şeii. Dacă baţi uşor cămila pe grumaz, pe stânga sau pe dreapta, îi indici în ce direcţie să meargă, ca s-o porneşti trebuie să-ţi înfigi călcâiele în crupa ei, iar dacă vrei să se aşeze trebuie să o baţi uşor şi în mod repetat pe grumaz şi să-i ordoni în acelaşi timp „Kh kh kh kh”… Şaua de cămilă, lată şi moale, este atât de confortabilă, încât nu oboseşti niciodată. Te culcuşeşti în ea, îţi iei prânzul şi priveşti peisajul prin ochelari…

Imediat după ce au scăpat de zăpadă, au început să sufere din lipsă de apă.

20 februarie 1911

Ieri am mers 13 ore şi jumătate fără a ajunge nicăieri… Rezerva de apă s-a redus la o ceaşcă, la mine în bidon… Micuţa mea iapă nu a băut de două zile şi a nechezat la toţi oamenii întâlniţi în cale… Astăzi am călărit şase ore şi jumătate până să dăm la Wady Hauran de bălţi făcute de ploaie…

Ramadi, 25 februarie 1911

Citeam la mine în cort, când dintr-odată am auzit nişte zgomote neobişnuite şi când am ieşit am văzut cum catârgiii mei se luptau cu nişte tineri cu aspect de bandiţi… Am intervenit iute în gâlceavă… şi i-am pus capăt, căci bătăuşii s-au speriat când au dat cu ochii de o europeancă. Dar după ce s-au retras, Mahmud a descoperit că-i lipsea ceasul, iar Fattuh, care tocmai se întorsese însoţit de doi oficiali guvernamentali, a văzut că un revolver fusese furat dintr-o raniţă legată de şa.

* * *

Ultima şi cea mai spectaculoasă expediţie a lui Gertrude a avut loc în iarna 1913–1914. A pornit în călătorie la sfârşitul lui decembrie pentru a uita de relaţia amoroasă avută cu Dick Doughty-Wylie, care îi adusese multă suferinţă. Numai în cursul acestei călătorii a parcurs 1.600 de mile.

La plecarea din Damasc, 19–21 decembrie 1913

M-am întors în deşert de parcă aş fi revenit acasă; tăcerea şi singurătatea te învăluie aici precum un văl impenetrabil; nu există altă realitate decât orele lungi petrecute în şa, tremurând la ceasurile din zori şi picotind la amiază, agitaţia ridicării taberei, discuţiile purtate în jurul focului, după cină, la o cană de cafea făcută de Muhammad, somnul mai adânc decât al oricărui om din lumea civilizată – şi apoi din nou drumul.

Şi, ca de obicei, în această ţară fără de legi te simţi la fel de în siguranţă şi de liniştit ca acasă.

Totuşi, curând nelegiuiţii şi-au făcut simţită prezenţa.

22 decembrie 1913

Un episod absurd şi neplăcut ne-a întârziat astăzi. Eram pe drum de două ore, când am zărit cămile şi fuioare de fum ieşind din corturi. Ne-

am gândit că erau nişte arabi din munţii Jebel Druze (şi nu ne-am înşelat)… La Dumeir încercaserăm să angajăm o călăuză din tribul arab Jebel Druze, dar fără succes – şi asta ne-a costat. Dintr-odată un călăreţ s-a îndreptat în galop către noi, peste câmpie, trăgând în aer în timp ce înainta… Ne-a dat ocol, strigând că suntem duşmani, că nu aveam voie să ne apropiem de ei înarmaţi şi pe urmă, în timp ce ne lua la ţintă pe mine sau pe ceilalţi, Muhammad şi Ali au încercat să-l calmeze, dar în zadar. I-a cerut lui Ali să-i dea puşca şi mantaua de blană, iar Ali i le-a aruncat. Între timp, alţi circa 12 oameni se apropiaseră de noi, fie în galop, fie în fugă, unii dintre ei trăgând cu arma şi cu toţii strigând la noi, pe jumătate dezbrăcaţi, aşa cum erau – unul dintre ei era complet gol – şi cu fire negre de păr încâlcit căzându-le peste feţe. Au ţipat şi au ţopăit în jurul nostru ca nişte apucaţi. Unul dintre ei a prins de căpăstru cămila lui Muhammad şi a scos din spatele şeii sabia ţinută acolo, cu care a pornit să danseze în jurul nostru, fluturând-o în aer şi lovindu-mi cămila peste grumaz pentru a o face să îngenuncheze. Pe urmă mi-au deposedat oamenii de revolvere, cartuşiere şi mantale. Cămila mea s-a ridicat şi, cum nu puteam face altceva decât să stau liniştită şi să privesc, asta am şi făcut. Lucrurile nu arătau deloc bine, însă au luat o întorsătură mai bună în clipa când îngrijitorul meu de cămile, un negru, a fost recunoscut de atacatori, iar după un minut sau două câţiva şeici, care îi cunoşteau pe Ali şi Muhammad, şi-au făcut apariţia şi ne-au întâmpinat prieteneşte. Bunurile ne-au fost returnate…

Relatarea trimisă părinţilor cu privire la perioada de detenţie din Ziza şi la faptul că fusese obligată să absolve autorităţile turce de responsabilităţile faţă de ea diferă de cea adresată lui Dick Doughty-Wylie (vezi capitolul „Femeia îndrăgostită”). Ambasadorul britanic la Constantinopol, Sir Louis Mallet, o avertizase de la bun început să nu meargă la Hayyil, prevenind-o că, în cazul în care nu renunţa la planurile ei, Guvernul Majestăţii Sale (HMG[51]) avea să nege orice răspundere pe care ar fi avut-o faţă de ea. În realitate, Gertrude a fost mult mai îngrijorată decât pare în această scrisoare, după cum şi turcii au arătat în fapt mai puţin dispuşi să o elibereze.

9 ianuarie 1914

Aşa cum v-am scris deja, paf! m-au prins. Am fost o proastă că m-am

[51] Her Majesty’s Government. (n. tr.).

apropiat aşa de mult de calea ferată, m-am purtat ca un struţ care-şi ascunde capul în nisip… Voiam însă să-mi iau corespondenţa şi să-l recuperez pe Fattuh [care călătorea cu trenul]…

Am mers călare până la Mshetta, la distanţă de numai o oră de tabără. Pe drumul de întoarcere, Ali, conducătorul de cămile, a ridicat ochii şi a zis: „Oamenii aceia care se apropie de corturile noastre călăresc pe cai ori pe cămile?" M-am uitat şi eu şi am văzut că erau călare pe cai şi, mai important, că erau soldaţi, iar când am ajuns i-am găsit stând în jurul focului de tabără. Li s-au alăturat şi alţii, numărul lor ajungând la 10, şi ultimul şi-a făcut apariţia un trepăduş de *chaowish* [sergent de stat-major] foarte furios şi neobrăzat (şi cam băut), care m-a anunţat că mă urmăreau încă de când părăsisem Damascul.

Am scris imediat telegrame consulilor de la Beirut şi Damasc, dar am fost nevoită să le trimit printr-un om la Madeba şi *chaowish*-ul le-a interceptat şi mi-a închis omul, unul din conducătorii de cămile, în castelul de la Ziza, făcându-l practic prizonier. Pe urmă l-a închis şi pe Fattuh, sub acuza imaginară de insulte (deşi F. nu scosese niciun cuvânt), apoi ne-a cotrobăit prin bagaje, ne-a luat armele şi a postat oameni de jur-împrejurul cortului meu. Toate aceste lucruri, pe care nu avea cu niciun chip dreptul să le facă, le-am privit cu un calm ca de gheaţă, pentru care am fost răsplătită de Dumnezeu… Sunt ocupată cu născocirea altor planuri, căci nu m-am dat încă bătută… Fattuh (pe care l-au eliberat în dimineaţa aceea) a remarcat cu voioşie: „Am petrecut prima noapte din această călătorie în gară, pe a doua în închisoare, acum unde mergem?"

14 ianuarie 1914

Cum *kaimmakam*-ul[52] nu a ajuns în dimineaţa asta, m-am dus eu la Amman şi aici am dat de el, se pregătea să vină la mine, e un bărbat fermecător şi educat, un creştin, dispus şi pregătit să mă lase să merg oriunde pofteam… Am telegrafiat la Damasc, cerând permisiunea să vizitez ruinele din Ziza şi împrejurimi, şi dacă obţin acordul… îl voi elibera pe prietenul meu [*kaimmakam*-ul] de orice răspundere şi voi putea să călătoresc oriunde… O să mă bucur mult când voi primi permisul.

Amman, 14 ianuarie 1914

Astăzi am obţinut de la Vali autorizaţia de a merge unde doresc. Permisul a sosit la timp, căci îmi făcusem toate planurile şi mâine-seară

[52] Autoritatea turcă ce acorda permise de călătorie. (n.a.).

aveam de gând să fug oricum.

19 ianuarie 1914

Am părăsit Ammanul pe data de 15, după ce am asigurat autorităţile de la Amman că guvernul otoman nu îşi asumase responsabilităţi faţă de mine.

La sfârşitul lui februarie, după o călătorie descurajantă, Gertrude a ajuns în oraşul deşertic Hayyil, unde permisul de liberă trecere nu i-a fost onorat. Lipsită de bani şi de resurse, a fost ţinută împotriva voinţei sale (vezi capitolul „Prizoniera”).

Ajunsă în final la Bagdad la sfârşitul lui martie, a descoperit că viaţa modernă îşi croise drum şi în oraşul antic.

Bagdad, 29 martie 1914

Tigrul care curgea domol şi vapoarele locale încărcate cu şine din oţel, macaralele cu aburi operând pe sub palmieri, locomotivele mari de ultimă generaţie aflate în diverse stadii de execuţie în mijlocul unei grădini de palmieri abandonate, arabii îmbrăcaţi în haine zdrenţăroase albastre, cântând în timp ce muncesc şi trag de parâme, iar printre ei militarii germani foarte hotărâţi şi înţepaţi, cu vorba lor tăioasă – iată vechiul Orient care se întâlnea cu Occidentul cel mai modern şi se pleca în faţa sa.

Gertrude mai avea de parcurs 450 de mile călare pe cămilă pentru a se înapoia la Damasc. Obosită la plecare, a ajuns complet istovită în oraş. Acolo a fost găzduită de prieteni şi a rămas ceva timp în convalescenţă.

Fallujah, 13 aprilie 1914, jurnalul personal

…Călătorim foarte uşor… Am luat cu mine un cort local foarte mic şi uşor, o valiză Wolseley[53] şi un scaun – asta e tot ce am în afară de un sac cu haine… Singurul lux pe care mi l-am permis este baia din canafas! S-a făcut foarte cald acum şi o vom folosi, dacă va fi cazul, ca să adăpăm cămilele… Aici nu suntem în deşert; patul meu a fost aşezat pe iarbă… Dar este tot sub cerul liber şi inima mea tresaltă iar de bucurie… Iată

[53] Tip de raniţă militară confecţionată din pânză şi piele care includea un pat pliant. A fost folosită din anii 1880 până în anii 1950. (n. tr.).

marea procesiune a astrelor – Sirius a strălucit cu multă vreme în urmă – văd însă Ursa Mare, cu eternele ei întrebări, şi secera Leului – cu toţii prieteni de-ai mei. Uite şi Gemenii, şi mai încolo faţa frumoasă a Caprei, învăluită într-un abur de arşiţă; Aldebaran şi deasupra capului meu Procyon – mii de salutări!

23–26 aprilie 1914

…Până acum mi-am jucat cărţile într-un mod suficient de satisfăcător şi mă amuză să vorbesc în numele meu, aşa cum am făcut în ultima vreme. Numai că sunt obosită şi, din dorinţa de a ne termina cât mai iute călătoria, facem marşuri lungi, de câte nouă sau zece ore. O, da, sunt ore lungi, zi după zi prin sălbăticie! De mai multe ori am ajuns în tabără mai mult moartă decât vie, prea istovită pentru a putea mânca şi cu doar atâta energie cât să pot să scriu în jurnal…

Pe data de 24 ne-am început ziua zărind ceva în deşert peste care fluturau nişte aripi mari şi ameninţătoare. Asaf [însoţitorul lui Gertrude] mi-a spus că erau trei cămile moarte şi doi bărbaţi morţi, ucişi cu zece nopţi înainte – un *ghazu* urmat de un alt *ghazu*, după spusele lui…

Pe data de 26… în mijlocul dimineţii ne-am întâlnit cu un bărbat care mergea singur prin deşert. Am călărit spre el şi i-am vorbit în arabă, dar nu ne-a răspuns. Asaf, *rafiq*-ul meu, mi-a spus că omul e probabil un derviş persan. I-am vorbit în turcă şi mai apoi m-am folosit de cele câteva cuvinte în farsi pe care le cunoşteam, dar tot nu mi-a răspuns. Fattuh i-a oferit nişte pâine, pe care a acceptat-o, apoi ne-a întors spatele şi s-a îndepărtat de noi prin ploaie, cine ştie încotro… Suntem foarte deranjaţi de vânt, atât când mergem, cât şi în tabără, când ne acoperă cu nisip. Mărşăluim ore lungi şi oh, sunt aşa de obosită!

Fragmente din cărţile de călătorie ale lui Gertrude Bell

Prima carte de călătorii scrisă de Gertrude, *Persian Pictures*, cuprinde o colecţie de eseuri care descriu întâia sa excursie în Orient, din 1892. Ea însăşi a considerat volumul ca fiind „extraordinar de slab” şi nu a dorit să îl publice, însă familia a insistat şi până la urmă Gertrude a cedat. Fragmentul care urmează, care relatează excursia făcută în tovărăşia unuia dintre primii ei iubiţi, se remarcă prin prospeţimea observaţiilor şi entuziasmul cu care a relatat prima sa vizită la „Turnul morţilor” zoroastrian.

Turnul Tăcerii

Cu sute de ani în urmă, pe vremea când rasa persană a ieşit pentru prima oară în lume din necunoscuta Bactria şi pădurile hyrcaniene întunecate, ea a ajuns, trecând prin Porţile Caspice, la un pământ roditor, aflat la nord-est de tărâmul pe care locuia şi care a fost ulterior denumit Media. Acolo, la marginea provinciei cunoscute azi sub numele de Khorasan, perşii au întemeiat un oraş care de-a lungul secolelor a adunat bogăţii, măreţie şi putere; grecii (căci faima oraşului depăşise graniţele regionale, ajungând în atenţia lumii civilizate) au numit cetatea Rages. Ca poartă de intrare în Hyrcania şi Parţia şi fiind, prin urmare, bine poziţionat geografic, oraşul din Media a căpătat o importanţă considerabilă. Evreii îl cunoşteau bine: în Rages locuia acel Gabelus căruia piosul Tobias îi încredinţase spre păstrare 10 talanţi de argint în vremea Robiei; şi spre Rages se îndrepta tânărul Tobias atunci când îngerul Rafael l-a întâlnit şi l-a învăţat despre proprietăţile vindecătoare ale peştilor[54]; şi tot acolo, mai relatează autorul Cărţii Iuditei[55], domnea Phraortes, pe care Nabucodonosor l-a străpuns cu suliţele şi l-a ucis, după care a distrus oraşul.

Rages, marea cetatea de altădată, a trecut prin multe vicisitudini pe parcursul existenţei sale îndelungate. Sub zidurile sale s-a ascuns ultimul Darius atunci când era urmărit de armata lui Alexandru, apoi a dispărut la Arbela, în câmpiile largi din Khorasan – a fugit în munţii din Caspica, unde a avut parte de o soartă nemiloasă în mâinile crudului satrap bactrian. La Rages, mărinimosul Alexandru a deplâns probabil moartea prematură a rivalului său, şi din palatele din cetate a pornit el campania de răzbunare împotriva lui Bessus, neliniştindu-se până ce nu l-a văzut pe satrap luat prizonier şi executat. De două ori a fost distrus oraşul, mai întâi de cutremur şi apoi de invadatorii parţi, şi de fiecare dată a renăscut sub un alt nume. În cele din urmă, în secolul al XII-lea, un duşman mai devastator decât hoardele parte, mai nimicitor decât un cutremur, s-a abătut peste câmpiile fertile din Khorasan, pustiindu-le. Tătarii sosiţi din cel mai îndepărtat colţ al lumii nu au lăsat piatră pe piatră şi marele oraş din Media a dispărut de pe faţa pământului şi din istoria omenirii. La câteva mile nord-est de el, a răsărit Teheranul, care avea să devină

[54] În Biblia ortodoxă, în Cartea lui Tobit, Rages apare sub denumirea de Ragheşul Mediei, iar Gabelus drept Gabael, în timp ce piosul Tobias este Tobit, iar fiul său – Tobie. (n. tr.).

[55] În Biblia ortodoxă, în Cartea Iuditei, se face referire la cetatea Ragau şi regele său Arpaxad. (n. tr.).

capitala Persiei moderne – o Persie ale cărei tradiţii glorioase ale trecutului sunt astăzi la fel de uitate ca şi zidurile solide ale cetăţii lui Phraortes. „Leul şi şopârla domnesc acolo unde Jamshid a petrecut şi a băut din greu”[56], însă informaţiile privitoare la întemeierea cetăţii Rages, cel mai mare oraş persan, se bazează numai pe supoziţii.

Într-o dimineaţă am pornit călare, străbătând locuri pustii şi îndepărtate, către cetatea morţilor. Era încă devreme, aşa încât soarele nu trecuse de vârfurile lanţului de munţi ce se înălţa înspre est. Am ieşit din Teheranul încă adormit şi ne-am croit drum pe cărările pustii ce înconjoară zidurile sale; în stânga noastră se întindea sălbăticia, învăluită într-o umbră transparentă, care urca treptat spre pantele golaşe pe care şerpuieşte drumul către Meshed. N-am apucat să ajungem prea departe când, cu o sclipire bruscă, soarele s-a arătat pe deasupra piscurilor acoperite de zăpadă şi lumina zilei s-a năpustit peste câmpie – ziua, crudă şi în culori ţipătoare, dând la iveală nu belşugul câmpiilor de grâne şi al păşunilor din jurul Ragesului, ci praf şi pietre şi arbuşti de deşert şi munţii golaşi şi ameninţători, zbârciţi după atâtea şi atâtea ierni.

Cu fuga pripită a lui Darius şi triumful cuceritorului în minte, incinta rotundă din pământ crăpat a vechiului fort ni s-a înfăţişat înconjurând turnurile şi meterezele în ruină. Acolo unde ne imaginam că ar fi trebuit să se afle zidurile, am descoperit o bucată solidă de zidărie şi mai că am ameţit la gândul că era foarte posibil ca ochii lui Alexandru să fi poposit cândva asupra acesteia. Timpul a săpat breşe în metereze, însă deşertul nu le-a cucerit deocamdată pe de-a întregul. La poalele zidului, la umbra unui platan, am dat peste o baltă. În jurul unei asemenea scăldători, bolnavii din Vitezda[57] se adunau şi aşteptau mişcarea apei, însă la Rages totul era cufundat în tăcere, „şi îngerul cel dorit nu s-a mai arătat”.

Spre răsărit, două şiruri paralele de dealuri se înalţă, despărţind această porţiune de deşert de aceea, mai largă, care înaintează către sud spre Isfahan. Între aceste dealuri se întinde o vale stâncoasă, către care ne-am îndreptat şi noi paşii, care ne-au dus în inima pustiului, în locul unde totul se sfârşeşte. La jumătatea pantei dealului se află un turn al cărui zid văruit reprezintă un punct de reper pentru tot ce se răsfiră împrejur. Turnul Tăcerii se zăreşte chiar şi de pe culmile îndepărtate ale

[56] Citat dintr-un poem al lui Omar Khayyam care descrie decăderea marelui oraş median. Jamshid este o figură mitologică din cultura şi tradiţia persană, al patrulea şi cel mai mare rege din dinastia pishdadiană (neatestată documentar). (n. tr.).

[57] Aluzie la minunea săturării celor cinci mii, relatată în Noul Testament (Marcu 6:32, Luca 9:10). (n. tr.).

munţilor situaţi de cealaltă parte a văii, o falsă strălucire ce aminteşte celor vii de gloria apusă a vremurilor de altădată. Căci turnul este prima etapă a călătoriei istovitoare a celor morţi; aici ei vin ca să se despovăreze de mantia cărnii, înainte ca oasele să li se poată odihni în pământ fără teama de a întina elementul cel sfânt şi înainte ca sufletele lor, trecând prin cele şapte porţi ale planetelor, să se încălzească la focul sacru al soarelui.

Turnul nu are acoperiş; în interior, la 3 sau 3,5 metri mai jos de zidul exterior, se află o platformă calcaroasă pe care trupurile moarte zac întinse până ce soarele şi vulturii le devorează. Sumbra cameră din foişor era neocupată. După decăderea Mediei, religia zoroastră, cândva dominantă în aceste locuri, a decăzut şi ea, şi puţini credincioşi îşi mai înalţă acum umili rugile către Ormuzd sub cerul liber, trupurile lor fiind cărate de-a lungul văii calcaroase şi aruncate apoi în Turnul Tăcerii.

Am descălecat şi ne-am aşezat pe deal. Valea se întindea sub noi ca un ocean monstruos care mugise lovindu-se de pantele munţilor şi rămăsese fixat acolo pentru veşnicie; am putut vedea şi poalele munţilor, plantate ferm în nisip, şi culmile lor sclipitoare împungând cerul fără nori; oasele pământului golaş erau vizibile şi întreaga sa creaţie ni s-a revelat.

Încă marcaţi de tăcerea acelei lumi pierite, ne-am croit drum către capătul de sus al văii, însă la porţile câmpiei Viaţa s-a grăbit să ne întâmpine. O nalbă sălbatică stătea de strajă printre pietre; îşi răsfirase drept stindard o parte din petale şi pe ţepii ei înălţaţi mugurii dolofani şi catifelaţi stăteau să se deschidă. Peste noapte plouase şi ploaia trezise pustietatea la viaţă, învăluindu-i ghimpii într-o manta purpurie de floricele; soarele ne încălzea în mod plăcut umerii; un vântişor adia vesel, aducând cu el mireasma pământului jilav şi renăscut; caii au adulmecat aerul şi, prinzând momentul, au tras de zăbale şi au pornit în goană peste pământul înmuiat de ploaie. Iar noi am trecut peste clipele de tăcere şi ne-am amintit că suntem vii. Bucuria vieţii ne-a cuprins şi am inspirat adânc, beţi de fericire. În timp ce călăream, vântul care murmura şi pământul roditor au pornit să strige „Viaţă! viaţă!” Viaţă! viaţă! mărinimoasă, magnifică! Bătrâneţea era departe – moartea şi mai departe; o lăsasem întronată în munţii ei golaşi, în compania oraşelor-fantomă şi a credinţelor demult uitate. Noi aveam rezervate frumuseţea şi prospeţimea dimineţii, tinereţea şi bucuria de a trăi!

În prefaţa la cartea sa din 1907 *The Desert and the Sown*[58], despre

[58] *The Desert and the Sown* a fost publicată pentru prima oară la New York de E.P.

experienţa trăită în Siria, Gertrude a ales să scrie dintr-o perspectivă neobişnuită. Aşa cum remarca Rosemary O'Brien în introducerea la acest volum, alţi călători europeni priveau şi descriau străinătatea cu convingerea înnăscută că civilizaţia din rândurile căreia proveneau era superioară, iar interviurile despre care relatau în cărţi erau făcute cu personalităţi locale de vază şi influente. În schimb, Gertrude prezintă „condiţiile politice reale ale persoanelor neimportante", analizând rădăcinile şi cauzele nemulţumirilor lor. Cartea a întărit reputaţia sa de călător şi autor.

> Cu excepţia literaţilor şi politicienilor, cei care se aventurează să adauge un nou volum vastei literaturi de călătorie trebuie să se înarmeze cu o scuză. Eu una mi-am pregătit-o, şi sper să fie pe cât de specioasă, pe atât de plauzibilă. Dorinţa mea a fost nu atât să scriu o carte de călătorie, ci o relatare despre oamenii pe care i-am cunoscut sau m-au însoţit în expediţii şi să arăt cum este lumea în care trăiesc ei şi cum li se pare lor această lume. Şi cum era preferabil ca, în măsura posibilităţilor, ei să îşi spună singuri povestea, am înşirat cuvintele lor pe aţa drumului, reproducând istorisirile cu care păstorii şi soldaţii îşi omorau timpul pe parcursul marşurilor lungi, vorbele care treceau din gură în gură în jurul focului de tabără, în corturile negre ale arabilor şi în camerele de oaspeţi ale druzilor, dar şi afirmaţiile mai reţinute ale oficialilor turci şi sirieni. Diplomaţia acestora constă în ghicirea, adesea cu mare viclenie, a rezultatelor ciocnirii unor forţe necunoscute, ale căror puteri şi ţeluri sunt numai vag percepute; înţelepciunea lor este aceea a unor oameni ale căror canale de informare şi termeni de comparaţie diferă de ale noastre şi care privesc problemele cu care se confruntă cu prejudecăţi diferite de ale noastre. Orientalul este precum un copil foarte bătrân. Nu e familiarizat cu o mulţime de ramuri ale cunoaşterii care pentru noi au devenit o necesitate esenţială; adesea, deşi nu întotdeauna, mintea sa este prea puţin preocupată cu nevoia de a asimila aceste cunoştinţe şi nu se oboseşte aproape deloc cu ceea ce noi numim informaţii de folosinţă practică. Nu este o persoană practică în accepţiunea pe care o dăm noi termenului, la fel cum un copil nu poate gândi practic, iar modul în care priveşte el ideea de utilitate nu concordă cu al nostru. În schimb, comportamentul său este dictat de tradiţii şi moravuri care datează de la începuturile civilizaţiei, tradiţii încă nemodificate de schimbări majore în

Dutton şi reeditată în 2001 de Cooper Square Press. (n.a.).

stilul de viaţă la care subscrie şi în care s-a născut. În afara acestor lucruri, el este aidoma nouă; firea omenească nu suferă schimbări dramatice la est de Suez, şi nici nu este imposibil să stabileşti relaţii de amiciţie şi simpatie cu locuitorii acestor meleaguri. În unele privinţe este chiar mai uşor decât în Europa. În Orient, relaţiile dintre oameni sunt mai puţin încătuşate de lanţuri artificiale şi ai de-a face cu o toleranţă mai largă, născută dintr-o diversitate mai mare. Societatea lor se împarte pe criterii de castă şi sectă şi trib într-un număr infinit de grupări, fiecare cu propriile sale legi şi, oricât de surprinzător şi de necrezut ni s-ar părea nouă, legile acestea sunt pentru orientali o explicaţie amplă şi perfect satisfăcătoare a tuturor detaliilor vieţii lor. Un bărbat poate ieşi aici în public acoperit pe cap cu o eşarfă trasă până peste ochi sau încins, dacă aşa vrea el, numai cu un brâu: nu va suscita niciun comentariu. Şi de ce ar face-o? La fel ca toţi ceilalţi, el se supune doar legilor sale. Aşa încât şi europeanul nu are decât să colinde în sus şi în jos, pentru că nu va naşte cine ştie ce curiozitate, şi cu atât mai puţin vreo critică. Veştile pe care el le aduce vor fi urmărite cu interes, opiniile îi vor fi ascultate cu atenţie, dar nu va fi socotit o persoană ciudată sau nebună şi nu va fi acuzat că se înşală pentru că obişnuinţele sale şi modul lui de a gândi diferă de cele ale oamenilor în mijlocul cărora se găseşte la acel moment. *„Adat-hu”* aşa e obiceiul lui. Şi din acest motiv este mai înţelept din partea lui să nu caute să se bage pe sub pielea orientalilor încercând să le copieze obiceiurile, asta dacă nu cumva este atât de abil, încât să poată trece drept unul dintre ei. Bine ar fi să trateze cu respect legile celorlalţi, iar el însuşi se va bucura de mai multă consideraţie dacă se va limita la propriile-i legi. Pentru o femeie, regula aceasta este de cea mai mare importanţă, căci o femeie nu se poate deghiza nicicum în mod real. Pentru a pretinde respectul orientalilor, cel mai bine este pentru ea să le aducă la cunoştinţă faptul că provine dintr-un neam de vază şi onorabil, cu tradiţii inviolabile.

Niciuna dintre ţările pe care le-am străbătut nu este un teren virgin pentru călători, însă anumite regiuni au fost vizitate numai arareori şi descrise exclusiv în lucrări cu preţuri mari şi greu de procurat. Despre aceste locuri am relatat câte puţin, acompaniind textul cu cât mai multe fotografii dintre cele care mi s-au părut sugestive. Am descris şi vestigiile antice care iau ochii unui observator întâmplător în oraşele nordice ale Siriei. Multe locuri rămân de explorat în Siria şi la marginea deşertului, şi multe dificultăţi rămân de rezolvat. Munca de cercetare a fost demarată cu succes de Vogüé, Wetzstein, Brünnow, Sachau, Dussaud, Puchstein şi colegii acestora, membri ai Expediţiei Princeton şi ai altor expediţii. Către

cărţile lor îi îndrum pe aceia care vor afla citindu-le cât de imens de bogat în monumente arhitectonice şi în mărturii epigrafice ale unei istorii vechi este acest pământ.

Călătoria mea nu s-a oprit la Alexandretta, aşa cum s-a sfârşit cartea. În Asia Mică m-am ocupat însă cu precădere de arheologie; rezultatele muncii întreprinse acolo au fost publicate într-o serie de articole din *Revue Archeologique*, unde, graţie bunăvoinţei editorului, Monsieur Salomon Reinach, şi-au găsit un spaţiu mai potrivit decât în paginile unei cărţi ca aceasta.

Nu sunt într-atât de familiarizată cu oamenii şi limbile vorbite în Asia Mică pentru a mă putea considera expertă, dar chiar şi cu aceste cunoştinţe, relativ superficiale, pe care le-am acumulat, pot depune mărturie în favoarea ţăranului turc, exprimându-mi stima faţă de el. Este dăruit cu multe virtuţi, şi mai presus de orice, cu cea a ospitalităţii.

Mi-a fost destul de dificil să descriu în această carte condiţia politică actuală a persoanelor neimportante. Ele nu par deloc lipsite de importanţă pentru cei care trăiesc în mijlocul lor şi le sunt recunoscătoare tuturor celor care mi-au oferit informaţii cu privire la relaţiile lor interumane. Nu doresc însă nici să justific, şi nici să condamn administraţia turcă. Am trăit suficient de mult în Siria pentru a-mi da seama că modul în care guvernează turcii nu este nici pe departe ideal, şi pe de altă parte am avut ocazia să văd cu propriii ochi destule elemente turbulente pe care turcii reuşesc să le ţină în frâu ca să înţeleg că postura în care se găsesc este una dificilă. Nu cred că există vreo administraţie capabilă să satisfacă doleanţele tuturor; chiar şi în ţări mai omogene asemenea guverne se pot număra pe degete. Fiind englezoaică prin naştere, sunt convinsă că suntem poporul care am fi putut să luăm în mâini soarta Siriei cu mult mai multe şanse de succes decât orice sultan, oricât de moderat ar fi el în comportament. Am acceptat în urmă cu mult timp că sarcina aceasta nu ne va reveni. Şi, din păcate, am făcut mai mult decât atât. Am permis ca reputaţia să ne fie ştirbită în toate dominioanele turceşti; nedorind să ne asumăm responsabilitatea unei interferenţe oficiale, am permis proliferarea unor proteste iresponsabile, vehement exprimate, de o sentimentalitate pe care îndrăznesc să o calific drept ignorantă, după cum la fel de adevărat este că am manifestat o anumită şovăială în relaţiile cu turcii pentru care ei trebuie scuzaţi fiindcă au considerat-o ca fiind dovadă de făţărnicie şi au privit-o cu animozitate. Aceste sentimente, combinate cu teama adânc înrădăcinată de un mare Imperiu Asiatic, care să stăpânească totodată şi Egiptul şi marea, a determinat, cred eu, Înalta Poartă să profite de prima ocazia pentru a se

opune cererilor britanice, indiferent dacă bazându-se pe un calcul greşit privind reacţiile pe care avea să le suscite un astfel de demers, ori în speranţa unui sprijin venit din străinătate. Rezultatul este la fel de deplorabil, şi dacă am evaluat eu corect situaţia, la originile sale stă dispariţia influenţei englezeşti la Constantinopol. Poziţia de autoritate pe care am ocupat-o noi a fost preluată de altcineva, dar pentru noi este mai important decât pentru oricine să fim capabili să supraveghem politica făţarnică de la Yildiz Kiosk. Cea mai mare dintre puterile mahomedane nu-şi poate permite ca relaţiile sale cu califul Islamului să fie bazate pe atâta inconsecvenţă şi lipsă de fermitate, iar dacă încăpăţânarea sultanului în incidentul privind Tabahul[59] ne poate dovedi cât de mult am scăpat frâiele din mâini, atunci măcar am învăţat o lecţie. Având în vedere flota pe care o deţinem la Mediterana, ca şi considerabila bunăvoinţă de care, cred eu, am dat dovadă faţă de Imperiul Turc, precum şi amintirea vechii prietenii dintre noi, nu este imposibil să redobândim locul pe care l-am pierdut.

Dar toate acestea sunt chestiuni care nu fac obiectul prezentului volum, şi *apologia* mea ar trebui să se termine cu vorbele cu care orice autor oriental şi-ar începe scrierea: „În numele lui Allah cel Milostiv şi îndurător!”

Mai înainte, în *The Desert and the Sown*, Gertrude le-a prezentat părinţilor într-o scrisoare avantajele unui cort arab, unde mergea adesea seara la câte o cină cu miel şi lapte bătut, pentru a bea cafea şi a face schimb de informaţii cu şeicii.

Nu am mers direct la corturi. În seara aceea am fost invitată la cină de şeicul Nahār din tribul Ben Sakhr, care petrecuse noaptea precedentă în peştera lui Namrüd; după ce m-am consultat cu oamenii mei, am decis că invitaţia era una pe care o persoană de înaltă demnitate, aşa ca mine, nu s-ar compromite acceptând-o.

„Însă în general”, a adăugat Namrüd, „ar trebui să nu mergi decât în cortul unui mare şeic, altfel vei cădea în mâinile celor care te invită numai de dragul cadourilor pe care ai putea să le oferi. Nahār – ei bine, el este un bărbat cinstit, cu toate că e un meskīn”, cuvânt care în limba lor acoperă toate formele de dispreţ uşor, de la cel faţă de sărăcia onestă,

[59] Aluzie la aşa-numitul „incident privind Tabahul” – Peninsula Sinai – din 1906, când sultanul turc a emis pretenţii asupra acestei regiuni controlate de britanici (n. tr.).

trecând prin imbecilitate şi sfârşind cu primele semne ale unui viciu mai puţin grav.

Acest meskīn m-a primit cu demnitatea unui prinţ şi m-a condus spre locul de onoare de pe covorul aspru, între gaura pătrată săpată în pământ care serveşte drept vatră de foc şi despărţitura care separă spaţiul destinat femeilor de cel ocupat de bărbaţi. Priponiserăm caii de sforile lungi ale corturilor care oferă atâta soliditate acestor locuinţe altminteri fragile, şi ochii ne-au fugit afară către peisajul ce se întindea spre est – ridicături şi adâncituri de pământ, urmate de alte ridicături şi adâncituri, de parcă deşertul respira liniştit la căderea nopţii.

Partea acoperită a unui cort arab rămâne întotdeauna deschisă pentru a permite pătrunderea aerului; dacă vântul îşi schimbă direcţia, femeile dau jos peretele cortului şi îl montează în altă parte, şi într-o clipă casa îşi schimbă aspectul şi stă voios aşezată în cea mai favorabilă poziţie. Este atât de mică şi de uşoară, şi totuşi aşa de ferm ancorată, încât furtunile nu prea o pot clinti din loc; firele aspre de păr de capră care alcătuiesc învelişul cortului se umflă şi se lipesc unul de altul pe vreme umedă, aşa încât numai o ploaie îndelungată adusă de un vânt puternic poate lăsa să pătrundă apa în locuinţă.

Amurath to Amurath[60] cuprinde descrierea lungii expediţii întreprinse de Gertrude de-a lungul malurilor Eufratului, cercetând şi fotografiind pe parcurs nenumărate situri arheologice. În 1910, Gertrude scria: „Cele cinci luni de călătorie descrise în carte au fost o perioadă de suspans şi chiar de teroare… Malurile Eufratului răsună de alarme fantomatice.” În acest volum, ea relatează două incidente când a reuşit cu greu să scape într-un teritoriu pândit de primejdii, precum şi o întâlnire amuzantă cu nişte insecte care i-au creat neplăceri. În prima etapă a călătoriei de la Hit la Karbala, Gertrude şi echipa sa au pornit către Shetateh.

Mărşăluiam printre nişte movile pline de ghimpi şi scaieţi, cu Muhammad cântând ca de obicei, când, dintr-odată, el s-a întrerupt la sfârşitul unui cuplet şi a spus: „Văd un călăreţ care goneşte.”

Mi-am ridicat privirea şi am zărit un bărbat galopând spre noi pe culmea unui deal; era urmat de un alt călăreţ, şi de încă un altul, şi au

[60] Cartea *Amurath to Amurath* a fost publicată pentru prima oară de Macmillian în 1924 şi reeditată în 2002 în Gorgias Press Reprint Series. (n.a.).

dispărut toţi trei când au coborât în vale. În deşert, orice nou sosit este un duşman până ce afli că îţi este prieten. Muhammad a vârât un cartuş în puşcă, Hussein şi-a scos cravaşa din ţeava puştii, acolo unde o ţinea de obicei, iar eu am scos revolverul din toc. După asta, Muhammad a galopat înainte, către culmea gorganului; l-am urmat şi am privit împreună cum avansau cei trei, făcându-se dispăruţi în spaţiul ce se întindea în faţa noastră. Muhammad a sărit de pe cal şi mi-a aruncat frâul.

„Descalecă", a spus el, „şi ţine-mi iapa." Am luat dârlogii celor două iepe într-o mână, iar în cealaltă revolverul. Hussein se postase lângă mine şi am rămas amândoi încremeniţi în timp ce Muhammad înainta, cu puşca în mână, şi cu corpul aplecat în faţă, într-o atitudine de atenţie încordată. Păşea încet, cu grijă şi precauţie, aidoma unui animal de pradă. Cei trei erau înarmaţi şi ne-am gândit la o posibilă întâlnire cu Beni Hassan, duşmani tradiţionali ai companionului nostru. Dacă, atunci când ajungeam în vârful dealului, ei ar fi ridicat puştile, Hussein şi cu mine am fi avut timp să tragem primii, în timp ce ei îşi domoleau iepele. Cei trei călăreţi au ajuns pe culmea gorganului şi, de cum le-a văzut feţele, Muhammad i-a salutat cu arăbescul *„salaam"*, ei i-au întors salutul şi, odată ce s-a ajuns la acest acord, toată lumea a putut răsufla uşurată. Căci dacă oamenii schimbă salutul *„salaam"* atunci când se află suficient de aproape pentru a-şi vedea unii altora feţele, potrivit obiceiului din deşert riscul de atac dispare. Autorii acestui episod pitoresc s-au dovedit a fi trei bărbaţi din Rahhâlîyeh. Unul dintre ei îi împrumutase o puşcă băiatului care ne călăuzise, după care, căindu-se pentru credulitatea sa, se întorsese pentru a se asigura că băiatul nu dispărea cu tot cu armă. I-am arătat în ce direcţie plecase băiatul şi apoi am întors caii spre Shetâteh.

După ce au trecut de Shetâteh, Gertrude şi însoţitorii săi au descoperit palatul de la Ukhaidir, cel mai bun exemplu de arhitectură sasanidă şi totodată cel mai puţin cunoscut dintre siturile arheologice la care Gertrude ajunsese până atunci. Ea s-a dedicat imediat fotografiatului şi măsurătorilor, rămânând mai multe zile în acel loc, fără a lua în seamă avertismentele echipei sale.

Într-o noapte, am avut parte de un alt fel de distracţie. Lucrasem din zori până la asfinţit şi eram prea obosită ca să adorm. Deşertul era la fel de nemişcat precum moartea; infinit de misterios, se întindea în faţa taberei mele şi am stat întinsă în pat, uitându-mă la nisipurile golaşe de parcă aş fi urmărit un alai. Dintr-odată, un glonţ a şuierat pe deasupra

cortului şi o împuşcătură a spart tăcerea. Toţi oamenii mei au sărit în picioare; au răsunat şi alte împuşcături şi Fattuh a dat iute ordin catârgiilor să se plaseze în avanposturile taberei şi s-a grăbit să se alăture grupului de arabi care ieşise pe poarta castelului. Eu mi-am luat revolverul şi am ieşit să văd ce se întâmplă. Într-un minut-două, au dispărut cu toţii în lumina difuză a lunii, care pare atât de clară şi totuşi dezvăluie prea puţin. Un *zaptieh*[61] a venit lângă mine şi am rămas amândoi nemişcaţi, trăgând cu urechea. Departe în deşert scânteierea roşie a puştilor străpungea lumina albă a lunii; o nouă sclipire, după care se aşternea tăcerea. Într-un târziu, în noapte a răsunat un cântec războinic, slab şi îndepărtat, ritmic şi primordial precum noaptea şi deşertul. Am aşteptat într-o nesiguranţă totală să văd cine vine şi abia când s-au apropiat suficient pentru a le putea distinge feţele am văzut că erau arabii mei, cu Fattuh în mijlocul lor. S-au apropiat, cu puştile pe umăr şi cântând; veşmintele lor albe sclipeau în lumina lunii; pe cap nu purtau eşarfe şi părul negru inelat le cădea peste feţe.

„Ma'ashî, ce s-a întâmplat?" am strigat eu.

Ma'ashî şi-a dat părul din ochi.

„Nimic, my lady Khân. 'Alî a văzut nişte oameni pândind în deşert la *'ashr"* (ora rugăciunii de după-amiază) „şi i-am urmărit de pe ziduri când a căzut noaptea."

„Erau oameni din Benî Dafi'ah", a spus Ghânim, menţionând numele unui trib deosebit de nelegiuit.

„Fattuh, ai tras cumva?" am întrebat eu.

„Am tras cu toţii", a răspuns el. „Excelenţa Voastră n-a auzit? – şi avem printre noi un rănit."

Spre finalul expediţiei, aflaţi pe malul vestic al Tigrului, în Tur Abdin, Gertrude şi oamenii ei au ajuns în satul Ba Sebrina, unde Gertrude a dat peste o întâlnire de aristocraţi şi lideri kurzi.

Aga din Sâreh provine dintr-una din familiile conducătoare kurde din această regiune. L-am găsit lângă o biserică, întreţinându-se cu nişte prieteni care veniseră acolo din satele învecinate. Şi ei făceau parte din case nobile şi erau gătiţi cu veşminte luxoase, precum le-o cerea rangul. Purtau jachete scurte acoperite cu broderii, pumnale bătute în argint le ieşeau din brâuri, iar pe cap aveau postavuri imens de înalte, înfăşurate în eşarfe de mătase ale căror capete le fluturau ca nişte aripi peste frunţi.

[61] Ofiţer de poliţie turc (n.a.).

Au insistat să accept mai multe potârnichi domesticite pe care le ţineau pentru a ademeni păsările sălbatice şi, în timp ce aşteptam ca preotul să vină cu cheia de la biserică, mi-au arătat o stelă extrem de ciudată ce stătea răsturnată cu vârful în jos în curte. Între timp preotul din sat a venit şi l-am urmat încrezătoare în biserică. Dar după numai un minut de stat acolo m-am uitat întâmplător în jos şi am văzut că podeaua era neagră de atâţia purici. Am ieşit în mare grabă, mi-am scos ciorapii şi i-am vârât iute într-un vas cu apă, remediul cel mai sigur în astfel de situaţii de urgenţă. „Sunt mulţi", s-a scuzat preotul, „dar duminică dimineaţa îi măturăm pe toţi. Duminica nu mai rămâne niciunul."

Recunosc că am mari îndoieli cu privire la spusele lui.

În *Visits of Gertrude Bell to Tur Abdin*[62], în care descrie aventurile din călătoriile efectuate în 1909 şi 1911, Gertrude povesteşte despre o descoperire arheologică neaşteptată.

Babilonienii, şi după ei nestorienii şi musulmanii, susţin că după retragerea apelor Arca lui Noe nu a eşuat pe muntele Ararat, ci pe Jùdî Dâgh. Şi eu aparţin acestei şcoli de gândire, căci am făcut pelerinajul şi am văzut ce am văzut…

În pădurile înalte de stejari am uitat pentru câteva ore de căldura înăbuşitoare care ne chinuise de cum părăsiserăm Mosulul. În fiecare dimineaţă, pe măsură ce ne apropiam de munte, speram să dăm de un aer mai răcoros, şi în fiecare seară termometrul, plasat la umbra cortului meu, arăta între 31 şi 34°C. Aerul greu era ca un veşmânt care te înfăşura fără putinţa de a te descotorosi de el, şi în timp ce mă plimbam prin pădure am tânjit după peticele de zăpadă aşternute pe piscuri şi după o zi de stat în aerul rece de munte, departe de supărătoarele muşte de câmpie. Sefinet Nebî Nûh, barca profetului Noe, mi-a servit drept scuză.

Prin urmare, am pornit la drum la ora 4 în dimineaţa următoare. Kas Mattai şi Shim'ûn în sandalele lor de pânză, *raishîkî*, încălţări potrivite pentru urcat pe munte, Selîm, pe care Providenţa îl adusese în calea noastră şi ni-l făcuse însoţitor în expediţie, 'Abdu'l Mejîd, un *zaptieh* din Zâkhô, sorocit la fel de clar mersului pe pământ plat, şi măgarul. „Cât despre măgar", a spus Fattuh, „dacă stă în tabără două zile şi paşte iarbă, Selîm nu va putea să-l călărească." Era măgarul lui Selîm, şi Selîm, care îşi cunoştea interesul mai bine decât oricare dintre noi, s-a lăsat convins că avea să-i placă să meargă pe jos. Aşa că măgarul transporta mâncarea

[62] New Sinai Press, 2007, ediţie îngrijită de Dale A. Johnson (n.a.).

noastră de prânz.

Am urcat preţ de două ore şi jumătate printr-o pădure de stejari, pe culmile unor dealuri şi pe sub un pisc prăpăstios. Dar nu asta venisem eu să văd, şi de cum am zărit un culoar printre stânci, m-am îndreptat direct spre el şi peste câteva clipe am păşit pe o culme. Acolo se întindeau ghirlandele de nea; *globularia nudicaulis* acoperea pământul cu florile ei albastre, galbenul piciorului-cocoşului aurea adânciturile umede şi petalele albastru pal de limbariţă se iţeau dintre pietre, tremurând în vântul aspru. Selîm mă urmase prin culoar.

„Dealurile sunt bune", a spus el adunând o mână de zăpadă, „dar să nu-ţi închipui cumva că măgarul va urca şi el până aici, şi nici 'Abdu'l Mejîd."

Ne-am întors fără tragere de inimă pe potecă şi am continuat să mergem încă o jumătate de oră, până ce Kas Mattai ne-a anunţat că Arca lui Noe se afla imediat deasupra noastră. Am lăsat măgarul şi pe *zaptieh* printre florile de asfodel şi nu-mă-uita; Selîm şi-a urcat sacii cu mâncare pe umeri şi ne-am căţărat o altă jumătate de oră pe pantele abrupte. După care am ajuns la Arca lui Noe, eşuată într-un strat de lalele purpurii.

Cercetările întreprinse de Gertrude la Tur Abdin au determinat-o să reconsidere arhitectura din acea regiune prea puţin explorată.

Am sosit în această ţară fără să ştiu nimic despre bogăţia ei arhitecturală, total necunoscută. Inscripţiile studiate şi adunate de Pognon datează abia din secolul al IX-lea; schiţele publicate sunt lamentabil de puţine şi neînsoţite de fotografii. Când am intrat la Mâr Yâ'kub în Salâh şi am văzut pe zidurile sale muluri şi rânduri de asize sculptate care poartă amprenta inconfundabilă a civilizaţiei greco-asiatice, cu mare greutate am îndrăznit să dau crezare concluziilor spre care mă îndreptau. Care mi-au fost însă confirmate şi întărite vizitând biserică după biserică. Arcele altarului, acoperite de ornamentaţii dantelate într-o lucrătură desăvârşită, graţia delicată a acantelor împodobite cu ghirlande şi îmbogăţite cu împletituri, planurile de construcţie tipic antice şi stăpânirea artei înălţării de clădiri, sugerând o îndelungată tradiţie arhitecturală, toate acestea asigură bisericilor de la Tur 'Abdîn un loc onorabil în istoria artelor.

—— || ——

Femeia îndrăgostită

În 1907, pe când avea 38 de ani şi era fericită să se ocupe de pasiunile ei – călătoriile şi studiile –, Gertrude a cunoscut iubirea vieţii sale. Din nefericire, s-a îndrăgostit de un bărbat căsătorit.

La vremea aceea, se afla în floarea vârstei şi devenise extrem de rafinată şi competentă în domeniile ei de interes, acumulând vaste cunoştinţe de istorie a lumii şi de politică mondială, fapt rarisim pentru o femeie, pe care le combina cu pasiunea pentru haine frumoase. Se afla în centrul atenţiei la ambasadele şi consulatele din întreg Orientul Mijlociu, ştia să poate conversaţii strălucite şi să istorisească, sigură pe sine, întâmplări palpitante sau comice. Era recunoscută drept călătoare neobosită, tocmai îşi publicase cea mai recentă carte şi lucra din greu, alături de Sir William Ramsay, la Binbirkilise, în Turcia. Volumul apărut ulterior, *The Thousand and One Churches*, avea să devină cartea de referinţă pentru arhitectura timpurie din Anatolia.

Având la dispoziţie mai puţin timp pentru corespondenţă, Gertrude a ales să ţină în această perioadă un jurnal din care trimitea regulat fragmente acasă, tatălui şi mamei ei vitrege.

În drum spre Binbirkilise
Fragment de jurnal, 10 mai 1907

> …Am coborât în câmpia de la Konia. Am ajuns acolo pe la 12.30… M-am spălat, m-am schimbat şi m-am dus în vizită la familia Doughty-Wylie.

Gertrude fusese invitată la prânz de soţii Dick şi Judith Doughty-Wylie atunci când sosise la Konya pentru a-şi ridica scrisorile. Era bronzată şi firele de păr care îi scăpaseră de sub pălăria de paie deveniseră blonde. Emana energie şi era volubilă. Râdea mult şi îi făcea şi pe ceilalţi oaspeţi să râdă cu descrierea profesorului distrat care pierdea noţiunea timpului, îşi rătăcea bagajele şi îşi lăsa hârtiile să cadă pe unde trecea, în timp ce doamna Ramsay fugea după el, cu pălăria lui de Panama într-o mână şi o ceaşcă de ceai în cealaltă.

Odată, Sir William Ramsay se întorsese spre Gertrude şi îi spusese: „Draga mea, aminteşte-mi te rog unde suntem.” Dick Doughty-Wylie avea să descrie astfel această întâlnire: „GB a intrat, energică şi plină de poveşti interesante şi plăcute.” Gertrude şi cu el părăsiseră masa pentru a discuta despre filosoful sufit şi teozoful Rumi, al cărui mormânt se găseşte la Konya. În cursul şederii la Konya, Gertrude s-a întâlnit de mai multe ori cu familia Doughty-Wylie, care a ajutat-o în câteva rânduri. Iar ea i-a invitat să o viziteze la Rounton.

Educat la Winchester şi la Royal Military College din Sandhurst, căpitanul, ulterior locotenent-colonelul Charles Hotham Montagu Doughty-Wylie, VC[63], CB[64], CMG[65], avea aceeaşi vârstă ca Gertrude. Prietenii îi spuneau „Richard” sau „Dick”. Era un erou de război, un bărbat liniştit, cu pieptul plin de medalii. Fusese grav rănit în Războiul Burilor şi din nou la Tientsin[66], în timpul revoltelor din China. Era totodată nepotul cunoscutului călător Charles Montagu Doughty, autorul unei cărţi foarte influente, *Arabia Deserta*, pe care Gertrude o lua tot timpul asupra sa în expediţii.

Într-o fotografie militară, Doughty-Wylie este înfăţişat ca un bărbat slab, cu mustaţă, bronzat, mai înalt, mai lat în umeri şi mai chipeş decât mulţi dintre contemporanii săi. Avusese multe relaţii amoroase şi se căsătorise cu Judith cu numai trei ani înainte de a o cunoaşte pe Gertrude. Primul soţ al lui Judith murise. Ea era o femeie ambiţioasă şi care înţelegea nevoia de spaţiu a lui Dick, motiv pentru care susţinuse transferul său în diplomaţie. În 1906, Dick a fost numit viceconsul militar britanic la Konya.

---

[63] *Victoria Cross* – decorat cu Crucea Victoria, cea mai înaltă distincţie militară britanică, acordată pentru fapte de eroism „în faţa duşmanului”. (n. tr.).

[64] *Companion of the Bath* – decorat cu Ordinului Bath, distincţie britanică acordată în special militarilor sau funcţionarilor de stat de rang înalt pentru merite deosebite. (n. tr.).

[65] *Order of Saint Michael and Saint George* – decorat cu Ordinul Sf. Mihail şi Sf. Gheorghe, distincţie cavalerească britanică. (n. tr.).

[66] Răscoala boxerilor (1900), îndreptată împotriva străinilor şi chinezilor creştini, înăbuşită de o coaliţie formată din trupe britanice, franceze, ruse, americane, germane şi japoneze, care au străbătut în luptă drumul de la Tianjin (Tientsin) până la Beijing. (n. tr.).

Konia, 12 mai 1907, scrisoare către Chirol[67]

Aş vrea să vii aici, măcar câteva ore, ca să putem tăifăsui în linişte, numai că m-ai găsi scandalos de bronzată şi probabil că nici nu m-ai recunoaşte.

Ei bine, să-ţi povestesc despre Turcia. Ştii că aici avem acum un viceconsul [Dick Doughty-Wylie], un tânăr soldat fermecător, cu o soţie destul de drăguţă. Dintre ei doi, el este cel interesant, un englez de soi bun, atent la ceea ce se petrece în jur şi prompt în reacţii, dornic să vadă şi să înveţe…

Konia, fragment de jurnal

Am luat prânzul cu familia Wylie şi am petrecut după-amiaza cu ei în grădina lor cea nouă… Sunt nişte scumpi amândoi… Am discutat mult cu căpitanul DW despre diverse lucruri şi diverşi oameni…

Mai 1907

Îmi vine să râd când îmi amintesc că la un moment dat m-am gândit să las organizarea pe seama familiei Ramsay. Au sosit la Konia fără corturi şi fără niciun fel de echipament de campare. „Cu toate acestea", mi-a scris căpitanul Wylie, „Ramsay abia aştepta să ţi se alăture, şi chiar intenţiona să pornească imediat la drum – în direcţia greşită. I-am împrumutat două corturi şi l-am îndrumat spre tine"… Ramsay, Dumnezeu să-l binecuvânteze, este complet neajutorat în chestiuni de ordin practic, precum instalarea şi conducerea unei tabere; iar Lady Ramsay este complet neajutorată în toate privinţele, cu excepţia uneia singure, şi anume că reprezintă un element esenţial pentru confortul lui. Este la fel de preocupată de ceea ce facem noi pe cât este de ignorantă…

Dragii de ei tocmai m-au implorat să-i las să contribuie la cheltuieli,

---

[67] Sir Ignatius Valentine Chirol a fost un distins jurnalist şi călător britanic, prieten al familiei Bell şi mai târziu redactor de ştiri externe la ziarul londonez Times. Gertrude l-a cunoscut ca debutantă în societate în 1888, la Bucureşti, unde Chirol se împrietenise cu familia Lascelles, unchiul şi mătuşa la care stătea ea. Cu 16 ani mai vârstnic decât absolventa de Oxford de 20 de ani, Chirol a fost încântat de mintea ei independentă şi cei doi vor începe curând să schimbe scrisori în mod regulat. Gertrude avea să i se adreseze toată viaţa în corespondenţa purtată cu „Dragă Domnul" şi îi va face deseori confidenţe în legătură cu suferinţele şi pericolele prin care trecea şi pe care nu le dezvăluia părinţilor, de teamă să nu-i supere. (n.a.).

însă i-am convins să renunţe. Nu vreau ca timpul pe care îl vor petrece aici să-i coste vreun ban. Este un privilegiu inestimabil acela de a lucra cu Sir William, şi fără el adevărul este că nu m-aş fi aventurat la nimic. Cred că mă pot încadra cu cheltuielile în suma pe care mi-am propus să o plătesc.

În cursul şederii la Konya, Fattuh s-a îmbolnăvit. „Familia Wylie", aşa cum ajunsese Gertrude să îi numească la acel moment pe Dick şi Judith, a invitat-o împreună cu Fattuh să părăsească tabăra de corturi pentru a se instala la consulat.

De la viceconsulatul britanic, 18 iulie 1907

Mi-e foarte teamă că voi avea câteva zile de întârziere. Fattuh s-a îmbolnăvit. În urmă cu doi ani, pe când lucra pentru mine, s-a lovit foarte tare la cap de un prag jos şi de atunci are perioade când se simte rău. Suferă de dureri acute la cap şi mi-e teamă că e ceva în neregulă cu el. Nu pot să-l las singur într-o asemenea situaţie şi m-am decis să-l iau cu mine la C'ple ca să-l vadă un doctor bun… Ieri, autorităţile m-au anunţat că nu au căderea de a-i permite lui Fattuh să călătorească împreună cu mine la C'ple… Am telegrafiat imediat Marelui Vizir şi la ambasadă, cerând un permis special pentru el… Sunt dispusă să fac tot ce pot ca să-l ajut pe Fattuh, şi asta nu ar fi oricum de ajuns. Este o mare alinare faptul că stăm la familia Wylie, s-au purtat amândoi foarte drăguţ cu noi.

Constantinopol, 26 iulie 1907

Am ajuns aseară – împreună cu Fattuh!… nu pot să-l las singur până ce nu am convingerea că a scăpat de necazuri.

Revenită acasă, Gertrude a început să adune materiale pentru un album în care ultima faptă eroică a lui Doughty-Wylie era amplu ilustrată. În atmosfera volatilă născută din rebeliunea naţionalistă a Junilor Turci, mulţimile fanatice se îndreptaseră împotriva armenilor creştini, lăsând în urma lor cadavre împrăştiate în jurul Konyei. Doughty-Wylie se îmbrăcase cu vechea sa uniformă, adunase un detaşament de trupe turceşti pe care îl condusese trecând prin Mersin şi Adana, pentru a pacifica mulţimile criminale. Rănit de un glonte, revenise în luptă cu braţul drept bandajat. Pentru această iniţiativă fusese decorat atât de regină, cât şi de autorităţile turce. Scrisoarea de

felicitare a lui Gertrude fusese una dintre numeroasele pe care le primise, numai că acesteia îi răspunsese. Un an mai târziu, cei doi corespondau regulat. Gertrude îşi adresa de obicei scrisorile lui Dick şi Judith, dar uneori numai lui.

A pus la cale o vizită a lui Dick la Rounton. Nu i-a mărturisit lui Florence că ea îl invitase, ci s-a mulţumit să-i scrie ca s-o anunţe că Doughty-Wylie urma să sosească.

Holyhead, 18 aprilie 1908

> Căpitanul Doughty s-a invitat şi va sosi la Rounton miercuri pentru două nopţi. Ştiu, m-a anunţat cam din scurt, dar n-am putut să-l refuz, căci amândoi s-au purtat extraordinar de frumos cu mine. În plus, este un bărbat foarte plăcut.

Potrivit jurnalului lui Gertrude, familia Doughty-Wylie a sosit într-adevăr în vizită la Rounton în 1908; alte detalii nu au fost consemnate în jurnal.

În 1909, Gertrude a explorat malurile Eufratului şi a fotografiat şi măsurat ruinele palatului de la Ukhaidir. În corespondenţa dintre cei doi, purtată între Mesopotamia şi Addis Abeba, unde Dick fusese numit consul, a intervenit o anumită căldură. Apoi, în primăvara lui 1912, Dick a sosit la Londra pentru a prelua postul de director şef al organizaţiei caritabile a Crucii Roşii. Nu era însoţit de Judith, care îşi vizita mama în Ţara Galilor. Ca de fiecare dată când era singur, a locuit în vechiul său apartament de burlac de pe Half Moon Street. Gertrude s-a hotărât pe loc să vină şi ea la Londra pentru a ţine prelegeri, a-şi vedea verii şi a-şi comanda mai multe ţinute de vară. A descins intempestiv în oraş, unde a trăit una dintre cele mai fericite perioade din viaţa sa.

Cercul ei larg de cunoştinţe, care îi cuprindea pe verii săi vivace, ca şi o mulţime de prieteni bogaţi, i-a oferit ocazia perfectă pentru a-l atrage pe soldatul istovit în orbita ei. Prin intermediul lui Gertrude, Dick a întâlnit cel mai energic stimulativ grup de persoane pe care îl cunoscuse vreodată. În compania lor plăcută, Gertrude şi cu el au fost la expoziţii, muzee şi concerte şi au vizionat piese de teatru şi spectacole de musical. Dick i-a audiat prelegerile, ţinute într-un stil antrenant, care combina umorul cu erudiţia. În plimbările prin parc

sau în drum spre un restaurant, cei doi rămâneau adesea în urma celorlalţi, adânciţi în conversaţie. După cină, la fel, obişnuiau să se retragă într-un colţ pentru a discuta şi a se amuza până târziu în noapte, învăluiţi în fumul ce se înălţa din ţigaretul ei de fildeş. Văzând-o pe Gertrude împodobită cu perle şi diamante, cu părul său frumos strâns într-un coc şi purtând una din rochiile ei noi franţuzeşti, rudele şi-au dat probabil seama cât de drăguţă şi de abilă în flirt putea fi.

Relaţia cu Dick începuse să devină cea mai importantă din viaţa ei. Scânteia pasiunii, a atracţiei sexuale, se aprindea tot mai tare cu fiecare întâlnire între cei doi. În vara aceea, Gertrude a refuzat o invitaţie de a participa la o expediţie ştiinţifică în munţii Karakoram din China pentru a putea rămâne la Londra. Pentru o vreme, i-a fost uşor să uite de existenţa lui Judith.

Sloane Street nr. 9, Londra, 6 februarie 1913,
scrisoare către Chirol

> Trebuie să-ţi spun că am renunţat la planul cu Asia Centrală şi l-am anunţat despre asta pe Filippi[68]. Cu cât se apropia termenul, cu atât îmi dădeam seama că ideea nu-mi convenea. Nu suport să lipsesc de acasă 14 luni. Viaţa pe care o duc acum în Anglia este atât de încântătoare, încât nu vreau să mă lipsesc de ea aşa de mult timp.

Se aştepta venirea lui Judith la Londra, care nu a întârziat. Gertrude a plecat la Rounton, unde s-a ocupat cu fervoare de grădinărit şi studiat, făcând orice pentru a-şi omorî timpul. Punctul culminant al fiecărei zile era sosirea poştei, care putea aduce, şi chiar aducea adesea, scrisori de la Dick.

În puţine momente din viaţa ei Gertrude nu le spusese părinţilor întregul adevăr, iar dacă fusese să le ascundă câte ceva, o făcuse întotdeauna pentru a-i feri de griji. De data aceasta, situaţia era diferită. Era conştientă că o relaţie amoroasă cu un bărbat căsătorit era un lucru complet inacceptabil pentru ei, ca şi pentru societate în

[68] Cavaliere Filippo de Filippi, autor a numeroase publicaţii în italiană, engleză şi germană, o invitase pe Gertrude să se alăture expediţiei sale ştiinţifice din Karakoram, desfăşurată în 1913–1914. În 1928, el avea să devină secretarul general al Internaţional Geographical Union. (n.a.).

general. A început acest capitol duplicitar din viaţa ei invitând familia Doughty-Wylie la Rounton într-o perioadă când ştia perfect că Judith era plecată. Dick avea să fie doar unul dintre numeroşii invitaţi la o petrecere de weekend. Gertrude nu intenţiona să aibă o relaţie sexuală cu el, ci doar să continue să se bucure de prezenţa lui atrăgătoare, magnetică. Simţul onoarei era atât de inviolabil la ea, încât îi interzicea orice aventură romantică.

Foarte probabil Florence, în cazul în care a bănuit ceva, şi-a spus că fiica sa vitregă, la cei 44 de ani ai săi, depăşise vârsta la care asculta de sfaturi. Aşa încât Dick a sosit în iulie 1913 la Rounton, unde a petrecut câteva zile. După excursia de peste zi, galopul prin câmpii, cina zgomotoasă şi veselă urmată de jocuri de cărţi, oaspeţii au urcat la etaj, câte unul sau în perechi, în timp ce Gertrude şi Dick au rămas în faţa focului, uitându-se unul la celălalt. Probabil că ea i-a dat cumva de înţeles unde se afla dormitorul său, căci scrisorile ulterioare fac aluzie la faptul că cei doi s-au întâlnit acolo şi au stat pe pat, purtând o discuţie foarte intimă. Din scrisori mai rezultă cu claritate că nu au mers mai departe – şi că în ultimul moment Gertrude s-a răzgândit. Dick a părăsit apoi Rountonul şi au urmat scrisorile ei, pline de regrete chinuitoare.

Cum de a rămas Gertrude virgină atâta timp? Trecuseră 23 de ani de când fusese prezentată la Curte, la vârsta de 21 de ani, şi 21 de ani de la logodna eşuată cu Henry Cadogan, secretarul legaţiei britanice. Cu ochii ei verzi, părul castaniu lung şi hainele sale frumoase, Gertrude era o prezenţă atrăgătoare, feminină, sigură pe sine, amuzantă şi energică, însă nu reuşise să găsească un bărbat care să o intereseze. Avea un caracter prea puternic, o minte prea ascuţită şi un simţ critic prea dezvoltat pentru a accepta cu uşurinţă personalităţi şi intelecte sub nivelul ei. Nu-şi ascundea sentimentul de superioritate în faţa bărbaţilor care nu se ridicau la înălţimea prestigiului tatălui ei şi era prea savantă pentru a fi pe gustul majorităţii societăţii. Atunci când Florence a dojenit-o pentru că urcase într-o birjă singură cu „Căpitanul X” în anul în care debutase în societate, Gertrude îi răspunsese într-o scrisoare că nu avea motive să-şi facă griji. „Am discutat despre credinţele religioase tot drumul şi despre concepţiile metafizice cu privire la adevăr la întoarcere”, după care adăugase, într-un comentariu dezarmant, „Am fost convinsă că nu-ţi va plăcea,

dar ştii ce? nici mie nu mi-a plăcut!”

Ajunsă la vârsta la care speranţele de a întâlni un bărbat pe care să-l poată iubi cu toată inima deveniseră nerealiste, găsise în sfârşit omul pe care îl căutase toată viaţa. Dick era tipul de bărbat care nu se speria de personalitatea şi intelectul ei şi ale cărui realizări erau egale cu ale sale. Era un soldat curajos care lupta şi vâna şi cita din poezii, care citise marile cărţi ale civilizaţiei şi vorbea limbi străine, un bărbat care aprecia teatrul şi Naţional Gallery, care se simţea în largul său atât la Londra, cât şi în străinătate, care călătorise mult şi îi întâlnise pe politicienii şi oamenii de stat distinşi pe care îi cunoştea şi ea. Îşi dăruise inima unui erou – şi de ce nu? La urma urmei, şi ea era o eroină.

Scrisoarea de mulţumire pentru weekendul petrecut la Rounton pe care Dick i-a trimis-o a fost profund nesatisfăcătoare pentru Gertrude. A înţeles că ceea ce pentru ea fusese ceva memorabil, pentru el însemnase mult mai puţin. Din Londra el îi mulţumise dar, ca de obicei, evitase să-i răspundă direct la întrebări: „Ce scrisori frumoase mi-ai trimis, draga mea, atât de încântătoare. Dumnezeu să te binecuvânteze. Dar nu am cuvinte care să răspundă întrebărilor tale. Aşa că haide să vorbim mai bine despre alte lucruri…”

În scrisorile sale afectuoase dar vagi, Dick nu a dat niciodată de înţeles că ar fi fost dispus să-şi părăsească soţia. Gertrude şi-a mărturisit suferinţa numai în corespondenţa purtată cu cel mai apropiat prieten, Chirol. Era conştientă că relaţia cu Dick nu avea viitor. Se ascunsese atât de mult în spatele unor linii de apărare, încât atracţia pe care Dick o exercita asupra ei o luase prin surprindere.

Sloane Street nr. 9, Londra, 30 octombrie 1913,
scrisoare către Chirol

> Ştii foarte bine că dintre doi oameni nefericiţi eu sunt cea norocoasă, pentru că am avut şansa de a strânge în jurul meu prieteni minunaţi. Dar asta nu face decât să îmi sporească afecţiunea faţă de cealaltă persoană nefericită, înţelegi tu.

Şi apoi a venit lovitura de graţie. Dick a acceptat un post în Albania, la Comisia Frontalieră Internaţională. „Soţia mea se află în Ţara Galilor. O să mi se alăture când îi voi telegrafia – nu înainte de a

vedea ce şi cum… Stau în vechiul meu apartament de burlac de pe Half Moon Street nr. 29. Scrie-mi acolo… cât voi mai fi singur, ca să fim singuri.” Pentru prima oară s-a semnat „Dick”. A adăugat apoi, în chip de avertisment, următoarele: „Cum Judith te cunoaşte bine şi cum până acum ţi-a citit întotdeauna scrisorile, i s-ar părea ciudat să nu mai aibă acces la ele, mai ales că în călătorii trebuie să stăm aproape… Desigur, în scrisori vei continua să-mi spui Dick, iar eu îţi voi spune Gertrude – asta nu înseamnă nimic… diseară îţi voi distruge scrisorile – nu-mi face deloc plăcere – dar e un lucru pe care este necesar să-l fac – ce s-ar întâmpla dacă unul dintre noi ar muri sau ar păţi ceva? şi oricum nu mi-au fost destinate decât mie… Dacă nu voi putea să-ţi mai scriu, îmi voi aminti întotdeauna de ceea ce mi-ai spus la tine în dormitor la Rounton… subtilele aluzii livreşti în timp ce mâinile noastre se întâlneau peste pătură.” „Subtilele aluzii livreşti” erau, aşa cum Gertrude ştia, o metaforă pentru actul sexual.

Cu acel curaj care o caracterizase toată viaţa, Gertrude a recunoscut în sinea sa că încălcase regulile şi că sorţii înclinau acum către cei care îşi juraseră iubire veşnică atunci când se căsătoriseră. Ajunsese la o răscruce de drumuri. A căutat scăpare şi a găsit-o, ca întotdeauna, în deşert. A decis să se îmbarce într-o expediţie lungă şi grea. O expediţie în care să se concentreze asupra propriei persoane şi asupra pericolelor care o păşteau. A părăsit Anglia la şase săptămâni după plecarea lui, urmată de o scrisoare – „…tu, femeie inteligentă şi fermecătoare ce eşti, tu în deşert…” A hotărât ca, din moment ce nu îi mai putea trimite scrisori private, să ţină un jurnal exclusiv pentru el. Urma să fie relatarea aventurilor şi primejdiilor pe care intenţiona să le înfrunte şi avea să i-l expedieze mai târziu, când condiţiile aveau să-i permită.

Damasc, 11 decembrie 1913, scrisoare către Chirol

Mă bucur că voi pleca. Vreau să rup orice legătură cu lumea şi acesta este lucrul cel mai bun şi mai înţelept pe care îl pot face. *Drumul şi zorile de zi, soarele, vântul şi ploaia, focul de tabără sub cerul înstelat, pe urmă somnul şi iar drumul* – vom vedea cât de bine îmi vor face toate acestea. Dacă ele nu mă vor vindeca, atunci chiar nu ştiu ce m-ar putea ajuta… Oh, Domnul, dacă ai şti cum am păşit în sus şi în jos în fundul iadului în aceste ultime luni, ai fi şi tu de acord că trebuie să găsesc o scăpare. Nu ştiu dacă e cea mai bună cale, dar merită să încerc. Aşa cum ţi-am spus, a

fost vina mea în cea mai mare parte, dar asta nu mă împiedică să consider că e o nenorocire iremediabilă – pentru amândoi. Dar acum îi voi întoarce spatele, iar timpul alină până şi cele mai insuportabile dureri.

—— || ——

Prizoniera

În ajunul plecării lui Dick Doughty-Wylie în Albania, Gertrude i-a scris despre planurile ei de a întreprinde o călătorie de proporţii epice într-una dintre cele mai periculoase zone din deşert. Dick s-a alarmat, exact aşa cum îşi dorise ea. I-a răspuns: „Îmi fac griji pentru tine… la sud de Maan şi de acolo la Hayil – drumul e lung şi greu. Pentru palatele din drumul de la Bagdad prin Persia nu-mi fac atâtea griji, dar pentru cel de la Maan la Hayil – *Inshallah!*[69]”

Destinaţia pe care şi-a fixat-o Gertrude era Hayyil, cel mai mitic oraş descris de Charles M. Doughty, unchiul lui Dick, în faimoasa sa carte *Arabia Deserta*, pe care o lua cu ea în toate expediţiile. Şi-a propus să străbată nu mai puţin de 1.600 de mile pe cămilă, pe un drum circular care pornea din Damasc către sud, trecea prin centrul Arabiei şi se îndrepta către est în interior, prin nisipurile mişcătoare de la Nefud. Astfel urma să devină primul occidental care ajungea în acea regiune de deşert. Avea să-şi croiască drum spre munţii Misma, printr-un peisaj negru precum cărbunele, cu stânci ascuţite din cremene de înălţimea unei clădiri cu 10 etaje. După aceea, urma să coboare pe platoul din granit şi bazalt în inima căruia Hayyil, oraşul medieval alb ca zăpada, plutea ca un miraj. La întoarcere, avea să o ia prin nord către Bagdad şi prin vest peste vastul Deşert Sirian, pentru a reveni în final la Damasc. O mare parte din călătorie presupunea traversarea unor teritorii necartografiate şi a unor regiuni unde caravana sa avea să fie expusă atacurilor tribale.

Era un proiect intimidant atât din punct de vedere politic, cât şi geografic. Marea Britanie furniza arme şi bani căpeteniei Ibn Saud, aliat al sectei islamice puritane a wahhabiţilor. Guvernul otoman susţinea dinastia opozantă, Ibn Rashid, a federaţiei Shammar, foarte probabil cel mai crud şi mai violent trib din Arabia, cu baza la Hayyil. Călătoria avea să îi ofere lui Gertrude prilejul de a transmite către Foreign Office informaţii detaliate într-un moment critic, când ambele

[69] „Dumnezeu cu mila!” (în lb. arabă, în original). (n.a.).

tabere se pregăteau să lovească pentru a prelua controlul asupra Peninsulei Arabe.

Gertrude avertizase deja guvernul britanic că era preferabil să şi-l atragă de partea sa pe Ibn Saud decât să-l aibă duşman. A pornit prin urmare la drum cu intenţia finală de a se întâlni cu acesta în bastionul său de la Riad.

Printre oamenii de seamă care au sfătuit-o să renunţe la călătorie s-au numărat Sir Louis Mallet, viitor ambasador la Constantinopol; vechiul ei amic David Hogarth; şi rezidentul guvernului indian în Golful Persic, locotenent-colonelul Percy Cox, un nume care avea să devină ulterior important pentru ea. Gertrude a ales, sfidătoare, să nu le urmeze sfaturile.

Primele săptămâni petrecute la Damasc au fost ocupate cu organizarea celei mai complexe caravane din viaţa ei, cu angajarea personalului, cumpărarea din bazaruri de daruri pentru şeici şi alegerea a 17 cămile. I-a telegrafiat tatălui, cerându-i să-i suplimenteze fondurile cu 400 £ (55.000 $ actualizaţi cu IAPC), o sumă deloc neglijabilă. I-a făcut o vizită şi sinistrului agent al lui Rashid în oraş, căruia i-a plătit 200 £ (27.500 $), obţinând la schimb o cambie pe care intenţiona să o încaseze la Hayyil pentru a-şi finanţa drumul de întoarcere.

Începuse să ţină în paralel două jurnale. Primul urma să fie un memorandum fugitiv, scris zilnic, cât evenimentele prezentate erau încă proaspete în minte. Lecturarea acestor însemnări eliptice, prost organizate, pline de cuvinte şi expresii arabe, oferă o imagine vie a lui Gertrude, obosită şi murdară după ce mărşăluise întreaga zi, cu şuviţe de păr scăpate din agrafe, mâzgălind la biroul ei pliabil în timp ce Fattuh se ocupa cu ridicarea cortului care îi adăpostea dormitorul, despacheta şi îi aranja bunurile. Notele consemnau poziţia fântânilor şi a cazărmilor turceşti, a drumurilor ce străbăteau zone necartografiate, precum şi alte informaţii pe care Gertrude le furniza către Foreign Office. Tot ele constituiau materia primă pentru scrisorile optimiste pe care le trimitea acasă.

Al doilea jurnal, în care îşi nota întâmplările la câteva zile după producerea acestora, cuprindea relatări bine chibzuite şi cizelate ale călătoriilor şi simţirilor ei. Îl ţinea exclusiv pentru Dick – dar fără a scăpa din vedere faptul că Judith îl putea citi şi ea – şi o înfăţişează

mai vulnerabilă la pericole şi obstacole. Lega notiţele în mici carnete pe care i le expedia lui Dick atunci când ajungea la un avanpost ori într-un oraş suficient de mare pentru a avea oficiu poştal. Cum era nevoită să se ferească de soldaţii turci, aflaţi pe urmele ei, era adesea nevoită să care hârtiile după ea săptămâni în şir până ce reuşea să le expedieze.

A continuat să călătorească, trecând prin tot felul de pericole şi greutăţi, pentru a cădea într-un final din nou sub vraja terifiantului şi frumosului deşert, cu tăcerea sa tunătoare şi nopţile împodobite cu nestemate.

Caravana a părăsit Damascul pe 16 decembrie 1913. Călătoria a fost afectată de ploile torenţiale şi vânturile puternice. La mai puţin de o săptămână după plecare, a survenit un atac tribal cu împuşcături, în care aproape că au fost deposedaţi de puşti şi bunuri. Nu după mult timp, tabăra ei a fost invadată de soldaţi turci care i-au cerut să prezinte permisele de călătorie, pe care Gertrude nu le avea. I-au arestat slujitorul credincios, pe Fattuh, şi călăuza, Muhammad al-Ma'rawi. Gertrude a reuşit să îl convingă pe guvernatorul local, *qaimaqam*-ul, să îi elibereze, însă i s-a ordonat ca înainte de plecarea caravanei să telegrafieze pentru a primi permisul de călătorie. Din nefericire, ambasadorul britanic la Constantinopol, Sir Louis Mallet, era exact persoana care o avertizase să nu se îmbarce în această expediţie. A prevenit-o că Guvernul Majestăţii Sale avea să îşi decline orice responsabilitate pentru ea în cazul în care insista să se ţină de plan. Gertrude se aşteptase la o asemenea reacţie şi în seara aceea a notat în jurnal: „M-am decis să fug." Înainte de plecare, a fost obligată să scrie o declaraţie prin care îi absolvea pe turci de orice răspundere.

* * *

Următoarele fragmente sunt extrase din jurnalul ţinut de Gertrude pentru Dick. Cum Doughty-Wylie vorbea araba, Gertrude nu s-a obosit să traducă fiecare cuvânt.

16 ianuarie 1914

Am tăiat toate punţile de legătură… Louis Mallet m-a informat că dacă mă voi îndrepta spre Nejd, guvernul ţării mele se va spăla pe mâini de

mine, iar eu am absolvit categoric guvernul otoman, declarând că voi merge pe propriul risc… Vom porni către Nejd, *inshallah*, un loc pe care toate puterile lumii au refuzat să îl ia sub aripile lor ocrotitoare, şi singura legătură pe care o păstrez cu lumea este prin intermediul acestui carneţel, jurnalul călătoriei mele, ţinut special pentru tine.

Am devenit o proscrisă!

11 februarie 1914

Ieri… am zărit pentru întâia dată nişte repere, însă ţinutul prin care călăream era foarte golaş. După-amiaza am ajuns într-o vale întinsă, Wadi Niyyal, cu iarbă bună pentru cămile, şi acolo ne-am instalat tabăra. La asfinţit, luna plină s-a înălţat glorioasă şi am avut parte de splendoarea dublă a cerului care să ne consoleze pentru parcimonia pământului. Căci dimineaţa am constatat într-adevăr cât de zgârcit era pământul cu oamenii acestor locuri. Timp de patru ore am călărit pe o întindere plată de teren, grăunţoasă şi lipsită total de vegetaţie. Asemenea zone se numesc *jellad*. În faţa noastră se înşirau primele dune înalte de nisip din Nefud [al-Nafud]. Iar cotind un pic către vest am dat peste o *khabra*[70] largă şi sumbră, unde, sub grămezile joase de nisip, am găsit bălţi de apă.

Locul arăta atât de puţin promiţător, încât m-am aşteptat să găsim bălţile secate, ceea ce ar fi însemnat un alt marş spre vest spre o fântână aflată la câteva ore distanţă şi departe de ruta noastră. Într-o jumătate de oră am adăpat cămilele şi ne-am umplut burdufurile cu apă, după care am cotit către est şi am pătruns în Nefud. Ne-am îndepărtat atât de mult spre sud *(khabra* se afla la numai o zi distanţă de Taimah) pentru a ocoli munţii sălbatici de nisip *(tu'us*, aşa li se spune în arabă) din inima Nefudului şi acum vom înainta de-a lungul frontierei sale sudice. Această uriaşă întindere de nisip nu este deşertică. E plină de ierburi de toate felurile, pe cale de a înmuguri în această perioadă a anului, un adevărat paradis pentru triburile care îşi fac aici tabăra, ca şi pentru cămilele noastre. Am traversat-o în vreo oră sau două şi am ridicat tabăra în nisipul de un auriu pal, înconjurat, prin voia lui Dumnezeu, de o mulţime de păşuni. Cărăm apa timp de trei zile şi apoi bem la fântânile din Haizan [Bir Hayzan]. *Amir*-ul[71] din câte se pare, nu se află la Hayyil în acest moment, ci undeva mai la nord, cu turmele lui de cămile. Mi-e teamă ca asta să nu-mi creeze neplăceri; aş fi preferat să am de-a face cu el, nu cu

[70] Loc de tabără. (n.a.).

[71] Emir. (n. red.).

waki-ul[72] său. Umblă vorba că şi-ar fi informat oamenii despre venirea mea, însă nu ştiu dacă pentru a mă sprijini ori a mă opri din drum. Nu ştiu nici dacă zvonurile sunt adevărate.

13 februarie 1914

De două zile mărşăluim prin Nefud şi în seara asta ne vom înălţa iarăşi tabăra pe nisipurile sale. Înaintăm foarte încet, în sus şi în jos prin nisipul moale şi adânc, dar drumul îmi place: plantele sunt interesante, la fel şi dunele. Vântul care spulberă nisipul sapă în el şi face gropi adânci numite *ga'ar*. Ajungi dintr-odată pe un mal abrupt şi dacă te uiţi în jos vezi un perete de nisip aproape prăpăstios. Şi din când în când, peste aceste *ga'ar* se înalţă nişte coarne de nisip adus de vânt, crestate ca o culme acoperită de zăpadă şi lipsite de vegetaţie. Lor li se spune *tu'us*. Ieri la amiază am ajuns la o *ta's* foarte înaltă pe care m-am chinuit să mă caţăr – nu e deloc o treabă uşoară – şi din vârful ei am zărit pentru întâia oară munţii din Nejd, Irnan, iar spre vest dealurile de deasupra Taimahului şi de jur-împrejurul meu un pustiu de bancuri de nisip şi *ti'as*. Când am coborât, am aflat că una dintre cămile se îmbolnăvise şi îngenunchease cam la 10 minute distanţă în urmă de locul unde mă găseam. Muhammad, băiatul negru pe care îl aveam cu noi, Fellah, şi cu mine ne-am întors ca să vedem ce puteam face pentru ea, dar când am ajuns am văzut că se zbătea în ghearele morţii. „Se duce", a spus Muhammad. „Să o sacrificăm?" „Da, e cel mai bine pentru ea", am răspuns. Muhammad şi-a scos cuţitul, *„Bismillah allaha abbar!"*[73] şi i-a tăiat gâtul…

În seara asta, ne-am ridicat tabăra într-un loc minunat de liniştit, într-o potcoavă mare de nisip înconjurată de pereţi abrupţi. Vremea e înnorată şi blândă – noaptea trecută a fost un ger năprasnic – şi mă simt de parcă m-aş fi născut şi aş fi crescut în Nefud şi n-aş fi cunoscut vreo altă lume. Chiar aşa, există o altă lume?

15 februarie 1914

Ieri am ajuns la o fântână, una dintre puţinele aflate la marginea Nefudului, şi am coborât călare ca să o inspectez. Haizan este o depresiune adâncă înconjurată de dune de nisip abrupte şi fântâna e foarte adâncă – am aruncat frânghia în ea şi am văzut că are peste 30 de

[72] Reprezentantul prinţului. (n.a.).

[73] În traducere aproximativă din arabă, „Allah, Creatorul Universului, e cel mai mare" – enunţ pronunţat înaintea unei acţiuni importante sau a sacrificării unui animal. (n. tr.).

metri. Se spune că ar fi lucrătura… străbunilor, şi fără îndoială niciun beduin nu s-ar încumeta acum să taie în stâncă şi să construiască zidăria uscată a părţilor superioare – dar cine ştie cât de veche e de fapt fântâna? Nu există indicii clare care să permită datarea ei, doar nisip şi puţul adânc. Am dat peste câţiva arabi care îşi adăpau acolo cămilele, clanul 'Anazeh din tribul Awaji, care îşi ridicase tabăra în apropiere de noi. Bărbaţii lucrau pe jumătate dezbrăcaţi cu acea energie pe care arabii o pun în ceea ce fac timp de o oră sau două – nu mai mult. I-am urmărit şi i-am fotografiat fără să fiu molestată, cu toate că niciunul dintre ei nu mai văzuse până atunci un european. Unul sau doi dintre ei au protestat la început împotriva fotografiatului, dar shammarul care mă însoţea i-a liniştit şi m-au lăsat în pace. Mai avem de mers alte două zile prin Nefud pentru că se spune că e drumul cel mai sigur şi îmi doresc din toată inima să nu fiu oprită acum, când ne-am apropiat aşa de mult de Hayyil. Mi-am propus să ajung la Jebel Misma, care se află la numai câteva zile de mers de ţinuturile lui Ibn al Rashid. Dacă tot am ajuns aşa de departe *salinum* – cu ajutorul lui Dumnezeu, îmi doresc ca aventura aceasta să se încheie cu succes.

16 februarie 1914

Astăzi sufăr de o formă severă de depresie – oare m-ar ajuta dacă aş vorbi despre asta sau dimpotrivă, mi-ar accentua depresia? Ea, depresia adică, s-a născut dintr-o îndoială profundă că aventura asta merită, la urma urmei, efortul. Şi nu mă refer aici la pericol – care nu mă deranjează, însă am început să mă întreb ce câştig eu din asta. O cursă de-a curmezişul unei ţări mai mult sau mai puţin cunoscută, câteva nume noi puse pe hartă – nume de munţi stâncoşi şi câmpii neroditoare şi de vreo două fântâni de deşert (căci astăzi ne-am adăpat cămilele la o alta) – şi cam atât. Nu ştiu ce *tete* [ofertă] îmi vor face oamenii lui Rashid atunci când voi ajunge acolo, şi chiar dacă ar fi mânaţi de cele mai bune intenţii, mă îndoiesc că ar putea face altceva pentru mine decât să îmi asigure drum liber spre Bagdad, căci astăzi puterea lor nu mai e ce a fost. Iar drumul spre Bagdad a fost bătut de multe ori. Călătoria spre Nejd nu înseamnă nimic din punctul de vedere al avantajelor reale, al unor noi cunoştinţe, dar am început să înţeleg tot mai clar că mai mult de atât nu pot face. Există două feluri de a călători în mod profitabil în Arabia. Primul este de tipul *Arabia Deserta*, adică a trăi alături de oamenii locului timp de luni sau ani în şir. Aşa poţi învăţa multe lucruri, după cum a făcut el [Charles Doughty]; cu toate că s-ar putea să nu supravieţuieşti pentru a-ţi spune povestea. N-am cum să merg pe calea asta; faptul că

sunt femeie mă împiedică. Celălalt mod este cel abordat de Leachman[74] – să străbaţi iute ţara cu busola în mână, numai şi numai pentru a cartografia locurile. Ceva profit poţi obţine şi aşa. Aş fi probabil în stare să fac asta pentru scurt timp, deşi nu sunt foarte sigură. Oricum, nu asta fac acum. Rezultatul net este acela că îmi închipui că aş fi de mai mare folos în ţări mai civilizate, unde aş şti ce să caut şi cum să găsesc. Aici, dacă există ceva demn de a fi menţionat, foarte posibil nu-l vei găsi ori nu vei putea ajunge acolo pentru că un trib ostil îţi va sta în cale ori nu e apă în drum sau ceva de genul acesta, şi ceea ce mi s-a arătat mie în cale în ultimele 10 zile nu merită a fi amintit – două fântâni, aşa cum am mai spus, şi chiar nimic altceva. Prin urmare, vezi ce cauză are depresia mea. Mă tem că atunci când voi ajunge la capătul călătoriei nu voi putea privi în urmă pentru a spune: Da, a meritat; mult mai probabil voi spune: A fost o pierdere de vreme… Aşa gândesc în seara asta şi am impresia că gândurile mele se apropie periculos de mult de adevăr. Aproape că îmi doresc să se întâmple ceva – ceva incitant, un raid sau o luptă! Deşi nici asta nu e de fapt treaba mea. Căci cum ar putea un arheolog nepriceput să intervină în luptă? O luptă n-ar fi decât un mod de a-ţi trece timpul fără vreun folos. Între mine şi scrisorile acestea sau între mine şi orice altceva e un drum aşa de lung, şi nu mă simt câtuşi de puţin ca o fiică de rege, aşa cum se presupune că aş fi. E o pacoste să fii femeie în Arabia.

17 februarie 1914

Astăzi am fost ţinuţi în loc de ploaie. A început, în chip supărător, chiar în momentul când ne ridicam tabăra – sau cel puţin până atunci nu mi s-a părut aşa de supărătoare, căci mărşăluiserăm preţ de două ore. Dar obiceiurile locului sunt mai puternice decât părerile mele. Pe ploaie nu se merge. Trebuie să recunosc totuşi că ploua torenţial. Curgea în averse din spate şi estompa peisajul din faţă, până ce *rafiq*-ul meu a spus că riscă să se rătăcească pentru că nu se zăreau niciun fel de repere. „Niciun arab nu-şi va muta tabăra astăzi”, a spus el, „de teamă să nu se piardă în Nefud.” Şi pe măsură ce înainta târşâindu-şi picioarele prin nisipul ud, cu hainele de bumbac lipite de corpul murat de ploaie, s-a înveselit şi a adus mulţumiri Cerului. „Te rog, Doamne, fă să plouă peste tot în lume”, a spus el, şi „Cămilele vor avea ce să pască trei luni de aici încolo.” Norii s-au împrăştiat un pic, dar după ce s-a pornit o a doua aversă, am cedat.

[74] Gerald Leachman, un ofiţer cunoscut în deşert pentru curajul şi emperamentul său violent; a fost ucis în Irak în 1920. Gertrude nu era le acord cu metodele lui. (n.a.).

Am ridicat cortul bărbaţilor şi am aprins un foc mare la care ne-am uscat – şi eu eram leoarcă. Într-o pauză de ploaie, când s-a arătat soarele, am ridicat celelalte corturi, şi pe urmă au venit tunetele şi grindina şi ploaia atât de puternică, încât bălţile au pornit să sclipească în nisipul însetat. Am stat în cort şi am citit *Hamlet* de la început până la sfârşit şi, pe măsură ce citeam, m-am putut concentra din nou asupra lumii. Prinţii şi atotputernicii Arabiei au revenit la locurile care li se cuvin şi pe deasupra lor s-a înălţat sufletul omenesc conştient de sine şi responsabil pentru el însuşi, într-o vorbire atât de amplă, înainte şi după… Soarele nu răsărise când am urcat pe culmea dunelor de nisip şi am văzut aripile ploii fluturând în jurul ’Irnanului, lăsând Misma scăldată în lumină… Pe urmă norii grăbiţi s-au înălţat peste nisip şi ploaia ne-a învăluit din nou. De acum nu mai avem de ce să ne temem că în faţă ne aşteaptă seceta.

20 februarie 1914

Dumnezeu e milostiv şi am reuşit să scăpăm din Nefud. În ziua de după ploaie – oh, dar ce frumos mirosea nisipul ud şi freamătul păsărelelor ne-a încălzit inimile! – am ajuns după-amiaza la câteva corturi ale shammarului şi după ce ne-am instalat tabăra nu departe de ele, l-am vizitat pe bătrânul şeic Mhailam, care ne-a servit cu carne de capră şi un pic de unt. L-am convins să ni se alăture în calitate de *rafiq*. Este un bărbat bătrân, slab, cu părul grizonant şi fără dinţi, şi jerpelit de nu se poate; nu are nici măcar un ’*agal* cu care să-şi lege eşarfa peste cap, aşa că i-am dat noi o bucăţică de sfoară. Dar e un *rafiq* excelent – cel mai bun din câţi am avut. Cunoaşte ţinutul şi e dornic să ne servească bine. A doua zi am călărit prin nisip spre Jebel Misma, capătul nordic. Apoi Mhailam a insistat să ridicăm tabăra, susţinând că în *jellad*, câmpia plata de mai jos, nu există păşuni; iar Muhammad al Ma’rawi l-a susţinut, de teamă să nu cădem în mâinile atacatorilor din Hetaim dacă plecam din Nefud. Eu nu m-am dat însă bătută. Atacatorii şi foamea erau pericole prea puţin puternice prin comparaţie cu posibilitatea de a merge pe un drum drept. Căci, sper că înţelegi, a călători prin Nefud seamănă cu un drum prin Labirint. Nu faci decât să dai veşnic ocol unei gropi de pământ adânci în formă de potcoavă, cam de o jumătate de milă lăţime, să te caţeri pe versantul opus şi să dai ocol gropii următoare. Mare lucru dacă înaintăm cu o milă pe oră în linie dreaptă. Chiar şi după ce mi-am dat ultimatumul, cele două vechi tabere ale mele o tot luau către Nefud şi a trebuit să le supraveghez permanent şi să le mân înapoi la fiecare jumătate de oră. Era un frig îngrozitor; temperatura scăzuse noaptea la –2,8°C şi vântul sufla furtunos dinspre nord. Într-un târziu, am ajuns la

ultima culme de nisip şi am privit în jos printre stâncile negre de pe Misma şi am zărit Nejdul. Era un peisaj terifiant de dezolant. Misma coboară la est în râpe nisipoase, decolorate de vreme până la un negru ruginiu; la poalele sale stau adunate şiruri nesfârşite de culmi de gresie, la fel de negre, împungându-se una peste alta. Arată precum scheletul unui oraş mare plantat în gresie, cu fundul presărat cu nisip. Dincolo de ele, în zare, se întinde o altă câmpie palidă şi lipsită de viaţă şi alte piscuri de munţi de gresie se înalţă abrupt din ea. Pe deasupra sa vânturile aspre mătură norii. *„Subhan Allah!”* a exclamat unul dintre oamenii mei din Damasc, „am ajuns la Jehannum”[75]. Am coborât în vale şi am instalat tabăra la marginea Nefudului, având în jur suficiente păşuni. Astăzi soarele a strălucit şi universul a zâmbit şi am pornit veseli la drum. Am ajuns la concluzia că Fundul Iadului e un loc foarte plăcut la urma urmei. Căci ploaia a umplut toate adânciturile de gresie cu apă cristalină, păşuni sunt o mulţime şi mersul peste aflorimentul stâncos e tot ce-ţi poţi dori. După-amiaza am trecut printre stâncile din Jebel Habran, păşind pe un fund de nisip străjuit de râpe cu culmi înnegrite, şi ne-am instalat tabăra spre est, într-o firidă stâncoasă cu *khabra* cu apă de ploaie mai jos şi păşuni de jur-împrejurul nisipului. La circa o milă distanţă ne învecinăm cu un mic *ferij* de corturi şi, de teamă ca vreunuia dintre shammari să nu-i treacă prin minte ideea de a ne fura o cămilă, Mhailam a ieşit afară din cort şi a strigat în noapte; „Ho! Toţi cei care se uită la noi, veniţi la cină!… Toţi cei flămânzi veniţi de vă ospătaţi!” Şi după ce am invitat în acest chip universul să ne ţină tovărăşie la masă, am adormit, zic eu, împăcaţi.

24 februarie 1914

De aici, de unde am ajuns, se zăreşte deja Hayyilul şi am fost tentată să călăresc într-acolo, dar m-am gândit că e mai bine să-mi anunţ sosirea, ca să fie sub bune auspicii! Aşa că dimineaţa devreme am trimis doi oameni înainte. Muhammad, Ali şi cu mine am stat să aşteptăm câteva ore afară. Am ridicat pe Jebel Rakham… o tabără minunată în vârful muntelui. M-am căţărat pe stânci şi am găsit flori printre crăpături – nu foarte multe, dar o adevărată desfătare pentru ochi în acest ţinut sterp… Ieri am trecut pe lângă alte două sate şi într-unul din ele am văzut pruni înfloriţi – oh, ce privelişte încântătoare! Iar astăzi am traversat piscurile sălbatice de granit din Jebel Ajja şi ne-am instalat tabăra în câmpia Hayyilului. De pe mica stâncă de deasupra cortului meu am spionat şi am

[75] Citatul înseamnă „Ce mare e Dumnezeu! Am ajuns în iad.” (n.a.).

văzut în zare turnurile şi grădinile din Hayyil şi din Swaifly, care se întinde mai jos, în câmpie, toate acestea fiind amintite în chip memorabil în *Arabia Deserta*. Mă simt de parcă m-aş afla într-un soi de pelerinaj şi aş vizita locuri sfinte. Cu cât văd mai multe din acest ţinut, cu atât îmi dau seama ce realizare este această călătorie. Şi nu e uimitor că am reuşit să ajungem la Nejd cu o asemenea uşurinţă, de parcă ne-am fi plimbat prin Piccadilly?

2 martie 1914

Care ţi-am spus eu că este cea mai de seamă calitate a unui călător în Arabia? Dacă îţi aminteşti, este răbdarea; de ea ai nevoie cel mai mult. Şi acum ascultă povestea săptămânii petrecute aici.

Am fost primită cu cea mai distinsă curtoazie. Sclavii lor *('abds)* – sclav sună prea servil, şi totuşi asta sunt – au venit călare să mă întâmpine şi m-au asigurat că Ibrahim, *wakil*-ul *amir*-ului, e încântat să mă primească. Am călărit de-a lungul zidurilor oraşului şi am intrat prin poarta sudică – zidurile au fost construite relativ recent, au turnuri şi înconjoară oraşul – şi chiar acolo, în interiorul porţii, mi s-a dat drept locuinţă o casă spaţioasă pe care Muhammad ibn Rashid a ridicat-o ca reşedinţă de vară. Am instalat corturile în curtea ei largă. În incintă se află o porţiune imensă care era cândva grădină şi câmp de grâne, dar e acum lăsată neudată şi necultivată. *Hajj*-ul[76] persan îşi avea pe vremuri casa aici. Imediat ce m-am instalat în *roshan*, marea sală de recepţie încadrată de coloane, şi oamenii mei au ieşit să se îngrijească de corturi şi cămile, două femei s-au apropiat de mine. Una dintre ele era o văduvă, Lu.lu.ah, menajera casei; locuieşte aici împreună cu sclava sa şi cu fiul acesteia. Cealaltă era o doamnă veselă, Turkiyyeh, o circaziană care îi aparţinuse lui Muhammad ibn Rashid şi se numărase printre favoritele lui. Fusese trimisă din *qasr*[77] pentru a mă întâmpina şi a-mi ţine companie, sarcină pe care a îndeplinit-o cu mare succes. După-amiaza a sosit şi Ibrahim[78] pompos şi numai zâmbete. E un bărbat inteligent şi educat – după standardele arăbeşti –, agitat şi cu ochi care îi fug în toate părţile. A rămas cu mine până la rugăciunea de după-amiază. Când a

[76] Hajj – pelerinajul musulman la Mecca sau numele dat bărbaţilor care au făcut acest pelerinaj. (n.a.).

[77] Palat. (n.a.).

[78] Înlocuitorul emirului pe perioadele de absenţă ale acestuia. (n.a.).

ieşit, i-a spus lui Muhammad al-Ma'rawi că unii *'ulema*[79] erau nemulţumiţi de sosirea mea etc. etc., pe scurt, nu aveam voie să ies în oraş fără o invitaţie expresă. În ziua următoare, mi-am trimis cămilele la păscut înapoi la graniţele Nefudului. Aici, în câmpia de pietriş din Hayyil, nu există păşuni, şi în plus cămilele aveau mare nevoie de odihnă. Am vândut şase dintre ele pentru mai mulţi bani decât făceau, căci se aflau într-o stare deplorabilă; din fericire însă, cămilele se vând scump acum, cu *amir*-ul plecat din oraş, însoţit de toate animalele. După ce am rezolvat problema aceasta, am stat liniştită şi am aşteptat. Dar nu s-a întâmplat nimic. Nimic cu excepţia vizitei a doi mici prinţi Rashid, doi din cei şase ultimi descendenţi ai dinastiei Rashid.

În ziua următoare, am trimis pe cineva la Ibrahim cu mesajul că doream să-i întorc vizita. M-a invitat să merg după asfinţit şi mi-a trimis o iapă şi doi sclavi care să mă escorteze. Am străbătut călare străzile întunecate şi pustii şi am fost primită în *roshan*-ul *qasr*-ului, un loc splendid, cu coloane masive din piatră ce sprijineau un acoperiş extraordinar de înalt, cu pereţi văruiţi şi podeaua presărată cu paie albe atât de bine bătute şi de strălucitoare, de ziceai că au fost lustruite. Era multă lume acolo. Ne-am aşezat cu toţii pe covoare şi perne înşirate de-a lungul zidurilor, eu în dreapta lui Ibrahim, şi am discutat cu precădere despre istoria tribului Shammar în general şi a familiei Rashid în particular. În timpul conversaţiei câţiva sclavi tineri ne-au servit cu ceai şi apoi cafea, iar la sfârşit au adus tăciuni aprinşi şi au agitat de trei ori în faţa fiecăruia vase mici de *'ud*[80] cu parfum dulceag. Acesta era semnalul că întâlnirea s-a încheiat, aşa că m-am ridicat şi am plecat. Au urmat zile plictisitoare, în care n-am avut nimic de făcut. Într-o zi, Ibrahim mi-a trimis o iapă şi am călărit în jurul oraşului şi am vizitat una din grădinile lui – un paradis de pomi fructiferi în floare în mijlocul pustietăţii. Femeia circaziană, Turkiyyeh, şi-a petrecut din nou ziua cu mine; sclavii mei (căci am şi eu doi, care sunt puşi să mă păzească) vin şi îmi spun poveşti cu raiduri şi prădăciuni din vremurile tumultuoase ale lui 'Abd al Aziz, nepotul lui Muhammad; şi mulţi alţi bărbaţi vin ca să mă ţină la curent cu bârfele care circulă prin oraş. Am trimis după cămile – ar fi trebuit să o fac în urmă cu câteva zile bune, dar aveau nevoie de odihnă. Nu pot însă să le acord mai mult timp ca să-şi revină căci nu mai am niciun ban. Am adus cu mine o cambie a familiei Rashid de la agentul lor din Damasc – Ibrahim refuză să o onoreze în absenţa *amir*-ului şi dacă nu aş fi vândut o

[79] Cărturari religioşi musulmani. (n.a.).

[80] Tămâie de lemn de agar. (n.a.).

parte din cămile nu aş fi avut bani ca să plec din Hayyil. Şi aşa, abia dacă am din ce să trăiesc. Se zvoneşte că mâna care a tras sforile în toată această poveste este cea a bunicii *amir*-ului, Fatima, de care Ibrahim se teme de moarte. În Hayyil omorul este la fel de obişnuit precum laptele care dă în clocot şi niciun şeic nu-şi simte capul stând bine înfipt pe umăr. Am cerut să fiu primită de Fatima, dar nu mi s-a răspuns în niciun fel. În absenţa *amir*-ului, ea este cea care ţine strânse baierele pungii şi domneşte peste oraş. Probabil că ea este sursa răului de care am parte. N-o să-ţi ascund că am trecut prin clipe de mare îngrijorare. Războiul este pretutindeni în jurul meu. *Amir*-ul face incursiuni la nord, în Jof, în timp ce Ibn Sa'ud îşi adună trupele la sud – probabil pentru a-l ataca pe *amir*. Dacă Ibrahim va decide să mă împiedice să plec până la întoarcerea *amir*-ului (şi exact de asta mi-e teamă), va fi foarte neplăcut pentru mine. Am stat trează toată noaptea, încercând să născocesc un plan de scăpare, în cazul în care lucrurile vor lua o întorsătură proastă. Am totuşi doi aliaţi puternici în Hayyil, şeici ai tribului 'Anezah, cu ajutorul cărora cei din dinastia Rashid speră să recucerească oraşul [Jof]. Nu i-am întâlnit faţă în faţă – ei nu au îndrăznit să vină să mă viziteze – dar ştiu că au protestat viguros împotriva tratamentului la care sunt supusă. Le datorez sprijinul faptului că în suita mea se află nepotul lor Ali, poştaşul care în urmă cu trei ani m-a însoţit la Hamad.

Ieri am cerut o audienţă particulară la Ibrahim şi am fost primită, tot după căderea nopţii, într-una din sălile de la etajul *qasr*-ului. L-am informat că voiam să plec din oraş, că neplata sumei pe care mi-o datora îmi cauza mari neplăceri şi că sunt nevoită să-i cer să-mi dea un *rafiq* care să mă însoţească până la graniţa cu clanul 'Anazeh. Ibrahim s-a purtat extrem de amabil şi m-a asigurat că-mi va pune la dispoziţie un *rafiq*. Se pare că nu mi-au creat dificultăţi în mod deliberat. Intenţionez să aleg cele mai bune cămile, să-i iau cu mine pe Fattuh, 'Ali şi pe băiatul negru Fellah, cu care să plec către Nejef [al-Najaf]. Pe oamenii mei din Damasc i-am trimis înapoi acasă. Vor aştepta alte câteva zile pentru a permite cămilelor să se odihnească mai mult, după care se vor alătura unei caravane ce se îndreaptă spre Medina [al-Madinah] – este un drum de 10 zile. Iar de acolo se vor sui în tren. Cum nu am bani, nu pot decât să încerc să ajung la Bagdad, însă mă consolez cu gândul că n-aş fi putut face mai mult decât atât anul acesta. N-aş fi avut cum să mă îndrept de aici spre sud; triburile sunt pe picior de război şi drumul e blocat. Am

auzit că Ibn Sa'ud a cucerit Hasa[81] şi a alungat trupele turceşti. Apreciez ca foarte probabilă intenţia lui de a ataca Hayyilul şi dacă *amir*-ul nu va avea succes în raidul său asupra oraşului [Jof], viitorul triburilor Shammar va fi serios pus sub semnul întrebării. Guvernul turc le trimite arme… dar cred că steaua lui Ibn Saud este acum în ascensiune şi dacă se va alia cu Ibn Sha'lan (clanul 'Anazeh din Ruwalla), îl vor pune pe Ibn Rashid între ciocan şi nicovală. Mă simt de parcă aş fi trăit un capitol din *O mie şi una de nopţi* în ultima săptămână. Femeia circaziană şi sclavii, îndoielile şi neliniştea, Fatima şi urzelile ei din spatele zidurilor *qasr*-ului, Ibrahim cu buzele lui zâmbitoare şi ochii iscoditori – şi întregul oraş aşteptând să afle soarta armatei conduse de *amir* în asediul asupra Jofului. Spiritual vorbind, locul miroase a sânge. De două ori de când Khalil a ajuns aici, cei din dinastia Rashid s-au trecut unii pe alţii prin sabie – poveştile istorisite în jurul focului meu de tabără sunt toate despre omoruri şi până şi aerul şopteşte „crimă". Când stai zi după zi între ziduri înalte de pământ situaţia începe să te calce pe nervi, şi nu pot decât să mulţumesc Cerului că nu sunt o fire foarte impresionabilă.

Din şapte nopţi, nu m-au ţinută trează decât una. Şi mă rog la Dumnezeu ca să le dea tuturor gândul cel bun!

6 martie 1914

Am ajuns în sfârşit la finalul comediei – căci comedie s-a dovedit a fi până la urmă. Şi n-am idee care a fost motivul din spatele ei, căci cine poate pătrunde cu gândul în minţi aşa de întunecate? În dimineaţa zilei de 3 martie, a apărut un oarecare sclav eunuc pe nume Sa'id, o persoană de mare importanţă, şi cu el încă cineva, şi m-au informat că nu puteam pleca şi că nu puteau să-mi dea niciun ban până ce *amir*-ul nu trimitea un emisar. M-am grăbit să trimit mesaje unchilor lui 'Ali şi negocierile au fost reluate cu o vigoare renăscută. În ziua următoare, am primit un mesaj de la mama *amir*-ului, Mudi, prin care eram invitată să merg în vizită seara. M-am dus (străbătând solemn călare, în lumina lunii, străzile tăcute din acest loc bizar) şi am petrecut două ore descinse direct din *O mie şi una de nopţi* cu femeile din palat. Îmi închipui că în puţine locuri mai poţi vedea Orientul adevărat, necontrafăcut în obiceiurile sale, aşa cum sunt ele păstrate de secole de-a rândul – şi Hayyil este unul dintre ele. Acolo am văzut femeile învăluite în brocarturile lor indiene, împodobite cu bijuterii şi servite de sclavi, şi nimic în jur nu trăda vreo prezenţă europeană – cu excepţia mea! Eu eram pata de culoare. Unele

[81] O fâşie de teren din estul Arabiei, în apropierea Golfului Persic (n.a.).

dintre femeile din casa şeicului erau nemaipomenit de frumoase. Trec din mână în mână, cu tot cu puterea şi gloria lor – sunt proprietatea învingătorului, chiar dacă, închipuieşte-ţi! mâinile lui sunt pătate de sângele soţilor şi copiilor noilor neveste. Mudi însăşi – o femeie încă tânără şi fermecătoare – a fost pe rând soţia a trei *amir*-i. Hm, într-o bună zi îţi voi explica în amănunt cum vine treaba asta, dar adevărul e că deocamdată încă sunt în stare de şoc. Am petrecut ziua următoare în detenţie solitară – ai înţeles, sper, că în fapt am fost prizonieră în casa aceea mare pe care mi-au dat-o. Astăzi am primit o invitaţie din partea a doi băieţi, veri de-ai *amir*-ului, să le fac o vizită la ei în grădină. M-am dus după rugăciunile de la miezul zilei şi am stat până la *'asr*. A fost din nou ceva fantastic de oriental şi medieval. Erau cinci copii foarte mici, toţi veri între ei, îmbrăcaţi în robe lungi, brodate cu aur, solemni şi tăcuţi, holbându-se la mine cu ochii lor fardaţi. Şi gazdele mele, care aveau 13 sau poate 14 ani – unul dintre ei avea o faţă veselă, ca orice băiat, dar celălalt un chip grav şi impasibil. Amândoi însă s-au arătat foarte ospitalieri. Am stat în seră aşezaţi pe covoare – ca în desenele din cărţile ilustrate persane. Sclavi şi eunuci ne-au servit cu ceai şi cafea şi fructe. Pe urmă ne-am plimbat prin grădină şi băieţii au rostit pentru mine cu mare grijă numele tuturor copacilor. Şi pe urmă ne-am aşezat din nou şi am băut iarăşi ceai şi cafea. Sa'id eunucul era şi el prezent şi mi-am exprimat din nou dorinţa de a pleca din Hayyil şi din nou am fost refuzată – nu puteam pleca decât după sosirea mesagerului *amir*-ului. Nici eu şi nici nimeni altcineva nu ştia când va veni mesagerul, şi chiar nu am habar dacă în spatele răspunsului nu se ascundea altceva. Sa'id a venit la noi după *'asr* şi i-am vorbit foarte dur, după care am pus brusc capăt discuţiei. Chiar m-am gândit că am fost prea nepoliticoasă, dar adevărul e că eram nervoasă. După o oră, am primit cămilele, iar după căderea nopţii Sa'id a revenit cu un sac plin cu aur şi un permis prin care mi se acorda dreptul de a merge oriunde voiam şi oricând voiam. N-aş şti să spun de ce mă refuzaseră înainte sau de ce cedaseră acum. Dar nu contează, sunt liberă şi m-am liniştit – inima îmi tresare de bucurie.

17 martie 1914

De 10 zile nu am mai scris nimic, din cauza oboselii acumulate pe drum. Dar astăzi, aşa cum vei afla, am avut o zi scurtă şi voi profita de asta. Nu am părăsit Hayyilul decât pe data de 8 martie. Am cerut şi am obţinut permisiunea de a vedea oraşul şi *qasr*-ul la lumina zilei – permisiune care îmi fusese refuzată până atunci – şi de a fotografia. Mi-au dat permisiunea de a fotografia fără restricţii – spre surpriza şi bucuria

mea, şi a doua zi am ieşit în oraş, mi s-a arătat *modif*-ul[82] şi bucătăria cea mare a *qasr*-ului, unde am făcut multe poze. Toată lumea era zâmbitoare şi afabilă – şi tot timpul m-am gândit la Khalil, care venea acolo pentru a-şi bea cafeaua şi a-şi primi răsplata sărăcăcioasă – *taman*-ul. Locul e extraordinar de pitoresc şi nu am nicio îndoială că păstrează aspectul tuturor palatelor arabe de după Epoca Ignoranţei. Cândva, *inshallah*, îmi vei putea vedea fotografiile. Am fotografiat apoi *meshab*-ul şi exteriorul moscheii şi, pe când străbăteam străzile, am făcut şi acolo poze. Când am ajuns acasă, am primit un mesaj de la prietena mea circaziană, Turkiyyeh, care mă invita la ceai la ea acasă. M-am dus şi am fotografiat oraşul Hayyil de pe acoperişul casei ei şi mi-am luat la revedere cu afecţiune de la gazda mea. Presupun că ne-am despărţit pentru totdeauna, şi nu ne-au rămas decât amintirile. În timp ce mă apropiam de casă, lumea s-a îmbulzit să mă vadă, dar aparent cu un interes plin de bunăvoinţă faţă de persoana mea. Iar într-un final şchiopii, schilozii şi orbii s-au adunat în faţa uşii mele şi le-am aruncat o pungă cu monede de alamă.

Şi astfel vizita mea bizară la Hayyil a luat sfârşit, după 11 zile de prizonierat, într-un soi de apoteoză!

—— || ——

[82] Sala de recepţii. (n.a.).

În vremuri de război

Bagdad, 5 aprilie 1914, scrisoare către Chirol

> …Ar trebui probabil să mă întorc via Atena. Nu prea îmi pasă ce traseu aleg, chiar îmi e total indiferent. Şi nici Londra nu mă atrage acum prea mult, aşa că dacă n-am motive să mă grăbesc, nu o voi face…
>
> Am devenit o sălbatică, căci am văzut şi auzit lucruri ciudate care mi-au deschis mintea. Va trebui să încerci să mă mai civilizezi un pic, iubite Domn. Cred că faţă de tine nu m-am schimbat şi ştiu că mă vei suporta aşa cum sunt. Dar în ce măsură voi suporta eu Anglia – să mă întorc la aceleaşi lucruri şi să nu fac decât să le repet – asta e întrebarea pe care mi-o pun acum uneori. Cu toate că lucrurile nu vor mai fi de fapt la fel, din moment ce le voi privi cu alţi ochi. Am avut enorm de câştigat din călătorie, şi asta nu voi uita niciodată. Scrisoarea asta îţi este destinată numai ţie – n-o arăta nimănui şi nu spune nimănui că cea pe care au cunoscut-o se întoarce complet alta. Poate că nici nu-şi vor da seama.

Gertrude a revenit la Bagdad, şi-a expediat jurnalul pe adresa din Addis Abeba a lui Dick Doughty-Wylie şi şi-a croit istovită drum înapoi prin Deşertul Sirian către Damasc. Acolo a fost nevoită să suporte o perioadă de convalescenţă, fiind îngrijită de prieteni, înainte de a porni spre Londra, unde a ajuns într-o stare de depresie accentuată. Pentru această călătorie va fi premiată cu medalia de aur de către Royal Geographical Society, fapt care nu a împiedicat-o însă să considere că expediţia fusese un eşec. Îi fusese imposibil să-şi atingă obiectivul, acela de a ajunge la Riad şi la Ibn Saud. Doughty-Wylie era departe şi nu ştia dacă aveau să se revadă vreodată. Viitorul i se arăta sumbru şi lipsit de orice speranţă.

26 martie 1914, scrisoare către Doughty-Wylie

> După toate acestea, te încearcă întotdeauna un sentiment de deziluzie… încerc să-mi fac curaj amintindu-mi cât de mult aşteptasem să… se termine, pentru ca, atunci când am ajuns la sfârşit, să văd că nu mă alesesem cu nimic. Nimic, doar praf şi pulbere.

La Londra, Dick intenţionase să pună capăt relaţiei cu Gertrude, dar după mai puţin de o lună de la sosirea în Albania a început din nou să-i scrie la fiecare câteva zile. Surprinzător, lunile de despărţire i-au apropiat pe cei doi mai mult ca oricând. Gertrude îi compusese întotdeauna scrisori de dragoste şi de acum încolo Dick îi va răspunde la fel.

Aflat la Addis Abeba, fără Judith, lipsit de orice companie feminină şi bând probabil prea mult, Dick i-a scris lui Gertrude epistole mai înflăcărate ca niciodată. La rândul ei, Gertrude a dat frâu liber pasiunii în corespondenţa purtată, fără a se mai teme că Judith îi putea citi scrisorile. Legătura emoţională dintre ei s-a întărit. „Ce n-aş da să fii cu mine aici, în casa asta goală", i-a scris Dick, iar după aceea au urmat cuvintele pe care Gertrude le aştepta de multă vreme: „Mi-ai spus că voiai să mă auzi mărturisind că te iubesc, voiai să rostesc aceste vorbe cu toată claritatea… Ei bine, da, te iubesc – oare te ajută cu ceva acolo unde eşti acum, în deşert?… O iubire ca aceasta înseamnă însăşi viaţa."

Mariajul Doughty-Wylie a ajuns într-un impas în preajma Anului Nou, când Dick s-a referit în scrisori la „dezamăgirea soţiei mele că nu mi-am făcut mai multe relaţii de serviciu utile" şi la „regretul unor pierderi… dragostea pentru tine, şi ea pierdută".

Gertrude se afla la Rounton pe 4 august 1914, data la care Marea Britanie a intrat în război. A pornit să cutreiere satele, cocoţându-se în vârful căruţelor pentru a-i îndemna pe lucrătorii câmpului şi mai apoi pe mineri să facă ceea ce ea ar fi făcut dacă ar fi fost bărbat – să se înroleze.

Majoritatea ţărilor au intrat, una după alta, în război. O singură împuşcătură într-o capitală europeană îndepărtată a grăbit mobilizarea a 65 de milioane de bărbaţi şi femei şi va duce la pierderea a 38 de milioane de vieţi. Pentru moment, tot ce a putut face Gertrude a fost să se alăture muncii celorlalte femei din înalta societate şi să accepte o slujbă uşoară de funcţionară într-un spital la Clandon Park din Surrey, un conac mare al lordului Onslow rechiziţionat pentru a adăposti răniţi. Curând, Rounton va deveni şi el spital pentru 20 de convalescenţi belgieni. Într-un weekend ea a făcut o vizită unor prieteni, familia St. Loe Strachey, a căror reşedinţă fusese de asemenea transformată în casă pentru convalescenţi.

Clandon Park, Surrey, 17 noiembrie 1914

Unul dintre primii [răniţi] a fost un bărbat din Congo negru ca tăciunele. Omul reuşise să ascundă în pat un cuţit imens. Prima lui replică a fost: *„En Afrique pas de prisonniers”*[83].

Şi-a plimbat mâna în chip semnificativ peste gât şi a adăugat: „Mange”[84]…

St Loe a remarcat în trecere: „Unul dintre efectele neaşteptate ale războiului este acela de a avea dormitorul cel mai mare ocupat de un canibal.”

Noiembrie 1914

Am invitat mai mulţi prieteni de la Crucea Roşie să mi se alăture imediat ce se va ivi o slujbă potrivită în străinătate… Arabia mai poate să aştepte…

După numai trei săptămâni petrecute la Clandon, i s-a cerut să se prezinte la Biroul pentru răniţi şi dispăruţi al Crucii Roşii situat în Boulogne. Gertrude a avut la dispoziţie trei zile pentru a ajunge în Franţa şi i-a scris la Rounton cameristei sale, Marie Delaire, rugând-o să-i trimită lenjerie de corp, ceasuri, jachete şi cizmele ei de călărie, pentru a putea umbla prin noroi.

Sarcina ei la Biroul pentru răniţi şi dispăruţi (W&MED[85]) consta în a încerca să răspundă întrebărilor puse de familiile cu bărbaţi plecaţi la război şi care încetaseră să mai primească scrisori de la ei. Aceşti bărbaţi fie dispăruseră fără ca moartea să le fie confirmată, fie erau răniţi prea grav pentru a putea scrie acasă, fie fuseseră luaţi prizonieri. Atunci când Gertrude a ajuns în Franţa, biroul se înfiinţase de numai trei săptămâni şi munca era făcută de voluntari, printre care se numărau şi două prietene de-ale ei din copilărie, Flora şi Diana Russell.

Boulogne, 25 noiembrie 1914, scrisoare către Doughty-Wylie

Am avut un interviu îngrozitor cu oamenii de la paşapoarte ai Crucii

[83] „În Africa nu se iau prizonieri” (în lb. franceză, în original). (n. tr.).

[84] „Se mănâncă” (în lb. franceză, în original). (n. tr.).

[85] The Wounded and Missing Enquiry Department. (n. tr.).

Roşii… vârsta 46, înălţimea 1,66 m… nicio profesie… gura normală… faţa, ei bine… m-am uitat la infirmieră: „Rotundă”, a decis ea.

Noiembrie 1914

Pisica şi cu mine suntem singurele care nu purtăm uniformă…

Cred că m-am născut cu dragostea pentru munca de birou! Funcţionară, asta mi-a fost menit să fiu… Simt că am fost împinsă către slujba asta aşa cum unii se apucă de băutură, ca să uite.

Gertrude şi-a dat imediat seama că biroul funcţiona fără niciun sistem; voluntarii îşi începuseră munca atunci când scrisorile abia dacă picurau, dar stropii s-au transformat în şuvoi. Campania recentă de la Mons îşi luase obolul de 15.000 de soldaţi britanici ucişi, răniţi sau daţi dispăruţi, şi totuşi doamnele continuau să muncească pe bază de notiţe mâzgălite în grabă sau din memorie. Moştenitoarea care până atunci se dedicase total aventurii a început acum să lucreze cu mare zel, de parcă viaţa ei depindea de asta. A creat o bază ele date pentru uzul întregului birou, a făcut fişe pe care le-a aşezat în ordine alfabetică, cu trimiteri la alte referinţe, şi a scos din registre numele care stătuseră acolo peste cinci luni. Pe acestea le-a trecut în dosare marcate cu titlul „Dispărut în misiune, presupus mort”, unde rămâneau până la verificare, când familiile urmau să primească de la Ministerul de Război îngrozitorul formular de anunţ. Cunoscând cât de strâmtorate erau familiile muncitorilor din oţelării, înţelegea cât de greu era pentru ele să-l piardă pe cel care le punea pâinea zilnic pe masă. Le-a scris acestor familii, explicându-le ce drepturi aveau şi cum să le revendice.

26 noiembrie 1914

Cantitatea de muncă de birou de aici este teribilă. Lucrăm nonstop de la 10 până la 12.30 şi de la 2 la 5, îndosariind, indexând şi trimiţând răspunsuri la scrisorile familiilor… Cu cât avem mai mult de muncă, cu atât necesitatea înregistrării adecvate a informaţiilor devine mai necesară… Cred că aţi ghicit deja că sunt dispusă să-mi asum eu această îndatorire. Cu cât primesc mai multe sarcini, cu atât îmi place mai mult.

Gertrude a scris acasă, plângându-se că femeile nu aveau dreptul să facă cercetări la spitale dar, fără a se demoraliza, şi-a creat propriile

canale de informare apelând la preoţii militari şi, sfidând restricţiile, a vizitat avanposturi şi spitale oricând a vrut pentru a discuta cu cei internaţi în saloane. A rugat-o pe Florence să-i trimită o listă cu cei înscrişi în batalioanele teritoriale şi o carte de telefoane din Londra.

27 noiembrie 1914

Uneori merg în spitalele mari ca să vorbesc cu soldaţii… Discut şi cu mulţi germani. Oamenii noştri sunt extrem de drăguţi şi se poartă amabil cu ei, încercând să-i înveselească pe cât pot, având în vedere că nu le vorbesc limba.

1 decembrie 1914

Primim scrisorile cele mai triste şi ne întâlnim cu oamenii cei mai nefericiţi de pe lume.

11 decembrie 1914, scrisoare către Chirol

Avem un ordin nou, emis de însuşi Kitchener[86], prin care se interzice intrarea fără permis în spitale a vizitatorilor. E o prostie fără margini. Încă nu am avut timp să cer un permis – am fost prea ocupată dar presupun că nu voi întâmpina dificultăţi. Motivul invocat e acela că spionii pot pătrunde astfel în spitale pentru a-i chestiona pe răniţi şi a obţine informaţii valoroase despre poziţia regimentelor! Oricine a avut prilejul să discute cu oamenii noştri internaţi în spitale ştie cât de ridicolă este povestea asta. În general, ei nu dau decât date vagi cu privire la locurile pe unde au fost şi ceea ce au făcut ei acolo.

Fragment dintr-un raport comun al Comitetului de război redactat de Gertrude

Ar trebui să se ştie acasă că întrebările pe care răniţii ni le pun despre camarazii lor daţi dispăruţi reprezintă una dintre laturile cele mai dificile ale muncii noastre. Bărbaţii care ajung din tranşee în spitale au nervii atât de zdruncinaţi, încât mărturiile depuse de ei trebuie verificate şi răsverificate prin chestionarea altor soldaţi şi astfel fiecare „caz anchetat” necesită implicarea a cel puţin patru sau cinci oameni.

[86] Lordul Horatio Herbert Kitchener (1850–1916), feldmareşal britanic şi administrator colonial, a fost numit în 1914 secretar de stat la Ministerul de Război. (n. tr.).

Încă de pe 16 decembrie 1914, Gertrude şi-a anunţat părinţii într-o scrisoare că „Aproape am terminat cu repararea mormanului de greşeli pe care l-am găsit când am sosit aici. Nimic nu era verificat şi am continuat să adunăm greşeli după greşeli, fără să ne gândim nicio clipă la haosul pe care îl cream… Dacă nu dăm dovadă de o corectitudine exemplară, mai bine ne lăsăm de meserie.”

Eficienţa biroului de la Boulogne a fost curând recunoscută la nivel mai înalt şi Gertrude a fost numită oficial şefa departamentului. A cerut şi a primit sarcina de a răspunde scrisorilor. A înlocuit Formularul B101–82 trimis de Ministerul de Război şi înfiorătoarea lor telegramă standard – *„Vă informăm cu profund regret că grenadierul de brigadă E.R. Cook a fost ucis în luptă pe data de 26 aprilie. Lordul Kitchener vă transmite sincere condoleanţe. Secretar de stat la Ministerul de Război”* – cu o scrisoare mai sensibilă:

„Doamnă,
Îmi revine îndatorirea regretabilă de a vă informa că printr-un raport primit astăzi Ministerul de Război a fost notificat cu privire la moartea soldatului Williams, J.D., număr de identificare 15296, care a avut loc într-un loc necunoscut pe data de 13 noiembrie 1914. Cauza morţii: ucis în luptă.”

În afara grijilor pe care şi le făcea mereu pentru Dick Doughty-Wylie, Gertrude mai era preocupată şi de soarta fratelui ei Maurice, care se pregătea să plece pe front. Locotenent-colonel la regimentul Green Howards, acesta s-a distins în atacul asupra unor soldaţi germani, când a reuşit să treacă graniţa belgiană, însă a fost rănit câteva luni mai târziu şi a surzit aproape complet, fiind declarat inapt pentru serviciul militar în iunie 1917. Nu şi-a recăpătat niciodată auzul.

Unul dintre aspectele cele mai întunecate ale muncii desfăşurate de Gertrude consta din localizarea mormintelor bărbaţilor îngropaţi în grabă pe câmpurile de luptă şi ale căror rude cereau dovezi ale morţii lor. De multe ori, prin cercetările întreprinse de Crucea Roşie se descoperea că mormântul sau groapa care adăpostea rămăşiţele soldatului respectiv conţinea şi alte trupuri. Gertrude a înregistrat în

acte existenţa unui mormânt cu 98 de cadavre, din care numai 66 încă purtau plăcuţele cu numerele de identificare. Suferind în continuare de depresie, s-a implicat şi mai mult în muncă, preferând să-şi ia asupra sa mai multe sarcini decât să le delege unor colegi de birou care lucrau mai încet.

27 decembrie 1914, scrisoare către Chirol

> Am auzit că în ziua de Crăciun aproape că s-a lăsat linişte deplină şi s-a instaurat pacea lui Dumnezeu. Nu s-a tras mai deloc, oamenii au ieşit din tranşee şi s-au amestecat între ei, iar undeva trupele duşmane au organizat chiar şi un meci de fotbal… Ciudat, nu-i aşa?… Uneori reuşim să recâştigăm poziţiile pierdute şi îi găsim pe răniţi adunaţi frumos laolaltă şi întinşi în adăposturi; alteori îi găsim străpunşi cu baioneta – sau cel puţin aşa suntem informaţi de conducerea regimentului, în funcţie de starea de spirit din acel moment, ce ştiu eu? Oricum, povara pentru minte devine tot mai grea pe zi ce trece…
>
> Sunt obosită… Sunt prea aproape de încleştarea purtată în noroi. E o ţară nenorocită, aflată complet sub ape… nu ai cum să te fereşti de noroi.

Boulogne, 30 decembrie 1914

> …Uitarea nu-şi găseşte loc şi grijile nu ne dau pace toată ziua. Uneori mă întreb dacă vom mai şti vreodată ce înseamnă să fii fericit.

Scrisoare nedatată către Chirol

> Atunci când ne aflăm sub focul încrucişat al artileriilor avem circa 50 de răniţi pe zi… Vremea e mizerabilă acum – plouă încontinuu… Drumurile de dincolo de St. Omer sunt într-o stare deplorabilă. Pavajul din piatră a început să cedeze… şi de o parte şi de alta a drumului se întind mlaştini. Maşinile grele care sunt împinse de pe pavaj în noroi nu mai pot fi scoase de acolo şi rămân înnămolite pe vecie.

Sir Robert Cecil, şeful Crucii Roşii Britanice, reuşise într-un final să convingă Ministerul de Război să-l lase să stabilească o linie de comunicare cu regimentele aflate pe front. Maiorul Fabian Ware şi echipa sa aveau să fie noii beneficiari ai anchetelor întreprinse de biroul Crucii Roşii. Primul om din echipă, un oarecare domn Cazalet, a sosit la Boulogne în ziua Anului Nou cu un vraf de documente care trebuiau sortate.

Boulogne, ziua de Anul Nou 1915

Până la urmă a sosit şi Anul Nou. Iată cum s-a întâmplat. Ieri-dimineaţă, în biroul nostru şi-a găsit „débouché" domnul Cazalet, care lucrează pe front împreună cu Fabian Ware. Domnul Cazalet a adus o legătură încâlcită de scrisori şi liste asupra cărora lucrase pentru a le compara cu informaţiile noastre şi a le pune de acord. Am avut la dispoziţie doar 24 de ore, înainte de întoarcerea lui pe front. Era ca un basm, numai că nu am avut parte de ajutorul furnicilor şi albinelor. Diana a dat fuga şi a adus un registru mare, în care să înregistrăm şi indexăm informaţiile.

Pentru cină nu am avut decât două ore, de la 7 la 9… La 9, ne-am întors la birou. Până la 9.30, totul fusese sortat şi eu am început să introduc datele în registru, pe măsură ce Diana mi le dicta. N-am fi reuşit să o facem dacă nu m-aş fi ocupat să avem totul dinainte pregătit. La miezul nopţii, am făcut o pauză preţ de câteva minute, ne-am urat unul altuia un an mai bun şi am mâncat ciocolată… La 2 a.m. mai aveam de lucrat încă o oră sau două până să terminăm, aşa că ne-am dus acasă la culcare. M-am întors la birou la 8.15, gata pentru o nouă zi de lucru obişnuită… şi am reînceput să introduc date în registru. La 12.30, cu doar o oră înainte de expirarea timpului, am terminat şi i-am dus registrul domnului Cazalet. Fusese o perioadă incitantă şi ne duseserăm treaba la bun sfârşit, aşa că de acum încolo am stabilit o procedură de lucru.

În aceeaşi zi, Gertrude a făcut o vizită specială la spitalul Secunderabad pentru rezidenţi indieni, unde s-a întâlnit cu diverşi sikhi[87], gurkha[88], jat[89] şi afridi[90].

…Bucătarii preparau mâncăruri hinduse şi mahomedane în vase separate şi mirosul îmbietor de ghee[91] şi aromele orientale puternice înmiresmau aerul… Toţi oamenii aveau felicitarea de Crăciun a regelui

[87] Adepţi ai sikhismului, sectă hindusă cu influenţe islamice. (n. tr.).

[88] Soldaţi nepalezi. S-au remarcat prin curajul lor în luptă în Războiul anglo-nepalez (1814–1816), după care britanicii au început să-i angajeze ca mercenari. (n. tr.).

[89] Membri ai unor comunităţi agricole din nordul Indiei şi Pakistan. (n. tr.).

[90] Trib pakistanez şi afgan. (n. tr.).

[91] Ulei din unt folosit în bucătăria indiană. (n. tr.).

prinsă deasupra patului şi cutia cu mirodenii a prinţesei Mary pe măsuţa de dedesubt[92].

Gertrude nu i-a mărturisit decât lui Chirol grijile pe care şi le făcea pentru Doughty-Wylie şi oamenii aflaţi în tranşee.

16 decembrie 1914, scrisoare către Chirol

Sunt în stare să lucrez cât e ziua de lungă – e ca o punte aruncată peste prăpastia suferinţei din care nu reuşesc să scap de atâta amar de vreme. Uneori chiar simt că mă aflu pe marginea prăpastiei. Ar trebui să discut cu tine faţă în faţă despre asta, şi nu să-ţi scriu. Iartă-mă, te rog. În unele zile aproape că nu mai pot să suport – şi asta e una din ele, de aceea mă plâng ţie… dragul meu Domn, prietenul meu cel mai iubit şi mai bun.

12 ianuarie 1915, scrisoare către Chirol

Am primit sarcina să mă ocup de toată corespondenţa adunată la birourile din Paris, Boulogne şi Rouen. Mă bucur pentru asta, căci forma în care transmitem veştile nefericite – căci în majoritate asta trebuie să facem – este de cea mai mare importanţă şi dacă e să o fac eu, măcar să ştiu că mi-am dat toată silinţa… Duc o existenţă solitară şi nu mă gândesc decât la sărmanii de a căror soartă înfiorătoare mă ocup…

Scrisorile pe care le primesc şi cărora le răspund zilnic îmi frâng inima. Chiar dacă nu le putem oferi familiilor decât puţine veşti bune, cred că îi consolează faptul că ştiu că ne străduim să aflăm ce s-a întâmplat cu cei dragi lor. Deseori îmi dau seama că aceştia nu au nicio şansă să fie în viaţă şi atunci răspund cu cât mai multă blândeţe la scrisori şi mă feresc cu mare grijă să împărtăşesc rudelor oribilele detalii pe care le cunosc. Asta e sarcina mea zilnică.

Muncesc continuu, este o muncă absorbantă şi atât de tristă, încât uneori cu greu o suport. E ca şi cum aş ţine în mâinile mele filele dosarului personal al războiului. Poveştile pe care le aflu nu le pot uita; figurile simple în splendoarea lor care trăiesc în aceste poveşti îmi populează gândurile şi cuvintele pe care le-au rostit îmi răsună în urechi.

---

[92] Pentru Crăciunul din 1914, la iniţiativa prinţesei Mary, fiica regelui George al V-lea, soldaţii britanici au primit în dar cutii din alamă imprimate în relief *(Prince's Mary gift box)* conţinând, în afara felicitării, tutun, ciocolată, obiecte de papetărie etc. Pentru această acţiune de mare amploare (în total au fost trimise peste 2,6 milioane de cutii) s-a creat un fond special în care s-au adunat atât banii oferiţi de prinţesă, cât şi alte mii de donaţii. (n. tr.).

Câtă pierdere, câtă suferinţă.

…În timp ce noi stăm aici, altundeva viaţa se scurge, iar noi nu putem face nimic. Acum pe front se petrec lucruri incredibile – oamenii stau în tranşee cu apa până la genunchi, îngropaţi în noroi. Se scufundă în el până la genunchi, până la coapse. Când se întind în noroi pentru a trage cu puşca nu o pot face pentru că au coatele îngropate în el. Jumătate din cazurile care ajung în spitale sunt de reumatism şi îngheţ. Stau în tranşee câte 21 de zile la rând, uneori chiar 36, dacă poţi să-ţi închipui aşa ceva.

În scurtul timp petrecut la W&MED, Gertrude a ajuns să înţeleagă viaţa în tranşee mai bine decât majoritatea celor care nu fuseseră pe front. Publicul britanic era ţinut în beznă cu privire la numărul real al pierderilor de vieţi, în timp ce ea şi-a format o imagine clară asupra realităţii şi a duplicităţii din spatele ei. A fost începutul unei deziluzii faţă de guvern şi autorităţi care îi va marca de acum încolo toată viaţa.

2 februarie 1915, scrisoare către Chirol

Se estimează că un ofiţer din linia întâi nu rezistă decât circa o lună pe front înainte de a fi rănit… Totul se reduce la cucerirea, pierderea şi recucerirea unei tranşee; 4.000 de vieţi s-au pierdut aşa numai în ultimele şase săptămâni. Ce pierdere amară…

1 aprilie 1915, scrisoare către Chirol

Victoria à la Pirus de la Neuve Chapelle a demonstrat mai limpede că oricând neputinţa noastră de a străpunge liniile inamice. Mi-e greu să ghicesc de ce ni se ascund cifrele morţilor. Am pierdut undeva în jur de 20.000 de oameni, iar germanii între 8 şi 10.000.

Numai atunci când primea scrisori de la Doughty-Wylie durerea lui Gertrude era pentru un scurt timp alinată. Din Addis Abeba, mesajele lui Dick, încâlcite dar tot mai afectuoase, o urmăriseră pe Gertrude din deşert până la Londra şi acum la Boulogne. Văduvit de sex în absenţa lui Judith, Dick nu se putea gândi decât la asta. „În seara asta nu mi-aş dori să stăm de vorbă, ci să fac dragoste cu tine”, i-a scris el. „Ai vrea, ţi-ar plăcea, sau în calea noastră s-ar ridica o sută de bariere care, zburlindu-se, ne-ar despărţi? – chiar şi aşa, ştiu că le-am doborî… Te simt în braţele mele, vie, înflăcărată… Dar nu va fi să

fie…” Scrisoarea continua: „Uneori femeile se dăruiesc bărbaţilor doar pentru a le face lor plăcere. N-aş vrea deloc ca o femeie să facă aşa ceva pentru mine. Aş vrea să simtă şi ea, până la ultimul suspin, aceeaşi nevoie şi pasiune care mă animă pe mine. N-ar trebui să se mulţumească din partea mea cu mai puţin.”

Gertrude i-a răspuns cu scrisori pline de infinită pasiune şi mult dor.

> Dragul meu, iubitul meu, îţi dăruiesc acest an şi toţi anii care vor veni după el, e un cadou modest, ştiu – anul acesta, eu cu toate gândurile mele şi iubirea mea… Dragul meu, atunci când îmi spui că mă iubeşti şi încă mă doreşti, inima mea cântă – şi pe urmă plânge de dorul tău. Am umplut toate golurile din lume cu dorinţa de a fi cu tine; ea se revarsă şi urcă până la înălţimea munţilor unde te afli.

La sfârşitul anului, total pe neaşteptate, Dick i-a transmis veşti deloc îmbucurătoare. Judith, care în tinereţea ei fusese soră medicală, sosise şi ea în nordul Franţei pentru a lucra la un spital. Nu după mult timp, Gertrude a primit din partea ei o scrisoare prin care i se solicita o întrevedere. Gertrude voia cu orice preţ să o evite pe Judith, dar în acelaşi timp nu dorea să-i trezească suspiciuni refuzând-o. Nu era genul de persoană care să strice mariaje. Dacă ar fi fost întrebată, ar fi spus adevărul. După acea întâlnire dureroasă, din scrisoarea trimisă de Gertrude lui Dick se poate deduce că Judith i-ar fi spus că Dick nu avea să-şi părăsească niciodată soţia şi nici nu avea să divorţeze.

> A fost îngrozitor. Nu vreau să mai trec prin aşa ceva… N-o să mă părăseşti, nu-i aşa?… E un chin, un supliciu care nu se mai termină.

Şi în acel moment, când Gertrude se afla pe culmile disperării, Dick i-a scris că se întorcea acasă. Urma să ajungă la Marsilia în februarie, să o viziteze pe Judith în Franţa şi apoi să meargă la Londra. Avea să îi trimită veşti, iar Gertrude trebuia să fie pregătită să vină şi ea la Londra ca să-l întâlnească. Nu avea să rămână mult. Se oferise voluntar „cu bucurie” pentru linia întâi a frontului şi urma să plece către Gallipoli. Nu aveau la dispoziţie decât patru nopţi şi trei zile împreună.

Din păcate, cele mai fericite şi mai romantice momente din viaţa

lui Gertrude au fost totodată şi cele mai amare şi mai dureroase. Povestea iubirii ei pasionale pentru Dick şi a iubirii lui pentru ea este aceea a doi oameni despărţiţi constant de simţul ei inviolabil al onoarei, ca şi de prejudecăţile vremii şi distanţele geografice. Cele câteva zile îndelung aşteptate petrecute în Half Moon Street au trecut fără ca dragostea lor să fie consumată în sens pur fizic. Din scrisorile tulburătoare trimise ulterior de Gertrude lui Dick rezultă că ea nu reuşise să-şi învingă pudoarea înnăscută. Voise să o facă, dar se retrăsese în ultima clipă, iar Dick nu insistase pentru a o determina să se răzgândească. S-au întâlnit şi s-au despărţit într-un mod neconcludent şi Gertrude i-a trimis la Gallipoli scrisori pline de frământări şi mistuite de regrete în care încercase să-i explice eşecul consumării iubirii lor.

> Cândva voi încerca să îţi explic – teama, spaima – oh, tu ai crezut despre mine că sunt curajoasă. Te rog să mă înţelegi: nu mi-a fost teamă de consecinţe – nicio clipă nu m-am gândit la ele. Ci teama de ceva ce nu cunosc… De fiecare dată când teama aceasta se înălţa în mine, mi-aş fi dorit ca tu să o înlături… Dar n-am putut să-ţi cer să o exorcizezi. Nu am putut. E ultimul cuvânt de pe lume pe care l-aş rosti. Tu eşti cel care ar trebui să îl rostească…
>
> Nu pot să dorm – nu pot să dorm. E ora 1 dimineaţa…
>
> Tu şi numai tu te interpui între mine şi restul lumii… când nu mă aflu în braţele tale nu mă pot odihni. Viaţă şi foc, aşa mi-ai spus că sunt. Mă aprind şi flacăra mă arde şi mă mistuie… Dick, înţelege că aşa nu se poate trăi. Când totul se va termina, va trebui să revendici ceea ce îţi aparţine… În faţa lumii întregi revendică-mă şi ia-mă şi ţine-mă în braţele tale pentru veşnicie… Urăsc să mă furişez aşa. Dar ca să vin cu braţele deschise către tine, asta pot să fac, şi trăiesc pentru asta, căci ce aş avea de pierdut? Pentru mine nimic altceva nu contează; respir şi gândesc şi mă mişc prin tine. Poţi să o faci, îndrăzneşti să o faci? Când totul se va fi terminat, când îţi vei încheia misiunea cu bine, vei risca totul de dragul meu? Pentru că despre asta este vorba, totul sau nimic. Nu pot trăi fără tine… Dacă mori, să mă aştepţi – nu mă tem să traversez râul morţii şi voi veni la tine.

Tot mai disperată, chinuită de regrete şi de gândul că Dick putea muri la Gallipoli, Gertrude i-a transmis un ultimatum plin de pasiune;

7 martie 1915

Sunt liniştită în privinţa împuşcăturilor şi bombardamentelor care te aşteaptă. Dacă va fi să pleci de pe această lume, te voi căuta şi te voi găsi. Dacă va fi să te caut şi dincolo de orice graniţe, o voi face. Dacă nu va fi nimic, aşa cum îmi spune raţiunea, atunci nimic să fie… Oh, dar viaţa se face mică în faţa acestui necunoscut care te aşteaptă… şi totuşi nu mă tem. Dacă viaţă nu va mai fi, cum va supravieţui focul? Dar – aşa cum bine ştii – am adunat în mine tot curajul de pe lume, în măsură în care omul poate fi curajos… Voi face tot ce îmi vei spune fără măcar să clipesc… tu poţi să faci ce doreşti cu ceea ce ai – ce a fost dat a fost dat, n-ai cum să ceri înapoi, nu te vei alege cu nimic. Şi nu încap reproşuri între noi. Îmi doresc să îţi fi dăruit mai mult, atâta doar că încă mai am să îţi ofer atât de multe.

9 martie 1915

Oh, Dick, scrie-mi te rog. Când voi avea veşti de la tine?… Cred, sper că nu mă vei abandona – că mă vei ajuta să stau dreaptă în faţa lumii şi că le vei spune că nu am făcut niciodată lucruri pe ascuns. Atunci mă vor ierta şi tu la fel – toţi cei care contează pentru mine mă vor ierta… Dar tu eşti cel care va trebui să spună asta, acum, acum ar trebui s-o spui. Pentru că eu nu o voi repeta.

11 martie 1915

Dacă ţi-aş fi dăruit mai mult, te-aş fi ţinut mai aproape, te-aş fi atras mai mult către mine? Mă uit înapoi şi mă înfurii la amintirea reticenţei mele.

12 martie 1915

Am petrecut câteva ore minunate. Dacă ar fi să mor acum, aş muri fericită. Dar tu, tu nu ai obţinut ce ţi-ai dorit.

Dick îi spusese deja că nu o va părăsi niciodată pe Judith, care ameninţase că se va sinucide dacă o abandona, folosindu-se în acest scop de tuburile cu morfină din spitale. În arhivele de la Imperial War Museum se păstrează ultima scrisoare adresată de Dick mamei lui Judith, Jean Coe, în care acesta o ruga ca, în cazul în care avea să fie ucis, să meargă imediat la fiica ei, în Franţa, pentru a o ajuta să „treacă peste durere” Gertrude l-a asigurat că nici ea nu se temea de moarte şi a ameninţat şi ea că se sinucide dacă el murea.

Când inima mea jeleşte, îmi amintesc de tuburile de morfină şi ştiu că există o cale de scăpare… Dacă nu voi putea să adorm în braţele tale, atunci voi dormi astfel.

La plecarea spre Gallipoli, Doughty-Wylie se afla într-o mare dilemă. Dacă îşi declara public iubirea faţă de Gertrude ar fi făcut-o pe Judith să sufere, iar dacă rămânea cu Judith i-ar fi produs lui Gertrude dureri insuportabile. Ambele ameninţau să se sinucidă. Dick era epuizat din pricina conflictului.

Lordul Robert Cecil a remarcat realizările lui Gertrude în numai trei luni la Boulogne şi la sfârşitul lui martie a adus-o înapoi pentru a organiza centrala de operaţiuni a Crucii Roşii din Pall Mall, Londra, unde i-a cerut să adune într-un singur dosar toate informaţiile referitoare le fiecare militar ucis ori dat dispărut.

Gertrude, deja cu trupul şi mintea istovite, s-a înhămat imediat la muncă alături de un personal format din 20 de oameni, plus patru dactilografe. Curând i s-au încredinţat şi alte sarcini de către Foreign Office, care a solicitat ca oamenii de la Crucea Roşie să preia şi informaţiile şi tabelele ce îi priveau pe prizonierii britanici. Scrisorile lui Gertrude au devenit mai rare şi mai concise.

Boulogne, 22 martie 1915

Să nu spui nimănui că vin. Nu voi avea timp şi oricum nu vreau să mi-l pierd cu alţii.

Pall Mall, 1 aprilie 1915, scrisoare către Chirol

Nu ies deloc în oraş şi nu mă văd cu nimeni, pentru că stau la birou de la 9 a.m. până la 7 p.m…

Pe data de 26 aprilie 1915, în chip previzibil şi extrem de dureros, Gertrude a aflat că Dick Doughty-Wylie murise eroic la Gallipoli. Cum nu îi era nici prietenă apropiată şi nici rudă, nu a primit o înştiinţare oficială. Se pare că a auzit de vestea devastatoare din întâmplare la o reuniune de prânz. A rămas câteva clipe cenuşie la faţă, apoi s-a scuzat grăbită şi s-a ridicat de la masă. Fără să ştie ce face, s-a trezit acasă la sora ei vitregă Elsa. Cealaltă soră vitregă a sa, Molly, avea să consemneze ulterior; „Viaţa ei a luat sfârşit – nu mai avea niciun

motiv să trăiască.” Căderea nervoasă pe care a suferit-o a împiedicat-o timp de multe săptămâni să meargă la serviciu. Atunci când s-a întors, într-un târziu, la muncă, era palidă şi vulnerabilă. Părinţii erau foarte îngrijoraţi de starea ei de sănătate, însă Gertrude nu a luat în seamă propunerea lor de a reveni la Rounton. Acum, că îşi pierduse marea iubire, viaţa ei se reducea la muncă.

În iulie, Florence s-a oferit să vină la Londra pentru a-i sta alături la aniversarea de trei luni de la moartea lui Dick Doughty-Wylie. Gertrude i-a răspuns într-o scrisoare:

> E foarte drăguţ din partea ta… dar nu e cazul… Nimic nu m-ar putea ajuta…

5 august 1915

> N-am cum să plec de la serviciu săptămâna viitoare. E o perioadă oribilă, cu mult personal nou angajat care trebuie instruit şi toţi fac greşeli în mod repetat. Nu am pe nimeni în mâinile căruia să încredinţez treburile, chiar şi pentru o zi. Situaţia a devenit aproape intolerabilă. Urăsc schimbările.

20 august 1915

> Toată săptămâna asta am fost îngrozitor de singură. E groaznic faptul că nu mai îmi place, ca altădată, să stau singură şi de gânduri n-am cum să fug, iar gândurile sunt şi mai înfiorătoare.

Janet Hogarth Courtney, prietena ei de la Oxford, venită în Pall Mall pentru a prelua o parte din povara muncii de la Crucea Roşie, a notat: „Am fost profund şocată de oboseala ei mintală şi de descurajarea ei, chiar dacă nu lăsa ca asta să îi afecteze prea mult munca. Numai că nu putea să se odihnească, sau cel puţin aşa susţinea. Războiul o obseda şi excludea orice altă preocupare… Dar nu voia ca suferinţele ei personale să îi diminueze capacitatea de lucru. Şi-a înfruntat durerea şi a lăsat-o în urmă.”[93]

Într-o zi, când Janet a sosit la birou, Gertrude a tras-o imediat deoparte pentru a-i spune că primise o scrisoare de la fratele lui Janet,

[93] Amintirile lui Janet Courtney au fost consemnate într-un articol dedicat lui Gertrude apărut în *North American Review* în decembrie 1926. (n.a.).

locotenentul David Hogarth, comandant al detaşamentului de rezervişti al Marinei Regale de la Cairo. Acesta insista ca Gertrude să vină la Cairo. Îi scria că oricine era capabil să dea de urma soldaţilor dispăruţi, dar numai ea putea cartografia Africa de Nord. Gertrude a decis în acea săptămână să plece la Cairo.

Adusese lumină în vieţile a sute de mii de familii, pe care le ajutase să se împace cu durerea pierderii pentru a merge mai departe. Munca depusă de ea la W&MED avea să fie recunoscută oficial ca fiind de nepreţuit de către Înălţimea Sa prinţesa Christian şi ceilalţi membri ai Comitetului Executiv de Război. Cel mai incitant şi mai rodnic capitol din viaţa ei abia acum se deschidea.

POST-SCRIPTUM

Spre sfârşitul anului 1915, o femeie purtând văl negru a fost văzută depunând o coroană de flori la mormântul lui Dick Doughty Wylie de la Gallipoli. Identitatea ei a fost mult timp subiect de speculaţii. Un oarecare L.A. Carlyan a relatat astfel faptele:

> Pe data de 17 noiembrie 1915, o femeie a păşit pe ţărm la V Beach, devenită principala bază franceză. Se crede că a fost singura femeie care s-a aflat la Gallipoli în timpul campaniei.
>
> A părăsit râul Clyde, transformat în debarcader, a traversat castelul… a trecut pe lângă pereţii şubrezi şi beciurile dezgropate care formaseră cândva satul Sedd-el-Bahr… şi a început să urce pe Colina 141. S-a oprit în vârf în faţa unui mormânt izolat, împrejmuit cu sârmă ghimpată, a aşezat o coroană de flori pe crucea din lemn şi a plecat… Cel mai probabil era Lilian Doughty-Wylie… Persistă totuşi unele bănuieli că ar fi fost Gertrude Bell, vechea prietenă a lui Doughty-Wylie, care se afla la acel moment în zonă.

Doughty-Wylie a fost ucis pe 26 aprilie 1915[94]. Unde se afla Judith pe 17 noiembrie? Era staţionată la Saint-Valery-sur-Somme. Este

[94] Data debarcării a rămas şi acum neconfirmată. Căpitanul Eric Wheeler Bush, membru al Marinei Regale decorat cu Ordinul serviciului credincios şi Crucea pentru distincţie în zbor, autor al cărţii *Gallipoli*, publicată în 1975, susţine că data avansată pentru debarcare de către Carlyan era imposibilă din cauza unor furtuni puternice (n.a.)

extrem de improbabil ca armata sau serviciile spitaliceşti franceze să fi considerat nimerit să aducă o văduvă într-o zonă de război. În total, 39 de Cruci Victoria au fost decernate eroilor de la Gallipoli, printre care se afla şi Doughty-Wylie, şi fiecare dintre văduvele lor ar fi fost îndreptăţite să primească acelaşi tratament.

Dar unde se găsea Gertrude la acel moment? Pe Sloane Street la numărul 95, unde îşi făcea bagajul pentru plecarea la Cairo, informându-şi tatăl că se aştepta să ajungă la Port Said joi, 25 noiembrie. Marţi, 30 noiembrie – „în dimineaţa aceasta, după sosire" – a scris acasă că ajunsese la Port Said în noaptea de joi din săptămâna precedentă, după o furtună teribilă pe mare.

Cairo se află la mică distanţă cu trenul de Port Said. Informaţiile cu privire la zilele şi nopţile din 27, 28 şi 29 noiembrie lipsesc din jurnalul ei.

Biroul din Cairo era sediul unui departament de informaţii şi spionaj destinat expres Forţelor Expediţionare din Mediterana trimise la Gallipoli, iar printre membrii personalului se numărau prietenul ei bun David Hogarth, Lawrence, la acea vreme doar o cunoştinţă de-a lui Gertrude, Leonard Wooley şi căpitanul Hall. Era, prin urmare, înconjurată de prieteni. Ar fi avut timp să prindă trenul expres către Port Said, să se îmbarce pe un vas care transporta provizii pentru Dardanele şi să urce pe un şlep pentru a ajunge pe V Beach.

Ultima scrisoare trimisă de Gertrude lui Florence înainte de plecarea din Londra sugerează că îi adresase anterior o rugăminte personală.

> Cred că este mai mult decât probabil ca în Egipt să descopăr că nu au pentru mine decât o sarcină ce nu mă va ţine ocupată decât vreo două săptămâni, aşa că e posibil să mă întorc înainte de Crăciun. Totul e deocamdată foarte vag. *Cât despre o nouă expediţie, nimic nu este definitivat şi cred că sunt puţine şanse să se realizeze*. [Sublinierea a fost adăugată ulterior.]

—— || ——

Intruzivii

Cu trei ani înainte de declanşarea Primului Război Mondial, o întâlnire întâmplătoare la un sit arheologic din nord-vestul Siriei a adus împreună două dintre cele mai luminate minţi aflate la acel moment în Orientul Mijlociu. După această primă întâlnire pur formală, Gertrude Bell şi Thomas Edward Lawrence au demarat un duel intelectual pe care aveau să îl continue toată viaţa. Într-un comentariu apocrif cu privire la certăreţul Lawrence, Gertrude avea să declare că acesta „putea aprinde un foc într-o cameră îngheţată".

Urfa, mai 1911

> M-am dus acolo [Carchemish] – era la distanţă de numai cinci ore călare – şi m-am întâlnit cu domnul Thompson şi un tânăr pe nume Lawrence (are stofă de mare călător), care ştiau de câteva zile că urma să sosesc.

23 mai 1911, scrisoare a lui Lawrence către mama sa

> Domnişoara Gertrude Bell ne-a vizitat duminica trecută şi i-am arătat toate descoperirile noastre, iar ea ne-a povestit despre ale ei. Ne-am despărţit afirmându-ne stima reciprocă, însă ea i-a spus lui Thompson că metodele lui de excavare erau preistorice, aşa că a trebuit să-i închidem gura făcând paradă de erudiţia noastră. A fost purtată (timp de cinci minute) prin arhitectura bizantină, cruciată, romană, hitită şi franceză… şi prin folclorul grecesc, arhitectura asiriană şi etnologia mesopotamiană (de către Thompson); ceramica preistorică şi lentilele telefoto, tehnicile lucrăturii în bronz şi metal, Meredith, Anatole France şi octombrişti…; mişcarea Junilor Turci, *status constructus* în arabă, preţul cămilelor de călărit, obiceiurile de înmormântare la asirieni şi metodele germane de excavare la calea ferată către Bagdad (Thompson). Toate acestea au servit mai mult drept *hors d'oeuvre*, iar când am terminat (ea devenind pe parcurs tot mai respectuoasă), ne-am stabilit fiecare din noi şapte sau opt teme de discuţie asupra cărora am chestionat-o. S-a bucurat ca după o oră şi jumătate să ia ceaiul, iar la plecare i-a declarat lui Thompson că admira felul în care condusese el săpăturile şi că era de părere că *noi* am reuşit să scoatem la lumină tot ce merita; s-a arătat în mod special impresionată de

exhaustivitatea însemnărilor noastre. Reciproca este la fel de valabilă. La început a fost realmente greu de mulţumit, lucru explicabil, având în vedere că venea direct de la excavaţiile germane de la Kalaát Shirgat… Săpăturile noastre sunt, sper eu, mai precise, deşi poate mai puţin perfecte ca tehnică… Lucru pe care i l-am dovedit, făcând-o să cadă pe gânduri, dar impresionând-o cu certitudine. Este o apariţie plăcută. Are în jur de 36 de ani[95] şi nu e frumoasă (poate doar dacă şi-ar acoperi capul cu un văl). Ar fi neplăcut dacă ne-ar dezvălui metodele de excavare în vreo carte. Dar nu cred că o va face.

Într-o scrisoare adresată lui David Hogarth, prietenul lui Gertrude şi arheologul-şef al şantierului arheologic de la Carchemish, absent la sosirea ei, Lawrence a descris-o pe Gertrude în culori mai flatante: „Gerty s-a întors la ea în cort ca să se culce. Ne-a impresionat şi, în plus, am remarcat că este o femeie curajoasă.”

La declanşarea războiului, T.E. Lawrence a fost trimis în calitate de locotenent de armată să lucreze la noul Birou al Serviciilor Secrete din Arabia cu sediul la Cairo, care urma să coordoneze informaţiile furnizate de circa 16 departamente diferite ale guvernului britanic, de la Khartoum la Londra şi Delhi. Curând, Gertrude – purtând acum titlul onorific de domnişoara maior Bell – a fost trimisă la acelaşi birou din Cairo pentru a deprinde şi analiza politicile arabe în toată complexitatea lor.

În multe privinţe, cei doi se asemănau. Ambii absolviseră cu notă maximă Istoria la Oxford, erau poligloţi şi arheologi pasionaţi, şi amândoi nutreau o afecţiune înnăscută faţă de arabi. Aşa după cum avea să remarce prietena ei Janet Hogarth, Gertrude „simţea deşertul cu toată imaginaţia unui poet; o atrăgea către inima lui aşa cum îl atrăsese mai înainte pe Doughty[96], solitarul şi poetul, şi cum avea să îl atragă mai târziu pe Lawrence”. Gertrude vorbea araba cu mult mai bine decât Lawrence şi stăpânea de asemenea alte câteva limbi din Orientul Mijlociu. Călătorise mai mult, ştia să facă observaţii pe teren şi avea experienţă în cartografiere. Lawrence, care nu dispunea de mijloacele ei financiare şi nu se bucura de acelaşi statut ca ea printre şeicii deşertului, nu fusese încă acceptat de ei ca fiindu-le egal. Lucrul

[95] Gertrude avea de fapt 42 de ani la momentul acela. (n.a.).

[96] Celebrul autor al volumului *Arabia Deşerta*. (n.a.).

unic pe care îl aducea Gertrude în rândurile personalului inteligent, cu experienţă în călătorii al Biroului Arab, nu consta atât din cunoştinţele sale enciclopedice cu privire la triburi, ci în prospeţimea informaţiilor – nu trecuseră decât 18 luni de când revenise în Marea Britanie după expediţia de la Hayyil.

Cairo era plin de prieteni şi cunoştinţe care i-au facilitat probabil lui Gertrude vizita la mormântul lui Doughty-Wylie de la Gallipoli. Erau prezenţi David Hogarth; Leonard Wooley, şeful Biroului serviciilor secrete de la Port Said; şi căpitanul Hall, însărcinat cu supravegherea lucrărilor la calea ferată. Li se alătura Aubrey Herbert, fiul contelui de Carnarvon, pe care Gertrude îl cunoştea de 12 ani şi care, cu limba turcă pe care o stăpânea la perfecţie, reprezenta un element util în schema de personal a biroului. Şi, în fine, mai era şi Sir Ronald Storrs, cel mai antrenant personaj din acel cerc de oameni sclipitori, un lingvist desăvârşit, capabil să facă să râdă cu lacrimi pe oricine, indiferent de naţionalitate, adresându-i-se în limba lui maternă.

Şi, desigur, nu îl putem omite pe Lawrence, în vârstă de 27 de ani, faţă de cei 47 ai lui Gertrude, un bărbat care nu asculta decât de propriile lui reguli şi sursă inepuizabilă de neplăceri pentru armată. Dezordonat, inteligent, egocentrist, obişnuia ca în afara orelor de program să poarte mantale şi veste brodate. Lawrence era fiul nelegitim al unui baronet irlandez scăpătat şi al guvernantei copiilor acestuia şi adoptase numele de Lawrence, prezentându-se însă ulterior succesiv drept Lawrence al Arabiei, pilotul John Hume Ross şi soldatul Thomas Edward Shaw.

Cu adaosul inspirat al celor doi noi recruţi, biroul din Arabia şi-a stabilit ca obiectiv să depăşească prin gândire şi activitate strategia militară britanică ce eşuase în tentativa de a-i înlătura pe turci din Sinai, Palestina şi Arabia. Membrii biroului considerau că o revoltă arabă contra turcilor era fezabilă, idee contrară politicii oficiale. Conştienţi de misiunea subversivă pe care şi-o asumaseră, ei s-au autointitulat „Intruzivii”.

Gertrude, care fuma ţigară de la ţigară pe parcursul şedinţelor, avea un punct de vedere diferit de cel al militarilor. Arta modernă a războiului, bazată pe conceptul de disciplină, eşuase deja pe trei fronturi, susţinea ea. Înţelegerea deplină a situaţiei în care se găseau,

ca şi claritatea şi puterea de convingere de care ea a dat dovadă în prezentarea problemelor de o enormă complexitate cu care se confruntau au dus la punerea în practică a planului lui Lawrence de „a ajunge în Siria via Hedjaz în numele şerifului… a înainta rapid drept către Damasc şi a le scoate francezilor din cap orice speranţă de a stăpâni Siria”. Cunoştinţele pe care Gertrude le poseda cu privire la metodele folosite de arabi în războaie au reprezentat o adăugire binevenită la determinarea colectivă a biroului de a merge înainte. Gertrude era probabil singura dintre colegi care participase efectiv la un *ghazu* şi se poate presupune că s-a implicat în discuţiile referitoare la finanţarea insurecţiei, tăierea legăturilor pe calea ferată, deturnarea transporturilor cu provizii, încurajarea actelor de terorism şi a războiului de gherilă. Într-o emisiune radio difuzată în 1927[97], Lawrence a recunoscut că îi datora mult lui Gertrude în privinţa Revoltei Arabe.

Se spera ca prin combinarea acţiunilor de strângere a informaţiilor şi de analiză a acestora să se ajungă la o politică capabilă să îi ridice pe arabi împotriva turcilor, aliaţi puternici ai Germaniei. Gertrude avea sarcina de a identifica triburile, aliaţii şi duşmanii lor, şi de a cartografia drumurile prin deşert, fântânile şi cărările de munte, apelând la însemnările meticuloase din jurnalele sale. Scrisorile către familie s-au rărit şi nu conţineau informaţii despre munca ei de la birou, acestea fiind secrete. În schimb, a demarat corespondenţe care aveau să dureze toată viaţa ei cu oameni politici importanţi, pe mulţi dintre ei cunoscându-i personal, ca de exemplu Sir Robert Cecil, fost şef al Crucii Roşii pe vremea când ea lucrase pentru această organizaţie şi care devenise între timp subsecretar de stat pentru afaceri externe.

Cairo, 20 decembrie 1915, scrisoare către Sir Robert Cecil

Stimate Lord Robert,

Este o uşurare să vă pot expedia această scrisoare prin intermediul valizei diplomatice, căci altfel nu aş putea să discut decât despre vreme şi sănătatea mea, ambele în stare prea bună pentru a necesita vreun comentariu. Am fost trimisă aici pentru a lucra pe problemele Arabiei, ale

[97] Interviu luat de Elizabeth Robins în 17 septembrie 1927. (n.a.).

triburilor şi geografiei locului; intenţionăm să scoatem un fel de catalog al triburilor, acordând o atenţie specială numărului de membri şi afiliaţiilor politice, precum şi o nouă ediţie a hărţii. Nu ştiu în ce măsură vor fi folosite de către cineva, dar ce pot să vă spun este că învăţ eu însămi multe lucruri, fapt care mă încântă, cu atât mai amuzantă fiind situaţia în care informaţiile le obţinem de la arabii care se întâmplă să se afle aici. Am ajuns să ne împrietenim treptat; vin şi stau de vorbă cu mine ore în şir şi pe parcursul conversaţiei eu corectez nume de locuri şi de triburi şi aud cu aceste ocazii de popoare îndepărtate sau mai apropiate care până acum n-au fost pentru noi decât nişte umbre. Telegramele primite de la Aden sau Basrah aduc şi ele informaţii noi – după cum vă închipuiţi, le primesc cu mare plăcere. Vom sfârşi prin a produce ceva ce, deşi va fi plin de erori, va sta la temelia viitorului. Pentru moment nu avem ce altceva să facem; batem pasul pe loc, şi nu cu foarte mare succes, mă tem, în Mesopotamia, şi aşteptăm ca turcii să atace Canalul. Noutăţile din Siria sunt lamentabil de puţine, şi nici acelea foarte valoroase. Se pare că înainte de a veni aici se vor ocupa de Mesopotamia, şi din acest punct de vedere Egiptul are noroc, căci până în urmă cu trei săptămâni nu se făcuseră niciun fel de pregătiri pentru a-i înfrunta, iar trupele staţionate aici sunt formate din soldaţi australieni insuficienţi numeric, slab antrenaţi şi destul de dezorganizaţi. Este aproape incredibil faptul că ne-am asumat un asemenea risc – incredibil pentru inamic, să sperăm. Negocierile cu şeriful au fost totuşi conduse cu dibăcie, şi atâta timp cât îl vom ţine sub presiune, nu avem a ne teme de o revoltă religioasă puternică. El este singura persoană capabilă să ridice un *jehad* – turcii, care acţionează instigaţi de germani, vor fi la fel de puţin convingători anul acesta precum au fost anul trecut. Întrebarea care se pune este dacă *vom reuşi* să-l ţinem sub presiune. Din informaţiile pe care le deţinem, se pare că şeriful a dobândit o poziţie absolut remarcabilă în Arabia, însă puterea sa este de natură morală, nu militară, iar dacă turcii vor ataca Siria, vor fi în măsură să exercite o presiune asupra lui la care el nu va rezista, aşa încât nu e deloc improbabil să cedeze în faţa acelui aliat al guvernului otoman care este „climatul”. Între timp, suntem împiedicaţi în acţiunile noastre de către Franţa şi India, aşa cum bine ştiţi. Şeriful refuză, pe bună dreptate după părerea mea, să ia în discuţie problema arabă altfel decât în contextul înfiinţării de aşezări. Are dreptate, deoarece deşertul nu asigură subzistenţa oamenilor şi prin urmare cei care deţin pieţele în provinciile cu pământuri cultivate deţin în fapt controlul asupra nomazilor şi locuitorilor din oaze. Şeriful s-a arătat rezonabil. Probabil că am putea ajunge la un acord cu el, dar nu pe baza

abandonării în totalitate a Siriei – iar pretenţiile emise recent de Picot extind Siria franceză de la Mediterana până la Tigru. Ar fi înţelept să le dăm francezilor mult spaţiu de manevră; atunci când vor lua în considerare dificultăţile administrării unei Sirii atât de vaste, nu este improbabil să ajungă la concluzia că afacerea le depăşeşte puterile. Însă acordarea unui spaţiu mare de manevră presupune timp şi tocmai timpul ne lipseşte. O mişcare arabă de amploare, dacă ar fi să se iniţieze aşa ceva, i-ar alunga pe francezi din Africa de Nord la fel de sigur pe cât ne-ar alunga pe noi din Egipt. Cred că vor trebui să se mulţumească în acest caz cu Alexandretta şi Cilicia (pământ bun, port bun) şi desigur cu Libanul, la care nu vor renunţa – cred că şi cu Beirutul. Partea discutabilă a acestei argumentări constă în aceea că arabii nu se pot autoguverna – nimeni nu este mai convins de asta decât mine – iar când vor apela la noi pentru ajutor şi consiliere (ceea ce vor face), francezii nu vor privi demersul lor în mod favorabil. Totuşi, poate că nu ar trebui să privim aşa de departe, iar necesitatea imediată este aceea de a-i convinge să aprobe un compromis acceptabil şi de către partea arabă, comparativ cu pericolul cu care altfel ne-am confrunta cu toţii. Cât despre problema spinoasă a Indiei, retragerea în Mesopotamia ar putea determina guvernul indian să-şi revizuiască atitudinea. Mesopotamia este o chestiune mult mai puţin complicată decât Siria; se află cu decenii în urma Siriei în privinţa culturii, iar mişcarea unionistă arabă este abia la începuturi acolo. Nu vom putea anexa niciuna din cele două provincii, Basrah şi Irak, însă nimeni nu va avea de obiectat dacă ne vom asuma administrarea lor, cu condiţia neinstituirii în aceste zone a unei birocraţii de tip indian. Colonizarea trebuie făcută cu mare grijă şi delicateţe. Aş putea să elaborez mai mult asupra acestor chestiuni dar n-o voi face! Probabil că aţi ajuns deja la capătul răbdării şi, dacă stau şi mă gândesc, chiar nu ştiu ce v-ar face să acordaţi din timpul dumneavoastră preţios unor opinii formulate oarecum în pripă cu privire la politica din Orientul Apropiat.

Cairo, 3 ianuarie 1916

…Compilarea informaţiilor cu privire la triburi a început să prindă contur… Îmi place foarte mult ceea ce fac… Abia dacă mă pot desprinde de lucru… Am început să mă simt în largul meu ca ofiţer de stat-major! Ce amuzant, nu-i aşa?

Lawrence, pe de altă parte, ardea de nerăbdare să scape de corvoada cartografierii, faţă de care adoptase o atitudine frivolă. Aşa precum el însuşi a recunoscut în legătură cu harta drumurilor şi

fântânilor din Siria pe care o trasa, „o parte conţinea informaţii corecte, iar restul le-am inventat”. Se temea ca într-o bună zi nemesisul să îl aştepte: avea să i se spună să îşi croiască drum fără a avea asupra lui altceva decât propria hartă.

Guvernul indian, condus de viceregele lord Hardinge, a rămas neclintit în determinarea sa de a-şi extinde autoritatea în Arabia şi a anexa Mesopotamia. Gertrude, care îl întâlnise pentru prima oară pe Hardinge cu aproape 30 de ani înainte, a fost trimisă la Delhi într-o misiune politică, aceea de a susţine punctul de vedere al Intruzivilor.

Cairo, 24 ianuarie 1916

> Între India şi Egipt există multă fricţiune cu privire la problema arabă, ceea ce atrage după sine necesitatea absolută a unei cooperări între departamentele de informaţii secrete ale celor două ţări, şi cu cât divergenţele vor persista, cu atât situaţia se va înrăutăţi. Desigur, e absurd; suntem cu toţii oameni bine intenţionaţi, care ne dăm toată silinţa, însă ei nu înţeleg cum arată Arabia privită dinspre Occident şi îndrăznesc să spun că noi nu înţelegem cum arată privită dinspre Orient.
>
> Aşa că voi pleca la drum – nu ştiu cu ce se va solda demersul meu, dar oricum merită încercat şi voi avea multe de aflat, căci sper că mă vor lăsa să cercetez dosarele lor arabe pentru a vedea ce informaţii aş putea adăuga celor pe care deja le deţinem. Cred că îmi vor plăti călătoria, dar chiar şi dacă nu o vor face, voi merge pe cont propriu, pentru că sunt convinsă că e un lucru bun – caz în care vei înţelege de ce banca este chemată să îmi onoreze un cec pe o sumă consistentă emis de P&O Company. Mă aştept ca să aprobi cheltuiala, ca de fiecare dată! Vrem să înfiinţăm aici un Birou permanent pentru Orientul Apropiat, care să continue să funcţioneze şi după terminarea războiului – ar fi de nepreţuit; însă cel mai probabil nu va putea opera în mod adecvat decât cu condiţia de a se bucura de înţelegerea şi sprijinul Indiei, şi aceasta este chestiunea cea mai importantă pe care intenţionez să o discut cu viceregele.

Ajunsă la Delhi, Gertrude a fost primită cu căldură de vicerege, care i-a ascultat cu atenţie argumentele şi a trimis-o la Basra, centrul activităţilor militare din Mesopotamia la acel moment, când armata se pregătea să pornească spre nord pentru a-i izgoni pe turci din Bagdad. A prevenit-o că personalul militar şi al serviciilor secrete avea să se opună vehement acceptării pe poziţii de egalitate a unei femei. Avea să fie detaşată pe lângă statul-major al generalului Sir Percy Lake, fără

însă a i se recunoaşte rangul şi funcţia şi fără a fi plătită.

Hardinge i-a scris lui Sir Percy Cox, comisarul politic, avertizându-l să o ia pe Gertrude în serios. Dacă Gertrude ar fi putut citi scrisoarea, ar fi izbucnit, fără îndoială, în râs: „Este o femeie remarcabil de inteligentă. Are minte de bărbat."

Chiar dacă deţinea rangul onorific de maior, atitudinea militarilor la sosirea ei poate fi cel mai bine rezumată de o remarcă a generalului Sir George MacMunn, inspectorul-şef al comunicaţiilor din Mesopotamia, care a caracterizat-o drept „o hermafrodită plată ca o scândură". În scrisorile trimise acasă, Gertrude mărturisea cât de sătulă era de asemenea manifestări misogine şi de faptul că era permanent nevoită să-şi dovedească aptitudinile şi cunoştinţele.

Basra, 18 martie 1916

> …Dacă aş pleca, nu ar avea nicio importanţă, iar dacă aş rămâne, la fel, nu ar conta.

Basra, 12 iunie 1916

> Nu mi-e deloc uşor aici – cândva o să vă povestesc. Dar cu cât este mai dificil, cu atât simt că trebuie să rămân.

Cox a ţinut cont de sugestiile din scrisoarea lui Hardinge şi a decis să o arunce pe Gertrude în ghearele lupului. A aranjat un prânz între ea şi generalii Lake, Cowper, Money şi Offley Shaw, care o priviseră până atunci drept o femeiuşcă ce călătorise ceva la viaţa ei.

Din scrisoarea trimisă de Gertrude acasă rezultă clar că îi surprinsese şi impresionase pe comeseni.

Basra, 9 martie 1916

> Astăzi am luat masa cu toţi generalii… şi drept rezultat am fost mutată imediat, cu tot cu hărţile şi cărţile mele, într-o verandă splendidă cu o cameră răcoroasă în spate, unde stau şi lucrez cât e ziua de lungă. Îl am drept coleg pe căpitanul Campbell Thompson, ex-arheolog… care e încântat să beneficieze, mulţumită mie, de schimbările intervenite la locul de muncă, căci pe timpul zilei stăteam în dormitorul colonelului Beach… un aranjament nu foarte convenabil nici pentru noi, nici pentru el.

Curând, Gertrude a fost urmată la Basra de Lawrence şi Aubrey

Herbert, aflaţi într-o scurtă deplasare de la Cairo făcută cu scopul de a pune capăt asediului de la Kut, unde 11.000 de soldaţi britanici fuseseră abandonaţi şi mureau de foame, Lawrence şi Herbert fuseseră autorizaţi să ofere turcilor până la 2 milioane £ (189.000.000 $ actualizaţi cu IAPC) pentru ridicarea sediului. Era un demers degradant, lipsit din start de sorţi de izbândă.

Basra, 9 aprilie 1916

> Săptămâna aceasta a fost mult însufleţită de sosirea domnului Lawrence, trimis aici din Egipt ca ofiţer de legătură. Am discutat îndelung şi am făcut planuri ample de guvernare a universului. Mâine va urca pe râu în amonte, acolo unde bătălia s-a încins în zilele acestea… Şi cine credeţi că este ofiţer politic aici? Aubrey! omniprezentul Aubrey. O, ce bucurie să-l revăd! Când eşti înconjurat de necunoscuţi te simţi aşa de singur. Asta chiar dacă domnul Lawrence s-a dovedit a fi o adevărată mană cerească. Noi doi vorbim măcar aceeaşi limbă.

Cu toate că Gertrude şi Lawrence nu au ajuns să fie prieteni apropiaţi, întâlnirile lor ocazionale în calitate de colegi uniţi în misiunea de a oferi arabilor un minim grad de autodeterminare s-au dovedit a fi de mare însemnătate. Vizita descrisă de Gertrude a însemnat aproape două săptămâni petrecute împreună, timp în care au putut discuta despre multe aspecte ale viitorului Orientului Mijlociu. Judecând după datele acestor conversaţii, se pare că la întoarcerea la Cairo, Lawrence l-a convins pe generalul Edmund Allenby să sprijine revolta arabă. Intenţia subversivă a Intruzivilor, aceea de a se infiltra pe coridoarele puterii pentru a încuraja apariţia noii lumi arabe, a fost astfel pusă în practică. În ianuarie 1917, Lawrence şi Faisal, unul dintre fiii şerifului de la Mecca, şi-au început marşul triumfal către nord cu armatele arabe. Căderea Damascului în mâinile lor a însemnat sfârşitul Imperiului Otoman. Un armistiţiu a fost semnat şi în 1919 a fost convocată Conferinţa de pace de la Paris, ce va avea loc la Versailles.

Numită Comandor al Imperiului Britanic (CBE), Gertrude s-a stabilit la Bagdad, unde a lucrat, nu foarte mulţumită de situaţie, pentru A.T. Wilson, care se străduia cu greu să facă faţă rolului de comisar civil în exerciţiu. Gertrude, care fusese promovată în funcţia de secretar pe problemele Orientului în perioada şefiei lui Cox, s-a

trezit că responsabilităţile i-au fost restrânse de Wilson după plecarea lui Cox la post la Teheran. Ea a participat la Conferinţa de pace de la Paris pentru a pleda în favoarea popoarelor abandonate de imperiul turc în Mesopotamia, lipsită acum de hotare, identitate sau guvern.

Dintre liderii obosiţi ai lumii adunaţi la Paris, cei mai importanţi participanţi erau preşedintele american Woodrow Wilson, prim-ministrul britanic David Lloyd George şi omologul său francez Georges Clemenceau. Însă toţi ochii au stat aţintiţi asupra a două figuri de anvergură internaţională: primul era Lawrence, îmbrăcat uneori complet în haine arăbeşti, alteori doar cu un *keffiyeh* peste uniforma de armată, numit consilier al distinsului şi charismaticului emir Faisal, fiu al şerifului Hussein, al doilea personaj aflat în centrul atenţiei. Toţi cei prezenţi erau cu siguranţă la curent cu povestea glorioasă a marşului epic al lui Faisal până la Damasc în fruntea a 10.000 de membri ai unor triburi, cu cucerirea Aqabei şi înaintarea spre nord prin intermediul exclusiv al acelor atacuri teroriste descrise de Gertrude la Cairo. Au urmat triburi după triburi subjugate, până la marşul final asupra Damascului, unde Faisal a arborat steagul Hejazului pe 3 octombrie 1918.

În cele din urmă, Lawrence a prezentat-o pe Gertrude lui Faisal. Gertrude a stat ore în şir la discuţii cu emirul în timp ce acesta îi poza lui Augustus John[98] şi pe măsură ce timpul trecea, admiraţia şi respectul ei faţă de el au crescut. Faisal combina aerul poruncitor cu o aură mistică, aşa cum se aşteptase ea, însă a surprins-o cu căldura şi umorul său şi cu stăpânirea la perfecţie a limbilor engleză şi franceză. Războinic veteran la cei 30 de ani ai săi, el a fermecat-o, la fel cum îl fermecase şi pe Lawrence, cu aerul său gânditor şi expresia melancolică. Gertrude şi Lawrence dezaprobau nepăsarea cu care era tratat de majoritatea liderilor prezenţi la conferinţă. Faisal nu fusese invitat oficial însă fusese trimis de tatăl său, Hussein, pentru a lua cuvântul în favoarea instaurării unui guvern arab independent în Orientul Mijlociu. Ajuns la Paris, acreditările nu i-au fost luate în consideraţie, în ciuda eforturilor lui Lawrence. Situaţia ingrată în care s-a aflat i-a unit pe Lawrence şi Gertrude mai mult ca oricând: cei doi

[98] Augustus John a închiriat un atelier la Paris pentru a picta portretele figurilor-cheie participante la conferinţă (n.a.).

s-au implicat profund ca garanţi ai promisiunii de independenţă care le fusese făcută arabilor în schimbul revoltei tribale triumfătoare asupra turcilor.

Hotel Majestic, Paris, 7 martie 1919

Între timp am trimis după col. Wilson la Bagdad şi domnul Hogarth la Cairo – cel din urmă la sugestia mea – iar când vor sosi le voi propune să constituim un bloc solid al Orientului Apropiat care să îl includă şi pe domnul Lawrence, pentru a prezenta o opinie unitară. Au insistat cu toţii să rămân şi pentru moment cred că aici e locul meu.

Paris, 16 martie 1919

Astăzi am luat prânzul într-o atmosferă foarte plăcută cu lordul Robert şi T.E. Lawrence… Cred că lordul Robert este figura proeminentă a Conferinţei, iar T.E. Lawrence cel mai pitoresc personaj. Cu cel din urmă îmi petrec cea mai mare parte a timpului…

Paris, 18 martie 1919

Am stat toată dimineaţa în biroul lui Sir Arthur Hirtzel[99]… culcuşită cât mai aproape de ţevile cu apă caldă şi am scris câteva pagini de comentarii pe marginea plângerilor francezilor cu privire la comportamentul nostru în Mesopotamia. În viaţa mea nu am citit ceva mai absurd – serios vorbind, poporul acesta chiar mă şochează. T.E. Lawrence şi cu mine am aranjat să luăm prânzul împreună. În timp ce stăteam în hol, a intrat lordul Milner[100]. Domnul Lawrence mi-a spus: „Du-te şi invită-l să ia masa cu noi.” Mi-am adunat curajul şi m-am dus să-l invit; a acceptat şi ne-am întreţinut timp de o oră în mod plăcut şi cât se poate de neoficial, schimbând informaţii utile. Ne-a spus mai multe lucruri interesante… însă cum ne-a cerut să nu îl citărm în calitatea oficială pe care o deţine, nu voi intra în detalii. L-am asigurat că toţi oamenii cu care luăm noi masa sunt indiscreţi. Domnul Lawrence este cel care, am impresia, dă tonul la discuţiile acestea cu cărţile pe masă.

Gertrude şi Lawrence s-au numărat printre cei invitaţi la un dineu şi o întâlnire cu presa franceză organizate de Henry Wickham Steed,

[99] Sir Arthur Hirtzel provenea din mediul academic şi îndeplinea la acel moment funcţia de consilier superior pe lângă Biroul din India. (n.a.).

[100] Lordul Alfred Milner era secretar la Ministerul Coloniilor. (n.a.).

editor la *The Times*, şi de Chirol, bunul prieten al lui Gertrude.

26 martie 1919

> După dineu, T.E.L. [T.E. Lawrence] a explicat în detaliu relaţia actuală dintre Faisal şi sirienii săi, pe de o parte, şi Franţa pe de alta, conturând programul unui posibil acord realizat fără întârziere, tergiversarea fiind principalul neajuns al propunerii de înfiinţare a unei comisii. A făcut-o într-un mod admirabil. Farmecul, simplitatea şi sinceritatea de care a dat dovadă au produs o puternică impresie şi au convins auditoriul. Întrebarea care se pune este dacă nu e prea târziu pentru a convinge Quai d'Orsay şi pe Clemenceau şi despre asta discutăm acum.

În timp ce Lloyd George sprijinea dreptul arabilor la autodeterminare prin intermediul lui Faisal, domnul Picot din Franţa a declarat că aranjamentele prealabile ale britanicilor cu arabii nu aveau nimic de-a face cu Franţa şi a anunţat că dacă ţării sale avea să i se acorde mandatul pentru Siria, pretenţiile lui Faisal aveau să fie ignorate. Faisal a părăsit Parisul profund dezamăgit şi la momentul cuvenit Siria a intrat sub mandat francez. Faisal fusese trădat. Naţionaliştii arabi i-au sfidat pe cei 90.000 de soldaţi francezi staţionaţi în Siria şi l-au ales pe Faisal rege. Domnia lui, atât de promiţătoare şi binemeritată, nu a durat decât trei luni şi primul experiment arab în autodeterminare a sfârşit călcat în picioarele cu bocancii de armata franceză.

În iulie 1920, Gertrude a devenit tot mai îngrijorată de atitudinea superiorului ei temporar, A.T. Wilson, faţă de insurgenţele mesopotamiene. Întârzierile lui interminabile în luarea deciziilor legate de graniţe şi a poziţiilor politice au aprins nemulţumirile, pe care „A.T." le-a tratat în mod eronat, neluând în considerare negocierile mai diplomatice duse de Gertrude cu triburile şi apelând la metode punitive pentru a înăbuşi revoltele. În aceeaşi perioadă, Lawrence a înfuriat-o pe Gertrude acuzând public administraţia britanică în Irak.

Bagdad, iulie 1920, scrisoare către Lawrence

> Ce ciudate mijloace de comunicare [ziarele] ţi-ai ales pentru a-ţi exprima opiniile… Însă indiferent ce mijloace ai alege, sunt în mare

măsură de acord cu afirmaţiile tale.

27 iunie 1920

Ceea ce mă enervează cel mai tare sunt mizeriile servite publicului britanic despre noi.

5 septembrie 1920

Prostiile pe care T.E. Lawrence le debitează în ziare nu fac decât să îngreuneze şi mai mult lucrurile. Discuţiile privitoare la ridicarea a două divizii de armată arabă *nu au sens.* În afară de ofiţeri, nu dispunem de nimic altceva. În timpul războiului, am reuşit cu intermitenţe şi multe presiuni să adunăm detaşamente de muncă – până la 20.000 de oameni. Toată lumea e de acord că scăderea populaţiei agrare a fost mai mult decât putea suporta ţara… N-ai cum să construieşti o armată în mai puţin de cinci ani…

Nu înţeleg de ce biroul din India lasă prostiile apărute în ziare să treacă fără a răspunde. T.E.L. e iarăşi de vină: atunci când susţine că am impus limba engleză asupra ţării, nu e decât o minciună, iar el o ştie prea bine. Toate documentele oficiale sunt redactate în arabă; în şcoli, tribunale, spitale nu se foloseşte altă limbă. Şi este pentru prima oară de la căderea dinastiei abbaside când aşa ceva se întâmplă…

În mare parte suferim din cauza unor circumstanţe asupra cărora nu avem niciun control. Răspândirea furibundă a nemulţumirilor naţionalismului din Siria şi a islamismului din Turcia s-a dovedit probabil a fi prea mult pentru noi, oricât am fi privit în perspectivă; dar asta nu ne scuză orbirea…

Sunt nevoită să-l contrazic din nou pe T.E. Lawrence. El susţine că arabul are caracter, dar îi lipseşte inteligenţa. Este exact invers. Arabul este foarte inteligent şi ceea ce îi lipseşte este caracterul; şi tocmai asta este ceea ce o putere mandatată este chemată să aducă. În măsura în care se poate…

19 septembrie 1920

Faptul că ne facem într-adevăr vinovaţi iniţial de o greşeală face dificil răspunsul la scrisori precum cele ale lui T.E. Lawrence. Eu consider că astfel de mesaje sunt de natură să inducă în eroare, dar pentru a-ţi da seama de asta trebuie să fii familiarizat nu numai cu istoria ultimilor doi ani, ci şi cu ţara şi oamenii ei, şi asta în afara afacerilor noastre cu ei, şi din acest motiv îmi doresc aproape cu disperare să ofer publicului din Anglia varianta corectă. Nu-mi vine să cred că T.E.L. nu cunoaşte

problemele şi de aceea îl consider vinovat de păcatul impardonabil al înşelării cu bună ştiinţă. Şi aşa în ţara aceasta ne aşteaptă o sarcină dificilă; el o face şi mai dificilă încercând să-i convingă pe oameni că este uşoară. Cum ar putea fi uşoară când ceea ce ţi se cere este să reconciliezi opiniile şi idealurile unei populaţii tribale care nu şi-a modificat deloc concepţiile în ultimii 5.000 de ani cu cele ale unei cete de politicieni urbani nemiloşi şi intoleranţi, care te blamează pentru că nu înfiinţezi universităţi?…

Şi T.E.L. îşi permite să discute despre două divizii de armată, de parcă s-ar putea crea aşa ceva peste noapte. De unde banii?

Lawrence şi Gertrude fuseseră în egală măsură şocaţi şi înfuriaţi de umilirea lui Faisal şi de desconsiderarea tuturor promisiunilor care îi fuseseră făcute în schimbul preluării victoriei sale de către Aliaţi. Ambii doreau să îşi aline sentimentul de culpabilitate pentru cele petrecute şi în martie 1921, la Conferinţa de la Cairo, li s-a oferit o ultimă şansă.

Spre marea uşurare a lui Gertrude, în octombrie 1920, Sir Percy Cox şi-a reluat postul de Înalt Comisar pentru Irak. După numai cinci luni, Churchill – devenit secretar la Ministerul pentru Colonii – i-a convocat pe oficialii britanici din Irak la Cairo pentru o întâlnire care avea să dureze 10 zile, începând din 12 martie 1921. Lawrence era prezent în calitate de consilier special la minister. Printre figurile de seamă adunate acolo s-a numărat şi Cox, cu echipa sa de şase oameni condusă de Gertrude, mareşalul de aviaţie Hugh Trenchard, expertul în informaţii şi contrainformaţii Sir Kinahan Cornwallis, generalul-maior Sir Edmund Ironside şi A.T. Wilson. Principala sarcină a lui Churchill era aceea de a reduce cât mai substanţial factura de 37 de milioane £ (2,374 miliarde $ actualizaţi cu IAPC) plătită de contribuabilii britanici pentru controlul militar asupra Orientului Mijlociu.

Gertrude şi-a început activitatea la Cairo prin a-l lua la rost pe Lawrence pentru unele dintre comentariile lui cu privire la administraţia civilă din Bagdad apărută în presă. Pe 22 august 1920, Lawrence declarase de pildă în *The Sunday Times:* „Poporul englez a fost împins în Mesopotamia într-o capcană din care îi va fi greu să scape cu demnitate şi onoare. Lucrurile au fost cu mult mai grave decât ni s-a spus şi administraţia noastră s-a dovedit a fi mai

sângeroasă şi mai ineficientă." Gertrude i-a reproşat intervenţia, recunoscând în acelaşi timp greşelile făcute în perioada când A.T. Wilson îşi exercitase funcţia de comisar civil.

Cairo, 12 martie 1921

> Am sosit ieri… Am fost întâmpinaţi la gară de T.E. Lawrence şi alţii – m-am bucurat să îl revăd. Ne-am retras imediat după aceea în camera mea de la hotelul Semiramis şi am vorbit timp de o oră, după care eu am avut o discuţie lungă cu Clementine [doamna Winston Churchill], în timp ce Sir Percy s-a întreţinut între patru ochi cu domnul Churchill.

Rămăseseră însă buni prieteni, aceiaşi vechi Intruzivi deveniţi acum jucători majori în Orientul Apropiat, hotărâţi să îi asigure lui Faisal o compensaţie pentru suferinţele îndurate la Paris şi în Siria. Anvergura complotului pus la cale de Lawrence şi Gertrude e sugerată de o scrisoare a acestuia: „GB i-a convins pe toţi oficialii britanici în Mesopotamia de soluţia Faisal, în timp ce Winston şi cu mine am convins poporul englez." Lui Churchill i-a convenit faptul că Faisal acceptase să acorde britanicilor autoritate asupra Hejazului şi în curând avea să telegrafieze acasă pentru a sublinia ceea ce pentru el reprezenta punctul crucial: „Faisal, fiul şerifului, este cel care ne oferă speranţe de mai bine şi totodată şi varianta cea mai ieftină." În calitate de conducător sunnit într-o ţară majoritar şiită, descendenţa emirului din Profet avea să constituie marele lui atu, însă Churchill a insistat ca Faisal să fie ales rege, lucru care rămânea să fie aranjat de către Cox şi Gertrude.

Intruzivii câştigaseră runda; autodeterminarea urma să devină realitate. Rămânea acum în sarcina lui Cox şi Gertrude să modeleze Irakul pentru a-l transforma într-o naţiune, având în fruntea sa pe regele Faisal. Între timp, Lawrence, devenit tot mai închis în sine pe măsura trecerii anilor, se îndoia că Irakul „va face faţă cu brio ca stat modern". În august 1922, el s-a înrolat în RAF sub numele de pilotul Ross, după care şi-a schimbat din nou numele în T.E. Shaw, alăturându-se diviziei regale de tancuri.

În 1919, anul Conferinţei de la Paris, celebritatea lui Lawrence a eclipsat-o complet pe cea a lui Gertrude, punând în umbră faptul că până în acel moment ea era figura mai cunoscută, vedetă în Occident

şi adulată în Orient. Din fericire, lui Gertrude nu i-a păsat. În timp ce ea ura publicitatea şi îşi avertizase familia să nu ofere presei informaţii despre ea, Lawrence era deopotrivă flatat şi torturat de atenţia pe care i-o acordau jurnaliştii. Critica publicitatea excesivă, dar a fost zărit strecurându-se pe rândul din spate al unui cinematograf atunci când rula un film despre el. Ridicarea sa la rang de figură internaţională s-a datorat în mare măsură eforturilor ziaristului Lowell Thomas, autor al unei biografii triumfaliste a lui Lawrence pe care a promovat-o printr-un turneu mondial de prelegeri pe tema marelui erou.

Legătura dintre Lawrence şi Gertrude a rămas puternică, în ciuda divergenţelor dintre ei. În 1918, Lawrence a sugerat, glumind numai pe jumătate, ca Gertrude să-i ia locul în cazul în care sfârşea ucis în timpul revoltei arabe şi s-a angajat să-i scrie Elsei, sora lui Gertrude, pentru a o anunţa dacă Gertrude murea; „A fost singura persoană care, cu mintea sa limpede, a înţeles ţelul suprem al muncii noastre în Arabia şi, neintimidată de nimic, a lucrat neobosită pentru atingerea acestui scop.”

* * *

În această perioadă, Gertrude a compus o serie de eseuri pentru un manual de instrucţiuni – „The Arab of Mesopotamia” – elaborat pentru uzul noilor ofiţeri politici care soseau în ţară. Scris la solicitarea Ministerului de Război, acesta conţinea texte pe teme foarte diverse, de la cele serioase, la cele amuzante sau excentrice. Cartea a fost publicată anonim, dar s-a presupus că era opera unui bărbat. Răspunzând unei întrebări adresate de familie, Gertrude a precizat într-o scrisoare: „Sigur că eu am scris «Arab of Mesopotamia» de la un capăt la celălalt. M-am distrat citind recenziile care vorbeau despre spiritul practic al autorilor anonimi etc. Ce amuzant este să fii considerată un bărbat practic…”

Redau mai jos două dintre eseurile cuprinse în volum:

Triburile arabe din Mesopotamia

Delta cultivată, scăldată de apele Tigrului şi Eufratului, este locuită de confederaţii tribale arabe mai mult sau mai puţin sedentare, populaţii care au migrat din deşerturile arabe. Unele din ele s-au aşezat în

Mesopotamia începând dintr-o perioadă îndepărtată, altele au venit aici în ultimele două sau trei sute de ani, însă toate provin din zonele pustii din interior. Migraţia neîntreruptă către nord a popoarelor din Arabia este unul dintre cei mai importanţi factori din istoria regiunii. Cauzele fundamentale ale acestui proces sunt probabil complexe, însă se poate presupune că un factor determinant a fost schimbarea treptată a condiţiilor climatice în peninsulă, constând în principal dintr-o deşertificare lentă, la care s-a adăugat presiunea unei populaţii în creştere, locuitoare pe un pământ tot mai sărac în resurse naturale. Pentru nomadul înfometat, păşunile bogate de la graniţele Siriei, fertilitatea inepuizabilă a Mesopotamiei reprezentau o atracţie irezistibilă, iar oportunităţi de extindere au fost găsite în slăbiciunea şi declinul politic ale statelor nordice învecinate, fie ele Turcia, Bizanţul, Persia sau chiar imperii mai îndepărtate în timp. Vestigiile descoperite în Babilonia ne permit să urmărim acest proces începând cu etapele sale istorice cele mai vechi şi un studiu al condiţiilor actuale ne arată că până de curând procesul se afla în plină desfăşurare, iar dacă este să ne hazardăm în a face previziuni, el nu va înceta nici pe viitor, cu toate că specificul migraţiei poate suferi unele modificări. În locul unor hoarde devastatoare care se vor năpusti, precum lăcustele, asupra câmpurilor de grâne şi păşunilor, populaţia excedentară a Arabiei ar putea găsi în Mesopotamia, reconstruită prin eforturile unei administraţii eficiente, nu numai mijloace abundente de trai, ci şi perspective bune de progres social şi intelectual; şi va fi primită cu braţele deschise într-o ţară în care resursele nelimitate pot aduce profit proporţional cu forţa de muncă disponibilă.

Convertirea crescătorului şi hoţului de cămile nomad la ocupaţia de cultivator al pământului, aşa cum s-a petrecut ea până acum în Mesopotamia, poate fi considerată drept un proces inevitabil. În înaintarea lor către nord, triburile au ajuns în cele din urmă la marginile deşertului; spaţiile vaste, esenţiale pentru existenţa nomadă, nu se mai întindeau în faţa lor, în timp ce din spate erau presate de alţii şi nu s-au mai putut întoarce. Au fost astfel obligate să treacă la agricultură pentru a-şi asigura mijloacele de trai. Drept urmare, şi-au pierdut locul în ierarhia castelor în faţa adevăraţilor Badawin. Cu toate că populaţia Badawin nu agreează înrudirile prin căsătorie cu agricultorii, păstorii şi îngrijitorii de bivoli, adevărul este că au acelaşi sânge ca aceştia şi aceleaşi tradiţii şi nu foarte rar reprezentanţi ai unor triburi arabe foarte vechi şi faimoase sunt prezenţi printre cultivatorii de pământuri stabiliţi la extremităţile ariei de migraţie arabe. Astfel, în Mesopotamia avem tribul Bani Tamim, împărţit în mai multe grupuri tribale mari care au

stăpânit întreaga Arabie Centrală înainte de venirea Profetului şi formează şi în prezent o mare parte din populaţia din oaze – au apărut în Mesopotamia aproximativ la începuturile erei mahomedane; la fel cei din tribul Khazraj, pe care îi găsim acum în cea mai mare parte aşezaţi la frontiera Persiei, au furnizat prin faptele lor de vitejie din deşerturile din sud materia primă pentru o bună parte din literatura romantică premahomedană.

Din felul în care s-a realizat aşezarea populaţiilor nomade a rezultat o răspândire largă a vechilor triburi la marginile zonei cu pământuri cultivate, grupări numeroase care stăpâneau cândva vaste întinderi de deşert fiind împrăştiate şi separate ca urmare a intruziunii altora. De exemplu Jubur, un trib numai pe jumătate nomad, este acum răspândit de-a lungul Tigrului până la Mosul în nord, ca şi la frontierele estice cu Siria, iar Zubaid este împărţit între Mesopotamia şi regiunile vulcanice situate la est de Damasc.

Tranziţia de la statutul nomad la cel sedentar este întotdeauna un proces lent, pe care securitatea foarte discutabilă oferită de turci nu l-a accelerat. Cu excepţia vecinătăţii imediate a unor oraşe mari precum Bagdad şi Bashra, organizarea tribală nu a fost abandonată, legea şi obiceiurile tribale persistă, iar duşmăniile ancestrale continuă să fie o mare calamitate. Revenirea periodică la existenţa nomadă şi la traiul în corturi este un fenomen larg întâlnit şi până şi sătenii care îşi fac colibe din stuf sunt o populaţie seminomadă, care se mută adesea dintr-un loc în altul. Cartograful va vedea astfel cu uimire cum ultima sa adăugire la cunoştinţele geografice nu mai e de actualitate, locul atribuit de el pe hartă unui trib schimbându-se chiar sub ochii săi. Totuşi creşterea preţului pământului tinde să îi forţeze pe aceşti fermieri neastâmpăraţi să se aşeze, şi de cum se stabilesc în anumite locuri, numărul lor creşte infinit mai mult decât al fraţilor lor înfometaţi însă mai mândri şi nedispuşi să are şi să recolteze întinderile de pământ sălbatice. Confederaţia Muntafik ocupă o zonă de circa 65 de mile de la est la vest şi 50 de mile de la nord la sud şi numără, estimativ, nu mai puţin de 200.000 de suflete, în timp ce întreaga măreaţă populaţie Badawin din Anazah, care ocupă Deşertul Sirian de la Alep până la nisipurile din Arabia Centrală, are doar cu puţin peste.

Proximitatea Persiei şi existenţa în Mesopotamia a Karbalei şi Najafului, două dintre cele mai sfinte sanctuare ale sectei şiite, de care aparţin persanii, şi fluxul de pelerini persani rezultat din aceasta au adus în mare măsură ţara sub influenţă persană. Arabia nomadă aparţine în întregime jumătăţii sunnite a Islamului, şi totuşi triburile care s-au stabilit

în Mesopotamia au îmbrăţişat, aproape fără excepţie, credinţa şiită. Acelea însă care au păstrat cu sfinţenie obiceiurile nomade, „popoarele Cămilei”, aşa cum se autointitulează ele cu mândrie, se conduc de regulă după legile deşertului şi sunt aproape invariabil sunnite.

Din vârful Golfului Persic şi până la Qurnal organizarea tribală aproape că a dispărut, numai că mulţi dintre ţăranii care lucrează în livezile de curmali aparţin de triburile aliatului nostru de nădejde de pe malul persan al fluviului, puternicul şeic din Mohammarah, care în trecut şi-a menţinut dreptul de a-i mobiliza pentru bătăliile tribale. Deasupra Qurnahului, regiunea care se întinde de la Eufrat până la Tigru de-a lungul unei porţiuni de pe malurile ambelor fluvii este ocupată de Muntafik, o confederaţie de triburi de diverse origini, mare şi nu foarte bine organizată, însă în cadrul căreia cu toţii recunosc, mai mult sau mai puţin, supremaţia clanului Sa’dun. Aceşti Sa’dun descind dintr-o familie din Mecca, înrudită îndeaproape cu şeriful, şi o ramură a ei a migrat în Mesopotamia spre sfârşitul perioadei abbaside, adică pe la începuturile secolului al XV-lea. Sunniţi, şi încă de cea mai pură origine, ei şi-au impus autoritatea asupra triburilor şiite şi au jucat un rol foarte important în istoria furtunoasă a regiunii. Cu un vlăstar al familiei care adusese servicii de mare preţ în Arabia Centrală, Înalta Poartă a mers până acolo încât a încercat un experiment, numindu-l Wali[101] al Basrahului, fapt care s-a dovedit curând a fi o decizie proastă care a fost rapid abandonată.

În ultima vreme, puterea lor în calitate de familie domnitoare s-a diminuat treptat din cauza rivalităţilor şi disensiunilor interne şi în prezent, cu toate că mai mulţi dintre membrii de seamă ai clanului Sa’dun posedă moşii întinse în Basrah Wilayet, ei nu pot colecta decât în mică măsură drepturile care le revin de la arendaşi şi nu mai constituie acum o mare forţă ca lideri tribali regionali. Totuşi, prestigiul familiei a rămas considerabil.

Poziţia clanului Sa’dun a fost afectată de izbucnirea războiului dintre Turcia şi Marea Britanie şi a devenit una dificilă, căci mulţi dintre ei deţin proprietăţi atât în teritoriile ocupate de britanici, cât şi în cele controlate în prezent de către turci; dar cu excepţia a două sau trei teme ireconciliabile, comportamentul lor a fost în general unul rezonabil şi previzibil şi fără îndoială că se vor da pe brazdă în momentul când vor fi siguri că domnia turcă în Basrah Wilayet a luat sfârşit pentru totdeauna.

O parte din populaţia Muntafik este şi acum nomadă; restul locuieşte în colibe de stuf, sate şi chiar oraşe, cultivă pământul şi creşte oi, vite,

[101] Titlu administrativ, cu sensul de magistrat sau guvernator. (n. red.).

bivoli şi cămile. Mulţi dintre membrii aparţinând grupărilor sedentare cutreieră primăvara deşertul cu turmele şi cirezile lor, în căutare de păşuni.

Triburile din partea de sud a Mesopotamiei sunt mai bine înarmate decât cele situate la nord de Kut, iar membrii Muntafik sunt bine aprovizionaţi cu puşti de fabricaţie modernă.

La nord de ei, de-a lungul Tigrului până aproape de Kut, între fluviu şi dealurile Persiei, se află alte două triburi mari şi puternice. Dintre acestea, Al Bu Muhammed, o populaţie inferioară şi posibil non-arabă ca origini, cultivă orez în mlaştinile de pe ambele maluri ale Tigrului şi creşte cirezi imense de bivoli care sunt exportaţi în mare număr în Siria. Ca toţi arabii din mlaştini, şi-au păstrat un soi de semiindependenţă şi, cu mic, cu mare, sunt toţi bine înarmaţi cu puşti. Al doilea mare grup, Bani Lam, a ocupat în ultimele patru sau cinci sute de ani teritoriul situat la nord de Amarah. Şeicii lor pretind că descind dintr-un celebru trib premahomedan din Arabia de Est, însă în ciuda acestor ambiţii, nimeni din grupul Badawin din deşertul interior nu îi consideră egali şi nu acceptă căsătoria cu ei. Cel mai important şeic al lor, Ghadhban, un mare rebel împotriva guvernului otoman în perioada de dinainte de război, s-a alăturat turcilor pentru a lupta contra noastră, însă acum şi-a reconsiderat poziţia şi majoritatea membrilor clanului său au ajuns la o înţelegere cu noi pe măsură ce am avansat de-a lungul Tigrului. Membrii grupului Bani Lam sunt agricultori, dar nu au abandonat în întregime viaţa nomadă. Locuiesc în corturi şi din februarie până în iunie se deplasează de obicei împreună cu turmele lor. Au cei mai buni cai şi cele mai bune cămile din Mesopotamia. Şi trag bine cu arma, mai ales din şa.

În jurul Kutului, atât pe malurile Tigrului, cât şi în partea de sus a marelui canal Hai, în care fluviul se varsă către sud-vest, domneşte Bani Rabi'ah, un trib cu faimă veche în Arabia. Sunt un popor turbulent, cunoscut ca hoţ şi perturbator al traficului fluvial, dar nu la fel de bine înarmaţi ca vecinii de la sud. Şi mai puţin bine înarmate şi mai vulnerabile la atacuri sunt două triburi de dimensiuni mai reduse ce cultivă malurile Tigrului până la Bagdad, Toqaj şi Zubaid, în timp ce locuitorii din mlaştinile Eufratului situate la nord de Nasiriyah, deşi cu o reputaţie ce lasă mult de dorit, nu s-au arătat răuvoitori la adresa noastră.

Oricât de joasă ar părea la prima vedere poziţia ocupată în ierarhia socială de aceşti locuitori amfibii ai mlaştinilor şi smârcurilor de stuf, capacitatea uimitoare a arabilor de a se adapta rapid la noi condiţii şi de a profita de pe urma unor oportunităţi neaşteptate nu trebuie nicicând ignorată. Un copil născut ieri într-o colibă de stuf ori într-un cort din păr

negru de capră poate foarte uşor să fie găsit practicând Medicina sau Dreptul în Bagdad peste un sfert de secol, şi cu toate că tatăl său ar prefera să se conformeze unor reguli mai apropiate de vechile tradiţii, contul său gras din bancă va sta mărturie faptului că a ales să ducă o viaţă simplă pentru că aşa a vrut, şi nu din necesitate.

Adulatorii mesopotamieni ai Stelei

Un fenomen curios care se poate remarca în Mesopotamia este existenţa unei mase de oameni care au împrumutat de la toate rasele şi au adoptat obiceiuri aparţinând tuturor, rămânând în acelaşi timp complet izolaţi din punct de vedere social.

Sunt sabeenii, cunoscuţi şi ca „adulatorii mesopotamieni ai Stelei". Unii autori i-au numit „creştini după Sfântul Ioan", însă termenul este impropriu, căci acel „Ioan" la care ei pretind că aderă nu e cu certitudine un sfânt, iar ei nu sunt creştini în niciun sens al cuvântului; ei sunt sabeenii menţionaţi în Cartea lui Iov, dar nu aceiaşi sabeeni din Coran. În perioada supremaţiei mahomedane, au acceptat totuşi interpretarea potrivit căreia ar fi sabeenii din Coran pentru a se proteja de persecuţii, căci sabeenii sunt descrişi în Coran, alături de creştini şi evrei, drept „Oamenii Cărţii" şi trebuie, prin urmare, să fie veneraţi.

Numele corect din punct de vedere ştiinţific al acestor oameni este mandeeni. În limba lor, cuvântul mandean înseamnă „discipol", iar ei se prezintă drept „Discipoli ai lui Ioan". Limba pe care o vorbesc se numeşte mandaică şi face parte din grupul de limbi semitice, fiind verişoară de gradul întâi cu siriana. Nu s-a păstrat nicio literatură tipărit în mandaică, însă câteva manuscrise au ajuns în mâinile unor cărturari europeni. Cel mai mare cunoscător al acestui popor a fost Peterman, un orientalist german care, cu aproape 60 de ani în urmă, a petrecut doi ani printre sabeeni la Suq-al-Shuyukh. Desigur, cu toţii vorbesc şi limba arabă, cu toate că, din câte ştiu, niciunul din ei nu a mers la o şcoală arabă.

În secolul al XVII-lea existau circa 20.000 de familii de sabeeni, dar în prezent numărul lor nu mai depăşeşte 3.000 de suflete. Trăiesc exclusiv în Mesopotamia, câţiva în Bagdad, iar marea majoritate în jurul localităţii Suq-al-Shuyukh. Se stabilesc întotdeauna în apropierea unei ape curgătoare, căci dogmele lor religioase le cer să se afle lângă o apă vie. Diminuarea masivă a populaţiei lor se datorează în primul rând persecuţiilor îndurate din partea mahomedanilor şi mai apoi luptelor interne; în plus, în ultimii ani multe din femeile sabeene s-au căsătorit cu mahomedani şi astfel rasa lor se stinge rapid. Au trei ocupaţii principale, cea de argintari, constructori de canoe şi crescători de vaci de lapte.

Construiesc un tip anume de canoe care se cheamă *mashhuf*. Sunt renumiţi pentru măiestria lucrăturilor în argint. Argintul alb şi negru e răsucit în modele complicate. Compoziţia substanţei negre, despre care se crede că ar fi antimoniu, este păstrată secretă. În ultimii ani, arabii s-au arătat mai toleranţi cu ei din cauza priceperii pe care o au ca argintari şi constructori de bărci, îndeletniciri la care arabii nu excelează.

Religia lor este un amestec curios de păgânism babilonian vechi, cult iudaic, creştinism şi mahomedanism. Din religia evreiască ei au împrumutat jertfele de animale şi purificările; din creştinism au preluat sărbătorirea zilei întâi a săptămânii, botezul, Cina cea de taină şi adularea lui Ioan Botezătorul; iar de la mahomedanism au împrumutat poligamia.

Cartea lor sacră, „Sidra Rabba", conţine doctrinele lor religioase într-o formă destul de fragmentară, a fost scrisă de mai mulţi autori şi cuprinde un mare număr de contradicţii. E greu şi să ajungi să îţi arunci ochii peste o astfel de carte, cu toate că s-au făcut eforturi pentru obţinerea unui exemplar. În urmă cu câţiva ani, nişte călători au reuşit să fure o carte, însă după ce s-au făcut plângeri la consulat aceasta a fost returnată proprietarilor. Înţeleg că un exemplar se află la British Museum, împreună cu o traducere de proastă calitate în latină care nu a fost niciodată finalizată. În 1904, mulţumită relaţiei de prietenie cu Marele lor Preot, mi s-a permis să achiziţionez un exemplar contra sumei de 12 lire (turceşti), dar cu condiţia să nu o înstrăinez niciodată. Chiar şi aşa, a doua zi a avut loc o mare demonstraţie a tuturor sabeenilor, care m-au rugat insistent să le-o predau. Exemplarul respectiv este tradus acum în America. O trăsătură curioasă a acestei cărţi este faptul că jumătatea fiecărei pagini este scrisă invers, cu susul în jos, pentru a permite aşezarea cărţii peste un fir îngust de apă pentru a fi citită de pe celălalt mal de către un Preot.

O altă scriere a lor poartă numele de „Cartea Sufletelor". Două treimi din ea constă în rugăciuni pentru cei vii şi o treime în rugăciuni pentru cei morţi. Această carte mai conţine şi o istorie a morţii lui Adam, care este pentru ei unul dintre cei mai mari Profeţi.

O a treia carte cuprinde „Liturghia pentru Preoţi", în timp ce în altele se găsesc ceremonialul de căsătorie, viaţa lui Ioan Botezătorul, un tratat de astrologie şi diverse formule de incantaţie şi vrăjitorie.

Sabeenii cred că lumea îşi are originile în ceea ce ei numesc „Primul Fruct", un lucru asemănător cu teoria orfeană a oului cosmic, şi că „Stăpânul cel Mare" a adus viaţa pe Pământ din acest ou, din care viaţa a emanat o altă viaţă, şi anume pe Iisus Hristos, acesta din urmă încercând însă să uzurpe puterea Stăpânului şi fiind drept urmare aşezat printre

Planete ca Mercur. Mai cred şi că Raiul constă din apa cea mai pură, atât de dură încât nu poate fi tăiată de niciun diamant, în care se revarsă toate corpurile cereşti, precum şi Pământul nostru. Şi tot în credinţa lor Pământul este înconjurat pe trei laturi de mări, dar pe a patra se află un munte turcoaz a cărui reflexie în apă dă cerului culoarea albastră. Ei cred că Regina Întunericului s-a căsătorit cu Focul şi au avut 24 de fii, din care 7 sunt Planetele, inclusiv Soarele, 12 sunt semnele zodiacale, iar cele 5 rămase sunt necunoscute. Aceste Planete sunt sursele răului pentru omenire. Steaua Polară este poziţionată chiar pe cupola Cerului şi ei se roagă la ea, motiv pentru care li se spune „adulatorii Stelei”.

Practică botezul, care este primit de către cei pioşi în fiecare zi de duminică; au şi un ritual al Cinei care pare să imite împărtăşania creştină.

Au locuri de rugăciune, care sunt însă doar suficient de mari cât să încapă doi sau trei Preoţi, şi prin aceste locuri de rugăciune curg mici izvoare pe deasupra cărora sunt rostite rugăciunile. În bisericile lor nu există mobilier, cu excepţia unui raft pe care sunt ţinute cărţile sfinte şi alte obiecte. Preoţi pot fi atât bărbaţii, cât şi femeile. Prima treaptă pe care trebuie aceştia să o parcurgă este aceea de novice, după care urmează Preotul, apoi Episcopul şi cel mai înalt grad bisericesc este acela de Mare Preot. Actualul Mare Preot al lor se numeşte Shaikh Mahi şi locuieşte la Suq-al-Shuyukh. Preoţii trebuie să fie oameni fără cusururi fizice, rezultatul fiind acela că Marele Preot este una dintre cele mai izbitor de frumoase persoane pe care le-am cunoscut vreodată. Femeile pot ajunge la rangul de Preot, dar numai cu condiţia de a se căsători cu un preot. Îmbrăcămintea întunecată la culoare este împotriva religiei lor, iar femeile nu au voie să poarte albastru.

Ne putem pe drept cuvânt întreba cum se va comporta acest popor ciudat în noile condiţii ale administraţiei britanice. Ei sunt fără îndoială probritanici, şi asta deoarece au fost întotdeauna antiturci.

Nu-şi taie niciodată părul şi atât bărbaţii, cât şi femeile pot fi consideraţi, fără teama de a greşi, ca fiind oameni cu înfăţişare frumoasă, ba chiar în asemenea măsură, încât aceştia se disting imediat într-o mulţime.

Au fost înrolaţi în armata turcă, dar după aceea au fost eliberaţi din cauza imposibilităţii de a li se îndeplini cerinţa religioasă de a se afla întotdeauna în apropiere de o apă curgătoare.

—— || ——

Făuritoarea de naţiuni

Lăsată să lâncezească la Basra, Gertrude a suferit din lipsă de activitate şi de îndatoriri. I-a telegrafiat lui Sir Percy Cox pentru a-l întreba când putea să i se alăture şi între timp şi-a eliberat biroul şi a vizitat soldaţii turci răniţi internaţi în spitale. Când temperatura a ajuns la 27°C, le-a scris mamei şi surorilor vitrege, rugându-le să-i trimită rochii de bumbac şi mătase indiană.

Basra, 10 martie 1917

> De acum aşteptăm din oră în oră să primim vestea intrării noastre în Bagdad. Astăzi mi-a parvenit o scrisoare de pe front de la Sir Percy, plină de entuziasm şi încredere. Sper din toată inima să fiu chemată acolo cât mai curând cu putinţă. E un lucru minunat să te afli la conducerea războiului după atâtea luni de bătut pasul pe loc şi, orice aţi spune, este primul nostru mare succes în război, un succes care cred că va avea consecinţe variate şi considerabile.
>
> Vom transforma, zic eu, ţara într-un mare centru al civilizaţiei arabe, un loc al propăşirii acestui neam; sper ca o parte din această sarcină să îmi revină mie; e un ţel pe care nu îl voi scăpa din vedere nicio clipă.

La începutul lui aprilie, Gertrude le-a trimis părinţilor o telegramă simplă, formată din două cuvinte: „Adresa Bagdad," S-a îmbarcat pe un vas care transporta trupe în amonte pe Tigru către Bagdad, o călătorie care dura în total nouă zile.

10 aprilie 1917

> E unul dintre vapoarele acelea noi, cu lumină electrică şi ventilatoare şi foarte confortabil cu totul, dar abia aştept să ajung la Bagdad, unde se întâmplă multe lucruri interesante…

15 aprilie 1917

> Trebuie să recunosc că drumul acesta cu vaporul pe fluviu mi-a întărit respectul faţă de liniile noastre de comunicare… Am trecut pe lângă Kut înainte de răsăritul soarelui, dar m-am trezit special ca să revăd acest locşor tragic, cu pereţii lui scorojiţi şi palmierii desfrunziţi prin care se

strecurau primele raze. Deocamdată e aproape pustiu, dar îl vom curăţa şi reconstrui cât de curând…

Noaptea trecută am ancorat chiar lângă Ctesiphon. Iar de azi începând am recunoscut malurile, căci am călărit de-a lungul lor în mai multe rânduri. Taberele noastre mari sunt singurele lucruri care îmi sunt nefamiliare. Astăzi se împlinesc trei ani de când am pornit ultima oară din Bagdad prin Deşertul Sirian în drumul meu din Arabia spre casă.

Bagdad, 20 aprilie 1917

De ce sosire am avut parte! Sir Percy m-a făcut să mă simt bine-venită şi m-a informat că mi s-a alocat o casă. M-am dus să o văd şi am dat peste o cutiuţă cu aer înăbuşitor, ascunsă într-un bazar mic şi murdar. Era complet goală – singurele mobile pe care le aveam se aflau în valizele mari, care nu fuseseră încă debarcate, şi nu aveam cu mine nici măcar un băiat ca să mă ajute, căci îmi lăsasem servitorul să aibă grijă de bagajele grele. Din fericire, cum sunt un călător experimentat, nu mă despărţisem de pat şi baie. Le-am descărcat, după care am desfăcut una din cutiile care căzuseră în Tigru. Am scos din ea toate lucrurile şi le-am atârnat ca să se usuce pe gardul care înconjoară curtea. Era înfiorător de cald, abia puteam respira. Nu aveam nici măcar un scaun pe care să-mi aşez lucrurile şi când am vrut să mă spăl, a trebuit să deschid uşa din faţă a casei pentru a cere apă oamenilor din bazar…

Am luat cina cu Sir Percy, la sfârşit am luat cu mine o pâine pentru micul dejun şi m-am întors acasă ca să mă culc. Din fericire, servitorul a apărut târziu… Mărturisesc însă că după ce m-am pieptănat şi am luat micul dejun pe podea, m-am simţit un pic descurajată.

Gertrude a pornit să-şi caute o casă mai bună, lângă râu.

Prima peste care am dat a fost o grădină de trandafiri cu trei case de vară, situată destul de aproape de sediul Biroului Politic. A aparţinut unui vechi prieten de-al meu, Musa Chalabi. M-am hotărât pe loc că era exact ceea ce căutam. Totuşi trebuia construită o bucătărie şi o baie, puse obloane la ferestre – plus o mie de alte lucruri. L-am convins pe Musa Chalabi să mă ajute şi am chemat un bătrân… şi după cinci zile de muncă, m-am mutat… Iar trandafirii, vă spun, sunt o minunăţie…

Voi avea o vară incitantă… Restul rămâne pe altă dată – acum sunt foarte ocupată.

Bagdad, 11 mai 1917

Iată cum îmi petrec zilele: ies la călărit înainte de 6… galopez prin deşert şi mă întorc acasă prin bazaruri. Uneori cercetez câte un monument vechi pe drumul de întoarcere… Fac baie şi iau micul dejun, şi înainte de ora 9 sunt la birou. Lucrez până după ora 7. Întotdeauna cantitatea de muncă e un pic peste puterile noastre. Revin acasă, iau cina în grădină la ora 8 şi de obicei mă duc la culcare la 9.30.

17 mai 1917

Dragii mei, este atât de minunat aici – nu am cuvinte să vă spun ce mult îmi place… Mă întreb ce moştenire fabuloasă au lăsat fermierii din Cumbria aici de am ajuns să mă simt, în chip neaşteptat, acasă în Orient?

17 mai 1917, scrisoare către Sir William Willcocks

Am ajuns să iubesc acest pământ, priveliştile şi sunetele sale. Nu mă plictisesc niciodată de Orient, şi nici nu mă simt o străină aici. N-am cum să mă simt exilată, e ca o a doua casă pentru mine.

18 mai 1917

Niciunde în altă parte în lumea aceasta sfâşiată de război n-ar trebui să începem cu mai mare grabă reparaţia imenselor pierderi de vieţi omeneşti… Avem o oportunitate imensă în acest moment, când atmosfera este încărcată de emoţie; acum putem profita pentru a stabili între noi relaţii care nu se vor destrăma niciodată. Nu o fac pentru mine, ci pentru a unge roţile administraţiei – chiar nu exagerez cu nimic, aflaţi că mi-am propus să urmăresc totul cu cea mai mare atenţie, zi de zi dacă se poate, în speranţa că… voi avea un cuvânt greu de spus în aranjamentele finale. Voi fi cu siguranţă capabilă să fac asta, cu experienţa pe care am dobândit-o şi cu atâtea cunoştinţe aprofundate. Cuvintele nici nu pot să le cuprindă. Ce importanţă mai poate avea orice altceva, atâta timp cât sarcina care ne aşteaptă este aşa uriaşă? Niciodată nu s-a mai înfăptuit aşa ceva… Este construcţia unei lumi noi.

* * *

Dificultăţile cu care s-a confruntat noua administraţie au fost extraordinare. Arabii vorbeau aceeaşi limbă, dar nu formau un popor. Mesopotamia nu era o ţară, ci o provincie a unui imperiu decăzut, nerecunoscută formal ca statul Irak decât după cucerirea deplină a independenţei, în 1932. În retragerea lor spre nord, turcii urmaseră politica pârjolirii pământurilor, distrugând baraje şi câmpuri agricole.

În ciuda acestor lucruri şi a altor probleme grele, Sir Percy Cox şi echipa sa au persistat în hotărârea nobilă de a face tot ce se putea mai bine pentru populaţia din Basra şi din vilaietele Bagdadului. Ambiţia lor a fost cea care, mai presus de orice, a inspirat-o pe Gertrude.

Autodeterminarea a rămas un concept vag definit. Pentru mujtahizii şiiţi, reprezentanţii religioşi ai acestei secte, autodeterminarea însemna un stat teocrat supus legii şiite; pentru sunniţii şi liber-cugetătorii din Bagdad însemna un stat arab independent condus de un emir; pentru triburile din deşert şi munţi însemna inexistenţa oricărui guvern.

Primele întruniri ale administratorilor cu şeicii şi notabilităţile locale s-au desfăşurat în ideea asigurării acestora că britanicii nu aveau să îi abandoneze curând. Şi cine altcineva ar fi putut face acest lucru mai bine ca Gertrude, care îi cunoştea şi era cunoscută de mulţi dintre ei, care putea să îi trateze cu acea curtoazie tradiţională specifică arabilor şi să li se adreseze în limba sau dialectul lor, care cunoştea diferenţele dintre mujtahizi, clericii sunniţi, muftii, mukhtari sau mutawalli? După ce erau întâmpinaţi şi liniştiţi cu vorbe bune, erau conduşi în mare număr la secretariat. Acolo se afla Gertrude, căreia ei îi spuneau „Khatun” („regină” în persană şi „nobila doamnă” în arabă) sau „Umm al-Muminin” (Mama Credincioşilor). Ea îi saluta, apoi îi invita în sala de aşteptare a lui Sir Percy, unde intra cu o notă în care specifica cine erau, de unde veneau şi ce doleanţe aveau.

Gertrude a scris cea mai importantă lucrare politică a sa, o broşură de mărimea unei cărţi intitulată *Review of the Civil Administration of Mesopotamia*, la solicitarea Biroului din India. A lucrat la ea nouă luni, în timpul ei liber, pentru a produce un magnific rezumat al problemelor momentului, rezultatul celei mai însemnate munci din viaţa sa. În ea a prezentat în detaliu activitatea administraţiei britanice pentru făurirea unei societăţi prospere şi funcţionale. Broşura a fost extrem de apreciată la Londra, şi în mod special în Parlament, unde a fost aplaudată în Camera Comunelor.

17 ianuarie 1921

Tocmai am primit scrisoarea de la mama în care mă informa că raportul meu a iscat mare vâlvă. Presa pare să fi adoptat în majoritate ideea că e un lucru absolut remarcabil ca un câine să se poată ridica

pe labele din spate – cu alte cuvinte, că o femeie este capabilă să scrie un raport. Sper să renunţe la astfel de mostre de stupefacţie pentru a se concentra mai mult asupra raportului în sine… Apropo, mama nu are de ce să creadă că A.T. este cel care mi-a cerut să îl scriu – au fost cei de la Biroul din India şi eu am insistat, în mare parte împotriva voinţei lor, să îl concep aşa cum m-a dus pe mine capul.

EXTRASE DIN REVIEW OF THE CIVIL ADMINISTRATION IN MESOPOTAMIA

> Orice administraţie… trebuie să se bazeze… pe o integritate şi o sârguinţă deosebite, combinate cu o înţelegere corectă a pretenţiilor, adeseori conflictuale, ale diferitelor clase ale populaţiei. Trebuie de asemenea să atragă încrederea oamenilor, aşa încât să garanteze cooperarea opiniei publice, fără de care iţele unor situaţii complicate nu pot fi descâlcite.

Reconstrucţia

> Reconstrucţia oraşului Kut a produs o profundă impresie asupra triburilor. Munca aceasta… un act de pietate în memoria acelora care, fie ei arabi ori britanici, şi-au dat viaţa apărând oraşul, a fost demarată imediat după ocupaţie… Casele au fost curăţate cât de repede s-a putut şi dezinfectate, gunoiul a fost scos afară… câmpurile de bătălie au fost pârjolite şi morţii îngropaţi sau reîngropaţi… Coroana noii glorii a fost construirea unui bazar cu arcade pe malul fluviului… Astfel, înainte de venirea iernii refugiaţii şi-au putut găsi adăpost, iar oraşul a devenit un târg mai înfloritor decât în perioada de dinainte de a fi distrus.

Fiscalitatea

> A fost necesară instaurarea temporară a unei administraţii fiscale. În acest scop s-a decis păstrarea sistemului turcesc, cu care oamenii erau obişnuiţi, însă simultan cu stârpirea corupţiei şi a abuzurilor şi cu creşterea eficienţei. În mod deliberat s-a apelat la un număr redus de funcţionari străini. Celelalte posturi au fost ocupate de cei mai cinstiţi dintre foştii funcţionari ai ţării, în mare majoritate musulmani. Acest lucru ar fi fost oricum inevitabil, căci arhivele departamentale fuseseră toate ţinute în limba turcă; totuşi, pentru documentele interne şi adeverinţe, ca şi pentru alte acte oficiale s-a trecut la folosirea limbii arabe, o măsură gândită pentru a răspunde nevoilor locale.

Dificultăţile iniţiale întâmpinate în instaurarea administraţiei civile în teritoriile ocupate au fost substanţial amplificate de faptul că, în afara subordonaţilor arabi, toţi foştii oficiali turci fugiseră, luând cu ei cele mai recente documente şi registre… Autorităţile militare britanice nu au avut la început timp pentru a face aranjamentele necesare cu privire la chestiunile fiscale şi de impozitare, cu excepţia reglementărilor vamale, însă spre mijlocul lunii ianuarie un comisar fiscal, domnul Henry Dobbs, funcţionar al Serviciului Civil Indian, a fost trimis la Basra şi documentele care nu fuseseră luate de turci i-au fost predate. Majoritatea erau vechi şi zăceau pe podelele birourilor turceşti, amestecate cu grămezi de rumeguş… Administraţia s-a confruntat cu sarcina punerii pe picioare, într-un timp cât mai scurt, a unui sistem complicat şi nu lipsit de ciudăţenii… În plus, furturile de documente comise de turci înaintea retragerii, haosul în care administraţia fusese aruncată mai multe luni în şir, ca şi prăbuşirea comerţului după încetarea schimburilor dintre Bagdad pe de o parte, şi India şi Europa pe de cealaltă, combinate cu un sezon neobişnuit de prost pentru cultivatorii de curmale, au văduvit temporar populaţia de bani lichizi şi de credite.

Sănătatea publică

Condiţiile sanitare din oraşe s-au îmbunătăţit considerabil în cursul anului 1916. Peste tot s-au construit latrine şi incineratoare, măcelăriile şi pieţele au fost inspectate, o campanie de succes a fost dusă împotriva muştelor şi şobolanilor şi s-a oprit răspândirea bolilor infecţioase. În satele din Qurnah, Qal ’al Salih şi ’Ali Gharbi spitalele au fost deservite de ofiţerul militar medical rezident, de obicei cu ajutorul unui asistent chirurg indian, însă la Suq, din cauza lipsei cronice de personal de specialitate, activitatea medicală regulată nu a putut demara decât în 1917, iar absenţa unui dispensar a fost privită de către locuitori drept un mare neajuns, cu toate că pe vremea turcilor nici nu visau la o asemenea instituţie. Remarcabilă a fost disponibilitatea arabilor de a se supune tratamentelor. Faima doctorilor britanici s-a răspândit în districte şi pacienţii au început să vină de departe, dornici să accepte operaţii şi chiar amputări atunci când li se spunea că acest lucru era absolut necesar. În afara celorlalte întrebuinţări obişnuite, spitalele şi dispensarele au devenit o formă mai convingătoare de propagandă decât oricare alta, fie ea şi inventată de cel mai elocvent predicator ori cel mai priceput pamfletar.

Oamenii au acceptat inoculările şi celelalte măsuri de prevenţie a ciumei şi s-au arătat dornici să fie vaccinaţi.

Educaţia

În vilaietul Bagdad sistemul educaţional turcesc a fost mai cuprinzător decât la Basra. El cuprindea o şcoală juridică, o şcoală secundară, o şcoală normală, o şcoală tehnică şi 71 de şcoli primare. Schema, prezentată în Anuarul educaţional turcesc, o carte plină de hărţi şi statistici, a iscat probabil invidia şi disperarea autorităţilor britanice din teritoriile ocupate căci, în cazul în care şcolile erau corect reprezentate prin puncte pe hartă, rezulta că turcilor nu le păsa dacă elevii înscrişi la şcoală frecventau cursurile, sau dacă sistemul educaţional era cel al lui Arnold din Rugby[102] ori al mătuşii domnului Wopsie[103]…

Odată cu plecarea autorităţilor turce în martie 1917, şcolile juridice, *sultani*[104] şi şcolile tehnice au încetat să existe ca instituţii, căci mai toţi profesorii erau turci din Anatolia care au părăsit Arabia odată cu ceilalţi oficiali din Stambul, iar la şcoala tehnică turcii au aruncat în aer instalaţiile şi au dat foc clădirii. Cât despre şcolile primare, ele au fost aproape toate prădate de mulţime. Dacă redeschiderea unor şcoli în Bagdad a luat mai mult timp decât se preconizase, întârzierea poate fi atribuită oamenilor, care au furat tot mobilierul şi echipamentele din şcoli şi au luat cu ei uşile, ferestrele şi alte piese portabile…

Limba principală predată în şcoli era turca, araba fiind tratată ca limbă secundară. Profesorii erau în majoritate turci, mulţi dintre ei posedând cunoştinţe restrânse de arabă; erau oameni cu caracter urât, bine plătiţi şi incompetenţi. Clădirile şcolilor erau murdare şi insalubre, iar şcolile adevărate focare de desfrâu unde arabii respectabili ezitau să-şi trimită băieţii. Niciun bărbat care nu aparţinea religiei sunnite nu era recunoscut ca profesor, fapt care, la o populaţie predominant şiită, a descurajat prezenţa la cursuri a elevilor. Cataloagele erau pline de note fictive…

Din aceste consideraţii s-a decis ca mijlocul de comunicare să fie peste tot limba arabă, cu engleza predată ca limbă străină… Manualele pentru şcoala primară au fost atent selectate dintre cele aflate în uz în Egipt, iar mobilierul din clase a fost comandat în străinătate.

---

[102] Thomas Arnold (1795–1843), cunoscut pedagog, director al Rugby School, o „şcoală pentru gentlemeni” unde a introdus metode inovative bazate pe disciplină, inclusiv prin supravegherea elevilor de către prefecţi şi monitori. (n. tr.).

[103] Personaj din romanul *Marile speranţe* de Charles Dickens, învăţătoarea bătrână şi nepăsătoare la a cărei şcoală Pip mergea o oră pe zi. (n. tr.).

[104] Numele turcesc al liceelor. (n.a.).

Justiţia

Sistemul local de justiţie a fost recunoscut de noi ca fiind o armă puternică aflată de partea legii şi ordinii. Aşa cum guvernatorii militari britanici obişnuiau să solicite sprijinul *mukhtar*-ilor, căpeteniile cartierelor orăşeneşti, la judecarea unor cazuri, cerându-le să participe la procese, la fel comisarii politici au apelat acum la şeicii triburilor şi satelor pentru a le afla opiniile…

Există însă un aspect al obiceiurilor tribale, şi anume unul aflat în competenţa *majlis*-urilor[105], cu care nu putem fi pe deplin de acord. Oamenii din triburi privesc plata banilor de despăgubire oferiţi rudelor unei persoane ucise ca fiind mai importantă decât pedepsirea ucigaşului şi se mulţumesc cu astfel de amenzi fără a mai cere condamnarea vinovatului.

…Prin acceptarea uzanţelor tribale, comisarul politic se poate trezi în situaţia de a impune pedepse străine de tradiţia juridică britanică. Astfel, în cazul luptelor dintre clanuri, triburile de pe malurile Eufratului cer aproape invariabil celor vinovaţi ca, pe lângă plata despăgubirii pentru cel ucis, să ofere familiei mortului o fată virgină, iar acest obicei este văzut de ei nu doar ca o formă de pedeapsă, ci şi de precauţie, căci, după cum pe drept cuvânt susţin ei, plata despăgubirilor nu domoleşte animozităţile, în timp ce căsătoriile inter-tribale nasc interese comune…

Ajutorul umanitar

Ocuparea vilaietului Mosul [unde turcii au rezistat cu înverşunare asediului din iarna 1917–1918, în cursul căruia 10.000 de oameni au murit de inaniţie] a adus administraţia britanică în contact direct cu kurzii… Nicăieri altundeva în Mesopotamia nu am întâlnit sărăcie mai mare ca la Khaniqin. În zonă recoltele au fost strânse de ruşi, pentru ca turcii să adune cu tenacitate şi ultimele spice rămase pe câmp, lăsând după retragere locurile pradă foametei şi bolilor. Administraţia a fost nevoită la început să se limiteze la bătălia cu aceşti adversari de temut… De cum au aflat că urmează să sosească ajutoare, kurzii de pe ambele părţi ale graniţei au pornit să coboare din munţi, înfometaţi şi loviţi de epidemia de tifos, pentru a fi vindecaţi încet ori a muri în spitalele noastre de campanie…

În regiunile adiacente, cultivarea pământului fusese complet abandonată în ultimii doi ani, iar populaţia redusă la circa 75% faţă de

[105] Curte de judecată formată din bătrânii tribului, care ascultau plângerile şi argumentele părţilor şi luau decizii. (n.a.).

numărul de dinainte de izbucnirea războiului. Foametea era aşa de mare, încât în unele părţi locuitorii trăiau numai cu ierburi şi ghinde, atâtea cât mai rămăseseră, şi fuseseră nevoiţi să recurgă la pisici şi câini, iar în anumite cazuri la carne de om pe post de hrană.

Imediat s-au luat măsuri împotriva foametei, s-au importat grâne din Arbil, s-a acordat asistenţă celor sărmani, agricultura a fost încurajată şi s-a asigurat într-o oarecare măsură respectarea legii şi ordinii.

Agricultura

Pe malurile Tigrului, de la Samarra până aproape de Bagdad, toate culturile au fost distruse… Turcii au distrus tot ce nu au mâncat. În imediata vecinătate a Bagdadului nu plouase şi câmpurile nu fuseseră inundate. Era al treilea sezon slab la rând şi stocurile de seminţe, cereale şi, mai important decât orice, de nutreţ, se reduseseră la minimum… De la Bagdad la Kut nu exista niciun petic de pământ cultivat, cu excepţia câtorva ridicături de teren şi a unei zone din Jaznah unde pământul rămăsese îmbibat cu apă de la inundaţiile din 1915… Turcii mutaseră deliberat triburile de pe malurile fluviului şi interziseseră semănatul…

Îndatoririle principale ale Directoratului pentru Irigaţii constau în protejarea împotriva inundaţiilor, o sarcină dificilă în condiţiile în care unele râuri se ridică primăvara la şase metri sau mai mult, controlul şi protecţia râurilor şi canalelor, asigurarea unui debit corespunzător la capetele cursurilor de apă şi distribuirea apei între diversele cursuri de apă… Mai multe canale au fost realiniate sau extinse, noile suprafeţe de teren irigat fiind imediat luate în stăpânire. Actualmente se lucrează pe un şantier important între două canale ale Eufratului, prin care se speră ca porţiuni mari de teren, lăsate mult timp în paragină, să fie redate agriculturii.

…Necesitatea controlului irigaţiilor a fost imediat sesizată… S-a dispus şi curăţarea canalelor… De departe cea mai importantă lucrare de irigaţie asupra căreia ne-am concentrat atenţia a fost marele baraj din locul unde canalul Hindiyah se desparte de Eufrat… supus unor fluctuaţii dezastruoase ale nivelului apei… Inginerii britanici au ajuns acolo în mai 1917 şi după ce serviciile militare de irigaţie s-au extins… apa s-a revărsat pe cele două canale sinuoase la timp pentru a permite efectuarea însămânţărilor de iarnă la grâu şi ovăz, şi de o parte şi de alta a Hindiyei, în zona rămasă golaşă timp de mai mulţi ani, în ianuarie 1918 a răsărit orzul…

Ar fi dificil de estimat proporţia din recolta anului 1918 care s-a datorat în mod direct punerii în aplicare a Schemei de dezvoltare agricolă

şi lucrărilor efectuate de Departamentul pentru Irigaţii, însă drept rezultat, armata a putut beneficia de 50.000–60.000 de tone de cereale din recolta de primăvară, iar nevoile populaţiei au fost satisfăcute… Nu numai că Mesopotamia a fost asigurată împotriva foametei, ci prin eliberarea cantităţii de grâne stocate ca măsură de protecţie împotriva unui alt an neproductiv, am putut să îi hrănim şi pe beduini şi astfel să păstrăm ordinea în rândurile lor şi să îi sprijinim pe kurzii aflaţi de ambele părţi ale frontierei noastre.

Petrolul

Abadan, rafinăria deţinută de Anglo-Persian Oil Company, a devenit o unitate de producţie sigură şi, în loc de a rămâne sub protecţia Forţelor, ca una dintre principalele îndatoriri ale lor, şi-a asumat pentru restul războiului rolul de furnizor de petrol brut, kerosen şi gazolină către toate departamentele aflate în serviciul Majestăţii Sale. Activitatea rafinăriei este una de care toţi cei implicaţi, ca şi cei ce lucrează în câmpurile îndepărtate de petrol, pot fi mândri.

De la începuturile sale modeste în Basra în 1915, administraţia britanică a crescut numeric pe măsură ce şi-a intrat în drepturi la Bagdad. Aria sa de competenţă s-a extins asupra a peste 388.000 de kilometri pătraţi şi circa 3 milioane de oameni. Secretariatul a fost păstrat la dimensiuni reduse: Sir Percy Cox, Gertrude şi alţi trei funcţionari ai cabinetului. În total, personalul executiv număra 500 de oameni, incluzând aici şi doctorii, asistentele medicale, specialiştii în irigaţii şi cercetătorii agricoli. Politicile guvernamentale erau implementate în întreaga ţară de numai 70 de comisari politici, fiecare ajutat de doi funcţionari indieni, un sergent şi o mână de puşcaşi. Veniturile obţinute din taxe au crescut de zece ori în cinci ani. Ele au fost integral folosite pentru îmbunătăţirea serviciilor medicale, agricole, veterinare, juridice şi altele. Armata, plătită de Londra, a reconstruit şi extins drumurile, căile ferate, canalele, porturile şi clădirile publice, deşi costurile acestor lucrări au rămas ca datorii de achitat în sarcina viitorului guvern. În chip previzibil, importurile şi exporturile s-au prăbuşit în 1915 ca urmare a retragerii turcilor, însă în 1919 comerţul a crescut de patru ori comparativ cu perioada stăpânirii turce.

Între timp, până şi administratorii trăiau din raţii sever drămuite.

Mâncarea la popotă, acolo unde Gertrude lua masa în zilele de lucru, era raţionalizată şi monotonă. Un prieten al familiei Bell, colonelul Frank Balfour, care avea să fie numit mai târziu guvernator militar al Bagdadului, a povestit cum într-o seară i s-a alăturat lui Gertrude la popotă pentru a lua cina. Când, a paisprezecea zi în şir, au fost serviţi cu carne de vită conservată, Gertrude l-a surprins aruncându-şi dezgustată cuţitul şi furculiţa din mână şi izbucnind în plâns.

12 octombrie 1917

> Avem dificultăţi în aprovizionarea cu mâncare şi este greu să te simţi puternic ca Hercule atunci când te hrăneşti cu biscuiţi – toată vara nu am primit unt şi atunci când ni s-a dat, era din conservă. Am uitat gustul cartofilor – carnea aproape că e prea tare pentru a putea fi mestecată, la fel şi puii; laptele, numai conservat, te scârbeşte!… Atunci când şi aşa ai destule necazuri pe cap, ajungi să urăşti treaba asta… Să sperăm că Dumnezeu ne va ajuta să avem o recoltă bună la anul.

Căldura îngrozitoare din Irak a fost probabil principalul factor în deteriorarea stării de sănătate a lui Gertrude. Chiar dacă în scrisorile trimise acasă părea să nu ia lucrurile în serios, acum suferea frecvent de oboseală datorată căldurii excesive, combinată cu suprasolicitarea la locul de muncă, fumatul şi episoadele recurente de malarie. În fiecare vară, era nevoită să se interneze timp de câteva zile pentru a se reface într-o unitate sanitară destinată convalescenţilor, dar chiar şi în spital a continuat să scrie rapoarte detaliate şi să schiţeze o agendă pe două săptămâni pentru uzul guvernanţilor. Părul ei roşcat a albit şi într-o scrisoare adresată părinţilor a explicat la ce măsuri extreme fusese obligată să recurgă pentru a se răcori.

Bagdad, 13 iulie 1917

> Am avut o săptămână de căldură înăbuşitoare, care continuă şi acum, cu temperaturi în jur de 50°C şi o senzaţie de arsură pe care nu o poţi crede decât dacă o simţi. În nopţile cele mai rele înmoi un cearşaf în apă şi, fără să îl storc, îl întind pe pat între mine şi vântul de afară. Îmi trag un capăt peste picioare şi celălalt pe dedesubt şi peste cap, iar restul îl las să stea la câţiva centimetri de corp. Evaporarea rapidă lasă cearşaful rece ca gheaţa şi se interpune ca un mic zid de aer rece între mine şi vântul năprasnic. Când se usucă, mă trezesc şi repet procedura. În seara asta, Sir

Percy şi cu mine am ieşit la ora 7 la o plimbare cu maşina, dar era prea cald. Vântul îţi încreţea pielea şi îţi ardea globii oculari… Am închis uşa de la birou şi am ţinut-o aşa toată ziua şi am aruncat apă pe podea de două sau trei ori. Prin astfel de măsuri reuşesc să păstrez temperatura la puţin sub 38°C.

Da, este exact aşa cum v-am povestit.

Cum rochiile pe care le purta trebuiau spălate şi călcate zilnic, Gertrude avea constant nevoie de îmbrăcăminte occidentală răcoroasă. Familia îi trimitea mereu pachete cu haine, care nu erau niciodată suficiente. A mers la o mănăstire şi a explicat problemele pe care le avea.

Bagdad, 14 iunie 1918

Măicuţele îmi cos o rochie de muselină – va fi un monument de iubire şi grijă pentru aproapele tău. Probele sunt cu totul altfel decât cele cu care am fost obişnuită. Mă duc la mănăstire după ce călăresc şi înainte de micul dejun şi stau acolo în picioare cu nimic altceva pe mine decât pantalonaşii şi cizmele (căci este foarte cald), iar maica stareţă şi draga de soră croitoreasă, Soeur Renée, se învârt în jurul meu ciripind în culmea încântării şi prind în ace bucăţi de muselină. Pe lângă noi stă o soră mireană cu ceşti de cafea la îndemână. Facem pauze dese pentru ca Maica Stareţă şi Soeur Renée să se consulte pe un ton grav cu privire la tendinţele în modă. Oricum, rezultatul este destul de mulţumitor. Nu degeaba e Soeur Renée franţuzoaică.

Viaţa pe care Gertrude o ducea, într-o atmosferă permanent sub presiune, i-a fost complicată de nevoia de a avea alături o cameristă, menajeră şi croitoreasă. Mama ei vitregă, Florence, a fost cea care a venit cu soluţia salvatoare: Marie Delaire rămăsese în slujba familiei Bell de când fusese angajată de Gertrude, cu şaptesprezece ani înainte. Ea a sosit în Irak şi a servit-o cu devotament pe Gertrude până la sfârşitul vieţii stăpânei.

În octombrie 1917, Gertrude a primit titlul de Comandor al Ordinului Imperiului Britanic, iar un an mai târziu, în luna martie, a primit Founder’s Medal decernată de Royal Geographical Society pentru expediţia întreprinsă la Hayyil. Într-o descriere a unei petreceri dată de ea acasă în 1919 pentru 40 sau 50 de notabilităţi arabe din

Bagdad, Gertrude a fost descrisă intrând în încăpere ca o regină, „frumos îmbrăcată, ca întotdeauna”, în timp ce toată lumea s-a ridicat în picioare ca s-o întâmpine. A dat apoi ocol încăperii, strângând mâinile tuturor şi adresând câteva cuvinte potrivite fiecăruia.

După perioada petrecută la Cairo, Gertrude a trăit din salariul său de 20 £ (16,320 $ actualizat cu IAPC, echivalent cu un salariu ajustat de 88,000 $), iar generoasa alocaţie privată pe care o primea a rămas neatinsă, adunându-se acasă. Cum cele două lucruri după care tânjea cel mai mult – mâncarea bună şi hainele europene bine croite – erau indisponibile la Bagdad, ea a răspuns scrisorii trimisă de tatăl său cu lipsa de interes pentru chestiunile financiare care sunt prerogativul moştenitoarelor bogate, anunţându-l că poate face ce voia cu banii ei. Era internată în spital atunci când tatăl i-a trimis cadoul pentru aniversarea de 49 de ani: un smarald mare, pe care şi l-a prins la rochia de seară. După o lună, Florence i-a expediat un alt pachet.

25 septembrie 1917

> Am intrat în posesia unui adevărat magazin cu broşe şi pandantive – ce lucruri minunate – cum de nu vă roade conştiinţa pe amândoi pentru asemenea extravaganţe? În viaţa mea nu am avut atât de multe broşe… Oricum, vă mulţumesc amândurora; sunt superbe şi bănuiesc că voi trezi admiraţia nesfârşită a I.E.F.D. [Forţa Expediţionară Indiană D].

Alcătuit şi condus în mod inspirat şi cu o perioadă de ocupaţie încununată de succes până la finele războiului, guvernul britanic al Mesopotamiei era pe cale de a fi subminat de interminabilele întârzieri în luarea deciziilor internaţionale cu privire la stabilirea graniţelor şi a detaliilor referitoare la viitorul său în Irak. Între timp, multe mici nemulţumiri aţâţate de către agenţii turci s-au transformat în revolte deschise. Aşteptând impacientată, Gertrude a urmărit cum toate progresele înregistrate până atunci erau înghiţite de colţii unei anarhii în plină ascensiune. La acest moment extrem de dificil, Sir Percy Cox a fost trimis la Teheran, lăsându-l pe fostul său adjunct, A.T. Wilson, drept comisar civil în funcţie. Wilson s-a dovedit a fi genul de şef ale cărui tactici arogante, revanşe punitive asupra disidenţilor şi preferinţă pentru politicile imperialiste i-au relevat lui Gertrude adevărul înfiorător, şi anume că omul nu agrea de niciun fel

ideea de autodeterminare şi avea să facă tot ce îi stătea în putinţă pentru a împiedica materializarea ei. Wilson era din spiţa eroilor coloniali, însă opiniile sale îl plasau în trecut. Gertrude, deşi cu 18 ani mai în vârstă, aparţinea, mulţumită inteligenţei sale deosebite şi devotamentului neprecupeţit faţă de cauza arabă, viitorului.

La şase luni după plecarea lui Cox, A.T. a desfiinţat secţia de la Bagdad a Biroului Arab, sub ale cărei auspicii fusese numită Gertrude, şi a retrogradat-o efectiv pe aceasta de la poziţia de secretar pe problemele coloniale – un rol echivalent cu cel de membru al cabinetului – la cea de comisar politic. În aproximativ aceeaşi perioadă, Liga Naţiunilor i-a cerut să scrie o lucrare, „The Political Future of Iraq", în care Gertrude şi-a expus foarte clar punctele de vedere.

> Vă propun să plecăm de la ideea că… fericirea şi bunăstarea Irakului nu sunt incompatibile cu fericirea şi bunăstarea oricărei alte regiuni a lumii. Prin urmare, consider axiomatic faptul că în luarea deciziei referitoare la viitoarea administrare a Irakului, dacă ne vom lăsa influenţaţi de alte considerente decât cele ce vizează propăşirea ţării şi a poporului său, ne vom face vinovaţi de un act ruşinos de rea-credinţă deliberată, cu atât mai crud şi demn de dispreţ, cu cât este dublat de declaraţiile noastre repetate de solicitudine dezinteresată faţă de popoarele implicate.

Refuzul lui A.T. de a lua în considerare sugestiile lui Gertrude de negociere cu disidenţii, ca şi tacticile punitive folosite de el pentru a înăbuşi revoltele au avut drept rezultat inevitabil proliferarea acţiunilor subversive. Din poziţia sa de simplu observator, Gertrude şi-a exprimat părerile în particular prin scrisori trimise prietenilor şi cunoştinţelor de la Londra, oameni de seamă şi influenţi. 1920, anul jihadului din Irak, a rămas în istorie ca un eşec al administraţiei britanice. Nu trebuie uitat că Gertrude nu a avut niciun rol în decizia de bombardare a satelor ori în deciziile care au dus la confruntări militare cu triburile şi cu uciderea unor comisari politici staţionaţi la graniţe.

17 ianuarie 1919, la patru luni după plecarea lui Cox

> Aş putea să ajut la punerea la punct a lucrurilor – asta în cazul în care

mi se va permite… Avem disensiuni pe tema autodeterminării… Ce mult îmi doresc ca Sir Percy să fie aici.

28 decembrie 1919, scrisoare către Chirol

Sir P.C. este un mare câştig şi mi-aş dori ca guvernul să îl lase imediat să revină la post. Treburile pe care le avem aici sunt cu mult mai importante decât cele din Persia.

12 ianuarie 1920

Îmi pare rău că nu am un cuvânt mai greu de spus. Dar adevărul este că mă aflu într-o minoritate de numai unu în cadrul serviciilor politice din Mesopotamia – sau undeva pe acolo – şi totuşi sunt convinsă că am dreptate.

1 februarie 1920

Împărtăşim cu Franţa şi America vina pentru ceea ce se întâmplă – cred că rareori s-au înregistrat în istorie atât de multe gafe impardonabile ca cele pe care Occidentul le-a făcut faţă de Orient în perioada de după armistiţiu.

Bagdad, 5 septembrie 1920

Suntem în toiul unui jihad în toată puterea cuvântului, adică avem de luptat cu cele mai crunte prejudecăţi ale unui popor aflat într-o stare primitivă de civilizaţie… Ne confruntăm cu perspectiva imediată a unei prăbuşiri totale – soarta Imperiului Roman este o comparaţie foarte nimerită… Creditul de care civilizaţia europeană s-a bucurat până acum aici a dispărut… Cum am putea noi, care am comis atâtea greşeli în administrarea propriilor probleme, să-i învăţăm pe alţii cum să se descurce cu problemele lor?

Bagdad, 10 aprilie 1920

Am impresia că ne aşteaptă o manifestare naţionalistă arabă de amploare destul de considerabilă, cu care sunt în mare parte de acord. Totuşi, ea ne va forţa mâna şi va trebui să vedem dacă vom mai dispune de suficientă susţinere pentru a ne păstra poziţiile aici… Dar lucrul de care sunt aproape sigură este acela că, dacă vom lăsa această ţară pradă distrugerilor, vom fi nevoiţi să ne reconsiderăm toată poziţia pe care o deţinem în Asia… Iar locul pe care îl vom lăsa gol va fi ocupat de şapte diavoli cu mult mai răi decât cei de dinainte de sosirea noastră.

În mai 1920, A.T. a fost recompensat cu titlul de Cavaler Comandor al Ordinului Imperiului Indian (KCIE)[106]. Gertrude a comentat astfel ştirea într-o scrisoare adresată părinţilor: „Mărturisesc că îmi doresc ca odată cu titlul de cavaler să îi fi fost conferite şi manierele cu care cavalerii sunt acreditaţi în mod tradiţional.”

14 iunie 1920

> Întâmpin mari dificultăţi în activitatea mea. Săptămâna trecută, A.T. a făcut o scena îngrozitoare… Din nefericire, i-am transmis unuia dintre prietenii mei arabi câteva informaţii pe care, tehnic vorbind, nu ar fi trebuit să i le dau. Nu erau lucruri de prea mare importanţă (după cum a confirmat şi Frank), şi nici nu mi-am dat seama de greşeala comisă până când nu am menţionat episodul, din întâmplare, de faţă cu A.T. S-a enervat cumplit şi toată dimineaţa şi-a vărsat furia pe mine. Mi-a spus că indiscreţiile mele erau intolerabile şi că nu ar trebui să mai am acces la niciun fel de documente la birou. Mi-am cerut scuze pentru gafă, dar el a continuat: „Ai făcut mai mult rău decât oricine aici. Dacă nu aş fi pe punctul de a pleca, ţi-aş fi cerut demisia cu luni în urmă!”… S-a înecat când a rostit aceste ultime cuvinte.

4 iulie 1920

> Triburile de aici [sudul Irakului] sunt printre cele mai nelegiuite din Irak… Totuşi mă îndoiesc că am făcut tot ce ne-a stat în putinţă pentru a le explica beneficiile unei guvernări bine aşezate. De luni de zile, eu şi cu alţii îi tot repetăm lui A.T. că facem prea mari presiuni asupra lor…

20 decembrie 1920

> Am avut o săptămână destul de obositoare, căci A.T a fost suprasolicitat la muncă – o stare cronică de altfel – şi asta în condiţiile în care nu ar trebui să lucreze, fapt care îl înfurie peste măsură şi ne face şi nouă viaţa un chin.

Exact în momentul în care Gertrude începuse să se întrebe care dintre ei doi, ea sau A.T., ar fi trebuit să demisioneze, luminiţa s-a arătat la capătul tunelului. Lui Sir Percy Cox i s-a cerut să revină în Irak. Londra înţelesese în sfârşit că tacticile folosite de A.T. nu dădeau

[106] *Knight Commander ofthe Order of the Indian Empire*. (n. red.).

roade şi că insurecţia lua avânt. În aceste condiţii, înăbuşirea revoltelor pentru a proteja infrastructura şi a perpetua administrarea britanică a Irakului devenea un lucru prea costisitor. A fost finalul carierei oficiale a lui A.T.

Un alt argument puternic a venit să confirme statutul de independenţă pe care Gertrude şi-l arogase prin a-şi face cunoscute propriile opinii, separat de cele ale lui A.T. Ea a trimis scrisori unor oameni care ocupau funcţii mai înalte decât el în guvernul britanic şi în India. A.T. a fost scandalizat de vizita ei privată, în condiţii privilegiate, făcută la familia şiită cea mai de vază, Sadr din Kadhimain, cu scopul de a se întâlni cu augustul *mujtahid* Sayyid Hassan. Gertrude întreţinea naţionalişti arabi la dineurile pe care le dădea acasă pentru a ţine deschise liniile de comunicare cu potenţialii lideri ai unui viitor guvern arab. Pentru şeful ei, toate aceste acţiuni echivalau cu o trădare, cu toate că în fapt Gertrude nu făcea decât să urmeze politica oficială a Londrei.

Când A.T. a părăsit Bagdadul, cei doi s-au despărţit în mod civilizat. După cum a relatat Gertrude, „Ne-am strâns călduros mâinile – aici nici n-ai cum să strângi mâna cuiva altfel decât cu căldură, sunt 46°C”.

27 septembrie 1920

> În ziua de dinaintea plecării a trecut pe la mine seara târziu ca să-şi ia rămas-bun. I-am spus cât de descurajată mă simt şi că regret profund că nu reuşiserăm să ne înţelegem mai bine. Mi-a răspuns că venise tocmai pentru a-şi cere scuze, dar l-am întrerupt şi l-am asigurat că greşeala fusese în mare măsură şi a mea şi că speram că nu-mi va purta ranchiună, observaţie la care el a replicat foarte cordial.

În iunie 1920, Sir Percy Cox a trecut prin Bagdad în drum spre Londra. S-a oprit pentru o discuţie lungă cu Gertrude şi i-a lăsat în grijă papagalul până la întoarcerea lui în Irak, în octombrie, când intenţiona să instaureze un guvern provizoriu arab.

17 octombrie 1920

> Nici n-am cuvinte să descriu uşurarea şi alinarea pe care mi-o aduce faptul că mă aflu în serviciul unui om în a cărui judecată am totală încredere. Sarcinii extraordinar de dificile care îl aşteaptă el îi răspunde

cu dorinţa onestă de a acţiona în interesul oamenilor din această ţară.

1 noiembrie 1920

Oh, ce bine ar fi dacă am putea face asta! să legăm tinerele capete înfierbântate şi pe şiiţii obscurantişti şi pe exaltaţii de genul lui Jafar, să-i cizelăm pe vechii oameni de stat ca Sasun şi pe cărturarii ca Shukri – dacă i-am putea face să lucreze împreună pentru a-şi găsi singuri salvarea, ce lucru minunat ar fi. Am viziuni şi visez visuri…

În timp ce puterile internaţionale îşi pregăteau poziţiile pentru apropiata Conferinţă de Pace de la Paris, preşedintele Woodrow Wilson şi-a exprimat speranţa că naţiunilor ale căror guverne fuseseră eliminate în urma războiului avea să li se permită să-şi decidă singure viitorul. Sir Mark Sykes, un consilier respectat al guvernului britanic, a schiţat împreună cu francezii o declaraţie comună prin care să îi dovedească preşedintelui Wilson că cele două ţări îmbrăţişau punctele lui de vedere şi nu aveau intenţii colonizatoare. Fără a înţelege prea mult din situaţia curentă din Irak, guvernul de la Londra i-a solicitat lui A.T. Wilson să afle părerea celor mai de seamă oameni din zonă, începând cu Basra şi terminând la nord cu regiunea kurdă. Wilson a purces la treabă fără tragere de inimă, fiind un adept convins al colonizării. Înainte chiar ca procesul consultativ să demareze, declaraţia anglo-franceză a lui Sykes făcea valuri. Liderii religioşi musulmani, marile comunităţi creştine şi evreieşti şi mai rezervaţii lideri seculari şi şeicii erau îngroziţi la ideea că o retragere bruscă a administraţiei britanice şi a armatei sale avea să deschidă duşmanilor ţării toate graniţele. Rusia bolşevică, wahhabiţii lui Ibn Saud şi turcii cei răzbunători abia aşteptau să invadeze Arabia.

Din necesitate, Gertrude avea să preia asupra sa o mare parte din responsabilitatea pentru mersul consultărilor, fapt care a implicat invitarea reprezentanţilor celor mai importante oraşe şi grupuri religioase de a alege 75 de delegaţi care să răspundă unui număr de trei întrebări. Agreau ideea formării unui singur stat arab care să se întindă din Kurdistan până la Basra? Considerau că acest stat ar fi trebuit să fie condus de un emir arab? Aveau vreun candidat preferat pentru această funcţie?

Răspunsurile, aşa cum anticipase Gertrude, s-au dovedit a fi total

neconcludente, cu excepţia unei aparente unanimităţi privind crearea unei noi naţiuni care să cuprindă întreaga regiune. Experimentul a produs reacţii zgomotoase din partea unor aşa-zişi tineri politicieni, inclusiv extremişti, care îşi exprimau opiniile în cafenele, loc de desfăşurare şi acum a dezbaterilor publice la populaţiile arabe. Aceştia obiectau împotriva prezenţei britanice, amplificau disensiunile dintre şiiţi şi sunniţi şi ignorau interesele minorităţilor. Lui Gertrude i-a revenit misiunea dificilă de a redacta un document care să sintetizeze rezultatele experimentului, document care urma să fie înaintat Conferinţei de Pace de la Paris. A ales să prezinte faptele în mare detaliu, descriind greutăţile întâmpinate şi opiniile divergente ce rezultaseră din consultări. Documentul a fost intitulat „Self-Determination în Mesopotamia”.

Dându-şi seama că documentul nu ajungea la nicio concluzie, Gertrude a luat iniţiativa de a consulta cea mai respectată figură din Irak, pe bătrânul *naqib* al Bagdadului, Preasfinţia Sa Sayyid Abd ul-Rahman Effendi. În calitate de şef al comunităţii religioase sunnite, acesta era respectat şi de şiiţi. Vizita de o oră şi jumătate la *naqib* a fost frumos descrisă de Gertrude într-o anexă la documentul „Self-Determination în Mesopotamia”, pe care a expediat-o de asemenea la Paris.

Concepţiile politice ale naqib*-ului din Bagdad*

> În dimineaţa zilei de 6 februarie, am fost primită, la cererea mea, de *naqib*, pentru a-mi lua rămas-bun de la acesta, pe data de 8 urmând a mă întoarce în Anglia. Am ajuns acasă la el mai devreme decât eram aşteptată şi am fost primită de fiul său, Saiyid Hashim, cu care m-am întreţinut preţ de câteva minute, până la sosirea *naqib*-ului. După ocupaţie, *naqib*-ul s-a mutat într-o casă aflată vizavi de Takiyah din Abdul Qadir, al cărui şef este, după ce casa pe care o ocupa pe malul fluviului, lângă Reşedinţă, a fost rechiziţionată de armată cu acordul său. Casa este austeră şi dedicată studiului. Încăperea în care îşi primeşte oaspeţii se află la primul etaj şi ferestrele dau spre o curte mică şi o grădină plantată cu portocali. Canapele tari şi drepte, acoperite cu pânză crudă, se înşiră de-a lungul pereţilor. Într-un colţ, lângă fereastră, locul unde se aşază *naqib*-ul, se află o măsuţă acoperită cu pânză albă pe care se găseşte întotdeauna câte o carte sau o broşură. Pereţii sunt zugrăviţi în alb, iar încăperea nu are alte decoraţiuni decât curăţenia sa imaculată. *Naqib*-ul este un bărbat

bătrân, încovoiat de ani şi aproape infirm din cauza reumatismului. Poartă o robă cu mâneci, lungă până la picioare, făcută din pânză albă vara şi din postav negru iarna, despicată în faţă şi acoperind o pânză albă prinsă în falduri la mijloc de un brâu lat alb. Pe cap are un turban alb răsucit în jurul unui fes *(tar-bush)* de culoare roşie.

La intrarea lui, Saiyid Hashim s-a retras şi *naqib*-ul a dat ordin să nu fie întrerupt de nici un alt vizitator. L-am anunţat că părăseam Bagdadul ceva mai devreme decât îmi propusesem şi că fusesem chemată la Paris, adăugând că era posibil ca la conferinţă să se discute unele detalii minore, ca de exemplu legate de stabilirea frontierelor, unde ar fi solicitată opinia unor cunoscători ai regiunii. Am citat drept exemplu situaţia din Mutasarrifliq din Dair, care ceruse recent prin intermediul fostului Rais Baladiyah ca să fie ataşat statului mesopotamian, şi l-am întrebat pe *naqib* care era părerea sa.

Mi-a răspuns că se întâlnise cu respectivul şi că îl cunoştea pe fratele său, un cetăţean de vază al Dairului. Cei doi îi făcuseră o vizită şi îi ceruseră sfatul cu privire la viitorul statut al districtului. Întrevederea se desfăşurase însă în prezenţa altor oaspeţi şi *naqib*-ul, urmându-şi obiceiul de a nu se pronunţa în public, îi rugase pe solicitanţi să revină a doua zi, pentru a avea el însuşi mai mult timp la dispoziţie ca să mediteze asupra chestiunii. „Chiar acum mă aşteaptă şi cum discuţia dintre noi este confidenţială, îţi voi spune ce răspuns intenţionez să-i dau. Îi voi spune: «Fiule, ar fi bine pentru voi să fiţi supuşi ai britanicilor, căci britanicii sunt recunoscuţi în toată lumea pentru guvernarea dreaptă şi cinstită». N-am să-ţi ascund însă un lucru”, a continuat *naqib*-ul. „Nu-mi plac francezii.” (El e convins că francezii vor controla Siria până la graniţele statului mesopotamian.) „Da, le admir cunoştinţele şi mă desfăt cu minţile lor luminate. Dar nu îmi place guvernul lor. Ne-a ajuns şi nouă la urechi faptul că populaţia mahomedană din Algeria a avut de suferit sub administraţia franceză. Aceste lucruri sunt cunoscute. Dorinţa mea este aceea de a-i ţine pe francezi cât mai departe posibil de Bagdad. Khatun Sahib, acum vorbesc numai pentru urechile tale şi te voi ruga să mă ierţi pentru cuvintele pe care le voi rosti. Mă tem că un conflict între francezi şi britanici este inevitabil. Căci atunci când britanicii pun undeva piciorul, nu sunt dispuşi să îl ridice după aceea; vor să păstreze ceea ce au dobândit. Şi vor avea de-a face cu ambiţia şi gelozia francezilor, şi chiar dacă asta ar însemna un război de 50 de ani, ei nu vor da înapoi. Eu sunt derviş; lucrurile lumeşti nu mă preocupă. Dar am o lungă experienţă de viaţă, am cunoscut mulţi oameni şi am văzut destule, şi de aceea îndrăznesc să îţi împărtăşesc temerile mele.”

După ce a mai brodat un pic pe această temă (căci îi place să vorbească), *naqib*-ul m-a întrebat, aşa cum mă întreabă invariabil la fiecare vizită, când aşteptam întoarcerea lui Sir Percy Cox. „Khatun", a spus el, „în Anglia sunt sute şi mii de oameni care ar putea ocupa postul de ambasador în Persia, dar pentru Irak nu există decât Sir Percy Cox. Este cunoscut şi iubit şi poporul din Irak are încredere în el. Este un om cumpătat şi cu experienţă… Şi în plus are reputaţie bună la Londra. El va fi purtătorul nostru de cuvânt. Dacă guvernul doreşte să afle ce gândim, el le va da informaţiile, iar ceea ce va spune el va fi acceptat. Dumnezeu mi-e martor că dacă Sir Percy Cox ar fi fost la Bagdad, am fi fost cruţaţi de nebunia de a cere oamenilor să îşi exprime părerea despre viitorul ţării. Asta a provocat multă nelinişte şi agitaţia încă nu s-a domolit în oraş. Ştii bine că eu nu mi-am exprimat părerile şi am interzis familiei să se amestece. Fiul meu, Saiyid Mahmud, a fost primul care a demisionat din calitatea de delegat la *majlis* [consultări]. I-am spus să nu se implice. Dar mulţi au venit la mine ca să-mi ceară sfatul ori ca să mă preseze să-mi dau acordul faţă de opiniile lor. Le-am spus aşa: «Englezii au cucerit această ţară, au cheltuit mult cu noi şi au adăpat pământul cu sângele lor. Sângele englezilor, australienilor, canadienilor, musulmanilor din India şi al idolatrilor a udat praful din Irak. N-au dreptul să se bucure de ceea ce au câştigat? Cei care ne-au cucerit de-a lungul timpului au secat ţara. Aşa cum ţara a căzut în mâinile lor, aşa a căzut acum în mâinile britanicilor. Şi ei vor face din noi un dominion.» Khatun, naţiunea ta este măreaţă, bogată şi puternică, dar unde vă e puterea? Dacă spun că îmi doresc să fim guvernaţi de englezi, iar englezii nu consimt să ne guverneze, cum aş putea să îi oblig? Şi dacă îmi doresc să fim guvernaţi de alţii, iar englezii decid să rămână aici, cum aş putea să îi alung? Eu vă recunosc victoria. Voi sunteţi guvernanţii, iar eu sunt supusul vostru. Iar când sunt întrebat ce părere am despre continuarea stăpânirii britanice, răspund că mă înclin în faţa învingătorului."

„Tu, Khatun, înţelegi afacerile de stat", a remarcat *naqib*-ul cu amabilitate. „Nu mă ascund de tine şi-ţi spun că mi-a plăcut guvernarea turcă aşa cum era ea pe vremuri. Dacă ar fi să ne putem întoarce la domnia sultanilor turci aşa cum a fost ea în trecut, nu mi-aş dori altceva. Dar urăsc şi dispreţuiesc, blestem şi încredinţez în mâinile diavolului actualul guvern turc… Domnia turcă a apus; imperiul lor a pierit, iar eu mă bucur să devin supusul vostru. Te vei duce la Londra; te vei vedea şi vei discuta cu mai-marii lumii, şi asta va trebui să le spui: «Lăsaţi-l pe Sir Percy Cox să revină în Irak şi puneţi capăt guvernării militare.» Dacă o lăsaţi să continue, veţi face o mare greşeală. Nu am nimic de reproşat

comandantului suprem. Nobleţea lui e evidentă pentru oricine. I-am făcut o vizită; deşi nu-mi stă în obicei, atunci când Sir Percy Cox m-a rugat să mă întâlnesc cu Sir William Marshall" (aici *naqib*-ul s-a chinuit cu prea puţin succes să pronunţe corect numele), „am consimţit. Nu ar fi fost nimerit să refuz. M-am întâlnit şi cu Maude[107]. Ţara ta se poate mândri cu el, iar noi îi datorăm recunoştinţă. A fost un om iubit la Bagdad. Însă în vremuri de pace puterea trebuie să fie deţinută de oamenii de stat, nu de soldaţi. Trebuie să menţineţi o armată în ţara aceasta pentru a păstra ordinea, dar armata nu trebuie să guverneze. Asta trebuie să le spui: «Vrem să fim guvernaţi de Sir Percy Cox.» Dar să nu le spui, chiar dacă e adevărat", a adăugat *naqib*-ul cu o anumită viclenie, „că tu însăţi ai devenit de-a noastră şi că tot ce te preocupă este bunăstarea Irakului, căci altfel vorbele tale nu vor mai avea greutate la Londra şi nouă nu ne vei mai fi de aşa mare folos."

După aceste cuvinte de avertisment, *naqib*-ul a revenit la tema autodeterminării.

„Ce rost au toate aceste discuţii şi unde pot duce?" s-a întrebat el. „Originea lor e în America şi acolo se aude vocea lui Wilson. Ştie şeicul Wilson ceva despre Orient şi popoarele lui? Cunoaşte el obiceiurile noastre şi felul nostru de a gândi? Voi, englezii, guvernaţi de 300 de ani în Asia şi guvernarea voastră e un model pentru toţi. Continuaţi să mergeţi pe acelaşi drum. Nu cedaţi conducerea şeicului Wilson sau oricui altcuiva. Cunoaşterea şi experienţa sunt atuurile voastre."

După aceste spuse, nu mi-a fost greu să-l readuc pe *naqib* la discuţia despre recentele evenimente din Bagdad.

„Majoritatea celor care v-au vorbit de rău", a continuat el, „sunt oameni fără nume ori onoare. Ramdi Pachahji nu merită nici cea mai măruntă consideraţie; e posedat de diavol (*majnun*). Cine a auzit de Jafar Abu Timmam? Nu aparţine de *ashraf*-ii acestui oraş. Dar îţi spun, fereşte-te de şiiţi. Nu am nimic împotriva sectei şiite", s-a grăbit *naqib*-ul să mă asigure, iar eu mi-am ascuns cu grijă îndoielile serioase. „Ei mă iubesc şi mă respectă şi mă consideră un şeic al lor. Dar dacă te vei întoarce în istorie, vei vedea că trăsătura predominantă a şiiţilor este nestatornicia… Ei combină inconsecvenţa cu idolatria. Să nu te încrezi în ei."

I-am spus apoi *naqib*-ului că deţinem lista completă a celor care au condus rebeliunea antibritanică, că, la cererea *ashraf*-ilor, s-a decis

[107] General-locotenent Sir Frederick Stanley Maude (1864–1917). A luptat în Primul Război Mondial şi a fost comandant al forţelor aliate în Mesopotamia. (n. tr.).

arestarea a şase sau şapte dintre ei şi că, din câte ştiam eu, arestările avuseseră deja loc. S-a arătat profund interesat de această veste şi m-a rugat să-i dau numele celor arestaţi. Întâmplător aveam în buzunar o primă listă incompletă a agitatorilor, dar nu îmi aminteam cu precizie care dintre aceştia urmau să fie deportaţi. În capul listei se aflau numele lui 'Abdul Wahab al Naib şi al şeicului Said, dar pe acestea le-am omis, căci ştiam că nu se intenţiona luarea de măsuri împotriva lor. I-am citit *naqib*-ului restul numelor. Nu a recunoscut decât două. Pe unul dintre aceşti bărbaţi îl cunoştea prea puţin pentru a-şi fi format o părere asupra lui; pe celălalt însă, Shatur Chasibah, îl ştia suficient de bine pentru a se pronunţa cu autoritate, declarându-mi că e un ticălos. Mi-am amintit că acest om nu se număra printre aceia care urmau să fie arestaţi şi *naqib*-ul m-a rugat să-i transmit comisarului civil în funcţie un mesaj din partea sa, şi anume să nu i se permită lui Shahir rămânerea la Bagdad. Am împăturit apoi foaia şi am spus că toţi cei menţionaţi pe listă erau oameni care ţinuseră discursuri instigatoare în fiecare seară în cafenele din oraş şi că… făcuseră cu toţii, în mod indubitabil, mult rău. Doi dintre ei făcuseră însă un rău foarte mare, şi asta pentru că erau oameni cu reputaţie bună. Îi aveam în vedere pe Abdul Wahab al Naib şi pe şeicul Said. Mulţumită poziţiei pe care o ocupau, de clerici sunniţi, împotriva lor nu puteam lua măsuri care să îi reducă efectiv la tăcere. *Naqib*-ul m-a ascultat foarte atent şi a rămas gânditor câteva clipe, într-un final a spus:

„Nu, nu îi puteţi închide, şi nici deporta. Ar fi un scandal prea mare. Dar dacă ştiu că am acceptul colonelului Wilson, voi trimite după ambii pentru a le face cunoscută dezaprobarea mea faţă de conduita lor. Ştiu că au fost îmboldiţi în acţiuni de motive religioase şi că argumentele pe care le-au adus au fost tot de ordin religios. Iar eu am autoritatea de a mă exprima asupra oricăror teme care ating interesele noastre religioase."

I-am mulţumit *naqib*-ului călduros pentru ofertă şi i-am spus că în mod cert colonelul Wilson o va accepta cu recunoştinţă. O scrisoare în acest sens i-a fost expediată *naqib*-ului în ziua următoare.

Conversaţia atinsese la acel moment un asemenea grad de intimitate, încât am îndrăznit, cerându-mi mai întâi scuze, să-i adresez *naqib*-ului o întrebare personală. El însuşi mă condusese cumva la ea, cu toate că nu în mod intenţionat, atunci când menţionase candidatura şerifului sau a unuia dintre fiii săi la poziţia de *amir* al Mesopotamiei.

„Eu sunt rudă cu şeriful", a spus el. „Suntem din acelaşi neam şi avem aceleaşi opinii religioase. Înţelegi aşadar că nu sunt influenţat de diferenţe de sânge ori de gândire atunci când îţi voi spune că nu voi consimţi niciodată la numirea lui sau a fiului său ca *amir*. Hijazul e

unul… Irakul e unul, şi între ele nu există nicio altă legătură în afară de cea a credinţei. Politica, comerţul, agricultura pe care le facem fiecare din noi diferă… Hijazul este pământul sfânt al Islamului. El trebuie să rămână un stat separat şi independent de care să se bucure toţi musulmanii. La fel ca Ierusalimul, un loc de cea mai înaltă sfinţenie pentru musulmani, ca şi pentru creştini… Drepturile musulmanilor şi deopotrivă cele ale creştinilor ar trebui să fie garantate de puterile care profită de pe urma sanctuarelor lor sacre. În ceea ce priveşte guvernarea Mesopotamiei, cunoşti ura pe care o nutresc faţă de actuala administraţie turcă, dar aş prefera de o mie de ori ca turcii să revină în Irak decât să-l văd pe şerif sau pe fiii lui instalaţi la putere."

La asta am răspuns: „Dacă, din considerente politice imposibil de anticipat la acest moment, ar fi necesară instalarea unui *amir* în fruntea statului irakian, ai accepta, pentru a evita alegerea unui *amir* din Hijaz, să-ţi asumi responsabilitatea, bun înţeles cu ajutorul şi cu sprijinul nostru?"

Mâna mea se odihnea pe braţul din lemn al canapelei; *naqib*-ul m-a lovit uşurel şi dezaprobator de două sau trei ori cu degetele pe braţ, după care s-a aplecat în faţă şi mi-a răspuns râzând, însă rostind foarte răspicat: „Cum poţi să mă întrebi aşa ceva? Eu sunt derviş – îmbrăcămintea pe care o port nu mă protejează?" A schiţat gestul familiar al deschiderii robei negre. „Ar fi contrar celor mai profunde principii ale crezului meu să devin şeful politic al statului. Pe vremea străbunului meu, Abdul Qadir, califii abbasizi obişnuiau să vină să-l consulte, aşa cum tu şi colegii tăi veniţi să mă consultaţi pe mine; dar el nu ar fi consimţit niciodată să ia parte activ la treburile publice. Nici eu şi nici un alt descendent de-al său nu am consimţi la aşa ceva. Acesta e răspunsul meu bazat pe argumente de natură religioasă, dar îţi voi oferi şi un răspuns bazat pe considerente personale. Sunt un om bătrân. Cei cinci sau şase ani care mi-au mai rămas de trăit doresc să mi-i petrec în meditaţie şi studiu. Astăzi când ai venit, te-am lăsat să aştepţi. Eram ocupat cu cărţile mele. Ele sunt preocuparea mea constantă."

S-a întrerupt, iar eu am păstrat tăcerea, căci eram profund mişcată de vorbele sale. Era totuşi în continuare nemulţumit de răspunsul pe care mi-l dăduse, aşa că a ridicat vocea şi a rostit rar: „Nu aş retrage ceea ce am spus nici dacă ar fi ca astfel să salvez Irakul de la distrugerea totală."

Discuţia noastră durase o oră şi jumătate şi după ce mi-am cerut scuze pentru ultima întrebare, el fluturându-şi mâna pentru a-mi da de înţeles că nu îi dăduse nicio importanţă, am cerut permisiunea să plec. Înainte de a ne despărţi, *naqib*-ul a avut amabilitatea să-şi exprime afecţiunea

personală faţă de mine şi să-mi amintească de vechea prietenie care ne lega şi care data, după cum a subliniat el, de mai mulţi ani înainte de război. I-am răspuns că apreciam foarte mult prietenia noastră şi i-am mulţumit pentru încrederea pe care mi-o acordase vorbindu-mi aşa de deschis în timpul conversaţiei care tocmai se încheiase. A replicat cerându-mi să-l privesc ca pe un părinte şi, adăugând că speră să ne revedem cât de curând, mi-a urat să merg în pace.

—— || ——

Femeia care a întronat regi

În mai 1885, când Gertrude avea 16 ani, un fiu s-a născut în castelul tatălui său din Taif, în deşerturile Hejazului, fiind numit după fulgerarea tăişului unei săbii ce se abate asupra duşmanului: Faisal.

Era al treilea fiu al şerifului haşemit al Meccăi, Hussein ibn Ali, autoproclamat rege al Hejazului, regiunea vestică a Peninsulei Arabe. Era de două ori aristocrat. Tatăl descindea din Mahomed prin fiica Profetului, Fatima. Iar mama, prima soţie a lui Hussein, era vară cu tatăl său şi prin urmare se trăgea şi ea din neamul Profetului. Urmând tradiţii sfinte, Faisal a fost luat de la mamă la şapte zile după naştere şi dus în corturile negre din deşert pentru a fi crescut de un trib beduin până la vârsta de şapte ani. Nu şi-a revăzut niciodată mama, care a murit când el avea trei ani. Gertrude îşi pierduse şi ea mama la aceeaşi vârstă.

Sultanul Imperiului Otoman, Abdul Hamid, îi privea pe haşemiţi cu un amestec de suspiciune şi respect. Făcea periodic razii la cei mai puternici şerifi şi îi lua la Constantinopol, unde îi ţinea în „captivitate onorabilă", în condiţii modeste de trai şi sub supravegherea spionilor, gărzilor şi eunucilor negri. Şeriful Hussein a stat prizonier în Constantinopol 18 ani.

În 1891, la vârsta de şase ani, deci cu un an mai devreme decât o cerea tradiţia, Faisal a fost luat de la familia beduină care îl îngrijise pentru a fi dus, împreună cu fraţii săi, să stea cu tatăl lui într-o casă de pe malul Cornului de Aur plină până la refuz cu cele 32 de femei din haremul tatălui, cu suitele şi sclavele acestora. Atmosfera politică în Constantinopol era extrem de încordată în acele vremuri, cu multe societăţi secrete, majoritatea subordonate în fapt sultanului. Abdul Hamid, care fusese iniţial un reformator, devenise între timp paranoic şi instiga la masacre oribile; îi plăcea să se asigure că duşmanii săi cei mai puternici erau morţi, cerând să îi fie aduse capetele lor într-o cutie.

Oricât de mare era gospodăria şerifului, carne nu îşi permiteau să mănânce decât o dată pe săptămână. Disciplina instaurată era severă:

se apela în continuare la *falaka*, o formă de pedepsire corporală în care copilului i se legau picioarele cu o frânghie şi era bătut la tălpi cu un băţ. În schimb, Hussein s-a îngrijit ca fiii săi să primească o educaţie aleasă de la profesorii particulari.

În 1903, la vremea când Gertrude era plecată în al doilea tur al lumii, Faisal, în vârstă de 18 ani, s-a înrolat în armata turcă şi a pornit să patruleze deşertul cu trupele cavaleriei turceşti pe cămile. După câţiva ani, i s-a încredinţat comanda cavaleriei arabe pe cămile, turcii cerându-i să înăbuşe o rebeliune a triburilor arabe din Asir. Faisal şi fratele său Abdullah nu au putut să îi împiedice pe turci să ardă satele şi au rămas scârbiţi la vederea mutilării rebelilor arabi ucişi.

Şase ani mai târziu, sultanul a fost detronat. În reorganizarea care a urmat, Hussein a dobândit titlul important de emir al Meccăi, cel mai sfânt oraş al Islamului, şi odată cu titlul şi autoritatea de a supraveghea extrem de profitabilul *hajj*, pelerinajul anual. Faisal urma să reprezinte circumscripţia Jidda în Parlamentul turc. În 1914, la izbucnirea războiului, turcii i-au ordonat lui Hussein să declare jihadul tuturor musulmanilor împotriva creştinilor. Hussein, un spirit autocratic şi curajos, a refuzat, argumentând că turcii înşişi aveau un aliat creştin – Germania. Respingând propunerea turcilor, el s-a bazat şi pe o înţelegere mai veche cu lordul Kitchener, care sugerase posibilitatea unei alianţe între arabi şi britanici.

Aflat acum într-o situaţie precară, Faisal a fost trimis de tatăl său la Damasc cu scopul de a organiza o revoltă militară împotriva turcilor în Siria. A ţinut legătura cu tatăl său pe căi ocolite, cu ajutorul unor servitori de încredere care duceau mesajele ascunse în mânerele săbiilor, în tălpile sandalelor ori scrise cu cerneală invizibilă pe hârtie de împachetat. Prietenii lui Faisal din „cluburile" politice ale naţionaliştilor arabi l-ar fi trădat cu prima ocazie şi poziţia sa era cu atât mai vulnerabilă cu cât era obligat să stea cu guvernatorul general turc ori de câte ori se afla la Damasc. Generalul Mehmed Djemal Paşa era suspicios în privinţa lui Faisal şi îl punea permanent la încercare. Obişnuia să-l cheme pentru a asista la spânzurarea în public a unor zeci de amici de-ai săi sirieni. Acei bărbaţi curajoşi au înfruntat moartea fără a scoate un cuvânt despre Faisal, care a avut nevoie de toată stăpânirea de sine pentru a nu-şi trăda dezgustul şi furia. În cartea sa *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii*, T.E. Lawrence menţiona: „O

singură dată a izbucnit Faisal, strigând că acele execuţii aveau să-l coste pe Djemal tot ceea ce el încerca să evite, şi a fost nevoie de intervenţiile prietenilor lui de la Constantinopol, oameni de vază în Turcia, pentru a scăpa de necaz." În ianuarie 1916, în momentul când Gertrude se afla în India şi discuta cu viceregele, un al doilea grup de naţionalişti arabi a fost condamnat. Djemal Paşa a remarcat că Faisal „s-a făcut luntre şi punte" pentru a-i salva. Acelea au fost singurele două dăţi când Faisal şi-a arătat sentimentele. Era pe deplin conştient de faptul că orice pas greşit din partea sa însemna sfârşitul misiunii încredinţate de tatăl lui, aceea de a obţine independenţa Arabiei.

Hussein i-a ordonat apoi lui Faisal să se întoarcă pentru a prelua comanda trupelor arăbeşti ridicate de fratele lui Faisal, Abdullah. Deşi Faisal considera că însă nu sosise momentul, a reuşit să scape de sub supravegherea lui Djemal Paşa şi în data de 2 iunie 1916 Hussein a tras prima împuşcătură, marcând astfel începutul Revoltei Arabe. Misiunea pe care i-o încredinţase lui Faisal era una imposibilă: să asmuţă cele câteva mii de oameni slab înarmaţi pe care îi aveau împotriva celor 22.000 de soldaţi turci staţionaţi în garnizoana de la Medina. Cum cunoştea puterea inamicului, bazată în principal pe bateria de artilerie, Faisal şi-a retras trupele în deşert, cu scopul de a aduna forţe mai numeroase din rândurile beduinilor.

Ulterior el avea să adopte strategia izolării Medinei de restul armatei turce, dar între timp a câştigat dragostea oamenilor săi, care au ajuns să-l numească Saiyidna Faisal („stăpânul nostru Faisal"), şi totodată admiraţia lor pentru curajul de care a dat dovadă. A rămas în istorie un episod în care oamenii din triburi nu au dorit să traverseze o porţiune deschisă de teren asupra căreia se trăgea de pe zidurile Medinei. Faisal a râs de ei şi şi-a condus calul încet de-a curmezişul văii, fără să iuţească pasul. Iar când a ajuns în capătul celălalt le-a făcut semn oamenilor să-l urmeze şi ei au galopat spre el.

Răzbunarea pe care turcii au pregătit-o cetăţenilor arabi din Awali a fost înfiorătoare. Lawrence a notat că au masacrat „toate sufletele dintre zidurile oraşului. Sute de locuitori au fost violaţi şi măcelăriţi, caselor li s-a dat foc şi morţii şi viii au fost de-a valma aruncaţi în flăcări". Valurile de şoc au reverberat de-a lungul Arabiei şi au amplificat ura triburilor faţă de turci. Acolo unde Faisal îşi conducea oamenii în bătălie, femeile şi copiii erau cruţaţi; şi în timp ce turcii

tăiau gâtlejurile prizonierilor, Faisal plătea o liră pentru fiecare turc prins viu.

Charismatic şi înţelegător în rezolvarea cererilor particulare ale triburilor sale, Faisal a fost descris de generalul Edmund Allenby drept „personificarea ideii de regalitate… Combina calităţile de soldat cu cele ale unui om de stat: agil în viziune, rapid în acţiune, un om deschis şi direct… Un personaj pitoresc în sens literal, dar şi figurativ! înalt, mlădios, chipeş – aproape frumos – cu ochi expresivi ce-i luminau faţa de o demnitate calmă".

În ciuda victoriei repurtate în calitate de conducător al Revoltei Arabe, Faisal a fost ignorat la Conferinţa de Pace de la Paris, britanicii şi francezii fiind ocupaţi cu împărţirea Orientului Apropiat. Ales ulterior rege al Siriei de către naţionalişti, Faisal a fost alungat de la putere de către armata franceză în iulie 1920 şi s-a întors în Hejaz profund deziluzionat.

Cunoscându-i trecutul şi după ce discutase cu el câteva ore la Paris, Gertrude s-a pregătit pentru Conferinţa de Pace ştiind exact pe cine îşi dorea rege al Irakului.

Ziua de Crăciun, 1920

> Îmi e destul de clar în minte faptul că avem o singură soluţie fezabilă, şi anume un fiu al şerifului, iar acela să fie Faisal, de departe cea mai bună alegere.

La Conferinţa de la Cairo din martie 1921, Cox, Gertrude şi Lawrence au reuşit să-l convingă pe Churchill că emirul Faisal era cel mai bun candidat pentru conducerea regatului Irakului. Nu numai că era un erou de război şi fusese un brav aliat al britanicilor în timpul revoltei, ci reprezenta cea mai puternică speranţă de succes şi stabilitate în Irak.

Churchill a întrebat dacă administraţia putea garanta alegerea prin vot a lui Faisal: „Puteţi să vă asiguraţi că e ales de oameni?" Metodele politice occidentale, a adăugat el, „nu sunt necesarmente aplicabile în Orient şi ar trebui asigurat cadrul necesar procesului electoral". Era mai mult decât o recomandare; era un ordin. Cox şi Gertrude urmau să se ocupe de venirea la putere a lui Faisal prin voinţa populară, dar votul trebuia exprimat independent de voinţa britanicilor.

A urmat o întârziere inevitabilă în timp ce Churchill s-a consultat cu membrii cabinetului şi a obţinut consimţământul Majestăţii Sale pentru candidatura lui Faisal. Faisal a fost abordat şi s-a cerut opinia francezilor. Ocupaţi până peste cap cu problemele lor în Siria, de unde îl expulzaseră pe Faisal în iulie 1920, francezii şi-au dat acordul, cu condiţia ca Faisal să renunţe la orice pretenţii asupra Siriei şi să înceteze să-i sprijine pe naţionaliştii sirieni. Faisal a acceptat, pregătit să abandoneze pretenţiile tatălui său asupra Palestinei în schimbul tronului Irakului pentru sine şi al titlului de conducător al nou creatului Emirat al Transiordaniei pentru fratele său Abdullah.

Irakul pornise pe calea autodeterminării, aşa cum visase Gertrude. Ea şi cu Cox reuşiseră în fine să îl convingă pe cel mai respectat bărbat din Irak, bătrânul *naqib* al Bagdadului şi şef al comunităţii sunnite, să îşi asume misiunea formării unui guvern provizoriu. După ce Gertrude avea să conceapă un sistem de vot corect şi reprezentativ, avea să fie ales Parlamentul. Prima misiune a celor doi era însă pacificarea ţării. Actele de violenţă continuau de-a lungul malurilor Eufratului şi în nord, unde avioanele RAF bombardau comunităţile tribale care atacau garnizoanele britanice. Cox era hotărât să instaureze pacea înainte de luarea oricăror altor măsuri şi a înăbuşit tulburările folosindu-se de toate mijloacele pe care le avea la îndemână. Gertrude detesta bombardamentele şi incendierea localităţilor, însă recunoştea că un guvern arab în formare nu ar fi putut să facă faţă unei insurgenţe violente.

Cum putea ea să propună o formă de democraţie unei ţări atât de necunoscătoare în ale politicilor naţionale şi cuprinzând atât de multe facţiuni? Iată un comentariu al său:

> Oamenii triburilor, păstorii, locuitorii mlaştinilor, cultivatorii de orez, ovăz şi curmale de pe malurile Tigrului şi Eufratului, ale căror experienţe în treburile de stat se reduc la speculaţii cu privire la felul în care se descurcă vecinii lor apropiaţi, probabil că nici nu ar trebui întrebaţi cine cred ei că ar trebui să fie următorul conducător al ţării şi în virtutea cărei Constituţii ar trebui acesta să acţioneze.

Oricare sistem de vot bazat pe majoritatea simplă ar fi lăsat nereprezentate întinderi mari din ţară. Eforturile lui Gertrude privind

stabilirea graniţelor şi dezvoltarea noilor structuri guvernamentale plecaseră întotdeauna de la necesitatea evitării de conjuncturi incompatibile de rasă şi credinţă. Acum ea trebuia să se asigure că nimeni nu avea de suferit ca membru al unei minorităţi oprimate într-o ţară sfâşiată de divergenţe de ordin rasial, religios şi economic. Era genul de muncă pe care o adora şi care avea s-o ţină ocupată în următoarele luni.

Bagdad, 16 februarie 1920

Îmi dau perfect de bine seama ce mult mi-a oferit în ultimă instanţă viaţa. După mulţi ani m-am întors aici, am regăsit bucuria de a trăi şi sunt fericită la gândul că am dragostea şi încrederea unei întregi naţiuni. Chiar dacă nu e genul acela de fericire intimă la care am sperat în van, este un sentiment minunat şi copleşitor – aproape prea copleşitor poate. Să mă iertaţi dacă par prea preocupată de asta…

3 octombrie 1920

Dacă e să avem aici ceva care să semene cât de puţin cu nişte instituţii reprezentative, nu trebuie uitat că majoritatea locuitorilor sunt şiiţi. Din acest motiv nu vom putea avea niciodată trei provincii complet autonome. Mosulul sunnit trebuie să rămână parte a statului mesopotamian pentru a echilibra balanţa. Din punctul meu de vedere, acesta este unul dintre principalele argumente în favoarea unei guvernări responsabile a Mesopotamiei. Noi, ca outsideri ce suntem, nu putem diferenţia între sunniţi şi şiiţi; dar dacă lăsăm problema pe seama lor, vor trece peste această dificultate… aşa cum au făcut şi turcii, iar pe moment numai aşa se poate depăşi situaţia. Autoritatea trebuie să ajungă în final în mâinile sunniţilor, deşi aceştia sunt inferiori numeric; altfel, vom avea un stat condus de un *mujtahid,* adică cel mai rău lucru care se poate întâmpla.

3 noiembrie 1920

Şiiţii se plâng că nu sunt suficient de bine reprezentaţi în consiliu, trecând complet cu vederea faptul că aproape toţi liderii lor sunt supuşi persani şi ar trebui să-şi schimbe cetăţenia pentru a deţine o funcţie în statul mesopotamian.

12 decembrie 1920

Mă bucur să constat că Ministerul nostru de Interne (ca şi cel al

guvernului arab) mă consideră cea mai mare autoritate în domeniul triburilor… De ani de zile lucrez la asta. Eu sunt cea care a stabilit în fapt detaliile reprezentării tribale.

Nu numai că este corect în sine ca triburile să fie reprezentate, dar este esenţial pentru guvernul naţional ca triburile să fie asociate cu el. Mai mult decât atât, în cercurile naţionaliste progresiste există un sentiment puternic în această privinţă.

Cu toate acestea, pasul este unul curajos. Orăşenii şi moşierii care urăsc şi se tem totodată de triburi (aşa cum şi triburile, la rândul lor, îi urăsc şi se tem de orăşeni) nu vor agrea deloc noul statut politic, mai înalt, de care se vor bucura de acum încolo triburile. Intelectualii lipsiţi de pământuri sunt cei care susţin ideea şi ei formează coloana vertebrală a partidului naţionalist. Toţi marii moşieri din consiliu, începând cu *naqib*-ul însuşi, cel mai puternic dintre ei, vor încerca să lase triburile pe dinafară.

După capitularea triburilor insurgente, Cox a declarat o amnistie generală. Churchill telegrafiase de la Cairo la Londra: „Atât Cox, cât şi domnişoara Bell sunt de părere că dacă se urmează procedura, Faisal va fi acceptat în Mesopotamia imediat după sosirea sa.” Acum era responsabilitatea celor doi să transforme acest deziderat în realitate.

În calitatea sa de conducător sunnit al unei ţări majoritar şiite, pentru emir descendenţa din Profet avea să fie marele atu. Micul comitet format din Gertrude, Cox şi miniştrii irakieni au pornit să pună la punct detaliile organizatorice de timp şi spaţiu. Faisal avea să fie invitat imediat la Bagdad, dar mai întâi avea să treacă prin Mecca pentru a-şi face anunţată candidatura din oraşul sfânt, acolo unde tatăl său era şerif. Pe măsură ce înainta spre est, avea să adune tot mai mult sprijin. De acum, Gertrude trebuia să se ocupe de primirea lui la Bagdad.

19 iunie 1921

Faisal urmează să ajungă la Bagdad pe 23… Joi după-amiaza *naqib*-ul… a făcut o mişcare inteligentă. A informat Consiliul de Miniştri că Faisal sosea şi că trebuiau să facă pregătiri pentru a-l întâmpina aşa cum se cuvine şi a-i asigura o locuinţă corespunzătoare. S-a hotărât pe loc formarea unui comitet de primire alcătuit din cinci miniştri…

Din nefericire, comitetul a dat naştere atâtor controverse, încât

membrii săi aproape că s-au luat la păruială. Gertrude a participat la prima întrunire a comitetului şi, oftând, i-a lăsat pe miniştri în voia lor pentru a se ocupa singură de aranjamente. A apelat la oficialii de la căile ferate pentru a decora special un tren pentru emir. A aranjat ca o delegaţie formată din 60 de notabilităţi să îl întâmpine pe Faisal la gară, i-a găsit servitori competenţi şi a dispus distribuirea noilor drapele.

> Mai rămăsese problema reşedinţei, pe care au propus să o rezolve alocându-i câteva încăperi în serai (birourile guvernamentale), aflate acum în reparaţie… asta dacă vor fi gata la timp. Ministerul Lucrărilor Publice a anunţat că lucrările nu puteau fi finalizate la timp. Sâmbătă dimineaţă, Jafar mi-a telefonat disperat; eu am sunat la Ministerul Lucrărilor Publice, le-am sugerat să acopere pereţii goi atârnând diverse obiecte decorative şi până la urmă totul s-a rezolvat…

Faisal a ajuns în Irak pe 23 iunie 1921. Charismatic şi orator înnăscut, el cucerea inimile şi minţile oamenilor ori de câte ori ţinea un discurs; astfel a reuşit să farmece mai toată Basra. După aceea a pornit cu suita sa către Bagdad într-un tren acoperit cu steaguri. După nenumărate întârzieri, trenul a tras în staţie, o gardă a prezentat onorul, mulţimea a ovaţionat şi o fanfară a pornit să cânte. Faisal a trecut în revistă garda de onoare şi s-a îndreptat spre comitetul de primire format din notabilităţile oraşului.

> Sidi Faisal a stat în uşa vagonului, arătând absolut splendid în veşmintele sale arăbeşti, şi a salutat garda de onoare. Sir Percy şi Sir Aylmer[108] s-au îndreptat spre el în timp ce cobora şi l-au salutat foarte ceremonios, toată lumea a aplaudat…
>
> Sir Percy a început prezentarea magnaţilor arabi, trimişi ai *naqib*-ului. Eu m-am ascuns în spatele domnului Cornwallis[109], dar Faisal m-a zărit şi s-a apropiat pentru a-mi strânge mâna. Părea emoţionat şi neliniştit – pentru a ajunge să fii ales rege ai parte de suficiente tensiuni – dar asta nu a făcut decât să adauge un farmec mai uman demnităţii lui

[108] Sir Aylmer Haldane, ofiţerul general aflat la comandă. (n.a.).

[109] Viitorul Sir Kinahan Cornwallis era consilierul personal al lui Faisal. Curând, el va deveni bun prieten cu Gertrude. (n.a.).

înnăscute…

Azi-dimineaţă, în drum spre serviciu, am intrat în serai şi i-am dat cartea mea de vizită asistentului lui Faisal. M-a rugat să aştept un minut, căci *amir*-ul dorea să mă vadă; era cu puţin trecut de ora 7, puţin cam devreme pentru o vizită. Am aşteptat, stând de vorbă cu asistentul, şi curând Faisal a trimis după mine. M-au poftit într-o încăpere mare, pe care el a traversat-o rapid în roba lui albă şi lungă, venind către mine, apoi mi-a luat mâinile în mâinile lui şi mi-a spus: „Nu-mi vine să cred ce mult ajutor mi-ai oferit.” Pe urmă ne-am aşezat pe o canapea…

Domnul Cornwallis a venit mai târziu la birou şi i-am spus că i-am făcut o vizită lui Faisal. Mi-a răspuns: „Foarte bine ai făcut. În drum spre Bagdad, el a fost informat despre susţinerea ta şi mi-a trimis mesaj ca, în cazul când nu te vedea la sosire, să-ţi transmit că doreşte să te întâlnească astăzi. Şi să îţi spun că îţi este recunoscător.”

2 iulie 1921

Următorul eveniment a fost un banchet ţinut seara în grădinile Maude. Totul arăta minunat. Locul era luminat cu becuri şi frumos decorat.

Faisal a discutat un pic în franceză cu Sir Aylmer, dar mai ales a conversat peste masă cu Sir Percy… Părea foarte fericit, eu eram încântată, la fel şi Sir Percy…

Pe urmă de la masă s-a ridicat marele nostru poet, despre care v-am povestit de mai multe ori, Jamil Zahawi, care a recitat o odă splendidă în care a făcut în mod repetat aluzie la Faisal ca rege al Irakului şi toată lumea a aplaudat şi a ovaţionat. După aceea a ieşit în faţă pe iarba dintre mese un şiit îmbrăcat într-o robă albă, cu o manta neagră deasupra şi un turban mare şi negru pe cap, care a intonat un poem din care nu am înţeles o iotă. Era mult prea lung şi, cum am spus, aproape neinteligibil, dar a fost încântător. Figura înaltă, învăluită toată în robă şi marcând ritmul cu o mână ridicată, cerul înstelat vizibil printre palmierii de dincolo de cercul luminat de becuri – era o atmosferă care te hipnotiza.

După banchet, a urmat un dineu de bun venit oferit de *naqib*, un eveniment magnific unde Gertrude a avut ocazia de a sta în dreapta lui Faisal.

8 iulie 1921

…Dineul a fost memorabil. Robele şi uniformele şi mulţimile de servitori, toate acestea în casa *naqib*-ului – demnitatea ordonată şi măreţia şi tensiunea spiritului care se resimţea în aerul fierbinte al nopţii.

Căci, aşa cum bine ne dădeam cu toţii seama, în momentele acelea noi făceam istorie.

20 iulie 1921

…Luni, comunitatea evreiască a oferit o mare recepţie în onoarea lui Faisal la reşedinţa oficială a rabinului-şef… Casa era plină de şiruri de scaune, cu notabilităţi aşezate pe ele, rabinii evrei cu turbanele sau şalurile lor răsucite, apoi creştinii cei mai de seamă din oraş, toţi miniştrii arabi şi practic toţi musulmanii de vază în robe de un alb strălucitor, şi *'ulama*[110] în mantalele lor negre… În astfel de ocazii se ţin discursuri dinainte pregătite… Totuşi au fost interesante, căci tensiunile din spatele acelor vorbe erau cunoscute, se ştia de îngrijorarea evreilor faţă de eventualitatea instituirii haosului de către un guvern arab, ca şi de îndepărtarea treptată a acestor temeri ca urmare a evidentei atitudini luminate a lui Faisal… Spre final, el s-a ridicat şi a ţinut un discurs cu adevărat frumos; a vorbit sincer şi deschis şi elocvent… A produs o impresie enormă. Evreii au fost încântaţi de insistenţa cu care el a subliniat faptul că erau din acelaşi neam cu arabii…

Deşi extrem de uşurat de primirea care i se făcuse lui Faisal în Irak, ca şi de faptul că fusese unanim declarat rege de către consiliu, Cox era conştient de necesitatea organizării unui referendum pentru confirmarea deciziei prin voinţa populară. El şi cu Gertrude concepuseră deja întrebarea „Sunteţi de acord cu Faisal ca rege şi conducător al Irakului?”, pe care o imprimaseră pe buletinele de vot. Acestea au fost trimise multor reprezentanţi tribali, inclusiv unui număr de 300 de notabilităţi, şi la numai şase săptămâni de la sosirea lui Faisal, cu toate buletinele adunate, rezultatele referendumului au fost pronunţate ca fiind în proporţie covârşitoare favorabile. Faisal începuse deja să lucreze cu *naqib*-ul la formarea primului cabinet; următorul pas era proclamarea sa ca rege.

Bagdad, 27 iulie 1921

Sunt extraordinar de încântată de modul cum decurg lucrurile. Parcă visez… Mulţumită garanţiilor noastre, toţi oamenii de bază ai ţării vin acum spre Faisal şi sentimentul general este acela că am făcut o alegere bună recomandându-l. Dacă vom reuşi să aducem măcar un pic de ordine

[110] Cărturari musulmani şiiţi. (n.a.).

în tot acest haos, va fi o mare realizare!

Înaintea încoronării oficiale a lui Faisal, la Ramadi au fost organizate celebrări tribale în onoarea sa. Aveau să fie încoronarea sa beduină, marcând totodată apogeul luptei arabe pentru independenţă. Şi pentru Gertrude momentul însemna cel mai mare triumf din viaţa sa, încununarea unor eforturi îndelungate pentru obţinerea autodeterminării arabe. Deşi nu era singura britanică prezentă, avea să ocupe locul cel mai de frunte, stând pe podium alături de Faisal, încadrată de Ali Sulaiman, puternicul şeic probritanic al Dulaimului, şi de bunul ei prieten Fahad Beg din clanul 'Anazeh.

Timp de trei săptămâni înaintea evenimentului, temperatura depăşise 46°C. Gertrude şi şoferul ei au plecat de acasă la ora 4 dimineaţa pentru a străbate cele 70 de mile până la Ramadi. Cu puţin înainte de a ajunge la jumătatea drumului, ea a zărit un nor de praf care îi semnala cavalcada lui Faisal. Cu câteva mile înainte de Fallujah au ajuns la corturile din Dulaim, şi de acolo începând pe tot drumul au văzut înşiraţi oameni din triburi care îşi strigau uralele agitându-şi puştile în aer şi stârnind o perdea de praf ce semăna cu nişte stânci plutitoare. În timp ce maşina lui Faisal înainta, oamenii au prins să galopeze pe lângă ea, formând o cavalcadă nebună care l-a escortat pe Faisal până la Ramadi, la marginea Deşertului Sirian.

Bagdad, 31 iulie 1921

Pe sub stâncile abrupte ce mărginesc Deşertul Sirian am găsit adunaţi luptătorii din clanul 'Anazeh, călare pe cai şi pe cămile, în mâini cu drapelul uriaş al tribului. Pe când treceam pe lângă ei, ne-am oprit ca să îi salutăm. Ali Sulaiman, şeful tribului Dulaim şi unul dintre cei mai remarcabili bărbaţi din Irak, a venit şi el la Ramadi… Ne-am îndreptat cu maşina… spre malul Eufratului, unde Ali Sulaiman ridicase un cort uriaş pe zece stâlpi – cam de 60 de metri lungime – cu un baldachin deasupra, acoperit cu pânză de cort şi cu pereţi din crengi verzi. În faţa lui se opriseră călăreţii de cămile şi de cai din Dulaim şi drapelele lor erau purtate de un negru cocoţat pe o cămilă albă uriaşă; în interior, de la podium până în margini, stăteau aliniaţi pe cinci sau şase rânduri oamenii din triburi. Faisal era aşezat pe divanul cel mai înalt… Era fericit la culme – un mare om de trib printre triburi faimoase şi, aşa cum nu m-am putut împiedica să nu mă gândesc, un mare sunnit printre sunniţi…

Faisal se afla în ţara lui, alături de oameni pe care îi cunoştea. Niciodată nu l-am văzut arătând aşa de bine. Purta obişnuita robă albă, cu o *abba*[111] neagră şi frumoasă pe deasupra, iar pe cap un acoperământ alb prins cu un *'iqal*[112] argintiu. Pe urmă a început să vorbească, aplecându-se în faţă pe deasupra măsuţei din faţa sa, cu mâinile ridicate pe care le lăsa să cadă pe masă pentru a-şi sublinia spusele. Cei aflaţi în capătul opus al cortului erau prea departe pentru a-l auzi; el i-a chemat să se apropie şi s-au aşezat pe jos, lângă podium… 400 sau 500 de oameni. Le-a vorbit pe limba măreaţă a deşertului, pe care nu îl auzisem folosind-o niciodată până atunci, sonoră, magnifică – pe lume nu există limbă mai frumoasă. Le-a vorbit aşa cum le vorbeşte un şef de trib vasalilor săi. „De patru ani", a spus el, „nu m-am mai aflat într-un loc ca acesta ori într-o asemenea companie" – şi din felul cum rostea cuvintele îţi dădeai seama câtă plăcere simţea. Pe urmă le-a spus că Irakul avea să se ridice prin eforturile lor şi avându-l pe el în frunte. „Oh, arabi, aţi făcut pace între voi?" Iar ei au strigat: „Da, da, am făcut pace." „Începând cu ziua de azi – în ce dată suntem? – şi ce oră este?" – şi cineva i-a răspuns. „De azi, 25 iulie (numai că el a menţionat data înscrisă în calendarul mahomedan), la ora 11 a dimineţii (era 11 a.m.), orice om din trib care ridică mâna asupra altuia îmi va da mie socoteală. Eu vă voi judeca şi-i voi chema pe şeicii voştri ca să mă ajute cu sfaturile lor. Am drept asupra voastră în calitate de stăpân."

Un bărbat cu barba încărunţită l-a întrerupt: „Dar drepturile noastre?" „Voi aveţi drepturile voastre ca supuşi ai mei, iar eu voi veghea să fie respectate."

Şi tot aşa şi-a continuat discursul, întrerupt din când în când de strigăte de „Da, da", „Suntem de acord", „Martor ne e Dumnezeu că aşa este". Era la fel ca în descrierile adunărilor de triburi din Zilele Ignoranţei, de dinainte de Profet, când poeţii recitau versuri care au ajuns la noi, iar oamenii strigau la fiecare frază „E adevărul pur, pe Dumnezeu, e adevărul pur!"

Când totul s-a terminat, Fahad şi Ali Sulaiman s-au ridicat în picioare de o parte şi de alta a lui şi au rostit: „Îţi jurăm credinţă ţie pentru că ai fost acceptat de guvernul britanic." Faisal s-a arătat uşor surprins. M-a căutat cu privirea şi mi-a zâmbit, după care a răspuns: „Nimeni nu pune

[111] Un fel de manta, care poate fi albă sau neagră, mărginită de o împletitură de aur, purtată peste robă. (n. red.).

[112] Bandă ajustabilă, purtată de obicei de bărbaţii arabi, pentru a fixa *keffiyeh*-ul pe cap. (n. red.).

la îndoială relaţiile mele cu britanicii, dar problemele noastre să le rezolvăm între noi.” S-a uitat încă o dată la mine şi eu am întins mâinile înainte, împreunate, ca simbol al uniunii dintre guvernele arab şi britanic.

A fost un moment excepţional, cei doi bărbaţi remarcabili, care jucaseră un rol important în istoria acelor vremuri, iar între ei cel mai de seamă reprezentant în viaţă al neamului său – noi fiind legătura dintre ei.

Ali Sulaiman şi-a adus, unul după altul, cei 50 ori 60 de şeici în faţa lui Faisal. Ei şi-au aşezat mâinile în mâinile lui Faisal şi i-au jurat credinţă.

Gertrude îl vizita frecvent pe Faisal la reşedinţa acestuia, venind şi plecând după pofta inimii şi fiind întotdeauna primită imediat. Între cei doi s-a născut o afecţiune: Faisal o numea sora lui. Ştiind că el nu văzuse marele arc de la Ctesiphon[113], Gertrude l-a invitat să meargă cu ea pentru a lua micul dejun şi acolo s-au aşezat pe covoare fine, au băut cafea şi au mâncat ouă, limbă, sardine şi pepene.

Bagdad, 6 august 1921

A fost nemaipomenit de interesant să-i arăt lui Faisal acel palat splendid. Este genul de turist care te inspiră. După ce am reconstituit cu ochii minţii palatul şi l-am văzut pe regele Chosroes[114] stând în el, l-am condus spre gorganele înalte dinspre sud, de unde se vedea Tigrul, şi i-am spus povestea cuceririi arabe, aşa cum a fost ea relatată de Tabari[115]… Vă puteţi imagina cum m-am simţit recitându-i. Nu ştiu care din noi era mai emoţionat.

Faisal mi-a promis un regiment în armata arabă – Regimentul lui Khatun…

O, tată dragă, ce minunat e. Uneori am impresia că visez.

Bagdad, cu două zile înaintea încoronării lui Faisal, 21 august 1921

Aseară m-am simţit aşa de obosită de atâta stat la birou, încât, în ciuda

[113] Unul din marile oraşe mesopotamiene, capitală a Imperiului Part (247 I.H.-224 d.H.) şi a Imperiului Sasanid (224–651 d.H.) (n. tr.).

[114] Chosroes al II-lea, ultimul mare rege sasanid, a domnit între 590–628 d.H. (n. tr.).

[115] Al-Tabari (839–923), mare cărturar persan, istoric şi exeget al Coranului, autor, printre altele, al unei *Istorii a profeţilor şi regilor*. (n. tr.).

căldurii sufocante, am ieşit la călărit şi când m-am întors am luat-o pe mal, unde era mai răcoare, trecând pe lângă casa cea nouă a lui Faisal, mai sus în amonte… I-am văzut maşina parcată în faţa uşii, mi-am lăsat poneiul în grija unuia dintre sclavii lui şi am intrat în cort, unde l-am găsit împreună cu consilierii. Era o seară minunată, soarele care abia apusese, curbele domoale şi luminoase ale râului mai jos de noi, brâul de palmieri şi mai încolo deşertul… şi roşul cerului care se estompa treptat. Ne-am aşezat cu toţii şi am stat de vorbă. Lui Faisal nu-i place să folosească adresări ceremonioase: mie îmi spune „Enti”[116] – e aşa de revigorant după nesfârşitele „onorate domn” şi „Excelenţa Voastră”. *„Enti Irakiyah, enti badawiyah* – tu eşti o adevărată femeie mesopotamiană, o beduină.”

Cu numai câteva zile înaintea încoronării, s-a ivit o problemă majoră. În aceeaşi scrisoare, Gertrude nota:

Între timp… a apărut un scandal. Biroul Colonial ne-a trimis o telegramă foarte oficială prin care ne informa că în discursul său rostit cu ocazia încoronării Faisal trebuia să anunţe că autoritatea supremă în ţară este înaltul Comisar. Faisal a refuzat, şi pe bună dreptate. Aşa cum ştiţi, noi intenţionăm să renunţăm la mandat şi să încheiem un tratat cu Mesopotamia. Faisal susţine că trebuie să recunoaştem de la bun început statutul său de suveran independent în cadrul tratatului, altfel nu-i poate ţine în frâu pe extremişti… Părerea mea este că… în final nu are niciun rost să revendici o autoritate pe care nu ai cum să o impui… Faisal a schiţat o declaraţie admirabilă pe care am telegrafiat-o la Londra, iar Sir Percy una încă şi mai bună, pe care am transmis-o de asemenea. Guvernul Majestăţii Sale ne-a răspuns că, în cazul în care Faisal nu acceptă punctul său de vedere, încoronarea va trebui amânată. Data a fost fixată pentru marţi, adică poimâine, şi întreg universul se va reuni aici. Sir Percy a telegrafiat afirmând cu tărie că după părerea sa încoronarea nu trebuie amânată şi că va avea loc la data stabilită.

Faisal refuzase întotdeauna mandatul pe care Biroul Colonial şi-l dorea pentru Irak. Era un moment dificil care nu a putut fi rezolvat până ce Cox nu a venit cu ideea înlocuirii tratatului cu un altul cu

[116] Formulă de adresare familiară în limba arabă („tu”), folosită în discuţiile cu persoane de sex feminin. (n. tr.).

şanse mai mari de a fi acceptat de Faisal. Consilierului juridic al Înaltului Comisar, Sir Nigel Davidson, i-a revenit misiunea de a explica complexităţile şi diferenţele dintre cele două acorduri:

> Înlocuirea unui tratat privind mandatul, adică exercitarea puterii şi îndatoririlor mandatare printr-un tratat cu guvernul „Teritoriului mandatat" a fost o lovitură de geniu. Ea a rezolvat problema reconcilierii aspiraţiilor fierbinţi ale naţionaliştilor de independenţă totală şi imediată cu responsabilităţile asumate de Marea Britanie faţă de Liga Naţiunilor în privinţa asigurării pentru noul stat a (1) stabilităţii financiare, (2) relaţiilor externe şi (3) unui sistem de apărare adecvat. Aceste responsabilităţi presupuneau, în concepţia Ligii, anumite măsuri de control până ce Irakul avea să fie capabil să se autoguverneze şi să fie acceptat în Ligă. Din nefericire, termenul „Mandat" (în special în limba arabă) implica un grad de supunere inacceptabil pentru patrioţii naţionalişti şi cu care Regele nu ar fi fost niciodată de acord; însă un tratat între „Înaltele Puteri Contractante" prin care una din părţi accepta unele limitări ale suveranităţii sale (aşa cum se întâmplă în toate tratatele) în schimbul asistenţei financiare, militare şi diplomatice din partea celeilalte, era o propunere total diferită, care putea fi agreată fără a fi stigmatizată cu eticheta de „colonialism". Şi pe această bază s-a instaurat monarhia constituţională în Irak şi s-a realizat independenţa totală a ţării fără vărsare de sânge ori rebeliuni.

Faisal a fost mulţumit de înlocuirea tratatului şi pe data de 23 august a fost încoronat în curtea acoperită cu covoare a seraiului din Bagdad, în prezenţa a 1.500 de oaspeţi: britanici, arabi, orăşeni, miniştri şi delegaţi locali.

Bagdad, 28 august 1921

> Am avut o săptămână agitată, însă am reuşit să încoronăm un rege şi Sir Percy şi cu mine credem că misiunea noastră este acum pe jumătate terminată. Ne-a mai rămas să ne ocupăm de Congres şi de Legea Organică…
>
> La ora 6 [a.m.] fix, l-am văzut pe Faisal în ţinută de gală, pe Sir Percy în ţinuta protocolară diplomatică, împodobit cu toate medaliile şi stelele, pe Sir Aylmer, domnul Cornwallis şi pe consilieri coborând treptele seraiului venind de la reşedinţa lui Faisal şi păşind pe culoarul lung acoperit cu covoare, trecând pe lângă garda de onoare (din regimentul

Dorset, cu soldaţii arătând magnific) şi mergând mai departe către podium… Ne-am ridicat cu toţii în picioare în momentul când au început să se apropie şi ne-am aşezat după ce au luat loc pe podium. Faisal părea foarte demn, dar şi încordat – era un moment emoţionant. S-a uitat de-a lungul primului şir de oaspeţi şi ochii noştri s-au întâlnit, iar eu l-am salutat înclinându-mi uşor capul. Apoi Saiydi Hussain s-a ridicat şi a dat citire proclamaţiei lui Sir Percy în care se anunţa că Faisal a fost ales rege de 96% din populaţia Mesopotamiei, trăiască Regele! şi după aceea ne-am ridicat cu toţii şi l-am salutat… S-au tras 21 de salve de tun… A fost un lucru extraordinar să văd întreg Irakul, de la nord la sud, adunat laolaltă. Era pentru prima oară în istorie când se întâmpla aşa ceva.

După festivităţi, Gertrude s-a dus direct la birou; era devreme, abia ora micului dejun. În ziua aceea şi în multe zile care vor urma, mulţimi de reprezentanţi aveau să vină pentru a-l saluta pe noul monarh şi a-şi prezenta omagiile lui Cox şi Gertrude. Ea i-a descris în câteva scrisori adresate părinţilor.

Am… aranjat ca delegaţii să-şi prezinte omagiile [lui Sir Percy]… Mi-ar fi greu să precizez câţi oameni s-au aflat simultan în birourile noastre în acele zile. A fost extraordinar de interesant pentru mine să îi cunosc… Basrah şi ’Amarah au venit vineri, Hillah şi Mosul sâmbătă; acestea erau deputăţiile mari. Dintre ele, delegaţia de la Mosul a fost cea mai impresionantă. Am împărţit-o în trei grupuri: primii au fost magnaţii orăşeni din Mosul, invitaţii mei şi colegii lor; pe urmă arhiepiscopii şi episcopii creştini – foarte numeroşi în Mosul – şi rabinul-şef… Al treilea grup era şi cel mai interesant: era format din şefii kurzi de la graniţele ţării care aleseseră să se stabilească în statul irakian până ce aveau să vadă în ce măsură era posibilă formarea unui stat kurd independent, ceea ce ar fi fost mai pe placul lor.

Kurzii au sosit ultimii şi au stat cel mai mult. Primarul din Zakho mi-a spus că nu avuseseră ocazia să discute viitorul Kurdistanului cu Sir Percy, eu ce părere aveam? I-am răspuns că, din câte ştiam eu, districtele de unde proveneau ei erau dependente economic de Mosul şi aşa aveau să rămână… Mi-au dat dreptate, dar… voiau ca oficialii locali să fie kurzi. Le-am spus că nu vedeam niciun impediment în această privinţă. Iar copiii trebuiau să înveţe la şcoală în limba kurdă. Le-am atras atenţia că aici era o problemă, în sensul că nu exista niciun manual – niciun fel de carte, de altfel – scrisă în limba kurdă. Asta le-a dat de gândit şi după ce au meditat un timp asupra chestiunii, mi-au răspuns că predarea se putea

face şi în limba arabă, dar ce părere aveam eu despre autonomia administrativă? I-am întrebat: „Aţi discutat despre asta cu Saiyidna Faisal – Stăpânul nostru Faisal?” „Nu”, mi-au răspuns ei… Aşa că am telefonat… şi le-am stabilit o întâlnire pentru ieri după-amiază.

Gertrude a descris familiei câteva dintre personalităţile venite la Bagdad pentru a fi prezentate regelui.

Cadiul[117] din Mosul este probabil cel mai drăguţ bătrânel din tot Irakul… pare foarte înţelept şi foarte blând… ’Abdul Latif Mandil… cu trăsăturile puternice şi fine ale arabilor din interiorul ţării, [este] un mare negustor… Unul dintre creştinii veniţi a fost micuţul Mar Shim’un, arhiepiscop şi conducător al nestorienilor – nu are decât 10 ani, sărmanul. Funcţia se moşteneşte în familie de la unchi la nepot, căci sunt celibatari… şi iată-l, în hainele canonice, cu o cruce mare de aur prinsă pe un lanţ, osândit să fie arhiepiscop toată viaţa. Sa’id Beg [este] căpetenia religioasă a Adulatorilor Diavolului… Qadir Aga din Shush nu cunoaşte altă lume decât a sa, de care se ocupă însă cu mare grijă – numai în kurdă, nu ştie altă limbă. Este un bărbat uriaş şi peste măsură de gras. Este înfăşurat în acri de pantaloni largi vărgaţi, strânşi peste mijloc cu o funie, cea mai şleampătă şi ciudată formă de jiletcă pe care am văzut-o vreodată… E o apariţie…

Nu văd cum aş putea să mă desprind pentru totdeauna de această ţară – voi ce ziceţi? Atâta doar că simt că nu sunt o fiică şi o soră bună. Oh, Doamne! ce complicat e totul. Dar ne aşteaptă o iarnă cu multă muncă – Congresul şi Legea Organică –, aşa că nu prea am timp să mă gândesc la altceva.

Săptămâna a culminat cu o invitaţie adresată de rege lui Gertrude pentru a discuta despre noul drapel naţional şi propriul lui steag. Primul cabinet fusese format; Gertrude nutrea în secret anumite rezerve faţă de trei din cei nouă membri şi se bucura că decizia nu îi mai aparţinea.

Casa lui Faisal de pe malul fluviului era gata şi el a invitat-o la primul dineu oferit la noua reşedinţă. Îmbrăcată foarte elegant într-o ţinută de seară, Gertrude a sosit cu o barcă pe Tigru. În drum a fost recunoscută de oamenii din Karradah, care au salutat-o zâmbitori. În

[117] Judecător musulman care exercită funcţii civile şi religioase (n. red.).

depărtare se auzeau tobele din Muharram când şiiţii se băteau cu lanţuri peste corp plângându-l pe Hussein, nepotul Profetului Mahomed. Fericirea de care s-a lăsat cuprinsă Gertrude răzbate din fiecare rând al scrisorii pe care a trimis-o ulterior tatălui ei, descriindu-i acea seară.

11 septembrie 1921

Ţi-am povestit vreodată cum arată fluviul într-o noapte fierbinte de vară? La asfinţit pâcla atârnă în fâşii lungi şi albe pe deasupra apei; amurgul se lasă şi luminile oraşului strălucesc pe celălalt mal, cu fluviul, întunecat, calm, plin de reflexii misterioase, înaintând sinuos prin ceaţă ca o cale a victoriei. O barcă luminată de un far ce aruncă sclipiri se strecoară tăcută în josul apei, urmată de o suită de luntri *quffah,* fiecare cu câte o mică lampă, umplute până la refuz cu pepeni verzi de Samarra… Încetinim pentru a nu face valuri care să le disturbe. Valurile formate la trecerea noastră nici măcar nu sting lumânările votive plutitoare, fiecare arzând în propria bărcuţă făcută dintr-un sâmbure de curmală şi lansată peste oraş de mâini îngrijorate. Dacă ajung până la ultima casă fără să se stingă, bolnavul se va vindeca şi copilul se va naşte sănătos în această lume a întunericului fierbinte şi a luminilor sclipitoare… Am ajuns acum la palmierii care stau de strajă maiestuoşi de-a lungul malurilor. Apa este atât de nemişcată şi de calmă, încât poţi desluşi în ea întreaga constelaţie a Scorpionului, stea după stea… şi iată treptele spre casa lui Faisal.

1921 a fost un an al marilor realizări. Un rege arab fusese înscăunat şi un bătrân respectat din Bagdad, *naqib*-ul, ajunsese prim-ministru. Ţara era condusă de un guvern ales din rândurile celor mai reprezentativi arabi. O singură problemă spinoasă mai rămânea de rezolvat, aceea a mandatului cerut de Liga Naţiunilor.

17 octombrie 1921

Acum principala preocupare este redactarea tratatului dintre guvernele britanic şi irakian. Sir Percy mi-a spus că nu anticipează nicio problemă şi că, odată finalizat, tratatul va însemna înlăturarea unui uriaş obstacol din calea noastră. Din cauza tratatului, Faisal a trăit în teroare; se teme ca guvernul britanic să nu-i pretindă lucruri pe care naţionaliştii săi să nu le accepte, aşa cum au făcut francezii în Siria. Până ce coşmarul acesta nu va dispărea, el nu are nicio siguranţă. Totuşi nu cred că are motive de

îngrijorare. Sir Percy ştie foarte bine ce divergenţe trebuie reconciliate şi, aşa cum s-a văzut deja, atunci când Sir Percy face o propunere, domnul Churchill o agreează.

Lunile au trecut şi Faisal a continuat să refuze să accepte mandatul sau să semneze tratatul. Într-un final, Churchill a trimis o telegramă prin care ordona ca Faisal şi Cox să se prezinte la Londra, unde ambii ştiau că vor fi puşi în faţa unui ultimatum. În această confruntare statul irakian, aşa cum se formase el, risca să înceteze să existe: soarta bătăliei atârna de un fir de păr.

Profitând de faptul că se apropia de vârsta pensionării, Cox s-a prevalat acum de autoritatea personală. I-a răspuns lui Churchill că nu vedea niciun avantaj în venirea la Londra. A propus publicarea în Irak a tratatului în forma agreată cu regele, cu adăugarea unei anexe în care să se specifice faptul că mandatul rămăsese singurul punct de divergenţă între cele două părţi. În acest fel, regele putea face dovada în faţa poporului că se străduise pentru obţinerea celor mai bune condiţii. Totuşi a fost nevoie să treacă alţi doi ani de dezbateri pe marginea mandatului pentru a se ajunge la o rezoluţie finală.

În ciuda dificultăţilor generate de problema mandatului, aceasta a fost una dintre cele mai fericite perioade din viaţa lui Gertrude, în bună parte mulţumită afecţiunii tot mai puternice pe care o simţea faţă de poporul de a cărui soartă se ocupa.

17 septembrie 1921

Personal sunt sunnită, dar n-are niciun rost să pretind că nu mă simt la fel de apropiată de comunităţi vechi precum Saiyid Jafar ori de un şiit din trib care mănâncă boabe de fasole.

25 septembrie 1921

Uneori mă gândesc cât de ciudat este totul, fie că e vorba de Fa'iq Beg ori de regele Faisal. Sunt oameni cu diferenţe uriaşe de educaţie şi legături şi tradiţii, dar de care nu îţi dai seama atunci când te afli în prezenţa lor, şi nici chiar ei nu îşi dau seama. Iată-l, de pildă, pe Faisal, crescut la Mecca într-un palat plin de eunuci, şcolit la Constantinopol, comandant de armată, rege, exilat, apoi rege din nou; sau Faiq, care îşi îngrijeşte palmierii şi viţa-de-vie şi dă mereu câte o fugă la Bagdad ca să descopere cele mai bune pieţe unde să-şi vândă curmalele – şi ambii

aleargă să mă întâmpine cu braţele deschise… de parcă le-aş fi soră. Şi chiar mă simt de parcă le-aş fi soră, şi asta este partea cea mai curioasă.

Atunci când îi spun că vara viitoare mă voi întoarce acasă, Faisal îmi răspunde cu asprime: „Nu ai cum să vorbeşti despre întoarcerea *acasă* – casa ta este aici. Poate că vrei să zici că te duci să-ţi vezi tatăl."

17 decembrie 1921, scrisoare către col. Frank Balfour

M-ai sfătuit odată să nu pun totul la inimă – înţelegi desigur că nu pot face altfel. De la Faisal până la cel mai mărunt om, cu toţii mi-au dăruit mai multă afecţiune şi încredere decât am avut parte vreodată, şi dacă ar fi ca mâine să ne despărţim, le-aş rămâne îndatorată. Cu toate că mi-au supraestimat enorm serviciile aduse, dorinţa de a-i sluji nu au cum să mi-o supraestimeze. În asta mi-am pus tot sufletul, toată inima, şi am fost recompensată pe deplin.

La începutul anului, Gertrude a primit un cadou-surpriză.

2 februarie 1922

Zilele trecute am deschis un pachet la birou şi din el a căzut o tiară mare. Mi-a venit să izbucnesc în râs – era o apariţie aşa de neaşteptată printre documente şi dosare. E foarte drăguţ din partea ta că mi-ai trimis-o – aproape că uitasem ce frumoasă e. Mă tem că dacă o voi purta voi fi luată drept regina încoronată a Mesopotamiei.

30 martie 1922

Port la gât şiragul de diamante pe care mi le-ai făcut cadou, iar în păr diamantele mele. Te asigur că arată minunat la dineurile de la Palat!

Cu ocazia aniversării încoronării, Faisal a organizat o recepţie la palatul său de pe malul Tigrului. Gertrude, acum cu părul încărunţit ridicat într-un coc, a purtat o rochie de seară din dantelă crem pe care a prins medaliile primite şi şi-a etalat cele două tiare, moştenire de familie, una în păr şi cealaltă pe post de colier. Petrecerea de la reşedinţa regelui a reunit trei sau patru sute de invitaţi, care s-au adunat în curte. Din spatele lor s-au auzit vociferările şi bubuiturile de tobe ale organizatorilor unei demonstraţii, două partide extremiste.

Disidenţii începuseră să prindă puteri, însă Faisal a refuzat să ia măsuri împotriva lor până la anularea mandatului. A refuzat de asemenea să semneze tratatul atâta timp cât Marea Britanie insista

asupra mandatului.

Procedura diplomatică presupunea ca regele să acorde votul său de încredere cabinetului. Faisal, care nu se bizuia pe membrii guvernului, a refuzat să se conformeze; şi astfel, pentru prima oară, întregul cabinet şi-a prezentat demisia. Un nou guvern nu avea să fie numit decât în septembrie, aceasta însemnând că *naqib*-ul a fost lăsat să lucreze singur şi ineficient în timp ce insurecţia antimandat lua amploare. Soarta a intervenit însă, oferindu-i lui Cox şansa de aur de a ieşi din impas. Regele s-a îmbolnăvit de apendicită acută.

27 august 1922

Ultimele 10 zile au fost extrem de frământate şi periculoase… Seara, temperatura [regelui] s-a ridicat şi a doua zi la 6 dimineaţa cinci doctori, doi englezi şi trei arabi, s-au sfătuit între ei în legătură cu necesitatea unei operaţii imediate.

La 8 au decis că era nevoie de operaţie, iar la 11 intervenţia s-a încheiat cu succes. Înainte de operaţie, Sir Percy şi cu domnul Cornwallis au petrecut o oră cu regele (informaţia aceasta este strict secretă, dar acum e deja de domeniul istoriei), informându-l că situaţia politică se agravase în asemenea măsură, încât se impunea luarea de măsuri represive pentru salvarea ţării şi au insistat… să le acorde permisiunea de a acţiona. Faisal a refuzat. A declarat că nu va aproba niciodată măsuri despre care era convins că vor arunca ţara într-o rebeliune generalizată ce nu ar fi putut fi suprimată. Până ce Guvernul Majestăţii Sale nu consimţea la adoptarea metodelor de publicare a tratatului propuse de el şi de Sir Percy, Faisal nu era dispus să ia măsuri. Sir Percy a răspuns că timp de două săptămâni nu se putea face nimic deoarece problema era de competenţa cabinetului [britanic], care nu avea să se reunească decât în prima săptămână din septembrie… Nu ne puteam permite să aşteptăm două săptămâni, perioadă în care extremiştii ar fi putut să agite mult apele.

Totul a fost însă în van şi Sir Percy s-a întors extrem de afectat de faptul că nu reuşise să obţină cooperarea [regelui] – dar a decis să continue fără ea. Ceea ce intenţiona să facă mai exact nu am ştiut până… a doua zi, când Sir Percy a remarcat că poliţia era ocupată cu arestarea a şapte dintre principalii instigatori din Bagdad, că cele două ziare extremiste fuseseră închise şi cele două partide extremiste îşi încetaseră brusc activitatea.

Am petrecut dimineaţa într-o stare de oarecare anxietate… Aveam

trupe şi maşini blindate masate în afara porţilor oraşului, dar n-am avut nevoie de ele… Extremiştii nu au avut forţa să riposteze. Seara a fost dat publicităţii un admirabil comunicat în limbile engleză şi arabă… Era opera lui Sir Percy, aflat în cea mai bună formă a sa, şi nimeni nu poate rivaliza cu el… Efectul s-a văzut instantaneu… Domnul Cornwallis convocase un număr de circa 30 de notabilităţi cărora le-a citit comunicatul. Cei prezenţi şi-au exprimat fără rezerve satisfacţia faţă de măsurile luate, şi până şi Nuri şi cu Jafar, naţionalişti convinşi, s-au arătat la fel de încântaţi…

Sir Percy salvase situaţia, oferindu-i regelui o portiţă de scăpare pe care să se strecoare atunci când va putea merge… Până atunci – convalescenţa lui se poate prelungi, dacă se va considera că este cazul –, vom primi de acasă indicaţii clare, de acceptare sau refuz. În plus, moderaţii au început să ridice capul: partidul lui Saiyid Mahmud câştigă tot mai mulţi adepţi, fapt foarte vizibil, şi de cum ceea ce s-a întâmplat în Bagdad se va afla în toate provinciile, extremiştii vor fi nevoiţi să-şi construiască o arcă pentru a scăpa de potopul politic.

Mai mulţi martori pot depune mărturie că Faisal era inconştient atunci când Cox a luat iniţiativa. Când s-a recuperat după boală, el şi-a arătat recunoştinţa profundă pentru acţiunile întreprinse de Cox, care îl scutiseră de orice amestec şi eventuală culpabilitate în suprimarea insurgenţei. Cox a prezentat tratatul *naqib*-ului, i-a întins un toc şi – tulburat şi alarmat – acesta l-a semnat. Cox a semnat şi el şi, în conformitate cu mandatul, Tratatul de alianţă dintre Marea Britanie şi Irak a stabilit o perioadă de 20 de ani de ocupaţie a britanicilor în calitate de consultanţi. Era pe data de 10 octombrie 1922.

Faisal a anunţat semnarea tratatului într-un discurs răsunător în care şi-a exprimat speranţa în „continuarea prieteniei cu ilustrul nostru aliat, Marea Britanie, şi în derularea în bune condiţiuni a alegerilor pentru Adunarea Constituantă în vederea adoptării Legii Organice”. Semnarea tratatului a însemnat totodată şi un pas spre aderarea Irakului ca stat independent la Liga Naţiunilor.

Regele a ordonat apoi organizarea de alegeri pentru Adunarea Constituantă, care urma să ratifice şi aprobe Constituţia, după care urma alegerea primului Parlament al ţării. Din nou Cox a fost chemat la Londra pentru revizuirea poziţiei Marii Britanii în Irak. S-a întors cu

un addendum la tratat, un protocol prin care implicarea Marii Britanii se limita exclusiv la următorii 20 de ani de după ratificarea tratatului de pace cu Turcia.

La sfârşitul lui aprilie 1923, Cox a părăsit definitiv Irakul. Ultimul său gest de curtoazie faţă de Gertrude a constat în aprobarea decontării costurilor unui salon suplimentar la reşedinţa ei de vară, în semn de recunoştinţă pentru întreţinerea colegilor din secretariat la ea acasă.

26 aprilie 1923

> După tot acest timp petrecut împreună, plecarea lui m-a atins la coarda sensibilă, sper că mă înţelegeţi. Am fost foarte mişcată atunci când mi-am luat rămas-bun de la Sir Percy…

9 mai 1923

> Ce reputaţie şi-a construit aici [Sir Percy]! Cred că nici un alt englez nu a inspirat Orientului atât de multă încredere. El însuşi s-a arătat extrem de trist la plecare – 40 de ani de muncă în slujba patriei nu sunt un lucru la îndemâna oricui.

13 februarie 1924

> Trebuie să vă povestesc un lucru care m-a emoţionat profund… Sir Percy mi-a trimis o fotografie a sa într-o ramă de argint şi într-un colţ a scris: „Celui mai bun dintre camarazi.” Nici că se poate închipui o dedicaţie mai drăguţă.

—— || ——

Curteana

Noul Înalt Comisar pentru Irak, Sir Henry Dobbs, a preluat ferm responsabilităţile Marii Britanii faţă de noul stat în domeniul securităţii şi afacerilor externe. Procesul electiv a continuat, cu Faisal încurajând populaţia să iasă la vot.

Odată cu adoptarea Constituţiei, cu alegerea guvernului şi cu desemnarea miniştrilor responsabili pentru diversele departamente, Gertrude s-a confruntat cu realitatea amară a diminuării propriei puteri şi autorităţi. După ce, prin tratat, irakienii au dobândit rolul principal în guvernarea ţării, deciziile politice şi oficiale nu mai erau de competenţa sa. În perioada şefiei lui Cox, ea era frecvent chemată pentru a dezbate împreună cu el măsurile ce urmau a fi luate, ca şi evenimentele curente. Dobbs a renunţat la acest obicei, însă el şi soţia lui au întreţinut relaţii prieteneşti cu Gertrude, pe care o invitau adesea să îi viziteze.

Pe măsură ce implicarea sa în problemele oficiale a scăzut, Gertrude a dedicat tot mai mult timp arheologiei. În august 1922, Faisal a semnat Legea Excavaţiilor, elaborată de ea, menită să protejeze siturile şi comorile istorice ale Irakului. A numit-o director onorific al Departamentului de antichităţi irakiene. Munca neobosită pentru înfiinţarea Muzeului Irakian a ţinut-o ocupată pe Gertrude până la sfârşitul vieţii (vezi capitolul „Pasionata de arheologie”).

Devotamentul faţă de rege şi de binele lui nu a împiedicat-o însă să se simtă tot mai deziluzionată de atitudinea acestuia faţă de naţionaliştii şi extremiştii care militau pentru plecarea britanicilor din Irak. Faisal a refuzat în repetate rânduri să ia măsuri de suprimare a lor. Gertrude se temea ca încăpăţânarea regelui să nu determine Marea Britanie să se retragă complet din ţară şi, lipsit de sprijinul ei, Irakul să nu se dezmembreze.

Urmează fragmente dintr-o lungă scrisoare compusă de Gertrude pentru tatăl ei pe parcursul mai multor zile, între 18 mai şi 4 iunie 1922, imediat după o întâlnire a lor în Ierusalim şi întoarcerea ei la Bagdad.

Luni m-am dus să iau ceaiul cu Regele. I-am spus că mă întorsesem cu convingerea că Irakul era singura provincie arabă pornită pe calea cea bună şi că, dacă eşuam aici, asta ar însemna sfârşitul aspiraţiilor arabilor. El s-a arătat foarte amabil şi fermecător… Chiar dacă e dificil să ai de-a face cu o persoană aşa de sensibilă şi de agitată, calităţile sale frumoase şi vitale, ca şi perspectiva amplă pe care o are asupra mersului lumii compensează totul.

Am avut o discuţie lungă cu domnul Cornwallis. I-am spus că sunt foarte nemulţumită de atitudinea şovăitoare a Regelui, de refuzul său de a dezminţi afirmaţiile din ziarele extremiste şi de felul cum îi încurajează pe cei mai josnici extremişti…

La 4.30 m-am dus să iau ceaiul cu Regele, hotărâtă să-i explic, o dată pentru totdeauna, ceea ce credeam. Păcat că n-am o fotografie ca să ţi-o trimit – încăperea mare, goală şi umbrită, cu ventilatoarele electrice care zumzăiau; Regele îmbrăcat într-o robă albă şi cu o eşarfă fină de pânză înfăşurată peste cap; atmosfera plină de emoţie de care el, cu percepţiile sale acute, era perfect conştient. Căci adevărul este că îmi jucam ultima carte, lucru pe care de altfel l-am şi recunoscut în faţa lui. Am început prin a-l întreba dacă credea în sinceritatea mea personală şi în devotamentul meu faţă de el. Mi-a răspuns că nu avea niciun dubiu în această privinţă… iar eu am replicat… că asta mă bucura nespus. Îmi formasem în minte o imagine frumoasă, graţioasă şi imaculată, căreia îi acordasem toată loialitatea mea, iar acum o vedeam topindu-se sub ochii mei. Preferam să plec înainte ca toate proiectele nobile la a căror concepţie participasem să fie anulate; în ciuda dragostei mele pentru naţiunea arabă şi a sentimentului de responsabilitate care mă încerca faţă de viitorul ei, nu credeam că voi putea îndura să văd cum visul care mă călăuzise zi de zi se destrăma… Nu voiam să aştept până ce ticăloşii în care el îşi pusese încrederea aveau să mă denigreze în ochii lui.

Pe această temă am avut o discuţie tensionată – pe parcursul căreia el mi-a sărutat de mai multe ori mâna, un lucru foarte deconcertant!… La sfârşit am obţinut permisiunea lui pentru publicarea unei dezminţiri oficiale a ştirilor apărute îi ziare… iar la plecare, când am dat să-i sărut mâna, el m-a îmbrăţişat călduros!…

Mă aflu încă *sous le coup*[118] acestei conversaţii. Faisal este una dintre cele mai atrăgătoare fiinţe omeneşti, dar în acelaşi timp duce o lipsă incredibilă de tărie de caracter… Se înclină mereu după cum bate vântul.

[118] Sub efectul (în lb. franceză, în original). (n. red.).

6 iunie 1922

Am luat prânzul cu domnul Cornwallis şi am auzit că Regele s-a răzgândit deja asupra unor lucruri pe care îl rugasem să le facă…

Of, Regele, Regele! Ce bine ar fi să fie mai hotărât din fire!

Oare Gertrude şi-a dat seama de jocul inteligent prestat de rege? În Faisal ea îşi găsise naşul, un om a cărui subtilitate politică era pe potriva, dacă nu o întrecea pe a ei. La urma urmei, el reuşise să transforme mandatul într-un tratat şi să fie încoronat în ciuda ultimatumurilor guvernului britanic, şi îşi asigurase sprijinul britanicilor în timp ce continua să îi convingă pe extremişti de independenţa lui. În calitate de rege constituţional, Faisal îşi înţelegea probabil mai bine decât Gertrude datoria de a se ridica mai presus de politici. Şi, indiferent de lamentaţiile ei, Gertrude i-a rămas prietenă devotată şi a încercat mereu să-l menţină pe calea cea bună, aşa cum o vedea ea, în timp ce el o dezarma la fiecare întâlnire.

22 iunie 1922

Am luat ceaiul cu Regele şi am avut una dintre cele mai interesante conversaţii cu el… L-am ascultat cu sufletul la gură – vorbele lui făceau istorie… dar ceea ce nu pot să redau este psihologia din spatele vorbelor… faţa lui îngustă şi expresia energică vizibilă printre faldurile eşarfei de pe cap, şi trăsăturile minunat de mobile care îi reflectau fiecare întorsătură a gândului; ochii strălucitori, ochi de idealist, adânciţi în orbite de atâta frustrare şi dezamăgire şi totuşi neîncărcaţi de resentimente.

16 iulie 1922

…S-ar părea că Regele îmi ţine mai mult mâna în mâinile lui, deşi îl îmbrăţişează mai des pe domnul Cornwallis – deocamdată facem comparaţii.

20 iulie 1922

Astăzi Regele mi-a ordonat să vin să iau ceaiul cu el. L-am găsit în cea mai bună formă, înţelept şi purtându-se ca un adevărat om de stat… E o persoană absolut fermecătoare, în privinţa asta nu încape nicio îndoială.

Gertrude luptase pentru o naţiune arabă independentă la fel de mult timp ca Faisal însuşi. Era ideea care o animase la Cairo, la Basra şi la Bagdad. În perioada cât lucrase pentru A.T. Wilson vocea ei fusese singulară; îşi susţinuse ferm punctul de vedere atunci când Marea Britanie ameninţase în repetate rânduri cu retragerea din Irak; aproape că îşi pierduse încrederea pe parcursul insurecţiilor din 1920; urmărise îngrijorată cum Occidentul bătea pasul pe loc şi turcii puneau obstacole în calea definitivării graniţelor nordice ale Irakului. Acum, cu atâtea lucruri rămase de pe urma muncii ei şi după atâtea realizări, se simţea obosită şi fragilă, neîmblânzită în spirit, însă cu sănătatea şubrezită din cauza unora dintre cele mai vitrege condiţii climaterice din lume, dar şi a fumatului excesiv.

Îi rămăsese o singură sursă de distracţie: rolul de curteană a reginei. Faisal îi povestise că după căderea Damascului, în 1920, îşi luase precauţii şi nu-şi adusese cu el familia în Irak. În fapt, tatăl său, Hussein, îi găzduia soţia şi copiii la Mecca.

24 iulie 1921

> Faisal a trimis după mine şi am avut o conversaţie lungă. L-am întrebat de soţia lui, care îi este şi verişoară, şi i-am spus că, după părerea mea, ar trebui încurajată să aibă propria Curte. S-a arătat destul de rezervat – toţi bărbaţii arabi se simt stânjeniţi atunci când vine vorba de soţiile lor, consideră că sunt prea ignorante pentru a putea fi scoase în lume, dar într-un final a acceptat că merită făcută o încercare.

Începând cu 1924, având la dispoziţia sa două palate şi cu Hejazul tot mai frecvent atacat de Ibn Sud şi wahhabiţii săi, Faisal şi-a adus treptat familia la Bagdad, primul fiind Zaid, fratele cel mai mic şi totodată favoritul lui. După Zaid a urmat unicul fiu al regelui, Ghazi, în vârstă de 12 ani, însoţit de sclavii săi. Băiatul a câştigat imediat un loc în inima lui Gertrude.

20 august 1924

> Regele este foarte încântat, căci regele Husain a acceptat să-i trimită unicul fiu, pe Ghazi, care a locuit până acum la Mecca. Băiatul… a ajuns la Amman şi Majestatea Sa l-a trimis pe Muhsin Beg ca să-l aducă.

Gertrude şi-a dat seama că fiul regelui avea nevoie de profesori

buni şi de compania bărbaţilor, dar înainte de a se putea ocupa de anturajul lui a fost solicitată să ajute la alegerea ţinutelor lui Ghazi. Regele purta acum cu precădere haine occidentale şi dorea ca fiul său să facă acelaşi lucru.

7 octombrie 1924

Marele eveniment petrecut duminică a fost sosirea emirului Ghazi… E foarte scund pentru vârsta lui. A moştenit faţa prelungă şi sensibilă a tatălui său şi manierele încântătoare, un aer de demnitate timidă şi foarte atrăgătoare. Întregul oraş a venit să îl vadă, în număr chiar mai mare decât la sosirea lui Faisal.

În ziua următoare, am fost chemată la palat ca să ajut la alegerea unor haine pentru Ghazi. Un croitor englez din Bombay venise cu eşantioane de materiale. Am ales câteva materiale de cămăşi şi costume, croitorul purtându-se precum un personaj din Thackeray. Se tot învârtea, se înălţa pe vârfuri şi-mi întindea stofele cu o mână aşezată peste inimă. Ghazi a venit ca să i se ia măsurile şi s-a arătat pe jumătate timorat şi pe jumătate mulţumit.

8 octombrie 1924

Cred că micul emir va deveni un bărbat interesant. Palatul este total în neregulă, oameni nepotriviţi sunt acolo, aşa că vreau să-i fac un anturaj adecvat lui Ghazi. Până la sosirea lui Ken [Sir Kinahan Cornwallis], nu pot face nimic altceva decât să aştept, dar astăzi Sinbad [Sir Harry Sinderson] s-a întors împreună cu soţia lui şi ei mă vor ajuta. În calitatea lui de medic personal al Regelui, Sinbad are un cuvânt greu de spus în privinţa educaţiei lui Ghazi. Băiatul a fost în mare măsură neglijat în casa de sclavi şi femei ignorante în care a locuit până acum. Abia dacă ştie să citească şi să scrie în arabă, dar e inteligent şi la cei 12 ani ai săi nu e aşa de bătrân încât să nu mai poată învăţa. Mă aştept ca femeile să iasă din casă acum, după plecarea de la Mecca. Faisal are două fiice[119] – una dintre ele are probabil în jur de 18 ani. Oricum, sosirea lui Ghazi va conta enorm pentru Rege. Zilele trecute, pe când stăteam în grădina Majestăţii Sale, i-am văzut cu încântare cum au plecat, mână în mână, atunci când a răsunat chemarea la rugăciunea de seară.

Între timp, Hussein l-a provocat pe Ibn Saud prin însuşirea titlului

[119] Cea de-a treia fiică, infirmă din naştere, nu a apărut niciodată public. (n.a.).

de calif. În octombrie, Ibn Saud a atacat Mecca, a cucerit-o şi regele Hussein a fost nevoit să abdice.

15 octombrie 1924

Primim semnale mari de alarmă şi de incursiuni în Mecca. Regele a făcut luni o criză de isterie violentă; marţi a abdicat în favoarea emirului Ghazi – dar numai în faţa lui Sir Henry. H.E. l-a întrebat unde avea de gând să se ducă, la care Majestatea Sa nu a avut răspuns. Familia sa se pare că va naviga pe Marea Roşie precum Olandezii Zburători. Sir Henry l-a sfătuit pe Majestatea Sa să aştepte ca să vadă ce se mai întâmplă, aşa că Regele şi-a retras abdicarea după patru zile! Îmi amintesc că, în 1922, Ken Cornwallis a ţinut abdicarea lui Faisal încuiată în sertar timp de o lună.

După tânărul emir, la Bagdad a sosit mama acestuia, regina, împreună cu cele trei surori ale lui Ghazi, şi s-au stabilit la vila de la ţară din Harithiya. În conformitate cu tradiţia familiei, Faisal se căsătorise cu verişoara sa primară, Huzaima, care locuia în *purdah*[120] strict alături de fiicele sale. Faptul că regina trăia în izolare făcea imposibilă ţinerea unei Curţi regale în stil occidental. Oaspeţii de sex masculin erau întreţinuţi la dineurile şi recepţiile găzduite de Faisal numai de rege, după care acesta mergea cu maşina la Harithiya pentru a-şi petrece noaptea cu familia. Gertrude s-a numărat printre primele invitate ale reginei, care vorbea numai araba, deşi înţelegea puţin engleza şi franceza.

17 decembrie 1924

Regina şi întreaga sa familie – nu şi Regele Husain! – au sosit ieri. Deocamdată nu am avut ocazia să mă întâlnesc cu niciunul, dar am telefonat respectuoasă azi-dimineaţă pentru a întreba de ei.

23 decembrie 1924

M-am bucurat să constat că e fermecătoare. Are genul de faţă… delicată şi sensibilă tipic haşemită… şi aceleaşi maniere cuceritoare ca şi el. Purta o rochie foarte frumoasă, lungă, cu tunică maro… un şirag lung

[120] Sistem musulman şi hindus de segregare pe criterii de sex, practicat îndeosebi prin izolarea femeilor. (n. tr.).

de perle… şi un pandantiv splendid cu acvamarin. Le-am cunoscut pe cele două fete mai mari, care îi seamănă perfect, destul de timide, dar deloc inexpresive şi dornice să iasă în lume.

Gertrude a întrebat-o pe regină dacă îi permitea să îl invite pe Ghazi la ceai, însoţit de sclavii lui, şi curând a comandat jucării minunate pentru el de la magazinul Harrods.

14 decembrie 1924

Trenuleţele şi soldăţeii, jucăriile pe care i le-am comandat la Harrods, au sosit cu ultima poştă şi i-au fost prezentate cu mare succes. Mai ales trenuleţele. Lui Ghazi îi plac maşinăriile de tot felul şi se pricepe de fapt mai bine la motoare decât oricare din noi… Ne-am aşezat cu toţii pe podea şi ne-am uitat la trenuleţul care aluneca pe şine, însoţindu-i mersul cu strigăte de bucurie.

Gertrude urma să răspundă de hainele care erau croite pentru regină, tunici şi rochii potrivite pentru o soţie de rege, ca şi de organizarea tuturor recepţiilor şi seratelor oferite exclusiv invitaţilor de sex feminin. Afară, femeile din Casa regală şi suitele lor purtau tradiţionalul văl negru de mătase, însă atunci gând mergeau în vizite la prietene sau rude, vălurile erau lăsate la intrare, în grija servitoarelor. Gertrude le-a recomandat croitoresele-măicuţe care îi croiseră şi ei hainele înainte ca Marie, camerista ei, să i se alăture la Bagdad, şi le-a adus la Harithiya pentru a fi prezentate reginei. Ulterior, Elsa şi Molly aveau să fie trimise să facă turul magazinelor londoneze în căutare de veşminte occidentale potrivite pentru regină şi fiicele ei, ţinute care nu au putut fi văzute decât în particular.

31 decembrie 1924

Luni Regele a trimis după mine pentru a discuta aranjamentele care trebuiau făcute la reşedinţa Reginei. M-am bucurat că m-a consultat, căci altfel riscam să cădem în cursă.

La sugestia mea, Regele a decis să o numească pe soţia consilierului său principal, Jaudet Beg, maestră de ceremonii sau şambelană – aşa cum i se spune în arabă. Doamna Jaudet provine dintr-o familie circaziană foarte distinsă care s-a stabilit de mult timp la Bagdad şi este privită cu mare respect. Domnişoara Fairley, guvernanta emirului Ghazi, urmează

să le înveţe pe fete engleza, tenis şi obiceiurile occidentale… E o tinerică drăguţă şi mă bucur mult că şi-a găsit o slujbă permanentă la palat. Va trebui să le dezvăţ să spună şerveţelului *serviette*, ceea ce se va întâmpla cu siguranţă atâta timp cât se vor afla sub îndrumarea domnişoarei Fairley.

Aşa că sunt din nou ocupată, am devenit curteană!

25 februarie 1925

Ieri m-am dus la palat ca să-l iau pe Rege la o plimbare, lucru bun pentru sănătatea lui, şi le-am găsit pe fete în mijlocul unei lecţii de muzică şi pe Ghazi scriindu-şi temele în propria mică locuinţă. Ghazi tocmai developase un film în cutia de developare pe care i-am făcut-o cadou şi era foarte voios, fără să-i pese că figurile surorilor sale păreau zgâlţâite de un cutremur la momentul când le făcuse pozele.

E un băieţel tare drăgălaş, cu maniere încântătoare; ţine cu tot dinadinsul să discute numai în englezeşte cu mine şi am introdus în plicul pe care vi-l trimit şi prima lui scrisoare în această limbă.

Tânărul emir nu lipsea de la nicio rugăciune, obicei pe care cel mai probabil l-a păstrat şi în timpul studiilor făcute la Harrow. Pentru Regină însă pierderea fiului, trimis la o şcoală particulară din Anglia, a reprezentat, mai mult ca sigur, un moment dificil pentru care nu a putut-o ierta niciodată pe Gertrude, la recomandarea căreia se luase această decizie.

Sănătatea lui Gertrude a continuat să se deterioreze şi, combinată cu epuizarea datorată căldurii, îmbolnăvirile au devenit o problemă recurentă pentru ea.

29 martie 1923

Scriu de pe patul de suferinţă, din care mă pregătesc totuşi să mă ridic cât de curând. Nu e decât o răceală şi o mică laringită care m-a făcut totuşi să-mi pierd complet vocea timp de două zile. Am răcit când am luat cina cu Regele, pe data de 23. În noaptea aceea, Podul Maude a fost luat de ape; şi sâmbătă digurile au fost sparte la 17 mile în amonte de oraş, pe malul acesta, şi acum avem 300 de mile pătrate acoperite de apă… Duminică am cedat curiozităţii, o prostie din partea mea, şi m-am dus călare ca să văd inundaţiile. Am dat peste nişte ofiţeri din armata arabă care aveau nevoie de un mesager, aşa că am pornit în galop ca să-i ajut şi pe urmă m-am întâlnit cu Regele şi m-am oprit ca să stau de vorbă cu el,

aşa că am stat prea mult pe afară. După aceea am avut un dineu şi a doua zi… m-am trezit fără glas!

22 octombrie 1924

Sunt răcită rău şi am şi un pic de febră, ceea ce mă face să mă simt îngrozitor. Sinbad şi soţia lui se îngrijesc însă admirabil de mine.

Răceala s-a transformat în bronşită şi a coincis, din păcate, cu sosirea surorii ei vitrege Elsa şi a soţului acesteia, viceamiralul Sir Herbert Richmond, veniţi la Bagdad într-o croazieră oficială în octombrie 1924. George Trevelyan, fiul celeilalte surori a lui Gertrude, Molly, era şi el aşteptat să sosească la Bagdad, unde urma să locuiască la reşedinţa lui Gertrude.

29 octombrie 1924

Nu prea am ce veşti să vă dau, căci în ultima vreme m-am văzut cu puţină lume. Marea dezamăgire a fost că la sosire George m-a găsit căzută în continuare la pat, aşa că nu l-am putut găzdui la mine. Eram efectiv terminată şi Sinbad a insistat că nu era cazul să primesc musafiri, aşa că George s-a cazat la Reşedinţă…

Starea lui Gertrude s-a agravat atât de rapid, încât Sinbad a decis să-i facă vizite de două ori pe zi. Inimoasa Lady Dobbs nu numai că l-a invitat pe George să stea la Reşedinţă, dar i-a mai şi împrumutat maşina personală lui Gertrude pentru a plimba familia Richmond prin Bagdad atunci când avea să se simtă mai bine.

5 noiembrie 1924

Elsa e întotdeauna aşa de drăguţă şi a fost o aşa mare plăcere să am cu cine să stau de vorbă… Tratamentul medical, munca la birou şi plimbările cu familia Richmond ca să le arăt oraşul au fost, una peste alta, prea mult pentru mine. Dar a o avea pe Elsa lângă mine a fost minunat – de fiecare dată când suntem împreună simt că pe ea o iubesc cel mai mult pe lume.

În scrisorile trimise părinţilor, Gertrude a bagatelizat permanent gravitatea bolii, aşa cum minimalizase pe vremuri pericolele pe care şi le asumase traversând deşertul.

10 decembrie 1924

> Dragă tată, nu ai de ce să-ţi faci griji în legătură cu sănătatea mea. Sinbad zice că am o capacitate extraordinară de refacere, aşa că uneori mă bănuieşte că mă prefac! Ştiu că la sosirea Elsei eram dărâmată, dar în cele zece zile cât a stat ea aici mi-am revenit şi acum mă simt perfect.

Elsa şi Herbert Richmond i-au povestit lui Gertrude despre dificultăţile financiare ale familiei Bell. Criza economică şi grevele dăduseră o puternică lovitură averii lor. Fuziunea pe care bunicul lui Gertrude o realizase în 1901 cu competitorii lor, Dorman Long, vânzarea acţiunilor deţinute la firme de produse chimice, ca şi ralierea cu interesele North East Railway aduseseră familiei sume enorme. Moştenirea primită de Gertrude de la bunicul său, în valoare de 5.000 £ (752.000 $ actualizaţi cu IAPC), îi finanţase expediţiile de şase luni în deşert. Acum imperiul Bell era însă pe cale să se prăbuşească. Valoarea acţiunilor Dorman Long & Co., firmă în care Sir Hugh Bell şi Sir Arthur Hugh deţineau majoritatea, începuse să scadă. Pentru a face să crească preţul acţiunilor, ei începuseră să le răscumpere, fapt care nu a făcut decât să accelereze declinul companiei.

> E foarte supărător faptul că acţiunile Dorman nu aduc dividende. Mă întreb dacă aţi obţinut vreunul din contractele acelea mari de construcţii de şine despre care am citit astăzi pe Reuters. Am fost foarte chibzuită cu banii şi de 18 luni nu mi-am mai făcut nicio rochie; în iarna asta voi fi cam ponosită, dar mă mângâi cu gândul că în bancă am un cont care arată bine.

În afara grijilor personale de ordin financiar şi medical, Gertrude era preocupată şi de rapoartele de informare pentru Comisia de Stabilire a Graniţelor Turceşti de pe lângă Liga Naţiunilor, care sosise în Irak atât pentru a împiedica incursiunile turce, cât şi pentru a proteja câmpurile de petrol. La dineul organizat în onoarea membrilor comisiei în ianuarie 1925, a fost singura femeie între 58 de oaspeţi şi a apărut îmbrăcată într-o rochie de catifea, purtând medaliile primite şi bijuteriile cu diamante.

După ce familia şi-a dat seama de starea sa precară de sănătate, tatăl şi mama ei vitregă şi-au dublat eforturile de a o convinge să

revină în Anglia. Epuizată, Gertrude a cedat în cele din urmă rugăminţilor lor.

„Dacă e să vin acasă… nu vreau să mă apuc să fac vizite tuturor rudelor şi prietenilor, ci să stau liniştită la Rounton. Aşa că fii amabilă [Lady Bell] şi descurajează orice invitaţie!”

În vara lui 1925, Gertrude s-a întors în sfârşit în Anglia, însoţită de camerista ei, Marie Delaire.

—— || ——

Epilog

Florence a consemnat sosirea acasă a lui Gertrude pe data de 17 iulie 1925, într-o „stare de mare oboseală nervoasă şi părând epuizată fizic şi mintal”. Doctorii chemaţi să o consulte, Sir Thomas Parkinson şi Dr. Thomas Body, au fost de aceeaşi părere cu Florence, şi anume că Gertrude avea nevoie de îngrijire atentă şi că nu trebuia să se întoarcă la clima din Irak. Avertismentul era unul sever – poate chiar şi mai mult. Vechea prietenă de la Oxford a lui Gertrude, Janet Courtney, a fost îngrozită de cât de mult se schimbase, slăbise şi încărunţise ea faţă de portretul făcut de John Singer Sargent cu doi ani înainte, cu ocazia vizitei anterioare acasă. Nepoata ei Pauline a descris-o pe Gertrude aşa cum arăta în acea perioadă, mereu răcită, mereu înfăşurată într-o haină lungă de blană, stând cu spatele la şemineu şi fumând o ţigaretă turcească înfiptă într-un ţigaret lung, dar aflându-se permanent în centrul conversaţiei.

Gertrude şi-a găsit tatăl preaiubit îndurerat şi hărţuit de problemele financiare cu care se confrunta familia. Dacă doctorii i-ar fi spus în particular că fumatul excesiv ajunsese acum să-şi ia obolul şi că nu mai avea decât câteva luni de trăit, poate că l-ar fi cruţat de primirea veştii.

Pe de altă parte, ceva de mare semnificaţie s-a petrecut între Gertrude şi mama ei vitregă în acele ultime săptămâni petrecute de ea la Rounton, fapt care a întărit mai mult ca oricând legătura dintre cele două. Poate că Gertrude, dându-şi seama că avea nevoie de sprijinul şi afecţiunea pe care până atunci le respinsese pe jumătate, i-a mărturisit mamei vitrege ceea ce nu avusese curajul să-i spună tatălui. Florence, cu acea capacitate neclintită de a contempla adevărurile vieţii şi morţii firească la o mamă şi o bunică experimentată, a primit probabil revelaţiile lui Gertrude cu calm şi stoicism şi poate că a acceptat recunoscătoare să-l ţină pe Hugh în ignoranţă. Ele două au discutat îndelung şi Gertrude a pornit spre Irak profund schimbată, scriindu-i lui Florence despre „această ultimă vară”, o expresie cu mai multe înţelesuri.

21 octombrie 1925

Dragă mamă,

Trebuie să-ţi mulţumesc pentru scrisorile din 1 şi 6 octombrie. Îmi amintesc cu plăcere că m-ai primit cu bucurie dimineţile în biblioteca ta [la Rounton], cu toate că te deranjam în mod vădit. Simt că în toţi aceşti ani nu am ajuns să te cunosc *cu adevărat.* Poate că e din cauza crizei generale prin care trecem în prezent şi a imensei admiraţii pe care o nutresc pentru curajul şi înţelepciunea ta. Indiferent care ar fi motivul, sunt sigură că acum te iubesc mai mult ca oricând, oricât de mult te-am iubit şi până acum, şi sunt aşa de mulţumită că am fost împreună în această ultimă vară şi că suntem amândouă de părere că a fost o experienţă minunată.

În Anglia, Gertrude a reluat legăturile cu cele mai bune prietene şi cele mai apropiate rude. Janet Courtney i-a sugerat să se stabilească la Londra şi să candideze pentru un loc în Parlament.

4 august 1925

Dragă şi iubită Janet,

Nu, teamă mi-e că nu mă vei vedea niciodată în Camera Comunelor. Am o ură neîmpăcată faţă de genul de politică făcută acolo… Nu mă pricep la foarte multe lucruri şi doresc, în mod firesc, să mă întorc în arena mult mai confortabilă pentru mine a arheologiei şi istoriei… Cred că prezenţa mea e necesară acolo şi că va trebui să mă întorc în iarna asta, cu toate că în particular mă întreb dacă nu va fi şi ultima pentru mine…

La revedere, draga mea…

Ce voia să spună Gertrude în scrisoare: ultima iarnă petrecută în Irak sau ultima iarnă din viaţa ei?

La sfârşitul lui septembrie, a plecat de la Rounton şi a mers la casa familiei Bell de la Knightsbridge, pentru a-şi lua la revedere. Anunţaţi probabil de Florence, o mulţime de prieteni şi admiratori au venit pentru a-i ura toate cele bune.

Sloane Street nr. 95

Dragă mamă,

Înainte de a merge la culcare, trebuie să-ţi povestesc ce am făcut azi.

Ziua a început prin apariţia binevenită a lui Pauline[121], la ora 9, chiar când terminam micul dejun. La 10.15 a venit Milly[122], care m-a însoţit peste tot unde am avut de făcut rezervări de bilete şi de locuri pentru călătorie. M-am întors acasă după ora 1 şi m-am dus să iau prânzul cu Esme Dobbs la Grosvenor Hotel. S-a purtat *aşa* de minunat. La plecare mi-a spus: „Tu creezi un fel de dependenţă, ca un drog – ceva de care nu te mai poţi lipsi odată ce te-ai obişnuit cu el.” La 4.30 a venit mătuşa Maisie[123]. Imediat după plecarea ei, a apărut Sir Percy Cox (fără soţie), cu care am avut o conversaţie încântătoare timp de o jumătate de oră. E un bărbat minunat. Pe urmă a sosit Domnul şi am continuat, în chip foarte agreabil, discuţia *à trois* până ce a plecat Sir Percy. Am mai stat un sfert de oră singură cu Domnul, după care a apărut domnul Montague Bell (Orientul Apropiat). Deja se făcuse târziu şi nu l-am lăsat să stea decât vreo 20 de minute, căci Marie se chinuia cu cutiile şi voiam să verific ce face. La 8, m-am dus să iau cina cu familia Amery – Faisal şi un consilier şi Madge Talbot[124] au completat compania. Domnul Amery m-a încurajat puternic, iar Majestatea Sa radia – a fost o seară extrem de plăcută. Acum mă duc la culcare, dar nu înainte de a-ţi spune că am primit o bibliotecă de cărţi frumoase pe care să le citesc pe parcursul călătoriei şi că te iubesc mai mult decât o pot spune în cuvinte.

I-a scris în fugă un bilet şi tatălui ei, care o ajutase cu rezervările la tren.

Dragă tată. Scrisorile tale mi-au fost de mare ajutor şi dacă ai izbuti să-l faci prim-ministru pe domnul O’Connor (Departamentul de informaţii de la Southern Raiway) n-ai face decât să-l răsplăteşti precum merită. Mi-a rezervat loc în toate trenurile, în ciuda aglomerării, şi îmi va trimite un omnibuz la 9:45. I-am povestit mamei ce am făcut şi tot ce-mi mai rămâne de spus este că voi rămâne pentru totdeauna fiica ta cea mai iubitoare.

Gertrude s-a îmbarcat în călătoria care avea să o aducă înapoi în

[121] Pauline Trevelyan, căsătorită cu John Dower, era fiica lui Molly, una din surorile lui Gertrude. (n.a.).

[122] Doamna Mildred Lowther, o veche prietenă a lui Gertrude. (n.a.).

[123] Lady Sheffield, sora tatălui lui Gertrude. (n.a.).

[124] Membră a familiei lui John Talbot. (n.a.).

Irak împreună cu verişoara ei Sylvia Henley, care urma să o însoţească pe parcursul etapelor drumului şi să stea cu ea la Bagdad. Din păcate, Sylvia a reacţionat atât de prost la clima irakiană, încât s-a îmbolnăvit curând după sosire şi a fost nevoită să revină la Londra. Marie a călătorit separat.

Bagdad, 14 octombrie 1925

> E extraordinar să mă aflu din nou aici. În primele două zile nu am putut să lucrez deloc la birou din cauza şirului neîntrerupt de oameni veniţi să mă salute.

Gertrude a fost încântată să-l revadă pe regele Faisal.

25 noiembrie 1925

> I-am avut invitaţi la cină pe Rege şi pe Zaid[125], pe Lionel Smith şi pe căpitanul Holt. Regele a fost foarte vesel şi la finalul mesei am fost serviţi cu prune uscate înmuiate în gin. După două prune, Majestatea Sa a devenit foarte volubilă şi a insistat ca să mâncăm şi noi câte două. Efectul a fost electrizant. Până şi severul căpitan Holt s-a lăsat pradă unei veselii copilăroase.

În weekenduri, Gertrude se alătura adesea regelui şi lui Ken Cornwallis la partide de vânătoare, sau la picnicuri şi partide de înot în Tigru. A vizitat noua achiziţie a lui Faisal, o fermă situată în nord, la circa 20 de mile de Khanaqin, la poalele munţilor Persiei. A ajuns acolo, deja răcită, împreună cu un mic grup, pentru a petrece Crăciunul din 1925, şi le-a scris părinţilor:

30 decembrie 1925

> …Săptămâna trecută am avut o răceală îngrozitoare la cap şi atunci când v-am scris nu ieşisem timp de două zile din casă, dar nu v-am spus asta ca să „nu vă îngrijoraţi”… Duminică mi-am pus mai multe haine pe mine decât am purtat vreodată şi, cu o sticlă de apă fierbinte pe genunchi, am pornit cu Regele, cu Ken şi cu Iltyd[126] într-o trăsură închisă

[125] Zaid ibn Hussain, unul din fraţii mai mici ai lui Faisal, era la acea vreme student la Balliol College, Oxford. (n.a.).

[126] Generalul de brigadă Sir Iltyd Clayton, bun prieten cu Gertrude încă din

spre Khanaqin. Am ajuns la fermă pe la asfinţit, am văzut că o parte din mobilierul comandat sosise şi eu şi cu Regele ne-am distrat aranjându-l. După aceea m-am simţit foarte obosită şi m-am dus la culcare imediat după cină. În dimineaţa următoare, m-am simţit destul de rău; au venit cu toţii să mă întrebe dacă aveam nevoie de ceva şi au decis să nu mai plece la vânătoare. Le-am spus însă că n-avea niciun rost să renunţe din cauza mea… Pe urmă m-am simţit ceva mai bine şi după cină au venit la mine în cameră şi am jucat o partidă de bridge, cu mine stând aşezată în pat. A doua zi, mi-a fost însă iarăşi rău şi Ken a trimis după medicul local, dar a aflat că omul petrecea Crăciunul în altă parte şi imediat, fără să-mi spună, a telegrafiat la Bagdad după un medic. La momentul acela, nu prea ştiam ce se petrece în jur, aveam senzaţia că mă scufund într-o apă adâncă. Ken a stat la mine în cameră toată după-amiaza, citind… Într-un târziu, la ora 6 a sosit… Dr Spencer! Sinbad era plecat… A adus cu el o soră medicală fermecătoare, domnişoara Hannifan, care m-a păzit toată noaptea. Ambii erau convinşi că am pneumonie, însă s-au înşelat. A doua zi dimineaţa, şi-au dat seama că era doar o pleurezie acompaniată de o congestie aproape generalizată. Aşa că au întârziat cu o oră plecarea trenului de dimineaţă, pentru că aşa intervenim noi în managementul căilor ferate, şi m-au îmbarcat spre Bagdad. Ken e de mare folos în asemenea situaţii pentru că te ridică fără dificultate în braţe, în timp ce Iltyd e util fiindcă ştie cum să-ţi vorbească. Au stat mult timp cu mine în compartiment şi mi-au ţinut de urât… O ambulanţă mă aştepta la gară şi am fost dusă direct la spital… Până acum am avut o infirmieră care m-a vegheat pe timpul nopţii, dar cred că de mâine-seară nu voi mai avea nevoie de ea – o cheamă domnişoara Isherwood şi mi-a plăcut mult de ea, însă domnişoara Hannifan e genul de soră medicală care aproape că te face să simţi că merită să te îmbolnăveşti. Şi ca nu cumva să vă închipuiţi că mă clatin pe marginea mormântului, poate că ar trebui să aflaţi următorul lucru… toată lumea e de părere că dacă n-aş fi avut o constituţie remarcabil de puternică, acum aş fi grav bolnavă de pneumonie.

Februarie 1926, scrisoare către J.M. Wilson[127]

Se pare totuşi că n-am avut pneumonie, şi asta în principal pentru că sunt clădită din arcuri de oţel. Am petrecut ziua de Crăciun în pat, cu Majestatea Sa, Iltyd şi Ken ocupându-se de mine atunci când nu erau

1919. (n.a.).

[127] J.M. Wilson, consilier pe probleme de arhitectură la Ministerul Lucrărilor Publice şi fost elev al lui Sir Edwin Lutyens. (n.a.).

afară, la vânătoare, şi a doua zi m-am simţit atât de rău, încât au telegrafiat după un doctor şi o infirmieră. Nu este cazul să le spui asta alor mei, lor nu le-am dat detalii.

Încă ceva – nici nu vreau să mă gândesc la plecarea din Bagdad şi încerc, pe cât posibil, să-mi înlătur ideea din minte, fiindcă perspectiva mă mâhneşte profund.

Cum urma să plece definitiv din Bagdad, Gertrude a trebuit să-şi ia rămas-bun de la mulţi prieteni. Lady Sinderson a fost mişcată până la lacrimi la vederea lui Gertrude stând singură pe peron şi făcând cu mâna, micuţă şi fragilă „ca o frunză aruncată în aer la cea mai uşoară răsuflare".

Din ce în ce mai singură, deseori bolnavă, Gertrude a fost distrusă la aflarea veştii despre moartea fratelui ei vitreg Hugo, preot în Biserica Angliei, decedat în februarie, la scurt timp după întoarcerea din Africa de Sud la Londra.

16 februarie 1926

Dragă mamă,

Îţi mulţumesc mult pentru minunata scrisoare pe care mi-ai trimis-o. A fost un lucru bun că n-am fost nevoită să o aştept mult după primirea telegramei. Mintea mi-e plină de imagini cu Hugo, dar ceea ce se detaşează din ele este faptul că a avut o viaţă plină. O căsnicie perfectă şi bucuria pe care i-au adus-o copiii şi la final revederea cu tine – poate că a fost mai bine aşa, dacă tot era să se întâmple. Mă întreb dacă ar trebui să ne bucurăm cu toţii la gândul că ne vom reîntâlni. Niciodată nu am reuşit să mă autoconving de asta, nici chiar atunci când am pierdut tot ceea ce mi-a fost mai drag pe lume. Ideea spiritului lipsit de corp mi se pare la fel de ciudată ca şi aceea a corpului lipsit de spirit. Simţi că în spate e o minte frumoasă, dar ceea ce vezi cu adevărat sunt gesturile mărunte, zâmbetele dulci, expresia acelei minţi. Dar n-are niciun rost să te întrebi de ce nu poţi să crezi în lucruri de necrezut: pur şi simplu nu poţi şi gata.

Pentru întâia oară în viaţa ei, Gertrude îşi făcea griji în privinţa banilor. La numai câteva luni înaintea grevei generale din Marea Britanie din mai 1926 şi cu familia sa operând tăieri masive ale cheltuielilor, ea nu îşi putea permite să demisioneze din funcţia de secretar pe problemele Orientului şi să-şi piardă salariul, ca şi o bună parte din costul chiriei pentru casa pe care o ocupa, plătită de

secretariatul biroului. Părinţii ei se confruntau cu probleme financiare încă din 1922, însă abia când a venit acasă şi a stat pentru o vreme departe de treburile care o preocupau în Irak şi-a dat seama cât de strâmtoraţi deveniseră prin comparaţie cu viaţa pe care o duseseră până atunci. La o lună după moartea lui Hugo, Hugh şi Florence au luat o decizie la care meditaseră îndelung. Au închis Rounton Grange şi s-au mutat la Mount Grace Priory, în căsuţa stareţului aşezată printre ruinele mănăstirii cartuziene aflată pe proprietatea lui Hugh. În afară de faptul că ura ideea întoarcerii în Anglia, unde nu o aştepta nimic de făcut, Gertrude nu voia nici să-i ceară tatălui ei să o sprijine financiar. A lucrat la raportul anual pentru Liga Naţiunilor şi s-a dedicat colectării şi catalogării de artefacte pentru Muzeul Irakian.

16 iunie 1926

> Luni am avut o mică dar frumoasă ceremonie de inaugurare de către Rege a primei săli a muzeului. Astăzi s-a deschis şi pentru public şi la 8.30, când am sosit, am văzut vreo 15 sau 20 de oameni obişnuiţi din Bagdad făcând turul sălii însoţiţi de bătrânul nostru curator arab.

În aceeaşi zi, Gertrude i-a scris însă şi lui J.M. Wilson:

> La orizont nu se întrezăreşte nimic plăcut pentru mine. Greva din minerit ne-a lovit puternic: nu ştiu ce se va întâmpla cu noi [familia şi averea sa]. Sunt prinsă până peste cap cu treburile la muzeu… şi nu pot să plec şi să las totul în haos. Aşa că voi rămâne aici probabil peste vară şi atunci când mă voi întoarce, va fi pentru totdeauna. Cu excepţia muzeului, nu mă distrez deloc. Am sentimentul acela când te apropii de finalul unor lucruri şi nu ştii ce urmează, dacă e să urmeze ceva. E şi foarte plictisitor aici, cu excepţia muzeului. După-amiezile chiar nu ştiu ce să fac… Sunt foarte singură.

Supărările, singurătatea şi sentimentul frustrării s-au adăugat unei depresii care răzbate clar din scrisorile trimise acasă.

13 mai 1926

> E foarte puţin probabil să vin acasă în vara asta şi să plec din nou – nu cred să îmi permit, călătoria costă prea mult.

26 mai 1926

Sper să nu consideraţi că greşesc atunci când vă spun că nu pot să plec şi să las toate antichităţile mele nearanjate şi nepăzite… Fii convinsă că îmi doresc nespus să vă revăd, pe tine şi pe tata, dar ştiu că veţi înţelege că pentru mine ar fi foarte greu să las aici toată munca mea şi să plec fără a avea nimic de făcut în perspectivă. Încă nu ştiu ce voi face după asta, dar sigur e că nu pot rămâne aici pentru totdeauna… La birou nu mai au nevoie de mine.

Tatăl ei i-a scris, insistând să se întoarcă acasă.
Gertrude i-a răspuns:

Bagdad, 2 iunie 1926

Înţeleg foarte bine cât de descurajant arată lucrurile şi îmi pare nespus de rău pentru voi. Dar pe moment nu văd ce aş putea face. Vezi tu, mi-am asumat o mare responsabilitate cu amenajarea muzeului… Un an de zile am tot protestat că e nevoie de o clădire adecvată pentru el; în iarna asta a fost găsit un spaţiu liber pe care mi l-au dat, împreună cu o sumă mare de bani pentru amenajare etc. Primul lucru pe care a trebuit să-l fac a fost să repar acoperişul, după care, mai bine de două luni, am fost ţinuţi pe loc de inundaţii… Acum toate obiectele foarte valoroase – cântărind zeci de mii de kilograme şi care, apropo, nu ar fi fost nicicând dezgropate dacă nu aş fi fost eu acolo ca să garantez că vor fi protejate corespunzător – au fost transferate de-a valma în noua clădire şi nu e nimeni, absolut nimeni în afară de mine care să ştie câte ceva despre ele, căci J.M. Wilson a plecat… Este o sarcină imensă… Dar nu pot să demisionez din postul de secretar pe problemele Orientului…

În afară de muzeu, viaţa mea e foarte anostă acum…

16 iunie 1926

…Existenţa mea aici este acum prea solitară; n-ai cum să-ţi trăieşti toată viaţa singur. Sau cel puţin eu nu cred că pot.

Cu câţiva ani înainte, Gertrude îi mărturisise lui Domnul că nu se mai temea de moarte şi de muşcătura ei.

Mă întreb… ce va mai fi după, asta dacă există un „după’.

Pe data de 11 iulie 1926, într-o zi de duminică, după partida

obişnuită de înot de după-amiază, Gertrude s-a întors acasă epuizată din cauza căldurii. S-a dus la culcare, cerând să fie trezită a doua zi dimineaţa la ora 6 – sau poate a rugat să nu fie deranjată până atunci. Este posibil să-i fi spus ceva neobişnuit lui Marie ori să nu se fi simţit deloc bine. În orice caz, camerista era îngrijorată de starea de sănătate a stăpânei şi a intrat peste noapte în camera ei ca să verifice cum se simte. Gertrude dormea şi avea un flacon de pastile alături. Nu se ştie dacă au existat indicii clare de sinucidere, dacă flaconul fusese golit ori dacă Marie a sunat la spital sau a aşteptat fără să facă nimic. Cert este că în ziua precedentă Gertrude îi trimisese lui Ken Cornwallis un bilet prin care îl ruga să aibă grijă de căţeaua ei, Tundra, „în caz că mi se întâmplă ceva”.

În certificatul de deces, semnat de directorul Royal Hospital din Bagdad, se afirmă că Gertrude ar fi murit prin „otrăvire cu Dial”. Dial era numele unui preparat farmaceutic, un sedativ de la acea vreme pe bază de acid dialil-barbituric sau alobarbital. Ulterior nu a mai fost prescris, în mare parte din cauză că era frecvent folosit de sinucigaşi. Doctorul Dunlop a notat că decesul survenise la primele ore ale zilei de 12 august, cu două zile înaintea aniversării ei de 58 de ani.

Nu Cornwallis a fost cel care s-a ocupat de Tundra. Probabil că Florence şi Hugh i-au cerut lui Marie să facă aranjamentele necesare pentru trimiterea căţelei în Anglia. Tundra a sosit la Mount Grace, unde familia Bell a primit curând o scrisoare plină de regrete din partea lui Cornwallis, care le mărturisea că la momentul morţii lui Gertrude nu se simţea nici el bine şi că nu înţelesese adevărata semnificaţie a rugăminţii din biletul trimis de prietena sa.

În cartea sa *Letters of Gertrude Bell*, Florence menţionează că moartea lui Gertrude a generat „o avalanşă de manifestări de mare compasiune venite din toate părţile lumii, iar noi am realizat din nou că numele ei era cunoscut pe toate continentele şi că povestea ei traversase oceanele”. O personalitate de legendă se născuse din acea Gertrude pe care familia o ştia. Una dintre primele scrisori sosite din Irak a fost cea a prietenului lui Gertrude, Haji Naji, care nota: „Mi-am făcut un titlu de glorie din a-i trimite domnişoarei Bell primele fructe şi legume din sezon şi acum nu mai ştiu cui să le trimit.”

La Londra o slujbă a fost ţinută în memoria ei la St. Margaret’s Church din Westminster. În telegrama sa de condoleanţe, regele

George al V-lea le-a scris lui Hugh şi Florence că „Regina şi cu mine am fost profund întristaţi la aflarea veştii cu privire la moartea distinsei şi talentatei dumneavoastră fiice, faţă de care am nutrit un mare respect. Naţiunea va jeli alături de noi pierderea uneia dintre fiicele sale care, prin puterile ei intelectuale, tăria de caracter şi curajul personal a adus servicii importante şi, îndrăznesc să sper, de durată ţării noastre şi acelor regiuni în care a lucrat cu atâta devotament şi sacrificiu de sine”.

Leo Amery, secretar de stat pentru colonii, i-a adus omagiul de excepţie al unui discurs rostit în Camera Comunelor. Sir Valentine Chirol i-a făcut un portret emoţionant într-un articol din *The Times* în care afirma că Gertrude fusese „probabil cea mai remarcabilă femeie a zilelor noastre în domeniul explorării Orientului, al arheologiei şi literaturii acelor locuri, lucrând în serviciul Imperiului nostru în Irak [sic]”. La rândul său, T.E. Lawrence i-a trimis din India lui Hugh o scrisoare sclipitoare, deşi plină de excentricităţi, aşa cum îi era felul. În căutarea anonimatului şi izolării, el se înrolase în RAF sub numele de pilotul Shaw şi obţinuse un post la o bază aeriană îndepărtată. Nu aflase de moartea lui Gertrude decât când soţia lui George Bernard Shaw îi trimisese compilaţia de scrisori ale lui Gertrude alcătuită de Florence.

În scrisoarea de condoleanţe din 4 noiembrie 1927, T.E. Lawrence i-a scris lui Hugh Bell:

> Cred că a murit împăcată cu viaţa, căci munca ei politică – una dintre cele mai mari realizări înfăptuite vreodată de o femeie – era la fel de terminată ca şi munca mea. Statul irakian este un monument excepţional, chiar dacă va fi să nu supravieţuiască decât câţiva ani, aşa cum adesea mă tem şi uneori sper să se întâmple. A dărui unui popor ceva de care s-a lipsit atâta vreme – un guvern – pare un câştig discutabil. Desigur că voi sunteţi cei mai trişti, pentru că nu o veţi mai avea pe Gertrude, dar adevărul este că nu aţi avut-o niciodată, cu toate că v-a dăruit atât de mult.
>
> Scrisorile ei îi seamănă întru totul – energice, captivante, aproape pasionale… Şi-a păstrat tot timpul prospeţimea, sau în orice caz, a reuşit ca de fiecare dată, oricât de obosită s-ar fi simţit, să arate tot atâta interes cât arătau cei ce veneau s-o vadă. Nu cred să fi cunoscut vreodată o persoană mai civilizată şi mai empatică din punct de vedere intelectual. A

fost totodată un om foarte interesant, căci niciodată nu ştiai încotro va îndrepta discuţia atunci când o remarcă a vreunui expert o provoca mintal. Obişnuiam să râdem amândoi pe seama asta – am păstrat două scrisori de-ale ei, una în care mă aseamănă unui înger, cealaltă în care mă acuză că sunt posedat de diavol – şi i-o arătam pe prima, apoi pe a doua, rugând-o să aibă milă de obiectul antipatiei ei curente.

Nu cred însă că vă interesează să aflaţi ce gândesc eu; pierderea ei vă e probabil insuportabilă acum, dar vă sunt recunoscător că aţi dăruit lumii o asemenea personalitate…

David Hogarth; Salomon Reinach, editorul *Revue Archéologique;* Leonard Woolley de la British Museum, sute de şeici, ofiţeri britanici şi miniştri irakieni şi-au exprimat compasiunea. În Bagdad, regele Faisal şi cabinetul său au decis ca una din încăperile muzeului să poarte nume de „Sala Gertrude Bel”, iar Henry Dobbs i-a scris lui Hugh în numele prietenilor lui Gertrude pentru a-l informa că o placă de bronz fusese dezvelită la Muzeul Irakian, având inscripţionat următorul text:

GERTRUDE BELL
A cărei memorie arabii o vor păstra veşnic,
Cu respect şi afecţiune,
A creat acest muzeu în 1923
Fiind director onorific al Departamentului de antichităţi irakiene
Cu minunatele ei cunoştinţe şi un devotament de neclintit
A adunat în el cele mai de preţ obiecte
Şi în toată arşiţa verii acelui an
A lucrat la acest Muzeu până în ziua morţii
Pe 12 iulie 1926
Regele Faisal şi guvernul irakian în semn de recunoştinţă pentru munca ei în folosul acestei ţări
Au ordonat ca aripa principală să poarte numele ei
Şi cu permisiunea lor
Prietenii săi au ridicat această placă memorială

La momentul morţii lui Gertrude, regele Faisal era plecat din Irak. Fratele său, emirul Ali, îl înlocuia în calitate de regent. Acesta a ordonat imediat ca Gertrude să fie înmormântată cu onoruri militare.

A fost îngropată în aceeaşi după-amiază în cimitirul din afara zidurilor Bagdadului. Trupul i-a fost transportat într-o „maşină a Serviciilor de Sănătate” de la biserica protestantă până la cimitirul britanic, sicriul fiind acoperit cu steagul britanic şi cu cel irakian, ca şi de coroanele de flori trimise de familia lui Faisal, Înaltul Comisar britanic şi mulţi alţii. Cortegiul a străbătut încet străzile pe ale căror margini stăteau aliniaţi soldaţi din armata irakiană, fiind urmat pe jos de regent, de prim-ministru, Înaltul Comisar şi alte oficialităţi, atât civile, cât şi militare. Mulţimi imense se adunaseră din toată ţara pentru a urmări trecerea cortegiului şi a-i aduce în tăcere un omagiu – lideri islamici stând alături de negustori evrei, efendi[128] împreună cu oameni sărmani şi zdrenţăroşi. Ziarele au remarcat că „întreaga populaţie a capitalei a participat la funeralii”. La porţile cimitirului, tineri de la Înaltul Comisariat, vizibil îndureraţi, au ridicat pe umeri sicriul şi l-au purtat până la locul de odihnă veşnică. Preotul militar britanic a oficiat slujba de înmormântare şi oficialii britanici superiori au împrăştiat pumni de pământ peste sicriu. Înconjurat de „o imensă mulţime de irakieni şi britanici” – printre care s-au aflat Sir Henry Dobbs şi întreg personalul britanic, membrii cabinetului irakian şi numeroşi şeici din diverse triburi, sicriul a fost coborât în piatra simplă de mormânt. Vestea se răspândise prin deşert cu o viteză incredibilă şi oamenii din triburi sosiseră în mare număr în Bagdad; mai întâi cei din triburile Howeitat şi Dulaim, apoi şeicii din triburile îndepărtate.

Sir Henry Dobbs a scris:

> În ultimii zece ani ai vieţii, ea şi-a dedicat toată formidabila ardoare a spiritului şi toate talentele extraordinare ale minţii slujirii cauzei arabe, şi în special Irakului. În cele din urmă, corpul ei, fragil dintotdeauna, nu s-a mai putut măsura cu energia sufletului ei.
>
> Trupul i se odihneşte acolo unde şi-a dorit, în pământul Irakului. Prietenii ei vor fi pe veci neconsolaţi.
>
> Dar noi, cei care am rămas, chiar şi cei care i-am fost foarte apropiaţi, să nu deplângem faptul că sfârşitul a venit atât de devreme şi atât de abrupt pentru ea. Viaţa ar fi condus-o în mod inexorabil pe panta descendentă – Moartea a aşteptat-o în vârf.

[128] Titlu onorific dat în Turcia învăţaţilor, funcţionarilor etc. (n. red.)

13 iulie 1926, fragment din editorialul The Times

> Ceva adânc în ea a legat dragostea pe care a purtat-o Orientului cu un scop de ordin practic pe care l-a transformat în ţelul predominant al vieţii sale… Faptul că s-a înhămat la o muncă extrem de grea, că nu s-a lăsat niciodată demoralizată de dezamăgiri continue şi că nu a permis idealismului să fie înlocuit de amărăciune dovedeşte o tărie de caracter foarte rară printre acei englezi care au făcut din Orient o pasiune. Ea a fost singura femeie dintre ei, şi una din cea mai pură spiţă englezească… Domnişoara Bell va rămâne în amintirea tuturor drept o englezoaică remarcabilă.

Numeroasele necrologuri care i-au fost dedicate au subliniat faptul că, datorită lui Gertrude, Irakul era mai bine guvernat decât fusese timp de 500 de ani, mai liniştit, mai prosper şi – evident – mai mulţumit de sine însuşi, cu britanicii şi arabii conlucrând prieteneşte. Necrologul din *The Times of India* a rezumat în mod inspirat caracterul şi realizările lui Gertrude. Autorul articolului observa că, deşi britanicii o apreciaseră pe Gertrude ca autor, călător şi arheolog, ei nu ştiuseră niciodată „ce poziţie extraordinară îşi clădise ea în Irak, o poziţie prin prisma căreia a contribuit mai mult ca orice alt individ luat singular la apariţia şi modelarea Irakului modern, aşa cum este el astăzi”.

Gertrude convinsese guvernul britanic să îşi asume riscul financiar al creării statului irakian, iar pe liderii irakieni îi convinsese că aşa era cel mai bine pentru ţară şi că nu avea să existe o întoarcere la metodele coloniale. Marele ei proiect fusese „făurirea unui Irak liber, prosper şi cultivat, un model pentru renaşterea culturii şi civilizaţiei arabe… Gertrude fusese cea care militase neobosită pentru garantarea unei anumite autonomii locale, atâta cât ar fi fost compatibilă cu menţinerea unui control de către britanici – nu… în scopul obţinerii unor avantaje, ci pentru a asigura dreptul firesc al neamului arab de a avea «propriul loc sub soare»”.

Însă pentru aceia care o iubiseră cel mai mult pe Gertrude, cuvintele lui Florence aveau să fie cele care au rămas întipărite în minte: „La baza caracterului lui Gertrude a stat de fapt capacitatea ei profundă de a trăi din plin. A avut parte de mari bucurii, ca şi de mari tristeţi. Cum ar fi putut fi altfel, cu un temperament aşa de avid de

experienţe? Personalitatea ei înflăcărată şi magnetică ne-a atras pe toţi şi ne-a marcat pentru totdeauna vieţile.”

Index

Abdul Qadir, 125, 307
Acropole, 111, 112
Al Arab ziarul, 49
Albert, Medalia Royal Society of Arts, 38
Alexandru cel Mare, 160, 170, 171
Allenby, Edmund, 254, 313
al-Ma'rawi, Muhammad, 202, 205, 209, 211, 212
Al-Mutanabbi, 73
Alpine Journal, 93, 94
al-Said, Nuri Pasha, 86
Amurath to Amurath (Bell), 8, 17,43,44, 180
Arabia Deserta (Doughty), 189, 199, 206, 244
Arabian Diaries, 1913–1914 (O'Brien, ed.), 17, 31
Ashur, 159, 160
Asia, 23, 108, 160, 259, 304
Asia Mică, 114, 115, 135, 144, 152, 158, 176, 177
Asquith, Herbert, 45,81
Atatürk, Mustafa Kemal, 54
Atena, 39, 111,219

Baal, Templul lui, 150
Babilon, 8, 27, 50, 109, 122, 125, 159
Balfour, Arthur James, 23, 25
Balfour, Frank, 43, 288, 334
Barre des Écrins, ascensiunea lui Bell pe, 91, 96
Beirut, 39, 40, 41, 44, 55, 135, 165, 249
Bell, Ada (mătuşă), 14, 35, 39
Bell, Ada (soră), 33
Bell, Florence, 6, 14, 15, 26, 36, 37, 45, 49, 55, 56, 61, 73, 78, 79, 80, 81, 192, 195, 224, 238, 241, 290, 291, 354, 355, 362, 365, 366, 371
Bell, Gertrude, *passim*

Bell, Hugh (tatăl), 5, 6, 14, 26, 30, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 70, 78, 80, 352, 355, 362, 365, 366, 367, 368
Bell, Hugo (fratele), 15, 36, 40, 41, 42, 43, 52, 55, 67, 361, 362
Bell, Maria (Mary Shield; mama), 6, 14, 33, 35
Bell, Mary (Molly; sora), 15, 36, 41, 238, 349, 351, 356
Bell, Maurice Hugh Lowthian (fratele), 6, 14, 15, 35, 36, 38, 39, 40, 45, 47, 48, 55, 56, 121, 226
Bell, Sir Isaac Lowthian, 5, 26, 33
Beni Hassan, tribul, 152, 181
Beni Sakhr, tribul, 138, 153
Bibliothèque Nationale de France, 108, 113
Binbirkilise, 8, 17, 41, 42, 110, 115, 116, 145, 158, 187
Bin Bir Kilisse, situl, 116
Biroul pentru răniţi şi dispăruţi al Crucii Roşii (W&MED), 45, 222
Bonar Law, 45, 53
British Museum, 54, 123, 160, 271, 367
British School of Archaeology din Irak, 56
Browne, Edward G., 71
Burma, 67

Cadogan, Henry, 37, 38, 70, 79, 195
Carlyan, L, A., 240
Cecil, Sir Robert, 228, 237, 247
Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii (Lawrence), 54, 311
Chalabi, Musa, 276
Chirol, Sir Ignatius Valentine, 7, 26, 28, 30, 37, 43, 144, 189, 196, 197, 225, 228, 230, 257, 366
Churches and Monasteries of the Tur Abdin, The (Bell), 17, 110, 161
Churchill, Winston, 4, 20, 22, 40, 44, 46, 51, 53, 107, 260, 261, 262, 314, 317, 333
Clemenceau, Georges, 254, 257
Conferinţa de la Cairo, 10, 51, 260, 314
Conferinţa de la San Remo, 51
Conferinţa de Pace de la Paris, 10, 22, 50, 254, 262, 298, 299, 313
Constantinopol, 37, 39, 42, 44, 87, 164, 178, 191, 200, 202, 309–311, 334

Cornwallis, Sir Kinahan, 260, 319, 328, 336, 337, 341, 342, 343, 346, 347, 359, 365
Courtney, Janet Hogarth, 27, 107, 239, 244, 354, 356
Cox, Sir Percy, 21, 43, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 56, 200, 251, 252, 254, 260, 262, 274, 278, 287, 292, 293, 296, 297, 302–304, 314, 315, 317, 321, 327, 329, 333, 336, 338, 340, 357
Ctesiphon, 46, 120, 159, 275, 325

Damasc, 39, 40, 41, 44, 49, 51, 67, 83, 135, 147, 149, 154, 157, 161, 165, 166, 167, 199, 200, 202, 210, 213, 215, 246, 254, 255, 265, 311, 344
Delaire, Marie, 41,50,222,290, 353
Denison Ross, Sir Edward, 39, 71, 72, 73
Desert and the Sown, The (Bell), 8, 16, 42, 135, 173, 179
Dobbs, Sir Henry, 53, 281, 340, 368, 369
Doughty-Wylie, Charles „Dick”, 10, 17, 42, 43–46, 163, 164, 188, 189, 190, 191, 192, 199, 202, 219, 220, 226, 230, 237, 238, 240, 245
Dughan, Khalil, 63

Elisabeta, regina României, 37

Faisal I, regele Irakului, 52, 54, 56, 87, 110, 254, 257, 260, 261, 262, 313, 321, 322, 325, 327, 335, 347, 358, 367
Faisal al II-lea, regele Irakului, 57
Fattuh (servitor), 42, 121, 143, 145, 159, 161, 162, 165, 166, 168, 182–184, 191, 202, 215

Georges-Picot, François, 154
George al V-lea, regele Angliei, 43, 55, 230
Gertrudspitze (Vârful lui Gertrude), 40, 92
Ghazi, regele Irakului, 56, 57

Hafiz, poemele, 7, 16, 37, 39, 62, 71, 72, 74–77
Hamid, Abdul, 309, 310
Hardinge, Charles, 7, 37, 250, 251, 252
Hogarth, David, 39, 44, 46, 47, 107, 111, 146, 200, 239, 241, 243, 245, 255

Ibn Saud, 22, 25, 40, 44, 47, 52, 53, 54, 55, 200, 215, 220, 299, 347
Ierusalim, 7, 24, 25, 39, 40, 41, 52, 61, 64, 66, 108, 135, 138, 146, 151, 306, 341
Ironside, Sir Edmund, 260

Jebel Druze, 83, 146, 148, 154, 163

Kadhimain, 124
Kara Dagh, 115, 144
Karbala, 17, 109, 180
Kitchener, lordul, 225, 226, 311
Kut, asediul, 18, 46, 47, 253

Lady Margaret Hall, Oxford, 6, 15, 36
Lake, Sir Percy, 251, 252
Langdon, S. H., 126
Lawrence, T.E., 9, 10, 18, 26, 30, 44, 47, 48, 49, 54, 123, 241, 242–246, 250, 253–262, 311, 312, 314, 366, 367
Leachman, Gerald, 207
Letters of Gertrude Bell, The (Bell), 30, 56, 365
Liga Antisufragiu, 43, 81
Lloyd George, David, 23, 47, 53, 81, 254, 257

MacDonald, Ramsay, 54
Macmillan Company, 52
MacMunn, Sir George, 252
Mallet, Sir Louis, 164, 200, 202
Marshall, Horace, 62, 131
Mâr Yâ'kûb at Salâh, 185
Massignon, M., 120
Mecca, 26, 47, 55, 87, 138, 254, 267, 309, 310, 317, 334, 344, 345, 347
Mill, John Stuart, 78, 82
Morkill, Frances, 52
Morris, William, 13

Naji, Haji, 18, 81, 366
Newcastle University, 16, 30, 140
Nightingale, Florence, 79
Nimrud, Abu, 66

O’Brien, Rosemary, 17, 31, 173

Palace and Mosque at Ukhaidir, The (Bell), 17, 44, 45
Pankhurst, Christabel, 81
Persian Pictures (Bell), 8, 16, 38, 169
Poems from the Divan of Hafiz (Bell), 16, 38, 39, 71
Primul Război Mondial, 8, 10, 17, 22, 23, 45, 50, 122, 136, 154, 242, 303
Principles of the Manufacture of Iron and Steel (Bell), 36

Qadir, Abdul, 125, 126, 307
Qallat Semaan, 114,131

Rages, 169–172
Ramadi, 322, 323
Ramsay, Sir William Mitchell, 8, 17, 42, 54, 110, 116, 158, 187, 188, 190
Rashid, dinastia, 40, 44, 52, 146, 212, 214, 215
Războiul Burilor, 39, 40, 189
Review of the Civil Administration of Mesopotamia (Bell), 17, 50, 51, 279, 280
Revue Archéologique, 108, 176, 367
Richmond, Sir Herbert, amiralul, 42, 351, 352
Rosen, Friedrich, 61, 135
Rounton Grange, 26, 35, 42, 55, 57, 116, 362
Russell, Diana, 222
Russell, Flora, 222

Sackville-West, Vita, 55
Salkhad, 146–148, 153
Salmond, Sir John, 53
Samarra, 159, 286, 332

Samuel, Sir Herbert, 54
Sardis, 107
Sargent, John Singer, 54, 354
„Self-Determination în Mesopotamia” (Bell), 30, 299, 300
Shakespeare, William, 73
Shatt al Arab, 18, 45
Shetateh, 180–181
sionism, 23–25
Siria, 8, 10, 17, 24, 43, 44, 83, 113, 131, 152, 156, 159, 173, 177, 246, 248, 257, 259, 261, 265, 268, 333
Stevenson, Robert Louis, 13
Storrs, Sir Ronald, 245
Strutt, E. L., 94
Strzygowski, Josef, 43, 116
Sykes-Picot (acordul), 9, 47, 154
Sykes, Sir Mark, 154, 298

Talbot, Mary, 38
Templul lui Baal, 150
Thomas, Lowell, 10, 262
Thompson, Campbell, 252
Thousand and One Churches, The (Bell şi Ramsay), 8, 16, 43, 110, 116, 158, 187
Todd, Aurelia, 85
Trenchard, Hugh, 260
Trevelyan, Charles, 41, 53, 54
Trevelyan, George, 351
Tur Abdin, 161, 183, 185, 186

Ukhaidir, 8, 17, 43, 109, 119, 122, 159, 161, 181, 192
ul-Rahman Effendi, Sayyid Abd, 300
Urbachthaler Engelhorn, ascensiunea pe, 92, 97
Urdu, 61,67

Vaulting System at Ukhaidir, The (Bell), 17
Visits of Gertrude Bell to Tur Abdin (Bell), 184

Ware, Fabian, 228
Warka, 124
Washington Chemical Company, 34
Webb, Philip, 26
Willcocks, Sir William, 277
Wilson, A.T., 50, 51, 254, 258, 260, 261, 280, 292, 295–298, 344
Wilson, J.M., 124–127, 360, 363, 364
Wilson, Sir Arnold, 49
Wilson, Woodrow, 44, 254, 298
Woolley, Sir Leonard, 123, 126, 367

Yamseh, Ferideh, 64
Yorkshire (regimentul), 39

Ziza, 164–166
zoroastrism, 62,169, 172

Gertrude Bell. Fotografie făcută în jurul anului 1900.

T.E. Lawrence apare în această fotografie (aproximativ anul 1918) în uniforma de ofiţer al armatei britanice. A devenit celebru drept Lawrence al Arabiei.

T.E. Lawrence (în centrul imaginii) pe şantierul arheologic de la Karkemish, lângă Alep, în Siria de azi. Fotografia datează din jurul anului 1912.

Sir Percy Cox, Înalt Comisar pentru Irak, fotografie aproximativ din 1905.

Sir Percy Cox (al doilea de la stânga la dreapta), Înalt Comisar pentru Irak, alături de Gertrude Bell.

Fortăreaţa Ukhaidir constituie un monument arhitectonic. A fost construită în 775 d.H. Într-un stil defensiv unic. Excavările sitului arheologic au fost conduse de Gertrude Bell, înainte de Primul Război Mondial.

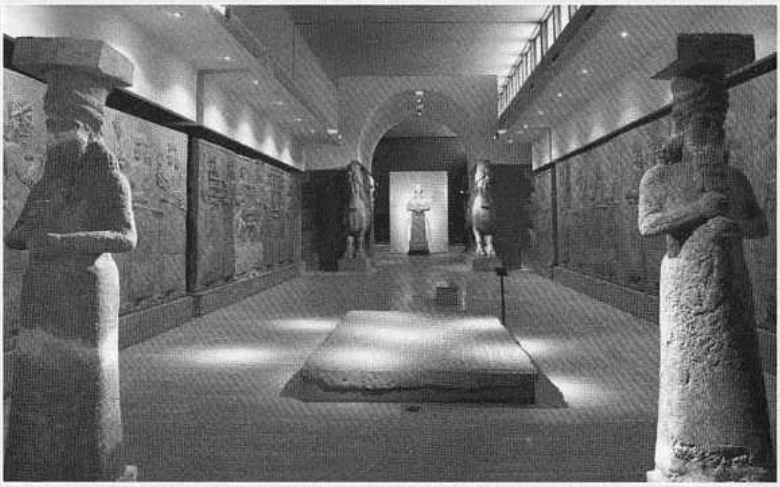

Sală asiriană din Muzeul Irakian de Antichităţi (astăzi parte a Muzeului Irakian din Bagdad), fondat de Gertrude Bell.

Regele Abdul-Aziz (Ibn Saud) al Arabiei Saudite şi regele Faisal I al Irakului.
Gertrude Bell a ajutat la trasarea graniţelor din Orientul Mijlociu, deci, implicit, şi ale celor două state menţionate.
Fotografia e făcută la mijlocul anilor 1920.

Regele Hussein al Hejazului, fotografie din 1933.

Regele Faisal I al Irakului, în 1932.

Regele Abdullah al Iordaniei, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Sir Mark Sykes, ofiţer britanic care a dat o parte a numelui Acordului Sykes-Picot, prin care s-a dorit reîmpărţirea Orientului Mijlociu între Marea Britanie, Franţa şi Rusia. Fotografia datează din 1913.

Sir Herbert Samuel, Înalt Comisar pentru Palestina, fotografie aproximativ din 1910.

Comisia Mesopotamia s-a întrunit la Conferinţa de Pace de la Cairo ca să stabilească viitorul politic al Mesopotamiei. Winston Churchill este al patrulea din primul rând, de jos, privit de la stânga la dreapta. Gertrude Bell este a doua din rândul doi, iar T.E. Lawrence al şaselea din acelaşi rând.

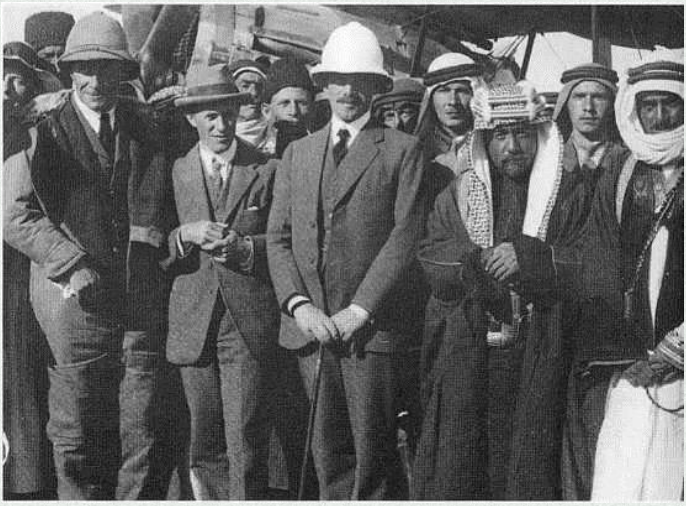

T. E. Lawrence (al doilea de la stânga la dreapta, rândul unu), Sir Herbert Samuel (al treilea din primul rând) şi emirul Abdullah (al patrulea din acelaşi rând), viitorul rege al Iordanului. Fotografia e făcută în 1921.

Sir Winston Churchill a fost Secretar de Stat pentru Colonii, în 1921 şi 1922. Fotografie din 1942.

Filmul *Queen of the Desert* (2015), în regia celebrului Werner Herzog, cu Nicole Kidman în rolul principal, este o cronică a vieții lui Gertrude Bell, așa cum se desprinde din scrisorile și paginile ei de jurnal.

Gertrude Bell, una dintre marile aventuriere ale secolului al XX-lea și cea care a influențat decisiv politica britanică în Orientul Mijlociu în anii de după Primul Război Mondial, a întors spatele societății victoriene pentru a studia la Oxford și a vedea lumea. Pasionată de călătorii și alpinism, de arheologie și limbi străine (a învățat turca, italiana, franceza, germana, araba și persana), scriitoare, poetă, lingvistă și spioană, ea și-a dedicat viața promovării cauzei arabe și a jucat un rol crucial în definirea hotarelor actuale din Orientul Mijlociu.

Onest și spiritual, convingător și totodată ludic, dar mai ales profund instructiv cu privire la lumea arabă, acest volum adună scrisorile lui Bell, depeșe militare, note de jurnal și scrieri de călătorie, pentru a oferi cititorului o perspectivă cuprinzătoare asupra profilului unei femei care a modelat națiuni.

„Scrisorile ei îi seamănă întru totul – energice, captivante, aproape pasionale... Gertrude Bell și-a păstrat tot timpul prospețimea sau, în orice caz, a reușit ca de fiecare dată, în ciuda oboselii, să le acorde atenția cuvenită celor care veneau s-o vadă. Nu cred să fi cunoscut vreodată o persoană mai civilizată și mai empatică."

T.E. Lawrence

ISBN: 978-606-8723-93-8

www.edituracorint.ro

Carte recomandată de

Historia